

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ГРИЩЕНКО ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК: 332.1:339.94:502.131.1(043.5)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ
ВИКОРИСТАННЯМ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
РЕГІОНУ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ**

Спеціальність 08.00.06 – економіка природокористування
та охорони навколишнього середовища

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Науковий керівник:
Древаль Ольга Юріївна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління

Суми – 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ УРАХУВАННЯ ВИМОГ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УПРАВЛІННІ ВИКОРИСТАННЯМ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ	13
1.1 Аналіз і формалізація сутності поняття «експортно-імпортний потенціал регіону»	13
1.2 Необхідність урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу на регіональному рівні.....	32
1.3 Напрями трансформації системи управління експортно- імпортним потенціалом регіону з урахуванням вимог еколого- економічної безпеки.....	55
Висновки до першого розділу.....	76
РОЗДІЛ 2 НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ	78
2.1 Організаційно-економічне забезпечення процесів урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу на регіональному рівні	78
2.2 Структурно-логічна побудова механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону	97
2.3 Методичні підходи щодо оцінки ефективності функціонування механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону	116
Висновки до другого розділу.....	136

РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ У СИСТЕМІ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ОБМЕЖЕНЬ НА ПРИКЛАДІ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	138
3.1 Аналіз еколого-економічних проблем управління використанням експортно-імпортного потенціалу на регіональному рівні.....	138
3.2 Оцінка впливу використання експортно-імпортного потенціалу регіону на стан навколишнього природного середовища у Сумській області	155
3.3 Рекомендації щодо оптимізації управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки	174
Висновки до третього розділу.....	192
ВИСНОВКИ	194
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	198
ДОДАТОК А	230
ДОДАТОК Б.....	231
ДОДАТОК В.....	232
ДОДАТОК Г	233
ДОДАТОК Д.....	242

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- АН – антропогенне навантаження на довкілля;
- ВВП – валовий внутрішній продукт;
- ВРП – валовий регіональний продукт;
- ГДК – гранично допустима концентрація;
- ЕЕБР – еколого-економічна безпека регіону;
- ЕЕЗН – еколого-економічні загрози і небезпеки;
- ЕППР – експортно-імпортним потенціал регіону;
- ЕнС – Європейське енергетичне співтовариство;
- ЗТ – зовнішня торгівля;
- МБРР – Міжнародний банк реконструкції та розвитку (англ. IBRD – International Bank for Reconstruction and Development);
- МВФ – Міжнародний валютний фонд;
- МЦПД – міжнародний центр перспективних досліджень;
- НПС – навколишнє природне середовище;
- ОБСЕ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі (англ. OSCE – Organization for Security and Co-operation in Europe);
- ООН – Організація Об'єднаних Націй;
- ПРООН – Програма розвитку ООН (англ. UNDP – United Nations Development Program);
- РНБО – Рада національної безпеки і оборони України;
- $R_{\text{пн}}$ – рівень прояву еколого-економічної небезпеки;
- СЕЕС – соціально-еколого-економічна система;
- УВЕБ – урахування вимог еколого-економічної безпеки;
- ЮНЕП – Програма ООН по навколишньому середовищу (англ. UNEP – United Nations Environment Program);
- ENVSEC – Ініціатива «Навколишнє середовище і безпека» (англ. Environment and Security Initiative);
- ISO – Міжнародна організація зі стандартизації (англ. International Organization for Standardization).

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах господарювання сталий регіональний розвиток залежить від ефективного використання експортно-імпортного потенціалу регіону в системі еколого-економічних обмежень. Економічна оцінка ступеня прояву еколого-економічних небезпек дозволить здійснювати більш ефективне управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з позицій сталого розвитку. За допомогою організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу можна зменшити антропогенне навантаження виробництва експортних та споживання імпортних товарів, робіт і послуг на довкілля з метою забезпечення еколого-економічної безпеки регіону.

Проблемам урахування екологічного фактора при управлінні економікою регіону присвячені праці багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як О. Ф. Балацький, В. О. Бараннік, З. С. Варналій, В. М. Геєць, З. В. Герасимчук, Л. С. Гринів, Б. М. Данилишин, В. В. Дергачова, М. І. Долішній, С. І. Дорогунцов, А. Ю. Жулавський, Б. Є. Кваснюк, С. М. Козьменко, В. С. Кравців, Л. Г. Мельник, Є. В. Мішенін, В. І. Мунтіян, І. В. Недін, В. В. Сабадаш, О. М. Теліженко, С. К. Харічков, М. А. Хвесик, Є. В. Хлобистов. Разом із тим подальших досліджень потребують питання, що стосуються розроблення науково-методичного підходу до визначення ступеня прояву еколого-економічних небезпек, екологоорієнтованого управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону та оцінки економічного ефекту від його впровадження.

Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження полягає в об'єктивній необхідності подальшого розвитку теоретичних та науково-методичних принципів екологоорієнтованого управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону. Недостатня розробленість та науково-методичне значення наведених питань обумовили вибір теми, мету і завдання дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тематика дисертаційного дослідження відповідає державним, галузевим та регіональним науковим програмам і темам, тематиці наукових досліджень Сумського державного університету. Дисертаційна робота виконана у контексті Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.10.2007 р. № 880-р; Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р. (Постанова Кабінету Міністрів України від 25.07.2006 р. № 1001); Основних напрямів державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки (Постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 року 188/98-ВР).

Наукові результати, висновки та рекомендації дисертації були використані: 1) при виконанні науково-дослідної теми “Розробка теорії інтегральної оцінки пореципієнтних питомих показників економічного збитку від забруднення атмосферного повітря” (номер державної реєстрації 0108U000671), де автором проведено економічну оцінку впливу використання експортно-імпортного потенціалу регіону на стан навколишнього природного середовища у Сумській області; 2) при виконанні науково-дослідної теми “Фундаментальні основи соціально-економічної мотивації інноваційного розвитку регіону” (номер державної реєстрації 0212U006871), де автором удосконалено принципи формування організаційно-економічного механізму управління інноваційним розвитком регіону з урахуванням вимог міжнародної еколого-економічної безпеки.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розвиток теоретичних та науково-методичних положень щодо формування організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням еколого-економічних обмежень.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання:

– визначити сутність і зміст понять «експортно-імпортний потенціал регіону» та «еколого-економічна безпека використання експортно-імпортного

потенціалу регіону»;

– дослідити фактори впливу використання експортно-імпортного потенціалу регіону на довкілля;

– розвинути теоретико-методичні принципи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки;

– розробити науково-методичний підхід до визначення ступеня прояву еколого-економічних загроз і небезпек при управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону;

– провести аналіз взаємозв'язків між складовими організаційно-економічного механізму екологоорієнтованого управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону;

– оцінити економічний ефект від управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону.

Об'єктом дослідження є використання експортно-імпортного потенціалу регіону в системі забезпечення еколого-економічної безпеки.

Предметом дослідження є економічні відносини, що виникають між суб'єктами господарювання і системою регіонального управління у процесі виробництва експортних та споживання імпортних товарів, робіт і послуг з урахуванням еколого-економічних обмежень.

Методи дослідження. Теоретико-методичну основу дисертаційного дослідження становлять фундаментальні наукові положення загальної економічної теорії, економіки природокористування та охорони навколишнього середовища, праці вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі економіки природокористування, зовнішньоекономічної діяльності.

Для вирішення поставлених завдань у дисертації використовувалися такі методи наукових досліджень: порівняльний аналіз і групування – при дослідженні взаємозв'язків між складовими організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу

регіону; факторний аналіз – при визначенні впливу використання експортно-імпортного потенціалу регіону на довкілля; системно-структурний і абстрактно-логічний аналіз – при розробленні структурних схем організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки; порівняльний і статистичний аналіз – при дослідженні поточного стану та перспектив використання експортно-імпортного потенціалу Сумської області; економіко-математичного моделювання – при розробленні методичного підходу до визначення рівня еколого-економічної напруженості використання експортно-імпортного потенціалу регіону, удосконалені методичного підходу до управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки; розрахунково-аналітичний – при проведенні оцінки економічного ефекту від управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону в системі забезпечення еколого-економічної безпеки.

Інформаційну базу дисертаційної роботи становлять: зібрані, опрацьовані й узагальнені особисто автором первинні матеріали економічних досліджень і внутрішньої документації зовнішньоекономічної діяльності підприємств Сумської області; офіційні статистичні дані; законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, монографії та науково-аналітичні статті вітчизняних і зарубіжних авторів.

Наукова новизна одержаних результатів:

вперше:

– розроблено науково-методичний підхід до визначення рівня еколого-економічної напруженості при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону, який передбачає оцінку рівня прояву еколого-економічних загроз і небезпек, що виникають у результаті порушення еколого-економічної рівноваги при виробництві експортних та споживанні імпортних товарів, робіт і послуг у розрахунку на одиницю експортно-імпортного товарного потоку на території даного регіону;

удосконалено:

– економічну сутність поняття «експортно-імпортний потенціал регіону», під яким на відміну від існуючих розуміють максимально можливий обсяг міжнародної торгівлі товарами та послугами за умови найбільш ефективного використання усіх факторів виробництва експортних та споживання імпортних товарів, робіт і послуг на території даного регіону;

– науково-методичний підхід до визначення оптимальної величини використання експортно-імпортного потенціалу, який на відміну від існуючих базується на урахуванні ступеня еколого-економічної напруженості при виробництві експортних та споживанні імпортних товарів, робіт і послуг у системі еколого-економічних обмежень;

– науково-методичний підхід до формування організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону, який на відміну від існуючих базується на узгодженості цілей і завдань забезпечення еколого-економічної безпеки з інтересами суб'єктів господарювання та дозволяє забезпечити збалансованість розвитку економіки регіону у системі еколого-економічних обмежень;

дістали подальшого розвитку:

– систематизація та класифікація факторів прояву еколого-економічних загроз і небезпек при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону, які, на відміну від існуючих підходів доповнюються такими ознаками, як елементи довкілля, види економічної діяльності та результати їх взаємодії, що дозволяє комплексно оцінити результати прояву еколого-економічних загроз і небезпек;

– економічна сутність поняття «еколого-економічна безпека використання експортно-імпортного потенціалу регіону», під якою на відміну від існуючих визначень розуміється стан збалансованого розвитку та захищеності регіональної соціально-економічної підсистеми від загроз та небезпек, що

створюються впливом як антропогенних, так і природних факторів на довкілля регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні та методичні положення, висновки і рекомендації, викладені у роботі, можуть бути застосовані регіональними органами управління та суб'єктами господарювання, що дає змогу більш ґрунтовно та комплексно підходити до прийняття управлінських рішень і забезпечувати ефективне управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням еколого-економічних обмежень як на регіональному рівні, так і на рівні підприємства.

Науково-методичні та практичні результати дисертаційного дослідження були використані: у господарській діяльності ТОВ «Сумський машинобудівний завод», м. Суми (довідка про впровадження № ОМ12-1702 від 21 жовтня 2013 р.) та ТОВ «Глобал-Трейд-С», м. Суми (довідка про впровадження № 38 від 18 жовтня 2013 р.).

Науково-методичні та практичні результати дисертаційного дослідження були впроваджені у навчальний процес факультету економіки та менеджменту Сумського державного університету з дисципліни «Безпека бізнесу», що підтверджено відповідним актом від 09.10.2013 року.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою роботою, в якій викладено авторський підхід до розроблення теоретичних і методичних засад щодо удосконалення управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки, що дає змогу більш ґрунтовно та комплексно підходити до прийняття управлінських рішень і забезпечувати ефективне управління використанням експортно-імпортного потенціалу як на регіональному рівні, так і на рівні підприємства.

Сформульовані в дисертаційній роботі наукові положення, висновки та рекомендації належать особисто автору. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використані лише ті ідеї та положення, які запропоновані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи доповідалися та обговорювалися на профільних науково-практичних конференціях: 1) IV Всеукраїнській міжвузівській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми теорії і практики менеджменту в умовах трансформації економіки», 7–8 квітня 2011 р., м. Рівне; 2) Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика розвитку інноваційної економіки», 29–30 вересня 2011 р., м. Одеса; 3) III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях», 15–16 вересня 2011 р., м. Бахчисарай; 4) III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання теорії та практики менеджменту», 21–22 березня 2012 р., м. Луганськ; 5) Міжнародній конференції студентів та молодих вчених «Століпінські читання» «Економіка, культура, управління в умовах суспільства, що трансформується», 27–28 вересня 2011р., м. Севастополь; 6) Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економіка природокористування: стан, проблеми, перспективи», 5 квітня 2012 р., м. Ірпінь; 7) IV Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія інноваційного розвитку економіки: бізнес, наука, освіта», 11–14 квітня 2012 р., м. Харків; 8) Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні проблеми сталого розвитку», 3–5 квітня 2012 р., м. Суми; 9) Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті проф. Балацького О. Ф. «Економічні проблеми сталого розвитку», 24–26 квітня 2013 р., м. Суми; 10) III Международной научно-практической конференции «Молодежь и наука: модернизация и инновационное развитие страны», 5–8 июня 2013 г., г. Пенза, Российская Федерация.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані у 19 наукових працях загальним обсягом 7,81 друк. арк. (з них особисто автору належить 6,07 друк. арк.), у тому числі: 8 статей у наукових фахових виданнях України (із них 4 – у співавторстві, в т.ч. 1 публікація включена до міжнародних наукометричних баз); 1 стаття у наукових періодичних виданнях інших держав з напрямку, з якого підготовлено дисертацію (публікація включена

до міжнародних наукометричних баз); 10 публікацій у матеріалах конференцій (із них 5 – у співавторстві).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації – 253 сторінки, у тому числі обсяг основного тексту – 194 сторінки. Дисертація містить 10 таблиць загальним обсягом 5 сторінок, 22 рисунки загальним обсягом 15 сторінок, список використаних джерел із 257 найменувань на 32 сторінках і 5 додатків загальним обсягом 24 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ УРАХУВАННЯ ВИМОГ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УПРАВЛІННІ ВИКОРИСТАННЯМ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

1.1 Аналіз і формалізація сутності поняття «експортно-імпортний потенціал регіону»

Автори економічного словника-довідника [29, с. 423-424] зазначають, що «потенціал (від лат. *potentia* – сила) – засоби, запаси та джерела, що є у наявності та можуть бути використані для досягнення певної мети, вирішення деякого завдання, а також можливості окремої особи, суспільства та держави в певній галузі. Потенціал економічний – сукупність виробничих потужностей і їх можливостей, природних багатств, матеріальних резервів, трудових ресурсів, що можуть бути використані для забезпечення всіх матеріальних потреб держави, а також задоволення особистих потреб населення».

У Новому енциклопедичному словнику за ред. А. П. Горкіна потенціал розглядають як «джерела, можливості, засоби, запаси, що можуть бути використані для вирішення якої-небудь задачі, досягнення певної мети; можливості окремої особи, суспільства, держави у певній сфері» [144, с.1389].

В Українській Радянській Енциклопедії наведено наступне трактування терміну економічного потенціалу, як «сукупності економічних ресурсів і можливостей країни (групи країн), які можуть бути використані для досягнення цілей соціально-економічного розвитку суспільства» [207, с.36].

В той же час в Економічному енциклопедичному словнику за редакцією С. В. Мочерного [76, с.202] економічний потенціал визначається як «комплексна характеристика рівня економічної могутності країни, наявних ресурсів і можливостей забезпечувати розширене відтворення, суспільні потреби та соціально-економічний прогрес суспільства». В той час як «потенціал» розглядається як «наявні в економічного суб'єкта ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонально використати їх для досягнення поставленої мети».

У своїх дослідженнях [61, с. 203] В. А. Диленко та О. В. Захарова під потенціалом розуміють «можливості деякого суб'єкта (об'єкта) по здійсненню (використанню з метою здійснення) певної діяльності і оцінюють потенціал звичайно за результатами реалізації даних можливостей. В економічному потенціалі ж аналізуватися повинні можливості відповідних економічних процесів, а для його оцінки використовуватися економічні показники реалізації вказаних процесів».

У Великому економічному словарі Борисова А. Б. [21, с. 861] економічний потенціал розглядається як «сукупна здатність економіки, її галузей, підприємств, господарств здійснювати виробничо-економічну діяльність, випускати продукцію, товари, послуги, задовольняти потреби населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва і споживання. Економічний потенціал держави визначається його природними ресурсами, засобами виробництва, трудовим і науково-технічним потенціалом, накопиченим національним багатством».

У роботі [123, с. 35] Л. Г. Мельника категорія «потенціал» визначається як «наявність у певного об'єкту (точки, системи) фізико-хімічних властивостей (рівня висоти, тиску, температурних характеристик, електромагнітної зарядженості і т. ін.), що створюють можливість виконувати роботу».

Відомий російський академік Л. І. Абалкін у своїй роботі [2, с. 214] зазначає, що «потенціал країни являє собою узагальнюючу, збірну характеристику ресурсів, що прив'язана, як говориться, до місця й часу. Потенціал же – це конкретний стан ресурсів відтворення даної країни в певний історичний відрізок часу».

Досліджуючи економічний потенціал у своїй роботі М. А. Хвесик [218, с.32; 27, с. 8] посилається на роботу Л. Володарського, який розглядає економічний потенціал як сукупну здатність економіки та її галузей, підприємств, господарств здійснювати виробничо-економічну діяльність, випускати продукцію, товари і послуги, задовольняти потреби населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва і потреби споживача.

Економічний потенціал регіону, на думку Л. Володарського залежить від забезпеченості його природними ресурсами, засобами виробництва, трудовим і науково-технічним потенціалом, накопиченим національним багатством, від рівня розвитку міжнародних зв'язків.

М. В. Мельникова [127, с.95] тлумачить економічний потенціал як «синтетичну характеристику ресурсних можливостей різної природи, визначає кінцеві результати діяльності виробничо-господарських комплексів у їх конкретній формі. Зокрема, з урахуванням потенціалу розробляються і приймаються найважливіші управлінські рішення, здійснюється реструктуризація виробництва і вдосконалення механізмів управління».

Так, Ю. Г. Фесіна та Н. П. Коваль [209] вважають, що економічний потенціал «означає відтворення економічних відносин у процесі суспільного виробництва, а також максимальне використання його економічних можливостей, зумовлене необхідністю підвищення рівня задоволення потреб суспільства».

Ю. Ніколенко [129, с. 30] зазначає, що «природні фактори господарювання, якими володіє кожна країна, становлять її еколого-економічний потенціал».

Інший український дослідник В. М. Кузьмин [108] доводить, що «потенціал адміністративно-територіальної одиниці – це взаємозв'язана сукупність ресурсного, організаційного та ринкового потенціалів, яка визначає можливості й обмеження розвитку території та є об'єктом стратегічного управління розвитком адміністративно-територіальної одиниці».

Говорячи про потенціал регіону В. В. Третяк [203, с.111] посилається на таких авторів як А. Г. Липко та К. М. Миско, в роботах яких потенціал регіону розглядається як «межа пізнань про максимально можливий масштаб результативності використання ресурсів території в ідеальних умовах організації конкретної господарської діяльності при найбільш повному задоволенні різноманітних потреб суспільства».

«Економічний потенціал є вираженням економічної потужності країни, досягнутого рівня продуктивних сил, а також можливостей їх зростання. Зміст економічного потенціалу становлять дві компоненти: об'єктивний – сукупність різноманітних ресурсів, задіяних і незадіяних з якихось причин у виробництво, таких, що мають можливість брати участь в ньому; суб'єктивний – можливості працівників, колективів щодо використання ресурсів і створення максимального обсягу матеріальних благ та послуг, а також можливості управлінського апарату підприємства, організації, галузі, господарської системи в цілому щодо оптимального використання наявних ресурсів» вважає О. М. Чечель [225].

На думку К. В. Давискіби [53, с. 5] економічний потенціал регіону являє собою «сукупну здатність наявних у межах регіону економічних ресурсів забезпечити виробництво максимально можливого обсягу матеріальних благ і послуг, що відповідають потребам суспільства на даному етапі його розвитку».

У своїй роботі В. В. Петренко [153, с. 203] зазначає, що «економічний потенціал регіону – це змінний показник, який залежить від кількості і якості економічних ресурсів».

Автори [77, с. 111] підкреслюють, що «економічний потенціал регіону залежить від забезпеченості його природними ресурсами, засобами виробництва, трудовим і науково-технічним потенціалом, накопиченим національним багатством, від рівня розвитку міжнародних зв'язків».

Слід відзначити, що В. В. Третяк [203, с. 112] підкреслює, що «експортний потенціал визначає можливу ступінь участі регіону в системі міжнародного поділу праці і визначається можливостями використання технологічних, трудових, інтелектуальних, природних та інших ресурсів регіону в структурі світових коопераційних зв'язків. ... Експортний потенціал являє собою основу функціонування зовнішньоекономічного комплексу регіону і передбачає здатність регіону виробляти і експортувати необхідну кількість конкурентоспроможних товарів для зовнішнього ринку». Крім того, В. В. Третяк [203, с. 111] вважає, що «експортний потенціал регіону включає

сукупність відтворювальних факторів, здатних забезпечити можливість ефективного виходу підприємств регіону на зовнішній ринок: конкурентоспроможна продукція; сучасне високотехнологічне обладнання; висококваліфікована робоча сила і фахівці в галузі зовнішньоекономічної діяльності; високий рівень поставок сировини та комплектуючих; вигідне з точки зору ефективності розвитку зовнішньоекономічних зв'язків територіальне розміщення».

На думку Л. М. Радченко «регіональний експортний потенціал — це здатність і готовність суб'єктів господарювання, які діють в межах територіально-адміністративної одиниці, до виявлення, формування та використання існуючих можливостей експортувати продукцію, що виробляється ними чи перебуває у їх розпорядженні, на основі ефективної реалізації регіональних конкурентних переваг» [165, с.97; 226, с.42].

У своїх дослідженнях Н. О. Рязанова [171; 172, с.100] виділяє такі функції експортного потенціалу регіону як маркетинговий, економічно-фінансовий, промисловий, соціокультурний та науково-інноваційний аспекти.

О. Ф. Балацький та В. М. Кислий [9, с.197] підкреслюють, що «основою розвитку соціально-економічних систем є їх економічний потенціал. Успіхи трансформаційної економіки безпосередньо залежать від його мобілізації. Перехід до сталого розвитку передбачає поступове подолання великих структурних диспропорцій і нерозвиненості механізмів реалізації наукового, трудового, природного, виробничого потенціалів адміністративних та виробничих систем».

У вітчизняній літературі зустрічається декілька підходів до трактування суті економічного потенціалу. Ряд авторів [19, с. 306; 20, с. 73; 32, с. 246; 170, с.178-179], серед яких Є. В. Лапін [112, с. 22-26] виділяють чотири підходи до розуміння суті економічного потенціалу. Перший підхід базується на тому, що економічний потенціал розглядається як сукупна здатність галузей виробництва і вважають представниками цього підходу таких вчених як Б. М. Мочалов, Д. М. Крук та інших. Другий підхід передбачає розуміння економічного

потенціалу як сукупності ресурсів, що є у наявності і відносять до цього підходу Ю. Личкіна, А. Тодосійчука та інших. Третій підхід базується на визначені економічного потенціалу як результату економічних і виробничих відносин між суб'єктами господарської діяльності. Серед представників цього підходу виділяють Л. І. Самоукіна. Останній, четвертий підхід, що запропонований науковцями передбачає ототожнення термінів «економічний потенціал», «народно-господарський потенціал» та «економічна потужність».

У своїй роботі О. М. Яцкова [232, с. 278-279] пропонує підходи до тлумачення потенціалу, що, по суті, вже наведені науковцями і називає їх як: 1) ресурсний підхід; 2) розгляд потенціалу з позицій спроможності; 3) розгляд потенціалу як можливостей виробничої системи і 4) ототожнення потенціалу з потужністю.

В той же час підходи до розуміння суті економічного потенціалу, що запропоновані в роботі О. А. Крата та М. В. Артюхіної [106, с. 101] включають чотири підходи до розуміння суті економічного потенціалу, що були вже наведені в роботах О. В. Божанової, О. І. Гончар, Є. В. Лапіна, О. М. Яцкової та пропонують ще два підходи до розуміння суті економічного потенціалу: визначати потенціал як максимально можливий обсяг виробництва. Представником даного підходу автори вважають Є. В. Лапіна. Також науковці пропонують визначати потенціал з урахуванням конкурентних переваг, тобто наводять шість підходів до трактування суті економічного потенціалу.

Виділення чотирьох підходів до розуміння сутності економічного потенціалу запропонував О. М. Ждан [80, с. 141], серед яких ресурсний, результативний, виробничий та управлінський.

У своїй роботі Н. Г. Міценко та Г. В. Іванченко [134, с. 205] стосовно розуміння сутності економічного потенціалу крім ресурсного підходу, пропонують виділяти структурний напрям та цільовий підхід.

В той же час автори [121, с. 199-201] пропонують крім ресурсного, виділяти функціональний та системо утворюючий підходи до розуміння суті економічного потенціалу.

В джерелі [101, с. 237] автори в якості складових економічного потенціалу розглядають різного роду ресурси, серед яких: фінансові, інформаційні, ресурси організаційної культури системи управління, просторові, трудові, технологічні та технічні ресурси.

І. А. Федоренко в роботі [208] виділяє наступні складові економічного потенціалу як потенціали нижчого рівня: технологічний, інформаційний, природний, трудовий, науковий, організаційно-економічних відносин, техніко-економічних відносин, відносин економічної власності, технічний, господарського механізму, технологічний.

В своїх дослідженнях К. В. Давискіба [53, с. 10] виділяє в якості складових економічного потенціалу регіону наступні елементи: інвестиційний потенціал, інноваційний потенціал, природно-ресурсний потенціал та трудовий потенціал.

Автор роботи [132] в якості складових економічного потенціалу територій включає наступні потенціали більш низького рівня: природно-ресурсний, виробничий, трудовий, науковий, інвестиційний, зовнішньоекономічний та потенціал управління.

В свою чергу В. В. Третяк [203, с. 113] в складі експортного потенціалу регіону виділяє такі складові: ресурсно-сировинний потенціал, промисловий, фінансовий, організаційно-технічний, маркетинговий, кадровий, соціально-культурний, інфраструктурний, інвестиційний та інноваційний потенціали.

С. В. Бестужева [16, с. 66] виділяє такі ж складові експортного потенціалу регіону, як і В. В. Третяк, але додатково-виділяє соціально-екологічний потенціал в складі експортного потенціалу регіону.

Ю. А. Дорошенко та А. Ю. Жулавський в роботі [67, с. 143] розглядають економічний потенціал регіону як систему. В якості складових елементів цієї системи вони виділяють потенціали більш низького рівня: трудовий, виробничий, інвестиційний, природно-ресурсний, інноваційний та інституціональний. Ю. А. Дорошенко, А. Ю. Жулавський та Є. О. Балацький відзначають: «дослідження структури економічного потенціалу передбачає аналіз взаємозв'язків між потенціалами різних рівнів та між потенціалами

одного рівня», підкреслюючи, що «при дослідженні структури економічного потенціалу необхідно виходити з принципу системності. У відповідності з цим принципом економічний потенціал розглядається як система, що складається з підсистем, представлених потенціалами різного порядку, які утворюють рівні системи. Потенціал більш високого рівня складається з потенціалів нижнього рівня» [8, с. 217; 67, с. 144]. Автором роботи [8, с. 212] проводиться аналіз ресурсної структури економічного потенціалу і виділяються такі основні його елементи: «виробничий, трудовий, природно-ресурсний, інноваційний, інвестиційний та інституціональний. Можливо, в майбутньому буде виділятися інтелектуальний потенціал. До цього існують всі передумови. Кожен з потенціалів характеризується кількісним і якісним станом відповідних видів ресурсів: виробничих, трудових, природних, інноваційних. Ефективність використання економічного потенціалу території залежить не тільки від наявності відповідних видів ресурсів, але і від оптимального їх залучення в господарський обіг».

Нами пропонується, крім зазначених вище складових, виділяти в структурі економічного потенціалу регіону в якості одного з рівнів його підсистеми експортно-імпортний потенціал, під яким нами розуміється максимально можливий обсяг міжнародної торгівлі товарами, роботами та послугами за умови найбільш ефективного використання усіх факторів виробництва експортних та споживання імпортних товарів, робіт і послуг на території даного регіону.

У своїй роботі автори [206, с. 195] наводять визначення «експортного потенціалу» як «обсягу конкурентоспроможних ресурсів, які певна економічна система має або здатна створити і спроможна реалізувати на зовнішніх ринках в теперішньому і майбутньому часі». Л. М. Радченко в результаті аналізу категорії «економічний потенціал» наводить визначення «експортного потенціалу» як «структурного елементу економічного потенціалу, що є його підсистемою і має забезпечувати розвиток споживання за рахунок реалізації виробленої продукції (товарів, послуг) на міжнародному ринку» [165, с. 94]. В

своїй роботі автор [165, с. 95-97] посилається на роботи Аметової Е. І., яка розглядає експортний потенціал регіону як «частку валового регіонального продукту, що відповідає вимогам міжнародної конкурентоспроможності та експортується за умов сформованого попиту та враховуючи пропозицію на цільовому зарубіжному ринку певної країни» та Крушницької Г. Б., яка розглядає експортний потенціал регіону як «здатність регіональної економіки виявляти і постійно відтворювати свої конкурентні переваги на світовому ринку відповідно до умов середовища, що постійно змінюється» і пропонує власне визначення регіонального експортного потенціалу як «здатність і готовність суб'єктів господарювання, які діють в межах територіально-адміністративної одиниці, до виявлення, формування та використання існуючих можливостей експортувати продукцію, що виробляється ними чи перебуває у їх розпорядженні, на основі ефективної реалізації регіональних конкурентних переваг».

Результати проведеного нами дослідження довели, що категорія «експортно-імпортний потенціал», як структурний елемент системи економічного потенціалу регіону, є найменш розробленою як в теоретичному, так і в методологічному аспекті. Категорія «експортно-імпортний потенціал» нерозривно пов'язана з такими категоріями, як виробничий, природно-ресурсний, інвестиційний, інноваційний та інституційний потенціал. На нашу думку, в соціально-економічній системі регіону експортно-імпортний потенціал виступає як один з базових рівнів системи економічного потенціалу регіону. Ресурсну основу експортно-імпортного потенціалу регіону можуть становити ті ж елементи, що і для економічного потенціалу (матеріальні, природні, трудові, інвестиційні, інституційні та інформаційні), але, що функціонують у сфері виробництва експортних та споживання імпортних товарів і послуг. Вплив використання експортно-імпортного потенціалу регіону на стан навколишнього природного середовища (НПС), може бути представлений на рис. 1.1 і розглядатися в системі «виробництво — споживання — навколишнє природне середовище».

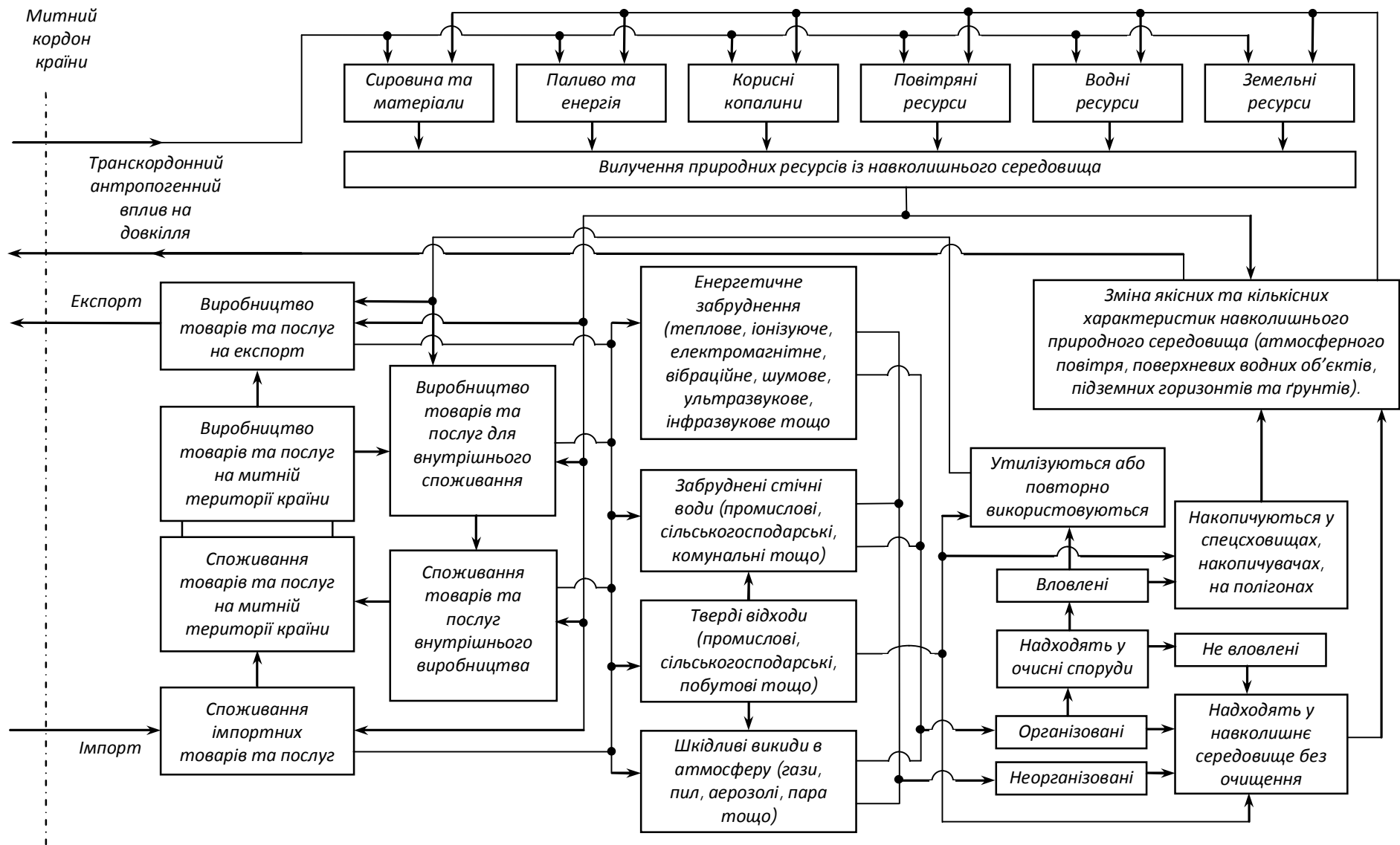

Рис. 1.1. Вплив використання експортно-імпортного потенціалу регіону на стан навколишнього середовища, авторська розробка

Виробництво товарів та послуг всередині регіону включає загальну вартість товарів та послуг, вироблених на його митній території суб'єктами господарювання, в тому числі і на виробництвах, що належать іноземним власникам. Частина продукції (послуг), що виробляється всередині регіону призначена тільки для споживання в межах митної території країни. Інша частина продукції, що виготовляється всередині регіону безпосередньо виробляється на експорт. В той же час можлива і така ситуація, коли певна частина експортоорієнтованої продукції регіону залишається всередині країни для задоволення внутрішнього попиту.

Тобто, частина внутрішнього попиту всередині країни задовольняється за рахунок товарів (послуг), що вироблені виключно для внутрішнього споживання, частина ж внутрішнього попиту може задовольнятися за рахунок продукції, орієнтованої на експорт. Крім того, частина продукції для задоволення внутрішнього попиту споживачів може імпортуватися. Таким чином, споживання продукції включає в себе як продукцію, що вироблена всередині країни, так і імпортовану продукцію. Також можна виділити і два види виробництва: виробництво товарів (послуг) для споживання всередині країни та виробництво продукції на експорт. Як виробництво, так і споживання товарів (послуг) може мати негативний вплив на навколишнє природне середовище через шкідливі викиди в атмосферу газів, пилу, пари; скидання у водні об'єкти забрудненої сполуками важких металів, азоту, сульфатами, фенолами та нафтопродуктами води; розміщення у ґрунтах шкідливих відходів, в тому числі твердих відходів після використання продукції; енергетичне забруднення, в тому числі теплове, електромагнітне, іонізуюче, а також вібраційне та шумове забруднення.

В рамках нашого дослідження антропогенне навантаження на навколишнє природне середовище виробництва продукції (послуг) для задоволення внутрішнього попиту споживачів нами приймається за деяку постійну величину. Ми розглядаємо негативний вплив на навколишнє природне середовище, що спричинений внутрішнім споживанням імпортованої продукції та виробництвом продукції, що виготовлена у межах митної території країни на експорт.

Управління експортно-імпортним потенціалом регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки передбачає визначення резервів, насамперед внутрішніх, а також з'ясування загроз і небезпек, що можуть порушити рівновагу системи.

При розгляді експортно-імпортного потенціалу регіону ми маємо на увазі оптимальне використання наявних ресурсів регіону в даних умовах в певний період часу. Тобто, на відміну від потужності, коли мова йде про максимально можливі обсяги виробництва, в даному випадку ми говоримо про оптимальні можливості регіону стосовно виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг). Таким чином, під управлінням експортно-імпортним потенціалом регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки нами розуміється процес прийняття рішень, що забезпечує оптимальне нарощування експортно-імпортного потенціалу з метою досягнення поставлених цілей з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки.

В той же час використання експортно-імпортного потенціалу регіону — це процес безпосередньо реалізації сукупних можливостей регіону. Тобто, головною нашою метою є досягнення оптимального значення використання експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки.

Ми вважаємо, що функціональна спрямованість експортно-імпортного потенціалу полягає у створенні таких умов, при яких максимізується виробництво валового регіонального продукту. Якісно і кількісно ступінь використання експортно-імпортного потенціалу може бути представлена показниками, що характеризують обсяги експортно-імпортних операцій регіону.

Виділення категорії «експортно-імпортний потенціал регіону» може бути обумовлено, насамперед, науково-методологічним підходом до оцінки економічного потенціалу регіону. Так, на думку Ю. А. Дорошенко та А. Ю. Жулавського [82, с. 152] «сумарна величина економічного потенціалу може бути представлена в тих показниках, в яких вимірюється обсяг національного виробництва: валовий національний продукт, чистий внутрішній продукт, національний дохід і т.п.».

В роботі [68, с. 877] Ю. А. Дорошенко та А. Ю. Жулавський стверджують, що «найбільш прийнятним показником результативності функціонування економічної системи, а значить і критеріальним параметром в моделі економічного потенціалу, є валовий регіональний продукт. Валовий регіональний продукт характеризує вартість вироблених у всіх галузях економіки товарів і послуг, призначених для кінцевого споживання, нагромадження та чистого експорту».

Таким чином, при розрахунку валового регіонального продукту до його складу включаються чотири основних потоки витрат, а саме: 1) споживчі витрати; 2) витрати держави на споживання; 3) валові інвестиції; 4) чистий експорт.

На нашу думку, говорячи про вплив використання експортно-імпортного потенціалу регіону на показники валового регіонального продукту та забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, слід враховувати світові тенденції розвитку експортно-імпортних операцій.

Експерти ООН [130, с. 6] відзначають, що в 2010 році обсяги використання експортно-імпортного потенціалу поступово почали відновлюватися. «Обсяги використання експортно-імпортного потенціалу багатьох країн з економікою, що розвивається вже відновилися до рівнів, що є рівними або перевищують докризові піки. Експорт розвинених країн ще не повністю одужав. В перспективі обсяги використання експортно-імпортного потенціалу повинні збільшитися приблизно на 6,5% як в 2011, так і в 2012 році, хоча це і менше, ніж скачок, що становив в 2010 році 10,5%».

Дійсно, за даними джерела [131, с. 7], в 2011 році «відновлення обсягів використання експортно-імпортного потенціалу сповільнилося, зростання торгівлі товарами скоротилося до 6,6% з 12,6% в 2010 році. У базовому сценарії зростання обсягів використання експортно-імпортного потенціалу триватиме більш повільними темпами — 4,4% і 5,7% в 2012 і 2013 роках відповідно. Млявість світового економічного зростання, особливо в економічно розвинених країнах, є основним фактором уповільнення темпів використання експортно-імпортного потенціалу.

Згідно «World Economic Situation and Prospects 2012» [256, с. x] «країни, що розвиваються стали більш стійкими до кризи і їх значущість у розвитку світової торгівлі продовжує зростати. У період з 1995 по 2010 рік їх частка у світовій торгівлі збільшилася з 28,5% до 41,2%. У 2011 році вони були головним двигуном відновлення зовнішнього попиту, забезпечуючи половину світового зростання імпорту порівняно з 43% в середньому за три роки до кризи ... У період з 1995 року по 2011 рік обсяги експортно-імпортних операцій «Південь-Південь» збільшилися в середньому на 13,7% на рік, що набагато вище середніх темпів зростання всієї світової торгівлі (8,7%)».

«Незважаючи на поступове відновлення останніх двох років, обсяги використання експортно-імпортного потенціалу найбільших економічно розвинених країн все ще значно нижче докризового піку. Між тим, відновлення експорту в економічно розвинених країнах є дзеркальним відображенням швидкого зростання імпорту в країнах Східної Азії та Латинської Америки. Питання тепер полягає в тому, чи зможуть країни з ринковою економікою залишатися локомотивом зростання світової торгівлі в майбутньому, особливо, коли початковий етап відновлення, здається, видихається, а економічне зростання в економічно розвинених країнах як і раніше залишається млявим» [255, с. vii].

За даними Департаменту з економічних і соціальних питань Організації Об'єднаних Націй [156, с. 30] національні уряди більш відповідально стали підходити до вирішення питань, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища. У зв'язку з цим, сьогодні, поновлюються дебати, пов'язані з тим, яким чином можна відрізнити законні природоохоронні заходи, передбачені Всесвітньою торговою організацією від прихованих заходів національного торгового протекціонізму.

Результати проведеного нами дослідження свідчать, що еколого-економічні загрози та небезпеки, пов'язані з використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, багато в чому сформувалися під впливом процесу інтернаціоналізації економіки, процесів глобалізації, збільшення обсягів використання експортно-

імпортного потенціалу внаслідок постійно зростаючої номенклатури та якості експортно-імпортних операцій.

Між тим, в різних країнах використання експортно-імпортного потенціалу відбувається дуже нерівномірно, що призводить до різких розбіжностей еколого-економічних показників між країнами, що розвиваються і економічно розвиненими країнами, формуванню на глобальному рівні колосальних соціальних та еколого-економічних диспропорцій, загроз і небезпек.

На нашу думку, головною причиною, що підштовхує будь-яку країну до інтенсифікації використання свого експортно-імпортного потенціалу, є забезпечення економічного зростання, що винятково важливо для скорочення колосального розриву в рівні економічного розвитку між країнами, що розвиваються і економічно розвиненими країнами. Еколого-економічні загрози та небезпеки стали для багатьох країн, що розвиваються невід'ємною частиною їх замкнутого циклу економічного розвитку. Низький рівень економічного розвитку в поєднанні з високим рівнем використання експортно-імпортного потенціалу підриває їх природно-ресурсну базу і обмежує можливості в області підвищення ефективності протидії еколого-економічним загрозам і небезпекам в майбутньому.

Ці факти знаходять своє підтвердження в Огляді світового соціального та економічного становища за 2009 рік [156, с. 14-15], де говориться, що «навіть у тому випадку, якщо політичним діячам вдасться швидко здійснити перехід на нову модель економічного зростання з низьким рівнем забруднення навколишнього середовища, неминуче підвищення глобальної температури викличе серйозні екологічні потрясіння і стреси, підвищення рівня океану, танення материкового льоду і сніжного покриву, екстремальні кліматичні явища. У майбутньому десятилітті перераховані вище події будуть загрожувати знищенням джерел засобів до існування населення, що вже знаходиться в уразливому становищі, в тому числі і в економічно розвинених країнах».

«Все більш імовірними стають серйозні збої у функціонуванні екосистем, які нерідко називають «екстремальними явищами». Такі явища вже відбуваються в

області біорізноманіття (приводячи до швидкого зникнення видів) і, ймовірно, ось-ось почнуть відбуватися в рибному господарстві і деяких водних екосистемах» [24, с. 25].

За даними «Доповіді про світовий розвиток 2010» до факторів еколого-економічної уразливості при використанні експортно-імпортного потенціалу в країнах Східної Європи та Центральної Азії «відносяться як і раніше помилки радянського періоду, що дають про себе знати в управлінні навколишнім середовищем і плачевний стан значної частини інфраструктури... Неякісно побудовані, погано експлуатовані та застарілі об'єкти інфраструктури — спадщина як радянської епохи, так і перехідного періоду, — погано пристосовані, щоб протистояти впливу ураганів, аномальної спеки і повеней» [166, с. 6].

У роботах зарубіжних авторів [166, с. 7; 233; 237; 238; 240; 249; 253; 254; 257] зазначається, що «багаті країни мають у своєму розпорядженні більше ресурсів, необхідних для того, щоб подолати прояв еколого-економічних загроз і небезпек, а більш освічене і здорове населення цих країн більш стійке до їх впливів. Разом з тим, економічне зростання може посилити вразливість до еколого-економічних загроз і небезпек. Прикладами служать, зокрема, Китай, де в наслідок нарощування ступеня використання експортно-імпортного потенціалу постійно наростає забір води для потреб сільського господарства, промисловості і споживання в оточуючих Пекін провінціях, які страждають від посухи, або Індонезія, Мадагаскар, Таїланд і узбережжя Мексиканської затоки в США, де заради розвитку туризму і господарств з розведення креветок були вирубані мангрові зарості, які виконували захисну функцію. Навряд чи економічне зростання в країнах, що розвиваються може бути настільки швидким, щоб вони могли собі дозволити ті ж засоби захисту від еколого-економічних загроз і небезпек, що і багаті економічно розвинені країни. Так, наприклад, Бангладеш і Нідерланди входять до числа країн, найбільш вразливих до підвищення рівня Світового океану. Бангладеш вже в даний час багато робить для зниження ступеня своєї еколого-економічної уразливості, створюючи на рівні місцевих громад вельми ефективну систему раннього попередження про циклони,

здійснюючи програму прогнозування повеней і ліквідації їх еколого-економічних наслідків з використанням місцевого і передового міжнародного досвіду. Однак масштаби можливої адаптації обмежені економічними ресурсами. Щорічний дохід на душу населення в Бангладеш становить всього близько 450 дол США. У той час як уряд Нідерландів, де щорічний дохід на душу населення перевищує рівень Бангладеш більш ніж у 100 разів, планує на майбутнє сторіччя щорічні інвестиції у вирішення цієї проблеми в сумі до 100 дол США в розрахунку на кожного громадянина країни. У Нідерландах уже приступили до реалізації програми вибіркового переселення населення з низьких територій, оскільки уряд не може собі дозволити повсюдно продовжувати здійснення захисних заходів».

Зважаючи на численні фактори еколого-економічної уразливості, пов'язані з нерівномірним використанням експортно-імпортного потенціалу, що обумовлено низьким рівнем економічного розвитку і відсутністю необхідних ресурсів, як правило, країни, що розвиваються більше страждають від згубних наслідків прояву еколого-економічних загроз і небезпек.

В результаті проведених досліджень, можна зробити висновок про те, що країнам, що розвиваються, у зв'язку з еколого-економічними загрозами і небезпеками, доведеться приймати контрзаходи на тлі набагато більш гострих еколого-економічних проблем, ніж ті, з якими стикаються економічно розвинені країни, і в умовах набагато більш жорстких еколого-економічних обмежень використання експортно-імпортного потенціалу.

Важливе значення використання експортно-імпортного потенціалу пояснюється ще й тим, що, головним чином, ноу-хау та екологічно чисті технології розробляються в економічно розвинених країнах і передаються країнам, що розвиваються в основному у формі ліцензування, прямих іноземних інвестицій або матеріалізувавшись в імпортних товарах і послугах. І, якщо уряди країн, що розвиваються завозять на свою територію екологічно небезпечні технології, товари та послуги або навпаки відмовляються від передових імпортних екологічно чистих технологій на користь захисту своїх економічно не ефективних, енерго- і природоємних галузей або особистих інтересів (із

застосуванням таких прикордонних заходів, як, наприклад, коректування митних тарифів) з урахуванням обсягів прямого і непрямого забруднення навколишнього середовища при виробництві одиниці товару або послуги, виникає закономірне питання про те, як кваліфікувати процеси, що відбуваються. Як заходи прихованого національного торгового протекціонізму, що суперечать правилам Світової організації торгівлі? Такі гострі питання, що виникають при використанні експортно-імпортного потенціалу, можуть призводити до виникнення еколого-економічних диспропорцій, загроз і небезпек на глобальному рівні.

На думку експертів Департаменту з економічних і соціальних питань ООН [156, с. 30] «такі питання повинні вирішуватися з урахуванням принципу загальної, але диференційованої відповідальності, як це передбачено в межах Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату та відповідному механізмі Світової організації торгівлі, а саме в рамках особливого та диференційованого режиму для країн, що розвиваються. Якщо ж ці питання не будуть врегульовані належним чином, то це може призвести до виникнення довгострокових міжнародних еколого-економічних суперечок і протиріч».

Еколого-економічні загрози і небезпеки, що виникають в результаті інтенсифікації використання експортно-імпортного потенціалу, можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми (рис. 1.2). Внутрішні фактори виникнення еколого-економічних загроз і небезпек багато в чому можуть бути обумовлені динамікою розвитку політичної ситуації, ситуацією у сфері економіки, природокористування та забезпечення національної безпеки. Низькі значення валового регіонального продукту тісно пов'язані з нерівномірною інтенсифікацією використання експортно-імпортного потенціалу регіону і виникненням еколого-економічних загроз і небезпек. Зовнішні фактори значно підвищують вірогідність виникнення еколого-економічних загроз і небезпек у процесі використання експортно-імпортного потенціалу регіону. У регіональній соціально-економічній системі просто може не виявитися ресурсів, щоб протистояти зовнішнім факторам, що загрожують її еколого-економічній безпеці.

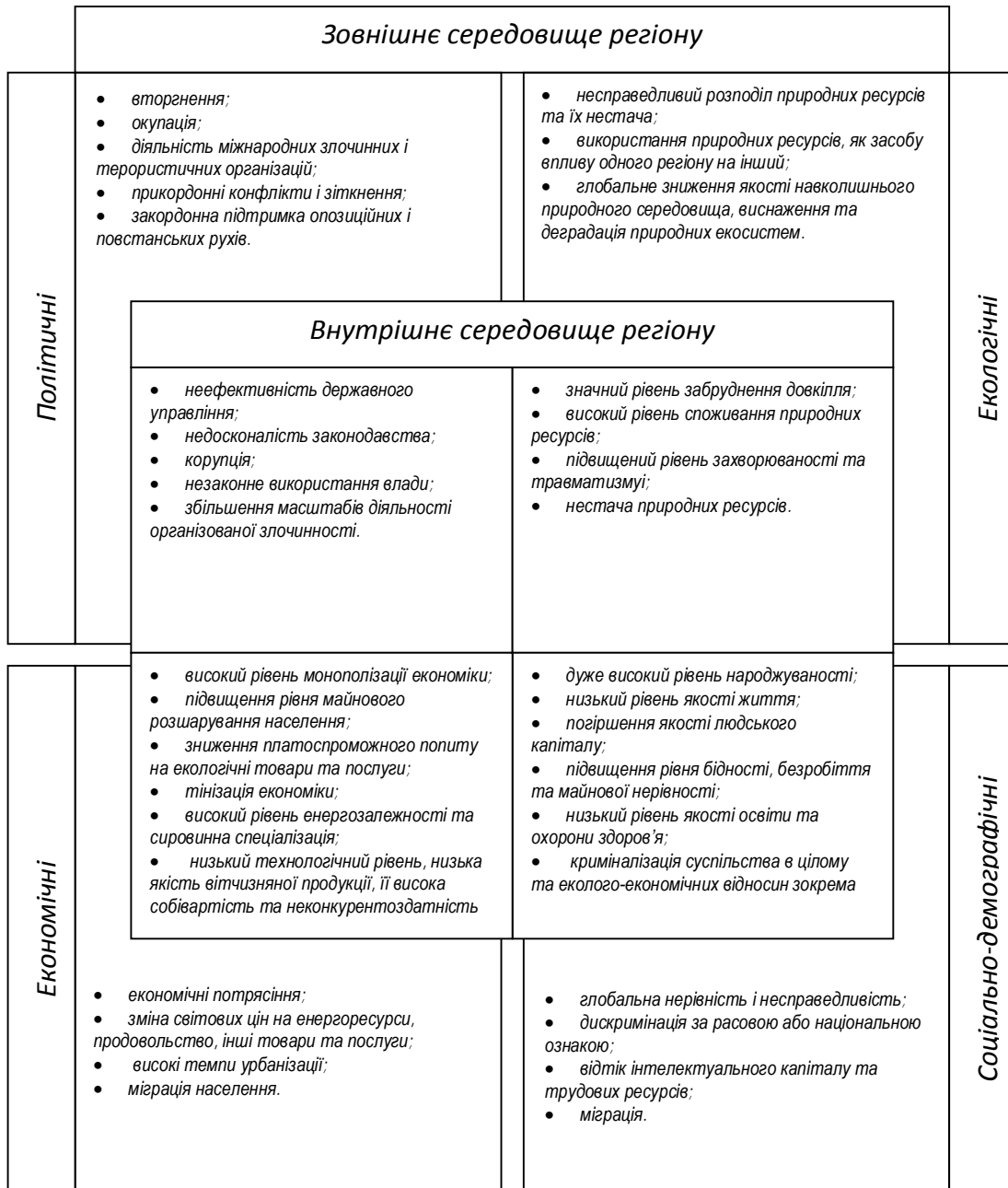

Рис. 1.2. Еколого-економічні загрози та небезпеки при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону, розроблено автором на основі джерел [130; 131; 147; 156; 166; 237; 239; 240; 242; 254; 255; 256]

Різде зниження доходів соціально-економічної системи регіону також здатне підвищувати ймовірність виникнення еколого-економічних загроз та небезпек, пов'язаних з диспропорціями використання експортно-імпортного потенціалу регіону. Так, за даними [100, с. 6] «спад темпів економічного зростання на 5% підвищує ймовірність виникнення еколого-економічних загроз та небезпек,

пов'язаних з різкими диспропорціями у використанні експортно-імпортного потенціалу регіону на 50%».

Аналітики Світового банку наголошують, що для вирішення питань забезпечення еколого-економічної безпеки в процесі використання експортно-імпортного потенціалу «велике значення мають як державні, так і не державні інститути, які передбачають певні соціальні норми і моделі поведінки – наприклад, здатність лідерів вставати вище вузькогрупових і політичних інтересів, досягати компромісів, здатність громадянського суспільства домагатися зміцнення національної і політичної єдності, – а також наявність норм, законів і обмежень» [100, с. 7].

Під дією таких зовнішніх факторів, як загострення боротьби за природні ресурси, значні збої функціонування і деградація екосистем, серйозний поштовх до розвитку отримують такі еколого-економічні загрози і небезпеки, як корупція, що має міжнародний вимір, відмивання грошей і вилучення ренти з експортно-імпортних операцій із природними ресурсами регіону або з підписання міжнародних, експортно-імпортних контрактів та надання концесій. Все це створює підґрунтя для появи диспропорцій у використанні експортно-імпортного потенціалу регіону і з подвоєною силою підживлює ризик появи еколого-економічних загроз і небезпек.

1.2 Необхідність урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу на регіональному рівні

Результати проведеного дослідження показали, що у сучасній економічній системі в умовах глобалізації та інтернаціоналізації економіки необхідно намагатися досягти такого стану, при якому вплив будь-якої економічної діяльності не виходить за рамки обмежень еколого-економічної безпеки. На нашу думку, у якості економічного поняття, що характеризує здатність соціально-економічної та екологічної підсистем регіону до розвитку у заданому напрямку, їх

здатність забезпечувати досягнення певних результатів в існуючих умовах та рівень використання цієї здатності може бути використано таке поняття як «економічний потенціал регіону». Під яким, з позицій системного підходу, прийнято розуміти «економічну характеристику території... складну, динамічну, поліструктурну систему можливостей і здібностей, породжених регіональною системою» [186, с. 205].

Слід зауважити, що в сучасних умовах господарювання спостерігається інтенсифікація взаємозв'язків між екологічною та соціально-економічною підсистемами регіону. В зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність побудови стратегії регіонального розвитку виходячи з порівняння стійкості екологічної підсистеми до антропогенного навантаження та величини такого навантаження.

Важливі для України проблеми, пов'язані із взаємозв'язком між економічним зростанням та станом довкілля визначені у «Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року» [169]. У відповідності до затверджених Верховною Радою України «Основних напрямів державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» [159] сучасну екологічну ситуацію в Україні визнано кризовою та окреслено основні напрями її поліпшення.

Як зазначає в своїх дослідженнях В. О. Бараннік [14, с. 26-28], «зусилля країн у поточний момент спрямовані на пошук балансу між забезпеченням стійкого соціально-економічного розвитку, що пов'язаний переважно із зростанням споживання природних ресурсів та викопного органічного палива, з одного боку, і необхідністю запобігання подальшій зміні клімату, з іншого боку».

На думку В. О. Паламарчука, Є. В. Мішеніна, П. І. Коренюка [75, с.3] «споживацький технократичний підхід до використання ресурсів природи призвели до інтенсивного зростання масштабів забруднення повітря та водного басейну, різкого й помітного ослаблення озонового екрану планети, посилення тепличного ефекту... У надзвичайно короткий строк, з огляду на історичний процес, глобальні можливості самовідновлення, самовідтворення природи та її ресурсів виявились на межі повного вичерпання, занепаду».

Науково-технічний прогрес призвів до таких змін у житті людини, які, в свою чергу, стали причиною цілого ряду проблем, як технічного, так і соціально-економічного характеру. Стрімкий розвиток соціально-економічної підсистеми призвів до необмеженого виробництва товарів і послуг, а, отже, і до необмеженого споживання як відновлюваних, так і невідновних природних та інших видів ресурсів. Як зазначається в Постанові Верховної Ради України «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 05.03.1998 № 188/98-ВР [159] «Економіці України притаманна висока питома вага ресурсомістких та енергоємних технологій, впровадження та нарощування яких здійснювалося найбільш «дешевим» способом – без будівництва відповідних очисних споруд. Це було можливим за відсутності ефективно діючих правових, адміністративних та економічних механізмів природокористування та без урахування вимог охорони довкілля. Ці та інші чинники, зокрема низький рівень екологічної свідомості суспільства, призвели до значної деградації довкілля України, надмірного забруднення поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря і земель, нагромадження у дуже великих кількостях шкідливих, у тому числі високотоксичних, відходів виробництва».

Г. Френч [210, с. 204] говорить про те, що «глобальна економіка довела планету до граничного навантаження. Зараз прийшов час будувати міжнародні структури управління, необхідні для забезпечення того, щоб світова економіка ХХІ століття відповідала сподіванням людства на краще майбутнє, не руйнуючи довкілля, що є основою, яка підтримує саме життя».

Д. Абрамович [3, с. 134] стверджує, що «багато екосистем виснажені настільки, що вже втратили свою гнучкість і здатність витримувати природні стреси, а це стає підґрунтям для «неприродних катастроф» – тих стихійних лих, що почастишали або стали більш руйнівними у наслідок людської діяльності. Знищуючи ліси, регулюючи річки, висушуючи болота та дестабілізуючи клімат, ми руйнуємо складне павутиння екологічної безпеки, цінність якої – у тому числі для власної безпеки – ми тільки-но починаємо осмислювати».

На думку І. М. Синякевича [180, с. 125] «сучасна економічна наука неадекватно відображає складні економічні відносини, які мають місце в процесі економічної діяльності в умовах перманентних глобальних економічних, екологічних, соціальних і духовних криз. Вона є матеріалістичною за своїм змістом, не відображає павутин складних зв'язків, що мають місце між економічною і духовною сферами; передбачає пріоритет матеріального виробництва на шкоду духовного розвитку. Сучасна економічна теорія не враховує тієї об'єктивної дійсності, що розвиток світової економіки пов'язаний із глобальними екологічними обмеженнями».

У своїх дослідженнях автор роботи [18, с. 84-85] підкреслює, що «реалії розвитку світових процесів позначилися на підходах до проблем безпеки. Стало очевидним, що використання, зловживання та маніпуляції з дефіцитними ресурсами ведуться з політичною або економічною метою; випадкове порушення у постачаннях внаслідок техногенних аварій і стихійних лих створюють реальні загрози для нормальної життєдіяльності держав».

«Особливо ці проблеми актуальні для національних економік, в структурі яких переважають енерго- та паливоємність виробництва та експорт яких є ресурсоємним» [54].

«У слабо диверсифікованих економіках ресурсомісткі експортоорієнтовані сектори забезпечують значні обсяги фінансових надходжень до бюджетів держави та промислових корпорацій, при цьому практично весь екологічний збиток залишається в країні-експортері» [95, с.314].

Еріх Фромм [214, с.25] стверджує, що поки проблеми соціально-економічної реконструкції не займуть у мислячих умах сучасності такого значного місця, яке нині займають наука і техніка, тобто поки наука про людину не стане настільки ж важливою, як природничі та технічні науки, до тих пір не виникне можливість побачити або уявити собі реальні альтернативи нині існуючих суспільних систем». «... Люди воліють жити під загрозою віддаленої катастрофи, ніж в корені міняти свій спосіб життя і приносити сьогодні ті жертви, які вимагали б ці зміни» [214, с. 23].

На думку В. П. Кухаря [109, с. 100] «реалії сьогодення – обмеженість енергоресурсів і потреба в них, що швидко збільшується, безперервне зростання цін на нафту і газ (легко передбачити, що ця тенденція буде незмінною), підвищення концентрації CO₂ у атмосфері та багато інших проблем, які з'явилися перед людством і загрожують майбутньому, вимагають перегляду існуючої практики використання ресурсів планети. Обмеженість ресурсів вимагає знову повернутися до джерел ресурсів, що поновлюються, до нових та тих, що вже відомі, які можуть стати у нагоді людству для сталого і раціонального задоволення потреб у енергії та матеріалах».

На думку М. А. Хвесика та Ю. М. Хвесик [219, с. 41] «загострення взаємовідносин суспільства з навколишнім середовищем поставило перед людством питання щодо необхідності розробки і впровадження нових засад своєї поведінки у навколишньому природному середовищі та експлуатації природних ресурсів нашої планети».

Н. А. Малиш [120, с. 3] вважає, що визначення екологічної ситуації в Україні кризовою зумовлено рядом факторів: 1) слабким контролем за використанням природно-ресурсного потенціалу; 2) низьким рівнем екологічної безпеки суб'єктів природокористування; 3) екстенсивним характером суспільно-виробничої діяльності; 4) надвисоким ступенем зношення основних фондів; 5) недостатнім обсягом інвестицій у розвиток прогресивних виробничих та природоохоронних технологій. У сучасних умовах господарювання спостерігається інтенсифікація взаємозв'язків між екологічною та соціально-економічною підсистемами регіону. В зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність побудови стратегії регіонального розвитку виходячи з порівняння стійкості екологічної підсистеми до антропогенного навантаження та величини такого навантаження.

А. В. Неверов і Т. П. Водоп'янова [141, с. 215] підкреслюють, що «сучасна екологічна ситуація, що шкідливо впливає на життєдіяльність людей та торкається більшості країн світового співтовариства, змушує змінити сформовані уявлення про економічний розвиток і висуває перед наукою завдання вивчення та комплексної оцінки ступеня порушень в природних екосистемах».

Україна є невід'ємною частиною світової соціально-економічної системи, діяльність якої базується на необмеженому використанні природних ресурсів у господарському обігу, що призводить до забруднення довкілля та виснаження природно-ресурсного потенціалу країни, сприяє поглибленню екологічної кризи, появі перед Україною глобальних еколого-економічних небезпек.

Як зазначає автор джерела [196, с. 91] «Україна перевантажена екологічно небезпечними виробництвами в галузях видобутку залізної руди й вугілля, виплавки сталі, виробництва добрив і сірчаної кислоти. Негативний вплив на екологію України мало інтенсивне будівництво теплових електростанцій (ТЕС). Вибух реактора РБМК-1000 на четвертому блоці Чорнобильської АЕС остаточно переконав світове співтовариство в тому, що збільшення техногенного навантаження на навколишнє середовище при ігноруванні гуманітарних проблем науково-технічного прогресу становить небезпеку для здоров'я не лише нинішнього, а й майбутніх поколінь. Формуючи нове технологічне мислення, Україна повинна протистояти переміщенню екологічно небезпечних виробництв на її територію».

У своїй роботі автор [18, с. 85] посилається на американського дослідника Ганса В. Мауля, який розуміє економічну безпеку як «відсутність серйозної загрози можливості суспільства слідувати у руслі своїх основних цінностей; подібні загрози можуть набувати форму або ненавмисного припинення постачань необхідної сировини, або спроб економічного примусу. Безпека держави залежить від її економічної вразливості через перерви у постачанні необхідних ресурсів».

Слід відмітити, що в Україні існує ряд загроз, що здатні негативно впливати на збалансованість розвитку соціально-економічної системи та еколого-економічну безпеку регіону. До таких загроз можна віднести зовнішні та внутрішні еколого-економічні загрози. Зовнішні еколого-економічні загрози пов'язані з тим, що, як зазначається у роботі [157], наприкінці ХХ століття у світі відбулося розширення зони бідності за рахунок країн, що входили до складу СРСР... На думку автора роботи [197, с. 103] Україну можна віднести до тих країн, що формують периферію світової економіки та знаходяться у зоні бідності.

Спираючись на висновки експертів Центрального економіко-математичного інституту РАН [31, с. 11] нееквівалентний економічний обмін між ядром та периферією втягує Україну до пастки зовнішньої заборгованості та сировинної спеціалізації. Існуюча ситуація ускладнюється тим, що за свідченнями експертів Міжнародного центру перспективних досліджень (МЦПД) [35, с. 47-50] «...розширення ЄС – це красивий дипломатичний термін, який не відповідає дійсності та приховує зовсім інший процес... Усі дії ЄС вказують на те, що реальний порядок денний ЄС щодо України спрямований на підтримання стану, коли Україна балансує на межі між Росією та ЄС. З одного боку ЄС дає Україні зрозуміти, що не розглядає її як потенційного члена ЄС, а з другого повторює мантру про «відкриті двері»... Росія ж розглядає Україну як зону своїх геополітичних інтересів. Її тверда позиція та силове поле відокремлюють Україну від решти європейського світу краще за залізну завісу... Опоненти європейської інтеграції в Україні говорять про реалізацію «турецького» сценарію – створення буферної зони. У технічних термінах «буферна» означає, що країна не є частиною інтеграційного утворення, проте асоціюється з ним. Утім жодна країна не може довго перебувати у буферній зоні... Згодом буферна зона сама перетворюється на джерело небезпеки – це міна уповільненої дії... Доказ цього – ситуація з Єгиптом та іншими північно-африканськими країнами».

За оцінками МЦПД [231, с. 3, 6-7] індекс якості життя в Україні, який враховує рівні добробуту, якості освіти, охорони здоров'я, якості довкілля тощо приймає значення від 4,4 (м. Київ) до 3,0 (Луганська, Донецька та Дніпропетровська обл.).

У рейтингу якості життя International Living 2011 Україна посідає лише 69 місце з 192 країн світу разом з ПАР, Домініканською республікою Марокко, Намібією, Бостваною, Трінідад і Тобаго та Тунісом. Це гальмує економічний розвиток, призводить до додаткових витрат у системі охорони здоров'я, погіршення якості людського капіталу та зумовлює відток з України трудових ресурсів, інтелектуального капіталу, призводить до втрати значної частини науково-технічного потенціалу.

Вивчаючи питання регіональної еколого-економічної політики М. В. Терешина і А. І. Кольба [201, с. 172] підкреслюють, що «в умовах активізації господарської діяльності та обмеженості ресурсів виникають неминучі суперечності між економічними суб'єктами з приводу режиму доступу до природних ресурсів, можливих альтернатив їх використання, а також пов'язаних з цим обмежень. Забруднення та деградація навколишнього середовища, викликані масованим антропогенним тиском, і пов'язані з цим проблеми дозволяють спрогнозувати посилення гостроти й масштабу екологічних конфліктних ситуацій, тим більше, що вони втягують суб'єктів різного рівня, часто володіють значними можливостями впливу на ситуацію».

В роботі [198, с. 72-73] відмічається, що українській економічній системі притаманний небезпечно низький рівень виробництва та експорту продукції кінцевого споживання та завищений рівень імпорту енергоресурсів, що, в основному, використовуються для виробництва напівфабрикатів і сировини, реалізація яких є майже неприбутковою для національної економіки.

А. В. Шевчук та Д. О. Смілевець [229, с. 134] вважають, що «сучасне використання ресурсів транскордонних річок може бути як темою плідної співпраці, так і приводом для виникнення конфліктних ситуацій. Співпраця в басейнах транскордонних річок та озер має будуватися на балансі інтересів всіх прибережних держав і взаємній вигоді».

На тлі нестачі та здорожчання енергоносіїв енергетика залишається основним забруднювачем довкілля в Україні твердими частками (зола, пил), оксидами азоту (NO_x), оксидами сірки (SO_x) та оксидами вуглецю (CO_x). Так, за оцінками експертів [Ст.-3-7, с. 6] «на галузь припадає близько 25% загальнонаціональних викидів оксидів азоту та майже 80% викидів оксидів сірки... викиди енергетичної галузі перевищуватимуть ГДК до 2030 року і далі... Енергетичні підприємства практично не інвестують у природоохоронні заходи...».

І. В. Шевченко [228, с. 183] вважає, що «Найбільше еколого-економічне навантаження випробовують індустриально розвинені регіони, тому там і виникають надзвичайні ситуації різного характеру з ризиком для здоров'я

населення. Цей ризик постійно зростає внаслідок підвищення частки застарілих технологій і обладнання».

Учасники круглого столу «Готовність України до інтеграції у Європейське енергетичне співтовариство (ЕнС): виконання директиви 2001/80/ЕС» [33] зазначають наявність низки суттєвих еколого-економічних загроз у цій сфері. Найсуттєвішою серед яких визначається «необхідність у вкрай стислий термін забезпечити великі капіталовкладення у модернізацію та будівництво нових енергостанцій (залежно від обсягу модернізованих потужностей від 5 до 17 млрд. дол. США)».

Європейська комісія [89] наголошує, що «зменшення техногенного навантаження на довкілля – одна з найвагоміших вигод, що може принести Україні її вступ до ЕнС. Проте відповідні позитивні ефекти стануть відчутними лише у довгостроковій перспективі. «Ринковий» і «безпековий» складники договору про ЕнС будуть реалізовані раніше за «екологічний»».

Як зазначають З.С. Варналій та І.С. Чернодід [23] «...найбільшу небезпеку для України становлять внутрішні загрози в поєднанні із зовнішніми. Необхідно проводити політику сталого розвитку в напрямі інноваційного та соціального розвитку держави».

В. В. Дергачова [57, с. 160] підкреслює, що «держави, залежні від імпорту енергоносіїв, змушені грати «за чужими правилами», які їм диктує глобальна економіка. Транснаціональний капітал вже давно втратив державну приналежність і застосовує регулюючі ринкові важелі в досягненні своїх цілей. І тим країнам, які ще не адаптувалися до нових умов глобальної економіки, загрожує перспектива опинитися на задвірках так званого «глобального села»».

Говорячи про джерела виникнення ризиків еколого-економічної безпеки України Н. В. Караєва [96, с. 164] говорить, що «рівень паливно-енергетичного комплексу визначає не тільки загальний рівень економічного розвитку держави, рівень соціальної сфери і життя людей, але і рівень негативного впливу на навколишнє природне середовище... Без вирішення складних екологічних задач та забезпечення необхідного рівня захисту навколишнього природного середовища в

сучасних умовах не може бути реалізована стратегія ефективного розвитку енергетики України».

У сучасних умовах господарювання раціональне використання природних ресурсів і охорона довкілля є об'єктивною передумовою економічного зростання будь-якого регіону. Мінливість факторів зовнішнього та внутрішнього середовища регіону призводить до необхідності аналізу можливих зовнішніх та внутрішніх проявів взаємозв'язку його економічної та екологічної підсистем. Такі зовнішні та внутрішні прояви, що можуть впливати на безпеку регіону можна вважати загрозами і небезпеками.

Автори роботи [167, с. 77] вважають, що «потужним каталізатором еколого-економічних протиріч небезпідставно вважається світова економічна криза. За умови відсутності дієвої системи і ефективних механізмів глобального управління у планетарному масштабі його супроводжують і розповсюдження провалів ринку; поглиблення асиметрії у соціальній структурі міжнародної економіки; віддалення від економічного центру «зон екологічної безпеки», експорт забруднення навколишнього середовища зі свідомим підштовхуванням «країн третього світу» на шлях ресурсно-розорюючого зростання, посилення навантаження на світову екосистему, зародження і визрівання конфліктів, пов'язаних з отриманням доступу до джерел стратегічних природних ресурсів».

Екологічний фактор, у сукупності з економічними, соціальними та політичними факторами, можна вважати одним з основних факторів, що породжують економічні загрози і небезпеки. На нашу думку, з точки зору взаємозв'язку між безпекою і станом довкілля, усі загрози і небезпеки можна умовно поділити на три основні групи: економічні, екологічні та еколого-економічні (рис. 1.3).

Особливістю екологічних загроз і небезпек є те, що їх прояв не характеризується цілеспрямованістю. Стихія не обирає де, коли і кому саме завдавати збитків. Основою виникнення економічних загроз і небезпек є господарська діяльність як окремої особистості, так і організованих груп людей. Відмітною рисою є економічна доцільність небезпечної господарської діяльності,

що характеризується відхиленням від суспільних норм господарського або соціального життя. Характерною ознакою економічних загроз і небезпек є їх цілеспрямованість на конкретний об'єкт (суб'єкт господарювання, регіон або країну) та отримання за його рахунок певних економічних переваг.

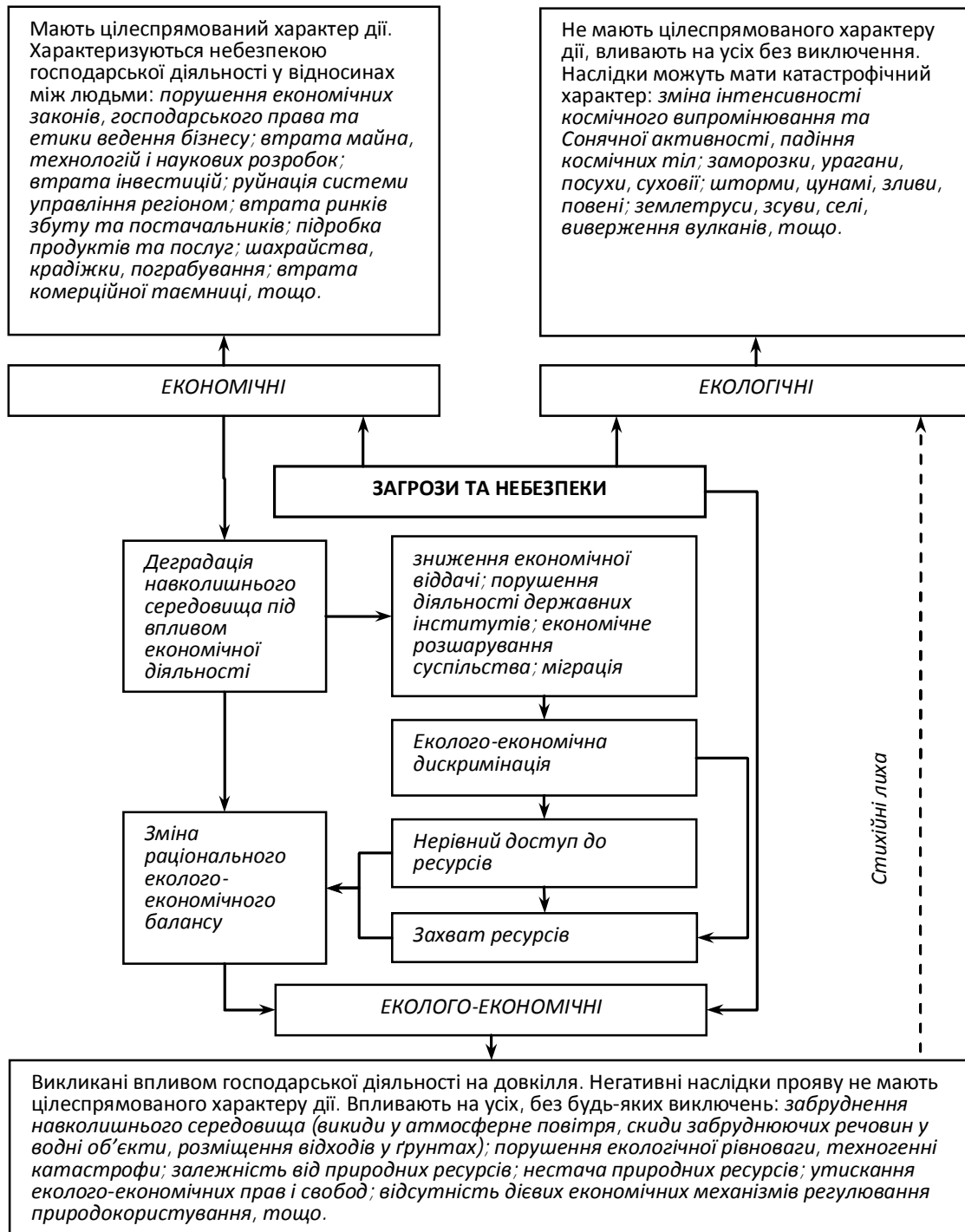

Рис. 1.3. Основні групи загроз та небезпек, авторська розробка

На думку Л. І. Панкрутської [150, с. 135] «Основна мета державної політики в галузі еколого-економічної безпеки полягає в забезпеченні якості навколишнього середовища, поліпшенні умов проживання та збереженні здоров'я населення. Однак рішення деяких екологічних проблем пов'язано із зовнішніми загрозами, спричиненими потенційними і реальними дестабілізуючими впливами господарської діяльності з боку інших держав».

Під еколого-економічною загрозою нами розуміється потенційна можливість нанесення фізичної, матеріальної або іншої шкоди суспільним або особистим інтересам з боку окремих факторів, що обумовлені характером господарської діяльності та станом довкілля.

Еколого-економічна небезпека – це безпосередня форма прояву еколого-економічної загрози, що має конкретну математичну інтерпретацію.

«Одним з факторів, які сприяють порушенню умов еколого-економічної безпеки є недоліки в сфері управління внутрішньою безпекою... Система управління внутрішньою безпекою (екологічною, економічною, правоохоронною) вимагає змін і реформування, починати які слід із вдосконалення прийомів і методів управління, підвищення рівня керованості [105, с.321-322].

Використовуючи наявні дані, до останнього часу було досить складно підтвердити існування саме еколого-економічних загроз, їх прояв і трансформацію у небезпеку регіональних еколого-економічних конфліктів. Проте, результатами дослідження, проведеного на базі Швейцарського федерального технологічного інституту та Швейцарського фонду миру [234; 235; 242], доведено, що прояв еколого-економічної небезпеки є причиною появи еколого-економічних конфліктів із використанням насильства.

L. Ohlsson теж стверджує, що прояв еколого-економічної небезпеки є загальним знаменником багатьох, у тому числі міжнародних конфліктів. Він говорить [247], що «прояв еколого-економічних загроз свідчить про різкий перехід від сталого економічного розвитку до бідності та злиднів».

На думку О. В. Неверова [139, с. 311-321] «ключові проблеми стійкого природокористування визначають основне еколого-економічне протиріччя.

Сутність його полягає у діалектичній єдності і взаємозапереченні об'єктивних екологічних і економічних потреб суспільства».

О. В. Неверов, Д. О. Неверов, Т. П. Водоп'янова наголошують, що «основне еколого-економічне протиріччя екологічних та економічних потреб суспільства проявляється у різних аспектах і у реальному житті набувають окремих форм свого прояву. Це можуть бути протиріччя між економічними і неекономічними відносинами у суспільстві з приводу використання і відновлення одних і тих самих природних ресурсів і об'єктів» [140, с. 83].

Групою дослідників з університету міста Торонто під керівництвом Томаса Гомера-Діксона [239] визначено, що типовими умовами переходу еколого-економічної загрози у еколого-економічну небезпеку є: 1) залежність від природних ресурсів; 2) нестача природних ресурсів, викликана виснаженням невідновних природних ресурсів, зниженням якості та зменшенням кількості відновлювальних природних ресурсів; 3) утискання еколого-економічних прав і свобод; 4) нерівність доступу до ресурсів; 5) екологічна маргіналізація, коли збільшення чисельності населення та нерівний доступ до ресурсів призводять до ефекту сумачії з подальшою деградацією відновлювальних та невідновних природних ресурсів.

Можна стверджувати, що регіонами, найбільш схильними до прояву еколого-економічних небезпек є: 1) регіони з підвищеною щільністю населення; 2) посушливі рівнини та гірські райони; 3) регіони, що знаходяться під впливом погіршеного довкілля; 4) транскордонні річкові басейни; 5) регіони спільного використання природних ресурсів; 6) транзитні регіони; 7) регіони, багаті на корисні копалини та інші природні ресурси.

В. І. Данилов-Данільян [55, с. 186] вважає, що для забезпечення еколого-економічної безпеки регіону «необхідно вибрати пріоритетні напрями економічного розвитку, виходячи з об'єктивних переваг, якими володіє країна».

«Економічне процвітання розвинених країн в значній мірі обумовлено вмілим використанням ефекту масштабу, коли віддача кожної наступної одиниці витрат збільшується із зростанням обсягів виробництва. Причини, що формують

можливість ефекту масштабу, діють в обробній промисловості, особливо в масовому виробництві і високотехнологічних галузях» [55, с. 191].

У праці [147, с.43] також досліджуються взаємозв'язки між екологічними проблемами та питаннями безпеки. Умови, необхідні для переходу еколого-економічних загроз у еколого-економічні небезпеки можуть бути представлені у вигляді табл. 1.1.

Швейцарські дослідники [234; 235; 242] вважають, що еколого-економічні загрози перетворюються у еколого-економічні небезпеки та спричиняють виникнення конфліктів, пов'язаних із станом навколишнього середовища лише у випадку одночасного прояву не менше двох із зазначених у табл. 1.1 ключових умов.

Таблиця 1.1

Ключові умови трансформації еколого-економічної загрози у небезпеку

Назва умови	Опис
1	2
Безвихідне становище, обумовлене станом довкілля	Сталий розвиток регіону залежить від природного ресурсу, що виснажився або деградував та не має явної заміни. У результаті регіон опиняється у безвихідному, критичному становищі, обумовленому станом довкілля.
Відсутність механізмів регулювання і слабкість державного управління	Нездатність політичної системи забезпечити певні соціально-політичні умови приводить до нераціонального використання ресурсів. Брак ресурсів у такому разі є або результатом недостатнього контролю держави над управлінням ресурсами і захистом коштів для існування, або наслідком порушення функціонування суспільних інститутів, покликаних регулювати доступ до ресурсів.
Маніпулювання питаннями, пов'язаними з навколишнім середовищем	Окремі лідери використовують проблеми, пов'язані з навколишнім середовищем, на користь певної групи. Це приводить до того, що право на користування природними ресурсами стає (ідеологічним) питанням, пов'язаним з приналежністю до такої групи.
Можливість створювати організації і знаходити союзників	Зацікавлені групи об'єднуються в політичні організації, часто очолювані сильним лідером, і знаходять союзників з числа груп, що мають схожі проблеми, а також в певних кругах верхніх ешелонів суспільства – або отримують підтримку із-за кордону, наприклад від міжнародних організацій.
Вплив історичного конфлікту	Утиски прав і свобод, пов'язаних з навколишнім середовищем, відбуваються у контексті існуючої (історичної) конфліктної ситуації, у результаті цього конфлікт отримує новий імпульс.

Джерело: розроблено автором на основі джерел [147; 234; 235; 242]

На нашу думку, перетворення еколого-економічної загрози у еколого-економічну небезпеку може супроводжуватися формуванням таких передумов її прояву (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Фактори прояву еколого-економічних загроз та небезпек, розроблено автором на основі джерел [130; 131; 147; 156; 166; 237; 239; 240; 242; 254]

Процес розвитку небезпеки може характеризуватися підвищенням ймовірності її прояву. Просто загрозу характеризує нульовий рівень небезпеки. Еколого-економічні небезпеки з рівнем прояву небезпеки від 0 до 0,6 включно ($0 < P_{\text{ПН}} \leq 0,6$) можуть бути охарактеризовані тим, що внаслідок їх прояву еколого-економічна система регіону буде нести втрати ресурсів, що поновлюються. Рівень прояву еколого-економічної небезпеки більший за 0,6 ($0,6 < P_{\text{ПН}} \leq +\infty$) може викликати наслідки, що мають критичний характер. Прояв такої небезпеки може супроводжуватись руйнацією еколого-економічного потенціалу регіону та втратою невідновних ресурсів.

А. А. Котко [102, с. 234] вважає, що «при зростанні економічного добробуту, а також духовної і екологічної свідомості членів суспільства зона суспільно-економічного конфлікту звужується».

У роботі [183] автор наголошує, що «рівень економічної безпеки повинен підтримувати структурно-функціональну відповідність і цілеспрямований

розвиток держави як системи, яка самоорганізується відповідно принципу структурної гармонізації систем».

А. П. Стахов у своїх роботах [194; 195] відмічає, що «сьогодні дослідження проблеми економічної безпеки здійснюється як з порушенням принципу системності, так і, практично, з ігноруванням принципів наукової доктрини загальної числової Гармонії Всесвіту».

Еколого-економічні загрози і небезпеки мають ознаки як екологічних, так і економічних загроз і небезпек. Першопричиною їх виникнення є цілеспрямована господарська діяльність людини. Але цілеспрямованість еколого-економічних загроз і небезпек не є абсолютною.

По-перше, прояв еколого-економічних загроз і небезпек може бути викликаний використанням екологічно-небезпечних технологій виробництва продукції та надання послуг, неспроможністю або небажанням суб'єктів господарювання впроваджувати екологічно-безпечні технології або відсутністю таких технологій узагалі.

По-друге, еколого-економічні загрози та небезпеки можуть проявлятися внаслідок самовпевненості людини, недбалості або через необережність.

По-третє, результати прояву таких небезпек не мають конкретно визначеного адресного характеру – еколого-економічні небезпеки, як і суто екологічні, не обирають коли і кому саме завдавати збитків. Руйнування довкілля внаслідок господарської діяльності та спричинені цим економічні збитки можуть мати як локальний, регіональний, так і планетарний масштаб.

На думку Л. І. Панкрутської та О. Н. Лопачук [151, с. 236] «еколого-економічна безпека досягається шляхом зниження еколого-економічних ризиків до допустимого рівня, який являє собою оптимальний баланс між безпекою, економічними та екологічними вимогами».

Прояв еколого-економічних загроз і небезпек є однією з причин виникнення екологічних конфліктів, які, на думку Л. Г. Мельника [124, с. 266] «нерідко закінчуються військовими діями і серйозними екологічними наслідками, створюють значні проблеми в просуванні до сталого розвитку. В якійсь мірі це

дійсно так. Однак доводиться також визнати, що екологічні конфлікти суттєво актуалізують екологічні проблеми та сприяють каталізації еколого-економічних протиріч. Отже, вони ведуть до загострення цих протиріч, прискорюючи виникнення передумов їхнього вирішення».

Недостатнє врахування можливостей прояву еколого-економічних загроз і небезпек при використанні експортно-імпортного потенціалу може призводити до «конфлікту цілей, що передбачає розробку відповідних методів вирішення конфліктних ситуацій. Зазначені конфлікти мають різну природу свого виникнення і розвитку і проявляються на різних рівнях управління: глобальному, національному, регіональному, місцевому і т. д.» [17; 176].

Збільшення при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону кількості загроз і небезпек «еколого-економічної спрямованості, специфіка їх вияву роблять необхідним їх вивчення і теоретичне узагальнення, визначення їх природи, змісту та структури, форм і фаз розвитку, виявлення загального та особливого в їх характеристиці і, нарешті, можливостей їх запобігання...» [162, с. 296]. Дійсно, останні десятиліття характеризуються стрімким розвитком промисловості, транспортної інфраструктури, інформатизацією суспільства, урбанізацією та інтернаціоналізацією господарської діяльності. Сучасна економічна система ґрунтується на економічній доцільності та результативності.

Н. В. Андерсон [6, с. 257] впевнена, що «Транскордонне співробітництво – це ефективний інструмент регіонального розвитку, і участь у ньому прикордонних регіонів України має розглядатися як основа сталого розвитку територій уздовж її державного кордону».

Свого часу, один із засновників сучасної економічної теорії, А. Сміт відмічав, що кожен індивід прагне за будь-яку ціну максимізувати обсяги власного капіталу. Про це він говорив так: «Кожен індивід прагне тільки до своєї власної вигоди, і в цьому, як і в багатьох інших випадках, ним керує невидима рука, що забезпечує в кінці кінців результат про який він і не думав» [250, с. 423].

О.Ф. Балацький [11, с. 5] зазначає, що «з економічним розвитком, збільшенням матеріальних благ людства зростають і побічні явища прогресу,

наприклад, зброя масового знищення, забруднення навколишнього і природного середовища, недостатньо ощадне використання земель, океанів і морів, прісних водоймищ та інших природних ресурсів».

В.В. Добровольський [62, с. 183] наголошує, що «Верхня межа антропогенного впливу на біосферу у вигляді переводу на антропогенний канал первинної продукції знаходиться на рівні приблизно 1% від чистої первинної продукції фотосинтезу. Широко використовуються енергетичні порівняння... промислові центри порівнюють з природними вулканами – склад викидів у атмосферу у них майже однаковий: тепло, пил, аерозолі, пара води, сірчистий та вуглекислий гази тощо...».

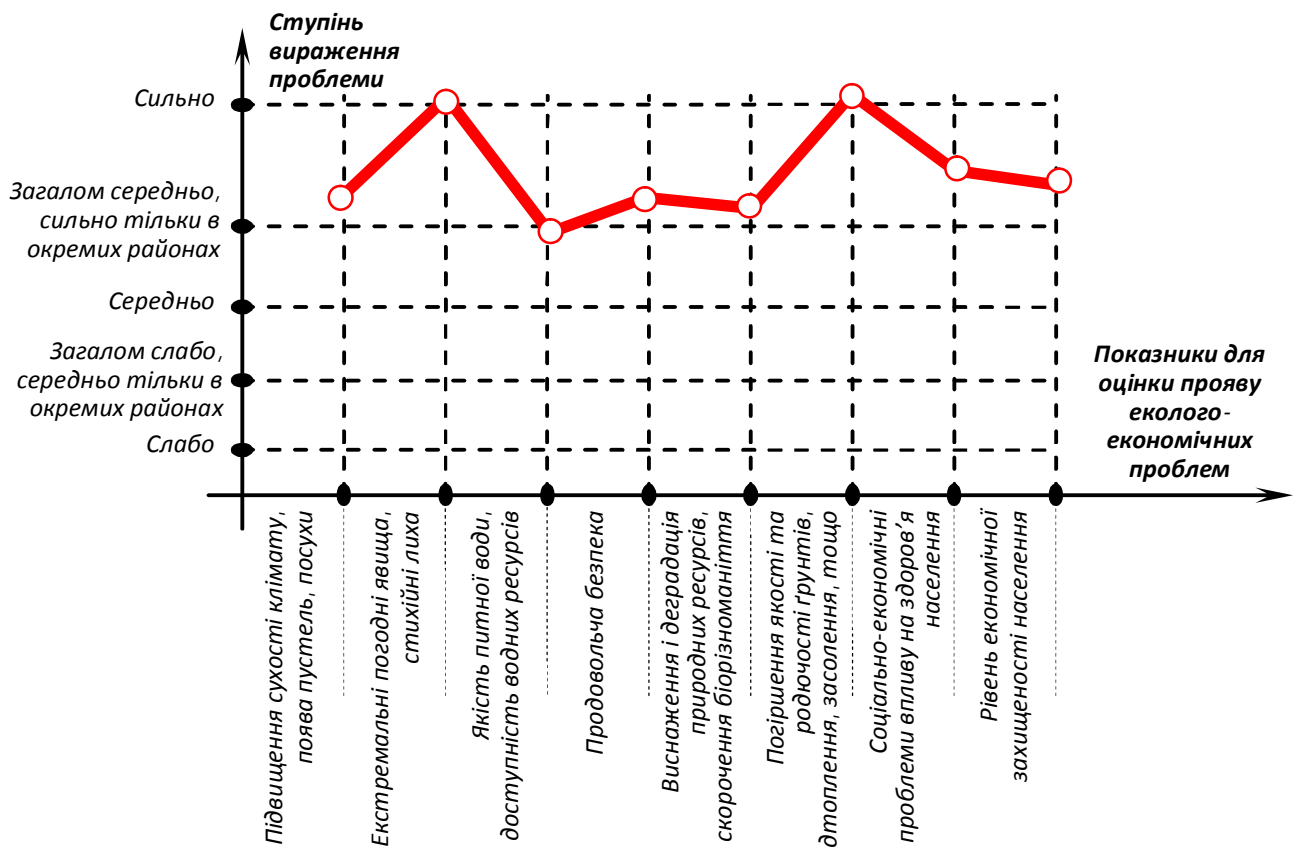
Темпи, розмах та глибина втручання людини у природні процеси за останні півстоліття значно підвищилися. Враховуючи складність природних екосистем та велику кількість напрямів антропогенного впливу на довкілля практично неможливо чітко визначити гранично допустимі межі деформації екосистем.

У сучасних умовах господарювання спостерігається інтенсифікація взаємозв'язків між екологічною та соціально-економічною підсистемами регіону. В зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність побудови стратегії регіонального розвитку виходячи з порівняння стійкості екологічної підсистеми до антропогенного навантаження та величини такого навантаження.

Аналіз екологічних досліджень, проведених експертами UNDP, OSCE, Canadian International Development Agency, UNEP/GRID-Arendal, ENVSEC [92; 146; 147; 164; 236] дозволяє стверджувати, що для України важливі проблеми, які пов'язані із взаємозв'язком між економічним зростанням та станом довкілля. Сучасну екологічну ситуацію в Україні визнано кризовою (рис. 1.5).

Що стосується України, то останніми роками техногенне навантаження на її територію значно збільшилося та деструктивно вплинуло на стан навколишнього середовища. Зокрема, за даними «Environmental Performance Reviews. Ukraine» [146, с. 3] в Україні «відчувається нестача екологічних даних стосовно промислової діяльності (наприклад, про звичайні та небезпечні відходи, стічні води, забруднення ґрунту та водних об'єктів), тому важко оцінити точний вплив

на довкілля. Хоча загальні капітальні вкладення істотно зросли з 2002 року, результативність природоохоронної діяльності у промисловості не набагато покращилася. Це виражається у невеликій кількості підприємств, які запровадили системи управління навколишнім середовищем (лише близько 30 підприємств отримало сертифікати ISO 14000), невеликою кількістю пілотних проектів, ініційованих щодо запровадження системи всеохоплюючого запобігання та контролю забруднень, та недостатньою ємністю та низькою ефективністю центрів чистих технологій. Більше того, у промисловості існує нестача стратегій та політики щодо її сталого розвитку. Особливо необхідним є політичний тиск для заохочення визначення пріоритетів у промисловості щодо охорони довкілля. Існує великий потенціал модернізації промислових технологій шляхом розробки проектів спільного впровадження в рамках Кіотського протоколу, але цей потенціал не використовується».

Примітка: графік побудовано для України на основі даних UNDP, OSCE, Canadian International Development Agency, UNEP/GRID-Arendal, ENVSEC

Рис. 1.5. Аналіз прояву еколого-економічних проблем в Україні, розроблено автором на основі джерел [92; 146; 147; 164; 236]

Україна є невід'ємною частиною світової соціально-економічної системи, діяльність якої базується на необмеженому використанні природних ресурсів у господарському обігу, що призводить до забруднення довкілля та виснаження природно-ресурсного потенціалу країни, сприяє поглибленню екологічної кризи, появі перед Україною глобальних еколого-економічних небезпек.

На нашу думку, сучасні еколого-економічні загрози та небезпеки в Україні характеризуються багаторівневістю та надзвичайною складністю свого характеру. Їх прояв в Україні може створювати напруженість та небезпечні ситуації як по відношенню до окремих особистостей, суб'єктів господарювання, так і на регіональному рівні, що, в свою чергу, є перешкодою на шляху сталого розвитку України і підвищує вірогідність розвитку еколого-економічних конфліктів, у тому числі з використанням насильства.

В. В. Сабадаш [173; 175] зазначає, що «причини і фактори виникнення, протікання і урегулювання екологічних конфліктів, викликаних як дефіцитом, так і надлишком ресурсів, тісно пов'язані з ресурсними режимами: 1) режимом доступу до ресурсів; 2) режимом використання ресурсів; 3) режимом управління ресурсами». У роботі [174, с. 23] В. В. Сабадаш говорить, що «держава, проводячи ресурсну політику, з одного боку, втручається в кожен із сфер (економіка, суспільство, навколишнє середовище) настільки, наскільки вважає за потрібне (або можливе), з іншого – відіграє інтеграційну роль і виступає елементом, що об'єднує соціально-економічну систему. Таким чином, формування цілісної і ефективної системи безпеки стає можливим за умови постійної взаємодії між ресурсними режимами і державою».

Ґрунтуючись на результатах досліджень, проведених у Центральній Азії (Регіон Фергана-Ош-Худжанд) фахівцями Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), Програми розвитку ООН (ПРООН), Організації з безпеки та співробітництва у Європі (ОБСЄ) «Навколишнє середовище і безпека: трансформація ризиків у співпрацю» [147, с.8] щодо визначення взаємозв'язку між навколишнім середовищем та безпекою можна виділити такі основні інструменти протидії еколого-економічним загрозам та небезпекам в Україні у

соціально-демографічній, політичній та еколого-економічній площинах системи сталого регіонального розвитку (рис. 1.6).

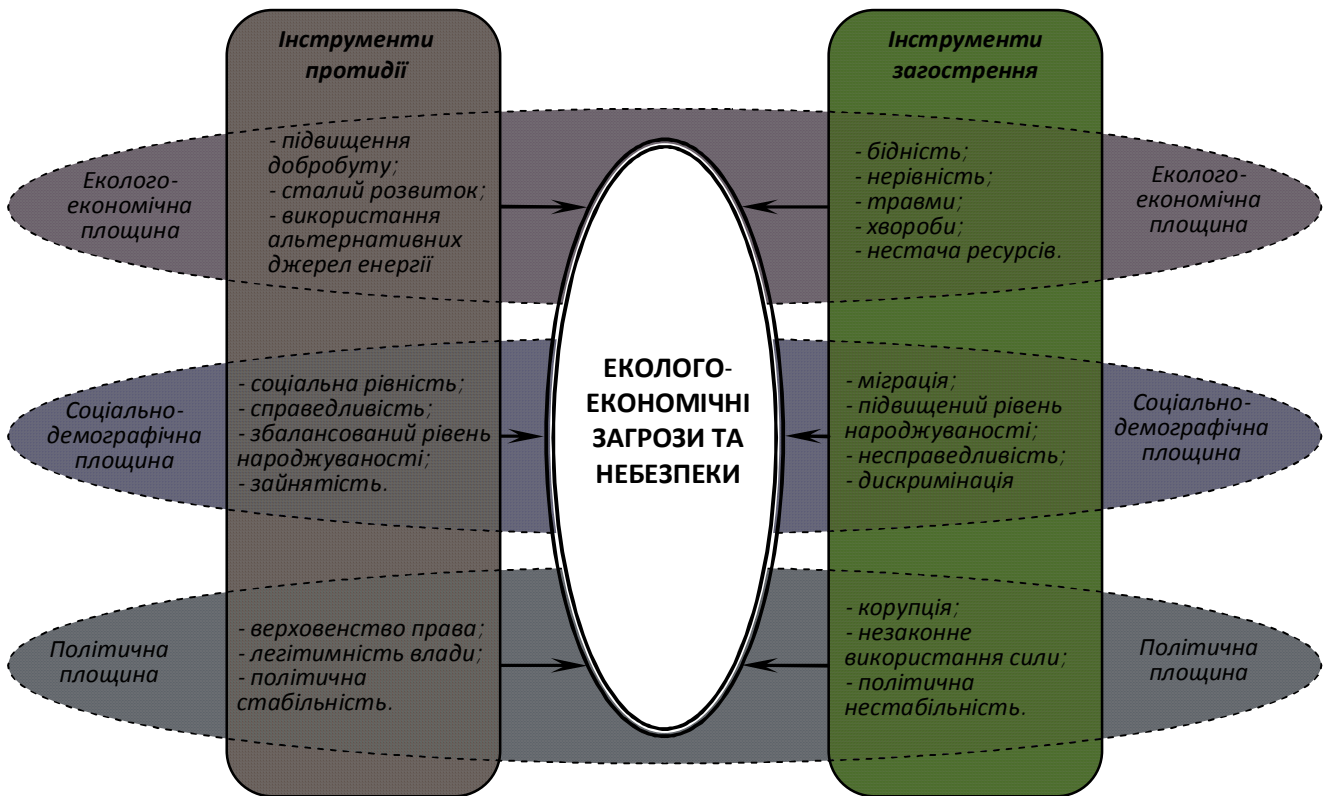

Рис. 1.6. Деякі інструменти протидії еколого-економічним загрозам та небезпекам, розроблено автором на основі джерел [92; 146; 147; 164; 236]

Необхідно відмітити, що універсальних рецептів захисту від еколого-економічних загроз та небезпек, які б підходили кожному регіону не існує. Природно, що кількість традиційних варіантів захисту від еколого-економічних загроз та небезпек обмежено. Але, якщо на регіональному рівні уміло застосовувати їх комбінації, то в тій або іншій ситуації можна отримувати неповторні поєднання, що зможуть гарантувати ефективну протидію і подолання еколого-економічних загроз та небезпек. Проте не можна створити ефективну систему протидії еколого-економічним загрозам, не беручи до уваги, наскільки вона здійснена. У реальних умовах протидії еколого-економічним загрозам та небезпекам, планувати і діяти доведеться одночасно, що у край складно. Необхідно, щоб стратегічні і тактичні плани по боротьбі з еколого-економічними загрозами та небезпеками співвідносилися із сьогоденням. «Нам надано право здійснювати у житті будь-які помилки – окрім тієї, що знищить нас» [103].

Є. В. Хлобистов [221, с.8] підкреслює, що «подолання екологічних загроз є складовою економічної політики та основним завданням екологічної політики держави. У стратегічному (глобальному) аспекті економічну безпеку гарантує лише конкурентоспроможна економіка. Екологічну безпеку уможливорює реалізація стратегічних цілей дотримання національного екологічного інтересу, що потребує постійного державного піклування, передусім на інституційному рівні».

Під еколого-економічною безпекою використання експортно-імпортного потенціалу регіону можна розуміти стан збалансованого розвитку та захищеності регіональної соціально-економічної підсистеми від загроз та небезпек, що створюються впливом як антропогенних, так і природних факторів на довкілля регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу. Слід відмітити, що одним з найбільш актуальних сьогодні питань є впровадження такого підходу до здійснення економічних відносин, при якому забезпечувався б достатньо високий рівень економічного розвитку регіону, поєднуючи при цьому економічні інтереси з інтересами охорони довкілля. Концепція управління експортно-імпортним потенціалом регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки (ЕІПР з УВЕБ) повинна пов'язувати у єдине ціле три основні регіональні підсистеми (інституціональну, соціально-економічну та екологічну) і розкривати основні принципи їх взаємодії (рис. 1.7). Зазначені фактори є першопричиною появи додаткових витрат суб'єктів господарювання та спричиняють втрату валового внутрішнього та валового регіонального продукту, обумовлюючи необхідність розробки системи ефективних економічних інструментів управління ЕІПР з УВЕБ. У цілому урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону призведе до структурної перебудови соціально-економічної підсистеми регіону у напрямі її екологізації. А саме: до формування раціональної та екологічно збалансованої просторової структури економіки регіону; розвитку ефективних конкурентоздатних напрямів економічної діяльності; раціонального використання трудових ресурсів; вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів; досягнення регіональної збалансованості інтересів охорони природного

середовища та соціально-економічного розвитку; покращення демографічної ситуації; збільшення тривалості життя населення регіону; покращення стану навколишнього природного середовища (НПС); підвищення показників валового регіонального продукту.

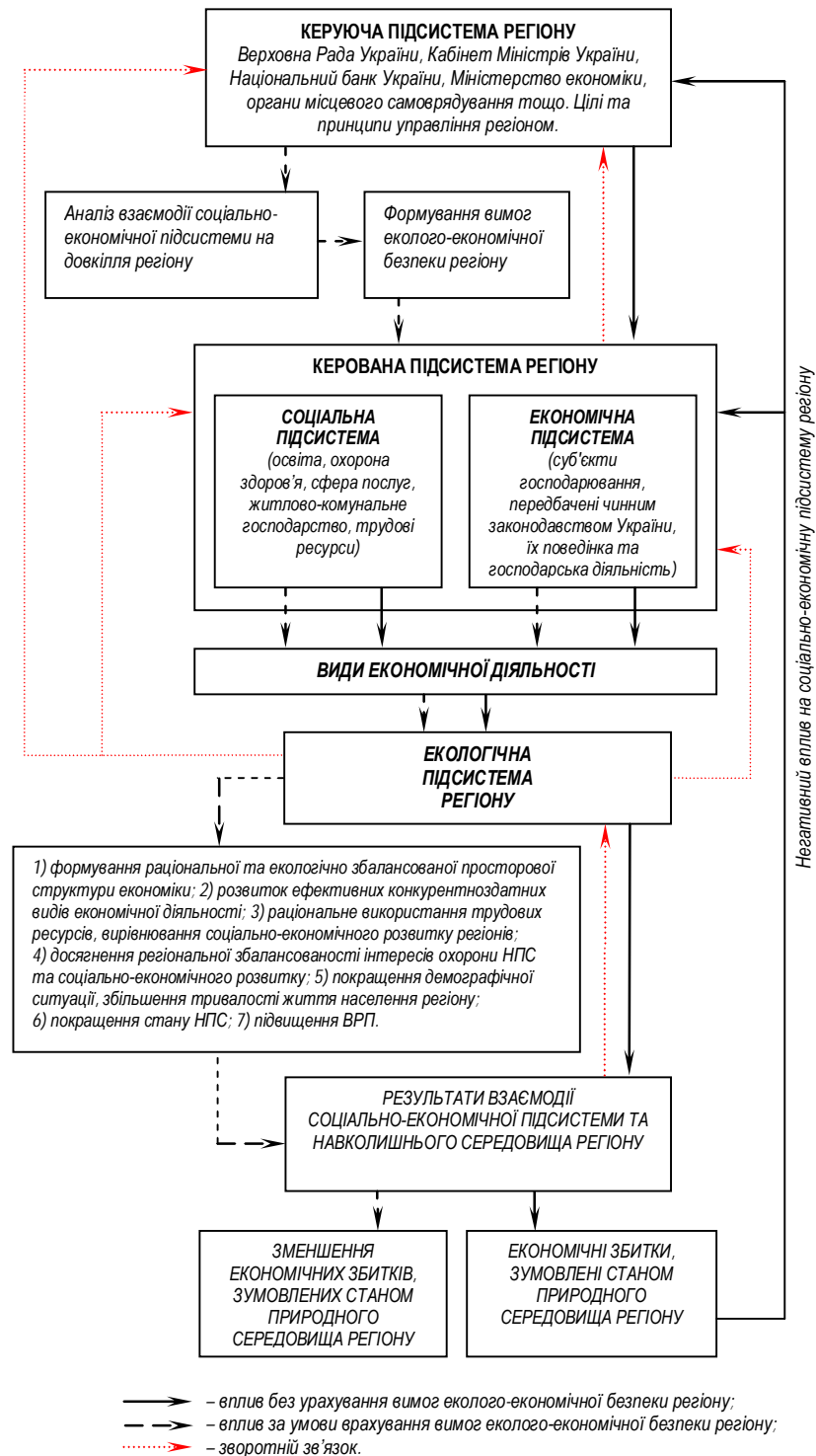

Рис. 1.7. Урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, авторська розробка

Існування вказаних напрямів прояву еколого-економічних загроз призводить до руйнації існуючих та унеможлиблює побудову дієвих механізмів інноваційного розвитку еколого-економічної системи, зумовлює деградацію наявного природно-ресурсного, економічного та науково-технічного потенціалу України.

Необхідно підкреслити, що для успішної практичної реалізації концепції управління ЕІПР з УВЕБ необхідною умовою є обов'язкове вартісне вираження усіх взаємозв'язків між елементами екологічної та соціально-економічної підсистем регіону, яке може характеризуватися обсягами доходів та витрат соціально-економічної та інституціональної підсистем регіону. Характер таких взаємозв'язків залежить від ступеня антропогенного навантаження соціально-економічної системи на довкілля.

1.3 Напрями трансформації системи управління експортно-імпортним потенціалом регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки

Результати проведеного нами дослідження доводять, що основною складовою економічного зростання будь-якої території в умовах інтернаціоналізації комерційно-господарської діяльності є раціональне використання природних ресурсів, охорона довкілля і компенсація негативного впливу зовнішньоекономічної діяльності на довкілля з урахуванням вимог національної еколого-економічної безпеки, що дозволяє підсилити адаптивність і конкурентоспроможність національної економічної системи.

В роботі [81, с. 80-81] зазначається, що «економіка регіонів у сучасній Україні характеризується незбалансованим розвитком, неоднорідністю соціально-економічного становища окремих частин країни. Спостерігається неможливість задоволення потреб громадян на рівні більшому, ніж встановлений державою, зменшення можливостей середньострокового прогнозування та неможливість здійснення довгострокового планування, неспроможність вирішення всіх питань у рамках договірних відносин між органами влади, органами місцевого

самоврядування та громадським сектором. Унаслідок цього регіони мають різноспрямовані інтереси та виникає необхідність застосування механізмів, що втілювали б і реалізовували державний інтерес».

Слід зазначити, що автор роботи [211, с. 180; 212, с. 200] підкреслює, що «Україна, маючи найдовший в Європі кордон (19 із 25 регіонів України є прикордонними), спільні кордони з країнами ЄС на заході та з Росією і Білоруссю на сході, володіє значним досвідом з організації міжнародних відносин. Тому питання прикордонних територій, які внаслідок географічних та соціально-економічних особливостей є специфічними адміністративно-територіальними одиницями, дуже важливе для вивчення, оскільки потенціал саме прикордонних територій в Україні на сьогоднішній день реалізується не повністю».

В. І. Данилов-Данільян [55, с. 197] говорить, що «одна із стратегічних завдань управління розвитком економіки полягає в тому, щоб визначити, які галузі найбільш перспективні в цьому аспекті, створити сприятливі умови для їх розвитку, синхронізованого з очікуваними неминучими зрушеннями на світовому ринку... Ці галузі і повинні стати «замовниками» на високі технології, фахівців, інфраструктуру та ін.».

З нашої точки зору передумовою формування системи національної еколого-економічної безпеки України є визначення стратегічних цілей розвитку її міжнародних економічних відносин на найближче майбутнє та перспективу, виходячи з її потенційних можливостей та забезпеченості відповідними ресурсами.

В. А. Ліпкан [115; 116] зазначає, що «у певній мірі проблема побудови системи національної безпеки, саме системи з точки погляду кібернетики і синергетики, вимагає якісно нових підходів».

«Говорити про жаль або гіркоту, уповати на відсутність тих чи інших методик, а то і взагалі методології вирішення даного питання було б не зовсім коректним, тому вважаю прийнятним і більш продуктивним викладати власне бачення вирішення даної проблеми, замість акцентування уваги лише на негативних моментах», наголошує В. А. Ліпкан [115, с.10] та пропонує проект

доктрини недержавного забезпечення національної безпеки України та проект закону України «Про недержавне забезпечення національної безпеки України», який визначає порядок взаємодії державних і недержавних суб'єктів, які займаються діяльністю по забезпеченню національної безпеки.

Т. І. Єгорова-Гудкова [74, с. 96] підкреслює, що «при проектуванні показників економічної безпеки на рівні державного управління необхідно керуватися індикаторами, які ґрунтуються на дотриманні принципу «золотого перетину». Порушення цього фундаментального правила приводить до виникнення різноманітних диспропорцій та конфліктів, погіршення рівня економічної безпеки, створенню умов для трансферу кризи в Україну. Прикладом таких порушень є негармонічне співвідношення ВВП країни та обсягів зовнішнього боргу; частки сировини, яка експортується в загальному обсязі експорту, частки приватної (недержавної) власності та державної власності в країні. В цілому це формує системні порушення, створює негармонічну структуру системи, формує відсутність стійкості економіки країни до зовнішніх і внутрішніх змін і зрушень».

Ми вважаємо, що при формуванні системи національної еколого-економічної системи перш за все необхідно з'ясувати, якими внутрішніми резервами розвитку міжнародних економічних відносин володіє територія, щоб скористатися зовнішніми можливостями, які слабкі сторони має територія, що пов'язані з проявом еколого-економічних загроз і небезпек. Після детального аналізу і приведення у відповідність між собою внутрішніх загроз і можливостей території з її зовнішніми можливостями і загрозами, керівництво країни може здійснити вибір стратегічної альтернативи, що спрямована на реалізацію потенційних можливостей здійснення міжнародних економічних відносин.

На наш погляд, урахування вимог національної еколого-економічної безпеки в управлінні експортно-імпортним потенціалом території являє собою доволі складне та комплексне завдання. З одного боку вирішення цього завдання потребує детального вивчення усіх питань, що пов'язані з управлінням економічним потенціалом території, а з іншого – перегляду і корегування

стратегії економічного розвитку території з урахуванням вимог національної еколого-економічної безпеки. Під управлінням експортно-імпортним потенціалом території нами розуміється процес прийняття і реалізації управлінських рішень, спрямованих на формування, раціональне використання, відновлення і збільшення експортно-імпортного потенціалу території з метою забезпечення її сталого розвитку. Проведений нами аналіз показав, що проблема управління експортно-імпортним потенціалом території з урахуванням вимог національної еколого-економічної безпеки є найменш дослідженою. Прояв еколого-економічних загроз і небезпек (ЕЕЗН), пов'язаних з управлінням експортно-імпортним потенціалом регіону (ЕІПР) можна представити у такому вигляді (рис. 1.8). Пов'язані з управлінням експортно-імпортним потенціалом еколого-економічні загрози і небезпеки можна розглядати за трьома основними напрямками: 1) спільне використання природних ресурсів, їх виснаження і забруднення; 2) міжнародні конфлікти; 3) міжнародна торгівля товарами та послугами. Спільне використання природних ресурсів призводить до порушення раціонального еколого-економічного балансу, що, в свою чергу, є причиною пришвидшеної деградації навколишнього середовища під впливом міжнародної економічної діяльності, зниження економічної віддачі, економічного розшарування суспільства і міграції населення. А це призводить до еколого-економічної дискримінації, нерівного доступу до ресурсів, або, навіть, захвату ресурсів – до міжнародних еколого-економічних конфліктів. Міжнародні еколого-економічні конфлікти. В. А. Ліпкан [114, с. 348] зазначає, що «однією з характерних особливостей ХХІ ст. є ставка на руйнування держав з середини за допомогою непрямих військових дій (нетрадиційних війн, тихих війн тощо) і відповідно застосування нових видів зброї: інформаційної – дестабілізація національної безпеки в інформаційній сфері, деформація суспільної свідомості; економічна – дестабілізація національної безпеки в економічній сфері через руйнування економіки; екологічна зброя – дестабілізація національної безпеки в екологічній сфері через завдання екологічної шкоди навколишньому середовищу і здоров'ю населення».

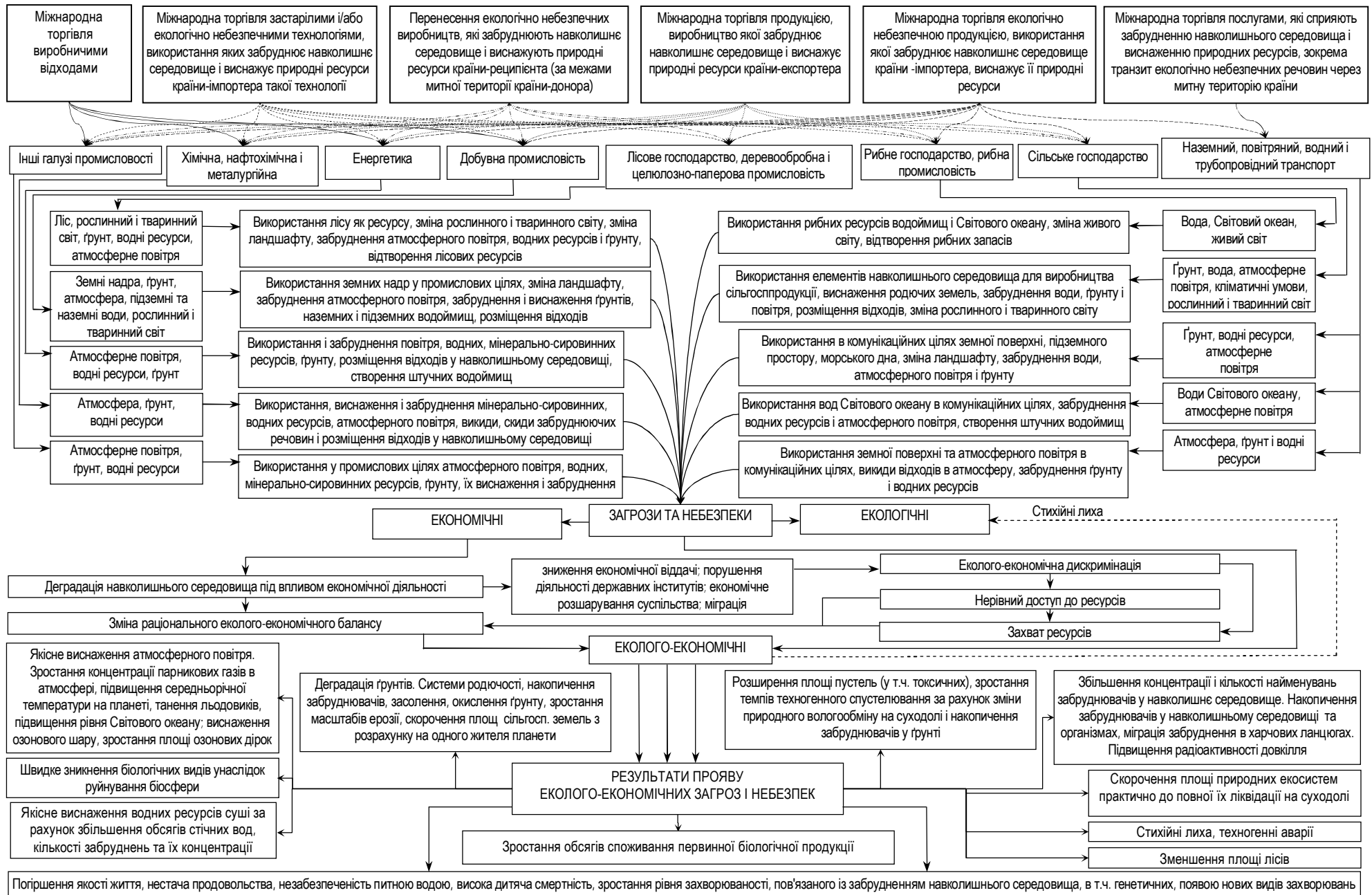

Рис. 1.8. Прояв еколого-економічних загроз і небезпек (ЕЕЗН) в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону (ЕІПР), авторська розробка

М. В. Терешина та А. І. Кольба [201, с. 177] наголошують, що «для ефективного управління конфліктними процесами в сфері екології необхідні інститути, які виконують функції по сприйняттю сигналів, узгодженню інтересів і реалізації рішень, а також потрібна координація дій багатьох осіб. Основою формування таких інститутів має стати державна система екологічної освіти, екологізація соціально-економічного розвитку, розширення інклюзивності в доступі до ресурсів за рахунок громадської участі в прийнятті екологічно значимих рішень».

І. В. Шевченко [228, с. 182] стверджує, що «ефективне управління з метою недопущення екологічних конфліктів можливе лише при використанні методів планування, прогнозування, дієвість яких підтверджується можливістю передбачати такі проблемні ситуації. Зазначені методи можна ефективно реалізувати в межах концепції управління потенційно небезпечними підприємствами з метою досягнення нового рівня управління щодо регулювання природокористування на підприємствах і оперативно реагувати на виникнення різних за типом екологічних конфліктів».

Міжнародна торгівля товарами та послугами є одним з основних факторів еколого-економічної небезпеки. Експорт за межі регіону продуктів первинної експлуатації природних ресурсів (сировини) знижує його природно-ресурсний потенціал та збільшує антропогенне навантаження на навколишнє середовище регіону за рахунок виникнення відходів первинної переробки цих ресурсів. У разі відсутності заходів, спрямованих на захист і відновлення навколишнього природного середовища, порушується еколого-економічна рівновага в регіоні. Імпорт екологічно недосконалої продукції, техніки, технологій, сировини і матеріалів збільшує обсяги відходів виробництва в навколишньому середовищі, що також підвищує рівень еколого-економічної незбалансованості. Імпорт природоємної і відходоємної продукції виключає її виробництво на даній території, зменшуючи тим самим антропогенне навантаження на навколишнє середовище регіону. Імпорт екологічно чистої продукції сприяє витісненню з регіонального ринку екологічно недосконалої продукції, що зменшує її

виробництво, а також зменшує антропогенне навантаження на навколишнє середовище регіону. Країна, що експортує екологічно чисту продукцію, виробництво якої забруднює навколишнє середовище країни-виробника, або імпортує продукцію, споживання якої забруднює навколишнє середовище, повинна отримувати значну компенсацію за розміщення на своїй території екологічно небезпечних галузей промисловості, забруднення навколишнього середовища та виснаження природно-ресурсного потенціалу.

Розмір такої компенсації повинен забезпечувати поступове зниження негативного впливу антропогенного навантаження на навколишнє середовище та економічний розвиток країни, викликаного міжнародною економічною діяльністю. Таким чином, скорочення ресурсоємних експортних операцій і збільшення імпорту екологічно чистих видів товарів та послуг, в сукупності зменшує антропогенне навантаження експортно-імпортних операцій на елементи навколишнього середовища і сприяє підтриманню еколого-економічної рівноваги в регіоні.

В. М. Дубель [72, с. 66] відмічає, що «важливою проблемою організації ефективного міжнародного регулювання еколого-економічної безпеки є невирішеність проблеми взаємовідносин між екологічною та економічною складовими. Зокрема, це помітно, якщо розглядати вплив екологічної політики на світову торгівлю та зворотній вплив торгівельної політики на якість навколишнього середовища». У роботі [73, с. 224] підкреслюється, що подібні «загрози можуть бути викликані цілеспрямованими діями або бездіяльністю. За масштабами вони можуть носити місцевий, регіональний, загальнодержавний та міжнародний характер. За сферами впливу їх можна поділити на екологічні, економічні, політичні, природні, військові тощо. Загрози перешкоджають досягненню національних економічних та інших інтересів, тому представляють потенційну небезпеку для національної економіки.

В роботі [114, с. 351] наголошується, що «перелік напрямів забезпечення екологічної безпеки має корелювати із тими загрозами екологічній безпеці, які існують на конкретному етапі розвитку країни. Саме тому є очевидним, що зміна

рівня екологічної безпеки або характеру загроз, тягне за собою зміну напрямів забезпечення екологічної безпеки».

На наш погляд очевидним є існування соціально-економічних та ресурсно-екологічних обмежень використання експортно-імпортного потенціалу регіону (рис. 1.9).

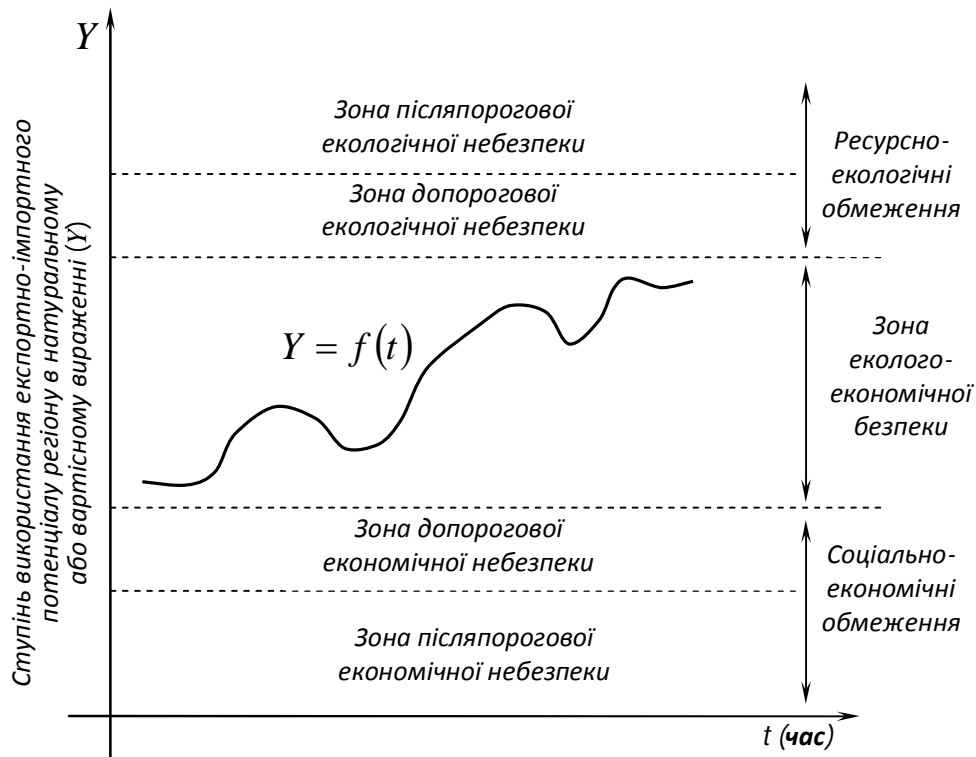

Рис. 1.9. Соціально-економічні та ресурсно-екологічні обмеження використання експортно-імпортного потенціалу регіону, авторська розробка

Ми вважаємо, що для забезпечення потреб сталого розвитку регіону ступінь використання її експортно-імпортного потенціалу не може бути нижчим за соціально-економічні потреби та перевищувати ресурсно-екологічних обмежень, що підкреслюється існуванням екологічних загроз національній безпеці.

Є. В. Хлобистов і Л. В. Жарова [223, с. 117] підкреслюють, що «основними пріоритетами державної політики щодо екологічної безпеки в умовах подолання кризових явищ є забезпечення безпеки життєдіяльності населення та швидкого реагування на природні та техногенні катастрофи, підвищення рівня захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій, збереження біо- та ландшафтного різноманіття, формування екомережі та впровадження екологічно збалансованої

системи використання природних ресурсів, досягнення високого рівня розвитку системи збереження життя і здоров'я працівників у процесі трудової діяльності».

У роботі [224, с. 30] зазначається, що «екологічні загрози національній безпеці, пов'язані із значним антропогенним порушенням та техногенною перевантаженістю території України, негативними екологічними наслідками Чорнобильської катастрофи, неефективним використанням природних ресурсів, широкомасштабним застосуванням екологічно шкідливих та недосконалих технологій; неконтрольованим увезенням в Україну екологічно-небезпечних технологій, речовин і матеріалів; негативними екологічними наслідками оборонної і військової діяльності».

У свою чергу О. В. Декалюк та І. В. Стасюк [56, с. 236] наголошують, що «екологічні проблеми породжені неузгодженістю економічної, демографічної та природно-ресурсної сторін процесу економічного розвитку, які формулюються на національному рівні з наступним розвитком цих тенденцій у глобальному масштабі та утворенням синергетичних ефектів».

І. О. Александров, Г. О. Черніченко та О. В. Половян [5, с. 133] вважають, що «розвиток продуктивних сил суспільства зумовлює посилення протиріч між ступенем задоволеності потреб людини і природною допустимістю темпів зростання виробництва».

Підкреслюючи необхідність трансформації системи управління експортно-імпортним потенціалом території з урахуванням вимог національної еколого-економічної безпеки, А. О. Тендюк [200] стверджує, що «зовнішньоекономічна діяльність регіонів здійснюється з неналежним врахуванням екологічних вимог та вибудовує доволі песимістичні перспективи стану екологічної безпеки регіональних систем. Така ситуація потребує, з одного боку, пошуку шляхів активізації фінансової та інвестиційної діяльності в екологічній сфері, а з іншого – підвищення еколого-економічної ефективності фінансових асигнувань, що здійснюються».

У свою чергу З. В. Герасимчук та А. О. Олексюк [30, с. 46] зазначають, що «базуючись на теорії інтернаціоналізації зовнішніх негативних екологічних

ефектів у внутрішні, тобто перенесення зовнішніх негативних витрат на їх винуватця, основними джерелами фінансування заходів по забезпеченню еколого-економічної безпеки в регіоні, повинні бути підприємства-користувачі, фонди охорони навколишнього середовища та бюджети різних рівнів».

На думку О. Ладюк та Ю. Вашай [111, с.137-138], «є всі підстави говорити про наявність системної екологічної кризи. На жаль, на відміну від економічних проблем, питань інституціональних перетворень на ринкових засадах, реформування відносин власності, цінової політики тощо, екологічні проблеми економічного розвитку нашої держави практично лишаються поза увагою... Більшість вчених-аналітиків причину екологічної небезпеки бачить у стрімкому розвитку продуктивних сил суспільства. Тому особлива увага приділяється економічній оцінці забруднення навколишнього середовища та пошуку економічних шляхів виходу з економічної кризи».

В. Трегобчук у роботі [202] підкреслює, що «як Україна, так і весь світ втягуються у процес витіснення біосфери техносферою. Крім того, прорахунки в урядовій економічній політиці та деформований, перекручений ринок, який встановлює неадекватні ціни на природні ресурси, можуть завдати істотної шкоди навколишньому природному середовищу».

С. Дорогунцов та А. Федорищева в роботі [66, с. 70] говорять, що «важливою умовою державного управління розвитком країни є становлення ековиробничих відносин, які характеризують взаємозв'язок суспільства і природи у процесі виробництва матеріальних благ. Розширення антропогенної діяльності як умови функціонування суспільного виробництва вимагає його послідовної територіальної організації як фактора, що визначає економічне зростання України. У свою чергу, можливості розвитку економіки викликають необхідність розумного контролю в умовах нарощування антропогенного навантаження на природу».

С. Г. Сосюра [184, с. 120] наголошує, що «національна екологічна стратегія на сучасному етапі має створити передумови вирішення комплексу завдань у сфері навколишнього середовища, а стратегічне планування політики екологічної

безпеки повинно спиратися на: політичну пріоритетність вирішення проблем екологічної безпеки; інтеграцію екологічної складової в галузеві політики – економічну, соціальну; екологічну відповідальність суб'єктів промислової сфери; збалансування та взаємне доповнення загальнонаціональних та регіональних екологічних пріоритетів; науково-експертне обґрунтування засобів ефективного подолання екологічних загроз».

І. Бем та А. Федорищева [15, с. 3] переконані, що «дана проблематика дуже актуальна для України, де природокористування є стрижнем суспільного виробництва і важливим соціально-економічним завданням».

Л. Л. Огарок [145] зазначає, що «більшість досліджень з проблем економічної безпеки присвячено визначенню її національного рівня, іншими словами, економічної безпеки України в цілому. Тим часом економічна безпека і стійкий розвиток суб'єктів держави є основою національної безпеки, а розвиток регіонів перебуває на такій стадії, коли наростання старих і виникнення нових загроз безпеці стають непередбачуваними. До того ж не вироблена система управління економічною безпекою регіону в складі державного механізму управління соціально-економічними процесами».

Слід зазначити, що в сучасних умовах господарювання спостерігається інтенсифікація взаємозв'язків між екологічною та соціально-економічною підсистемами регіону. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність побудови стратегії регіонального розвитку виходячи з стійкості екологічної підсистеми до антропогенного навантаження та величини такого навантаження.

На нашу думку, у контексті пошуку напрямів трансформації системи управління експортно-імпортним потенціалом території з урахуванням вимог національної еколого-економічної безпеки необхідно концентрувати увагу на дослідженні еколого-економічних взаємозв'язків між елементами інституціональної, соціально-економічної та екологічної підсистем регіону (рис. 1.10). Регіональні підсистеми є невід'ємною частиною світової соціально-економічної системи, функціонування якої сьогодні ґрунтується на необмеженому використанні природних ресурсів у господарській діяльності, що призводить до

забруднення навколишнього середовища і виснаження природно-ресурсного потенціалу, сприяє поглибленню економічної кризи, появі глобальних еколого-економічних небезпек. На нашу думку, зазначені фактори є першопричиною появи додаткових витрат суб'єктів господарювання та сприяють втраті певної частини валового внутрішнього і валового регіонального продукту, обумовлюючи необхідність розробки системи ефективних економічних інструментів управління економічним потенціалом регіону з урахуванням вимог екологічної безпеки.

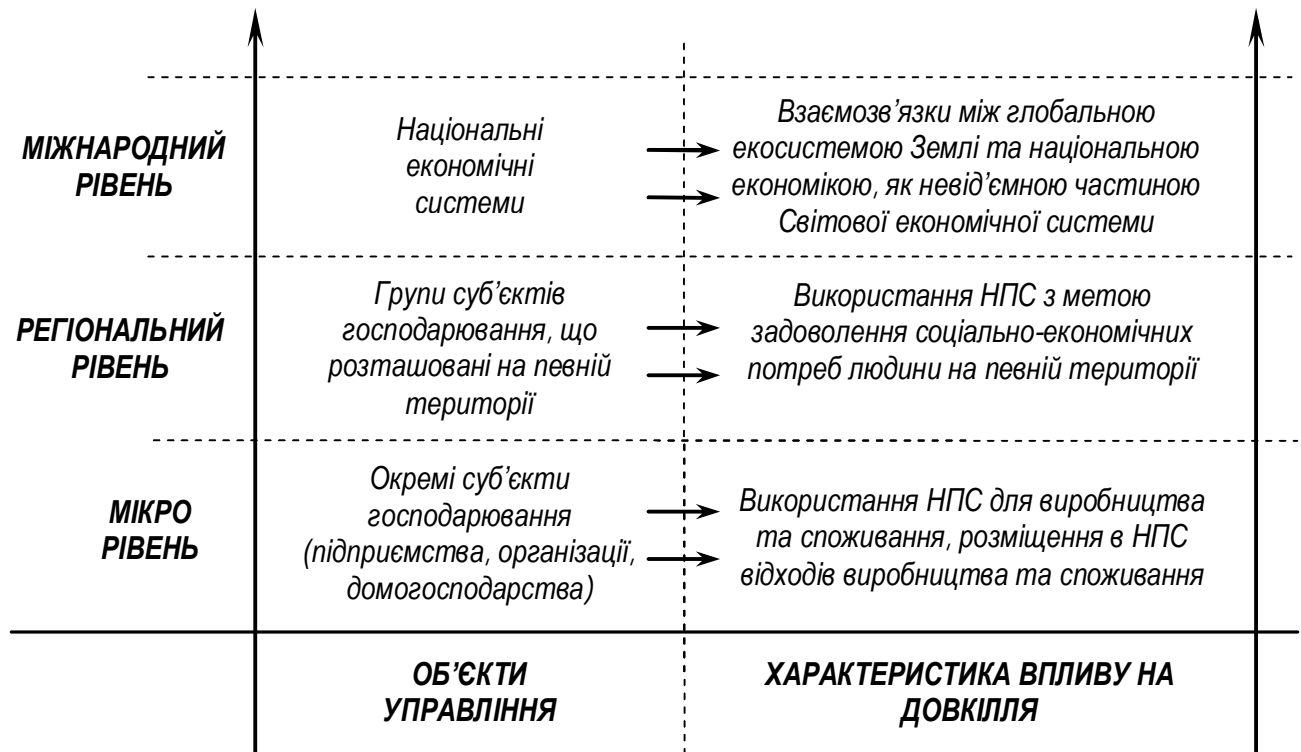

Рисунок 1.10. Рівні еколого-економічних взаємозв'язків в системі управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, *авторська розробка*

У роботі [184, с. 118] стверджується, що «для забезпечення стратегічного курсу гарантування екологічної безпеки, спрямованого на попередження виникнення дестабілізуючих факторів порушення екологічної рівноваги, потрібно використовувати такий стратегічний набір інструментів, що повинен базуватися на засадах адміністративно-контрольного впливу: нормативів, стандартів, ліцензій (економічно-стимулюючий інструмент) та соціально-психологічного впливу (підвищення рівня екологічної свідомості, пропаганда здорового способу життя)».

Усю багатогранність проблем трансформації системи управління експортно-імпортним потенціалом території підкреслюють Л. Фролов та Д. Каужена [213, с. 23], говорячи, що «рівень якості навколишнього середовища – одна з необхідних умов забезпечення життєдіяльності людини і економіки. Тому з року в рік зростає актуальність вирішення питань, пов'язаних з охороною навколишнього середовища».

На думку М. А. Хвесика та В. А. Голяна [217, с. 21] «у сучасному перехідному стані національної економіки особливо гостро відчувається невідповідність існуючого механізму господарювання потреб і розвитку вітчизняного суспільного відтворення з урахуванням екологічних імперативів (тобто відтворення природоохоронного та ресурсозберігаючого типу). Інакше кажучи, необхідна побудова цілісної концепції еколого-економічної реформи, реалізація якої має на меті сталий розвиток України».

Як зазначає у своїй роботі Лицур І. М. [113, с. 16] «еколого-економічна безпека» – «це такий стан саморегулюючої та біологічно стійкої соціально-еколого-економічної системи (СЕЕС), при якому біотичне, абіотичне або антропогенне навантаження перебуває в межах її місткості, а сама система – в стані стійкості та динамічної рівноваги. Зміст безпеки визначається як мета, спосіб та умова існування системи. Нами розглядається поняття “безпека” не як самодостатня категорія (ні безпека заради безпеки, а саме безпека як умова розвитку), а як інструмент (умова) забезпечення існування та розвитку системи. Основою безпеки є здатність її забезпечити стійкий розвиток системи. Стан еколого-економічної безпеки визначається на підставі аналізу значень системи її індикаторів та показників при порівнянні їх з відповідними показниками СЕЕС. Індикатори еколого-економічної безпеки – це система показників, за допомогою яких можна характеризувати її стан, тобто це кількісна інформація, яка показує зміну стану безпеки в часі. Найголовнішою задачею при розробці індикаторів еколого-економічної безпеки є розрахунок і оцінка граничних точок, що розділяють її стани. Вирішальне значення для еколого-економічної безпеки мають не самі показники, а їх граничні обсяги».

Проблемам екологічної та економічної безпеки присвячені чисельні праці вітчизняних та зарубіжних авторів. Так, наприклад, визначення «екологічної безпеки» наводяться у працях [22, 76, 97, 98, 104, 115, 220, 221], «економічної» – в роботах [1, 7, 23, 73, 76, 79, 136, 152], у той час як питанням еколого-економічної безпеки присвячені праці [28, 73, 113] (додаток А).

З нашої точки зору еколого-економічна безпека може характеризувати стан системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, як системи, здатної до саморозвитку у контексті досягнутого рівня захищеності від зовнішніх та внутрішніх загроз, створених впливом на довкілля антропогенних і природних факторів.

Ми вважаємо, що метою еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону є забезпечення цілісності соціально-економічної системи як необхідної умови її життєдіяльності. Фундаментом еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону виступає боротьба з внутрішніми та зовнішніми еколого-економічними загрозами і небезпеками.

На нашу думку, однією з основних проблем при дослідженні еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону є визначення рівня захищеності соціально-економічної системи. Для забезпечення життєдіяльності та розвитку системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, рівень її захищеності від еколого-економічних загроз і небезпек може бути або достатнім, або недостатнім.

Під достатністю рівня захищеності системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону від еколого-економічних загроз нами розуміється здатність такої системи до розвитку, безперебійного виконання своїх функцій під впливом внутрішніх та зовнішніх еколого-економічних загроз і небезпек. Тобто, достатність рівня еколого-економічної безпеки системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону характеризує здатність такої системи до збереження своєї цілісності,

попередження, унеможливлення або послаблення ефектів прояву внутрішніх та зовнішніх еколого-економічних загроз і небезпек. Це надає змогу трактувати поняття еколого-економічної безпеки системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону як захищеності життєво важливих інтересів такої системи від прояву внутрішніх та зовнішніх еколого-економічних загроз і небезпек.

На нашу думку, враховуючи той факт, що на сучасному етапі розвитку світової економіки будь-яка соціально-економічна система є відкритою системою, еколого-економічна безпека системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону може розглядатися як стан, при якому така система здатна ефективно протистояти дестабілізуючому впливу внутрішніх та зовнішніх еколого-економічних загроз і небезпек, а розвиток і функціонування самої системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону не продукує еколого-економічних загроз як для зовнішнього середовища, так і для елементів соціально-економічної системи регіону.

Згідно з ієрархією потреб по А. Маслоу [243], яка була детально доопрацьована Мюрреєм [244] еколого-економічну безпеку в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону можна віднести до первинних потреб людства. З цієї точки зору під еколого-економічною безпекою системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону можна розуміти стан цієї системи, за якого існує обґрунтована впевненість, що як сьогодні, так і у майбутньому будуть задоволені потреби людини у притулку (захисті), їжі, воді, відпочинку тощо та захисті від зовнішніх та внутрішніх загроз, створених впливом на довкілля антропогенних та природних факторів. Цю потребу необхідно задовольняти постійно, а саму еколого-економічну безпеку в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону – забезпечувати та захищати. Еколого-економічну безпеку в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону неможливо ігнорувати. Еколого-економічна безпека використання експортно-імпортного потенціалу регіону є невід'ємною частиною забезпечення збалансованого функціонування та

розвитку соціально-економічної системи регіону.

На нашу думку, еколого-економічна безпека в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону тісно пов'язана з усіма сторонами життєдіяльності соціально-економічних систем регіону та суттєво впливає на рівень їх розвитку. Еколого-економічна безпека в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону не може розглядатися окремо від процесів життєдіяльності та розвитку соціально-економічних систем регіону. Вона не може існувати ізольовано, сама по собі.

Ми вважаємо, що у такому взаємному впливі має своє відображення тісний взаємозв'язок між основними елементами буття соціально-економічної системи регіону – розвитком та безпекою. Слід зауважити, що такий взаємозв'язок має дуже складний характер. Високий рівень еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону не може гарантуватися лише високим рівнем розвитку соціально-економічної системи регіону. Цей факт указує на не абияку значущість еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону для існування і розвитку соціально-економічних систем, а також підкреслює необхідність практичного пізнання та удосконалення організаційно-економічного механізму взаємозв'язку функцій розвитку та еколого-економічної безпеки системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону. Ми вважаємо, що саме цей напрям пізнання сприяє розумінню соціально-економічної системи регіону, як єдиного, цілісного утворення, здатного до саморозвитку. У цьому випадку поняття «еколого-економічна безпека» являє собою одну з найважливіших гносеологічних категорій, відіграючи ключову роль у пізнанні системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, як системи, здатної до саморозвитку. Саме ця обставина, на нашу думку, і може з одного боку викликати такий високий інтерес до проблем забезпечення еколого-економічної безпеки системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з боку природних, технічних та гуманітарних наук, а з іншого – пояснювати неймовірну складність і недостатню розробленість теоретичних та

науково-методичних засад забезпечення еколого-економічної безпеки системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону.

З нашої точки зору дослідження проблем забезпечення еколого-економічної безпеки системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону відкриває можливості її реального пізнання як системи, здатної до саморозвитку. Забезпечення еколого-економічної безпеки вимагає ретельного вивчення і урахування стану внутрішнього та зовнішнього середовища системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, прояву зовнішніх і внутрішніх загроз функціонуванню та розвитку таких систем, створених впливом на довкілля антропогенних і природних факторів. Побудова дієвого організаційно-економічного механізму забезпечення еколого-економічної безпеки системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону може значно підняти планку та розширити круг знань про навколишнє природне середовище, людину, економіку та суспільство, сприяти підсиленню конкурентоспроможності та адаптивності національної економіки.

Забезпечення еколого-економічної безпеки системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону відіграє одну з найважливіших ролей у розумінні таких систем, як адаптивних систем, здатних до саморозвитку. У той же час не варто перебільшувати роль поняття «еколого-економічна безпека» в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону як гносеологічної категорії. Так, наприклад, Г. Мінаєв у роботі [129, с.18] стверджує, що «безпека — не об'єкт, і, не може бути, відповідно, об'єктом дослідження або управління. Безпека не може функціонувати, і у неї немає результатів функціонування: управляти безпекою неможливо. Безпека — це захист від небезпек на системному рівні. Цей термін відбиває стан захищеності об'єкта. Говорити про управління цим станом не коректно. Його можна забезпечувати і підтримувати». Також наголошується [129, с.27], що «безпека не може являти собою окремий об'єкт дослідження, не може бути предметом дослідження, вона може являти собою тільки особливий специфічний підхід до вивчення різних сторін стану та розвитку соціально-економічних систем. У свою

чергу розуміння безпеки як специфічного підходу до вивчення соціально-економічних систем, відкриває нові можливості у пізнанні таких систем як єдиного цілого, як складних систем».

На нашу думку, у системі наукових положень природних, технічних і гуманітарних наук у сучасних умовах господарювання значне місце займають питання еколого-економічної безпеки системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону. Це пояснюється тим, що дослідники, які вивчають діяльність людини, живих та неживих підсистем у системі навколишнє природне середовище — людина — економіка — суспільство постійно зіштовхуються з проблемами згасання процесів, зміни станів підсистем та окремих елементів системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, зміни їх просторових та часових характеристик, з проблемами забезпечення захищеності від внутрішніх та зовнішніх еколого-економічних загроз і небезпек, а також проблемами збереження цілісності таких систем та навколишнього середовища. Це призводить до необхідності проведення наукового дослідження як самого феномену безпеки, так і такого явища, як еколого-економічна безпека системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням її адаптивності та здатності до саморозвитку.

Згідно з результатами проведеного нами дослідження, питання забезпечення еколого-економічної безпеки системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з науково-методичної точки зору є недостатньо розробленими. Крім того, у сучасних умовах господарювання, забезпечення еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону є реальним, доволі складним практичним завданням, вирішення якого потребує розробки та реалізації конкретних інноваційних заходів попередження та захисту від внутрішніх та зовнішніх загроз і небезпек, спричинених впливом на довкілля антропогенних та природних факторів, а також наслідків їх прояву.

У цілому урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону призведе до структурної перебудови соціально-економічної підсистеми регіону у напрямі її екологізації. А саме: до формування раціональної та екологічно збалансованої просторової структури економіки регіону; розвитку ефективних конкурентоздатних напрямів економічної діяльності; раціонального використання трудових ресурсів; вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів; досягнення регіональної збалансованості інтересів охорони природного середовища та соціально-економічного розвитку; покращення демографічної ситуації; збільшення тривалості життя населення регіону; покращення стану НПС; підвищення показників валового регіонального продукту.

Необхідно підкреслити, що для успішної практичної реалізації концепції управління ЕІПР з УВЕБ необхідною умовою є обов'язкове вартісне вираження усіх взаємозв'язків між елементами екологічної та соціально-економічної підсистем регіону, яке може характеризуватися обсягами доходів та витрат соціально-економічної та інституціональної підсистем регіону. Характер таких взаємозв'язків залежить від ступеня антропогенного тиску соціально-економічної системи на довкілля.

В ринкових умовах господарювання однією з основних умов врахування вимог еколого-економічної безпеки регіону є не перевищення інтегрального антропогенного навантаження на довкілля відновлюваної здатності його екологічної підсистеми. Кожен регіон має свої індивідуальні максимально припустимі значення антропогенного навантаження на довкілля, які обумовлені індивідуальною здатністю його екологічної підсистеми до асиміляції розміщення забруднюючих речовин та самовідновлення. Врахування вимог еколого-економічної безпеки регіону допоможе привести у відповідність темпи економічного розвитку регіону та індивідуальні можливості його екологічної підсистеми. Тобто темпи економічного розвитку регіону повинні знаходитися у межах діапазону допустимих значень – відповідати індивідуальним темпам асиміляції забруднюючих речовин та самовідновлення екологічної підсистеми регіону.

На думку авторів роботи [167, с. 81-82] «Світовий досвід переконує, що для підвищення ефективності, стабілізації глобальних еколого-економічних процесів доцільне застосування триєдиного регуляторного механізму, який діалектично буде поєднувати інструменти наднаціонального, ринкового та громадського регулювання. Наднаціональне регулювання еколого-економічних процесів являє собою систему правових, адміністративних та економічних методів, спрямованих на забезпечення нормативного процесу відтворення глобального продукту, сприятливих екологічних умов для функціонування міжнародної і національних економік. Його пріоритетним напрямком є розробка критеріїв глобальної економічної безпеки та стимулювання масового впровадження екологічно безпечних технологій». Тому, сьогодні, актуальним завданням залишається удосконалення організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки та оцінки економічного ефекту від його впровадження на основі системного підходу. Ми вважаємо, що спроби вирішувати питання, пов'язані з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону тільки на локальному рівні не завжди є ефективними. Такі питання слід вирішувати на макрорівні. На нашу думку, у першу чергу, необхідно переорієнтовувати систему управління використанням експортно-імпортного потенціалу на макрорівні на урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону – на досягнення такої мети, як узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля, забезпечення економічного зростання та еколого-економічної збалансованості в управлінні міжнародними економічними відносинами.

У зв'язку з цим, для вирішення питання урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону потрібна нова ідеологія узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами, потрібні підходи до екологізації виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг, принципово

відмінні від існуючих.

Ми вважаємо, що у сучасних умовах господарювання доцільними є такі напрями урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону: 1) переорієнтація існуючої системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону на екологізацію виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг; 2) спрямування еколого-економічної політики у сфері управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону на розширене відтворення залучених до процесів виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг природних ресурсів; 3) сприяння розвитку ресурсозберігаючих технологій виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг, що сприяють мінімальному споживанню відновних, умовно-відновних та невідновних природних ресурсів регіону при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону; 4) сприяння розвитку маловідходних технологій виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг, що сприяють мінімальному утворенню у процесі використанні експортно-імпортного потенціалу регіону відходів і їх мінімальному надходженню у природне середовище; 5) застосування з метою охорони навколишнього середовища таких інструментів регулювання зовнішньоекономічної діяльності як валютні інтервенції, державні дотації, державні замовлення, економічні прогнози, інвестиції, квотування, компенсації, ліцензування, митні збори, нормативи, норми, облікові ставки, патентування, пільгові кредити, податкові пільги, податкові ставки, позики, резервні ставки, стандарти, субсидії, тарифи, цільові комплексні програми і плани тощо.

Перераховані напрями є, на нашу думку, основними у вирішенні проблем урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля, забезпечення економічного зростання та еколого-економічної збалансованості в управлінні міжнародними економічними відносинами.

Висновки до першого розділу

1. Під експортно-імпортним потенціалом регіону (ЕІПР) нами розуміється максимально можливий обсяг міжнародної торгівлі товарами, роботами та послугами за умови найбільш ефективного використання усіх факторів виробництва експортних та споживання імпортних товарів, робіт і послуг на території даного регіону.

2. Нами встановлено, що при забезпеченні розширеного відтворення, використання експортно-імпортного потенціалу регіону із застосуванням існуючих технологічних способів виробництва і споживання товарів та послуг відіграє подвійну роль. З одного боку, саме завдяки використанню експортно-імпортного потенціалу регіону суспільство має можливість вирішувати існуючі еколого-економічні проблеми, а з іншого – використання експортно-імпортного потенціалу регіону, побічно, через його продуктивні сили, деструктивно впливає на елементи навколишнього природного середовища, змінюючи, таким чином, характер зв'язків у регіональній еколого-економічній підсистемі, створюючи різного роду загрози та небезпеки.

3. На нашу думку, з точки зору взаємозв'язку між безпекою і станом довкілля, усі загрози і небезпеки можна умовно поділити на три основні групи: економічні, екологічні та еколого-економічні. Під еколого-економічною загрозою нами розуміється потенційна можливість нанесення фізичної, матеріальної або іншої шкоди суспільним або особистим інтересам з боку окремих факторів, що обумовлені характером господарської діяльності та станом довкілля. Еколого-економічна небезпека – це безпосередня форма прояву еколого-економічної загрози, що має конкретну математичну інтерпретацію. Еколого-економічні загрози і небезпеки мають ознаки як екологічних, так і економічних загроз і небезпек. Першопричиною їх виникнення є цілеспрямована господарська діяльність людини. Але цілеспрямованість еколого-економічних загроз і небезпек не є абсолютною.

4. Під еколого-економічною безпекою використання експортно-імпортного потенціалу регіону нами розуміється стан збалансованого розвитку та

захищеності регіональної соціально-економічної підсистеми від загроз та небезпек, що створюються впливом як антропогенних, так і природних факторів на довкілля регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу. Для забезпечення еколого-економічної безпеки регіону необхідно зменшити антропогенне навантаження виробництва експортних та споживання імпортних товарів і послуг на довкілля при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону. На нашу думку, урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону має забезпечуватися за такими основними напрямками: 1) удосконалення організаційно-економічного механізму урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону; 2) експортно-імпортна політика, орієнтована на забезпечення еколого-економічної безпеки регіону; 3) екологічно-орієнтоване корегування структури експортно-імпортних товарних потоків регіону; 4) формування на регіональному рівні екологічно орієнтованих потреб суб'єктів господарювання при виробництві експортних та споживанні імпортних товарів і послуг.

5. Формування системи екологічно збалансованого розвитку зовнішньої торгівлі припускає перехід на принципово нову систему управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, що ґрунтується на екологічно-орієнтованому корегуванні структури експортно-імпортних товарних потоків регіону, спрямованому на урахування вимог еколого-економічної безпеки. Реалізація концепції збалансованого еколого-економічного розвитку зовнішньої торгівлі вимагає перетворення регіональних виробничо-господарських систем у таку нову якість, за якої регіональна економічна підсистема при використанні свого експортно-імпортного потенціалу забезпечувала б мінімально можливе споживання природних ресурсів і забруднення довкілля при максимально можливих обсягах зовнішньої торгівлі та максимально можливому зовнішньоторговельному сальдо за допомогою екологоорієнтованого корегування структури експортно-імпортних товарних потоків регіону.

Матеріали розділу відображені у публікаціях: [37 – 39; 46 – 49; 51; 52; 69; 71].

РОЗДІЛ 2

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

2.1 Організаційно-економічне забезпечення процесів урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно- імпортного потенціалу на регіональному рівні

У сучасних умовах господарювання міжнародні економічні відносини необхідно досліджувати з позицій урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, результатом чого, на нашу думку, може бути зниження антропогенного навантаження на довкілля.

При цьому під урахуванням вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону нами розуміється цілеспрямовані організаційно-економічні процеси, які забезпечують зменшення антропогенного навантаження, узгодженість економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля, підтримку еколого-економічної рівноваги в регіоні.

Ми вважаємо, що об'єктивно існуюча необхідність узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами вимагає нових, нетрадиційних підходів до урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону.

Результати проведеного нами дослідження дозволяють зробити висновок про те, що у ринкових умовах господарювання, коли економічна система є відкритою, при використанні експортно-імпортного потенціалу все одно будуть спостерігатись порушення еколого-економічної рівноваги, піддаючи небезпеці життя і здоров'я людей зараз і у майбутньому, незалежно від того, яким природно-ресурсним потенціалом володіє регіон, і незалежно від того, які

інструменти застосовуються для узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами.

На нашу думку, в умовах інтенсифікації використання експортно-імпортного потенціалу регіону може значно підвищуватися небезпека виникнення екологічних катастроф, техногенних аварій, які пов'язані з використанням застарілих природоємних технологій виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг з колосальним зношенням очисних споруд, транспортного і промислового обладнання.

Результати проведеного нами дослідження свідчать про те, що у найближчій перспективі регіональні еколого-економічні системи можуть чекати на посилення прояву еколого-економічних загроз і небезпек, викликаних використанням їх експортно-імпортного потенціалу. Є всі підстави стверджувати, що вже зараз очевидні негативні наслідки інтенсифікації використання експортно-імпортного потенціалу на транспорті, у аграрному та промисловому секторах економіки при виробництві експортних і споживанні імпортних товарів та послуг.

Наглядним прикладом прояву еколого-економічних загроз і небезпек, викликаних використанням експортно-імпортного потенціалу регіону є забруднення та виснаження наземних водних об'єктів, підземних водних горизонтів, повітряного басейну та ґрунтів. Багато видів невідновних і умовно-відновних природних ресурсів знаходяться на межі вичерпання. Значно зростає кількість накопичених у довкіллі відходів, зокрема токсичних. Навколишнє середовище забруднене фенолами, важкими металами, нафтопродуктами, органікою, та іншими шкідливими речовинами. Проблема щодо їх утилізації вирішується незадовільно. Це може призводити до дефіциту питної води, чистого повітря, їжі та інших життєво важливих ресурсів і супроводжуватися кризовими явищами в економічній сфері та загостренням міжнародних еколого-економічних конфліктів у тому числі із використанням зброї.

З нашої точки зору, природоємний тип використання експортно-імпортного потенціалу регіону у перспективі є кризовим через неузгодженість економічних

інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами, яка викликана появою екологічних та економічних загроз і небезпек, серед яких різке скорочення тривалості життя людей та глобальне погіршення здоров'я населення регіону.

Наявні еколого-економічні обмеження природоємного типу використання експортно-імпортного потенціалу спонукають пошуку шляхів урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, переходу до екологізації виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг і збалансованого розвитку економічної системи регіону.

З нашої точки зору урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону повинне сприяти: по-перше, мінімальному залученню відновних, умовно-відновних та невідновних природних ресурсів регіону до процесів виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг; по-друге, розширеному відтворенню залучених до процесів виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг природних ресурсів; по-третє, мінімальному утворенню у процесі виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг відходів і їх мінімальному надходженню у природне середовище.

У сучасних умовах господарювання урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону є не тільки особливою умовою управління використанням експортно-імпортного потенціалу, напрямом зовнішньоекономічної політики, але і характеристикою еколого-економічної збалансованості розвитку економіки регіону, що тісно пов'язана з підвищенням ефективності узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами.

Сучасні науково-методичні підходи до забезпечення еколого-економічної збалансованості виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг передбачають сприяння реалізації заходів щодо узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні

міжнародними економічними відносинами. Реалізація таких підходів не є можливою без урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону.

Основою урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону може бути відповідність виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг певним еколого-економічним стандартам якості, які формуються у відповідності до існуючих потреб еколого-економічної збалансованості розвитку суспільства, що відповідають сукупності індивідуальних потреб кожного елемента еколого-економічної системи регіону.

Еколого-економічна ситуація, яка склалася в Україні, вимагає оптимізації структури виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг. Ми вважаємо, що використання експортно-імпортного потенціалу регіону може задовольняти економічні потреби суспільства, але одночасно може і підривати основу задоволення його екологічних потреб. На наш погляд, для запобігання такому негативному впливу доцільною є вимога урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону. При цьому потреба урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону розглядається нами як інтегральна вимога людства еколого-економічної збалансованості розвитку регіону в умовах нестаціонарності стану його внутрішнього та зовнішнього середовища.

З нашої точки зору, однією з найважливіших проблем урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону на сучасному етапі розвитку в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу є недостатня кількість інвестиційних ресурсів у суб'єктів господарювання. Створення умов для реалізації у господарській практиці та науково-методичних підходів до урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону потребує накопичення значних обсягів інвестиційних ресурсів і вирішення складних питань щодо ефективного їх використання. Необхідні для урахування вимог еколого-економічної безпеки в

управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону інвестиції можна розглядати як суспільні витрати, які безпосередньо спрямовані на екологізацію виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг та усунення проявів зовнішніх ефектів використання експортно-імпортного потенціалу регіону.

На нашу думку, інтенсифікація використанням експортно-імпортного потенціалу регіону в Україні вимагає звернути увагу не тільки на оптимістичні оцінки економічних перспектив, темпів і напрямів розвитку міжнародних економічних відносин, але й на можливі прояви зовнішніх ефектів і масштаби їх впливу, що викликані зростанням виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг.

Ми вважаємо, що питання урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону потрібно окремо підкреслити, оскільки воно дозволяє найповніше розкрити сутність впливу використання експортно-імпортного потенціалу регіону на навколишнє природне середовище, у сфері взаємодії міжнародних економічних відносин і довкілля. Урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону може розглядатися у діалектичній єдності взаємодіючих економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами.

Ми вважаємо, що ті регіональні системи використання експортно-імпортного потенціалу, яким краще вдається урахувати вимоги еколого-економічної безпеки регіону під час екологізації виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг, в ході «природного відбору» стають більш здатними до ефективного узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами. У тому випадку, коли параметри зовнішнього середовища регіону виходять за межі граничних значень еколого-економічної безпеки, при яких ще можливе узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів

охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами за допомогою негативного зворотного зв'язку, керуючій підсистемі механізму доводиться змінювати саму систему використання експортно-імпортного потенціалу регіону. Якщо у системі використання експортно-імпортного потенціалу будуть задіяні засоби позитивного зворотного зв'язку – зміни в системі урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону відбуваються по ходу дії змін у його зовнішньому середовищі.

З нашої точки зору, наявність еколого-економічних зв'язків обумовлена саме тим, що управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону є частиною єдиної регіональної еколого-економічної системи і можуть бути реалізовані лише у взаємодії з навколишнім природним середовищем. Еколого-економічні зв'язки дозволяють підсистемі управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, здійснювати з навколишнім середовищем матеріальний та енергетичний обміни, використовувати природні процеси при виробництві експортних і споживанні імпортних товарів та послуг та в іншій діяльності, необхідній для узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами, визначаючи динамічний, але не завжди еколого-економічно збалансований розвиток регіону.

На наш погляд, саме за допомогою еколого-економічних зв'язків на навколишнє природне середовище з боку виробництва експортних і споживанні імпортних товарів та послуг в процесі використання експортно-імпортного потенціалу регіону здійснюється і позитивний, і негативний вплив. Саме такі зв'язки забезпечують, при урахуванні вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу, поєднання навколишнього природного середовища і економічної підсистеми регіону в єдину еколого-економічну систему.

Ми вважаємо, що забезпечуючи, у сучасних умовах господарювання, розширене відтворення, використання експортно-імпортного потенціалу регіону

може відігравати подвійну роль. З одного боку, використання експортно-імпортного потенціалу прямо та опосередковано, через продуктивні сили регіону, деструктивно впливає на навколишнє природне середовище, а з іншого – саме виробництву експортних і споживанню імпортних товарів та послуг суспільство має завдячувати за можливість вирішення проблеми урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, змінюючи, тим самим, характер регіональних еколого-економічних зв'язків.

З нашої точки зору, одна частина отриманих від використання експортно-імпортного потенціалу регіону коштів, повинна забезпечувати створення нового суспільного продукту, а інша повинна бути спрямована на розширене відтворення навколишнього природного середовища, забезпечуючи не тільки компенсацію негативного впливу на довкілля, а й еколого-економічну збалансованість регіонального розвитку.

У сучасних умовах господарювання проблема урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону займає одне з найважливіших місць у колі проблем еколого-економічної збалансованості регіонального розвитку.

На нашу думку, це, перш за все, обумовлено інтенсифікацією використання експортно-імпортного потенціалу регіону за якої у сучасних умовах господарювання може спостерігатись суттєве збільшення інтенсивності та обсягів матеріальних і енергетичних потоків в еколого-економічній підсистемі регіону.

Реалізація концепції узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами вимагає перетворення виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг в нову якість, при якій регіональна економічна підсистема управління використанням експортно-імпортного потенціалу забезпечувала б урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону мінімально можливе, у сучасних умовах господарювання, споживання природних ресурсів і забруднення навколишнього природного середовища.

На нашу думку, одним з основних принципів урахування вимог еколого-економічної безпеки є принцип, згідно з яким використання експортно-імпортного потенціалу повинно відповідати екологічній стійкості регіону до антропогенного впливу на його навколишнє природне середовище.

Таким чином, однією з умов урахування вимог еколого-економічної безпеки в регіону є не перевищення еколого-економічною системою при використанні експортно-імпортного потенціалу сукупного допустимого антропогенного навантаження виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг на навколишнє природне середовище регіону. Слід зазначити, що темпи використання експортно-імпортного потенціалу регіону повинні знаходитись у межах діапазону допустимих значень, тобто бути збалансованими зі швидкостями відтворення і відновлення параметрів його навколишнього природного середовища, як кількісних так і якісних.

Ми вважаємо, що урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону повинне забезпечувати узгодженість економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами та мінімальні сукупні витрати регіону на виробництво ресурсно-збалансованого обсягу експортних і споживання ресурсно-збалансованого обсягу імпортних товарів та послуг відповідно до величин попиту та пропозиції, що склалися на внутрішньому та зовнішньому ринках регіону. Такі сукупні витрати можуть мати у своїй структурі як явні, так і неявні компоненти. Наявність таких компонентів може бути обумовлена існуванням у системі організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону прямих та зворотних взаємозв'язків між його елементами та підсистемами.

Усі без винятку прямі та зворотні матеріально-енергетичні потоки, які пов'язують екологічну підсистему організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону з рештою його підсистем та елементів,

мають конкретний вартісний вираз, який може бути визначений доходами і витратами відповідних господарюючих суб'єктів регіону, до яких можна віднести наприклад, системи органів територіального управління, юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців, домогосподарства, елементи та підсистеми зовнішнього середовища регіону тощо. Необхідно зазначити, що і доходи, і витрати господарюючих суб'єктів регіону залежать від стану його навколишнього природного середовища і того антропогенного навантаження, яке воно несе на собі в результаті використання експортно-імпортного потенціалу.

Ми вважаємо, що значна частина таких витрат обумовлена існуванням у системі організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону позитивного та негативного зворотного зв'язку.

Використання експортно-імпортного потенціалу передбачає постійне відновлення на регіональному рівні системи економічних відносин і зв'язків, що забезпечують урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону при взаємодії економіки і природи під час виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг.

Завдяки таким еколого-економічним взаємозв'язкам довілля стає невід'ємною складовою частиною відтворювального процесу при використанні експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону.

До їх складу можуть бути віднесені природні ресурси і природні умови регіону, які забезпечують використання його експортно-імпортного потенціалу, прямо або побічно задовольняючи економічні потреби суспільства, пов'язані з виробництвом експортних і споживанням імпортних товарів та послуг на конкретному етапі розвитку регіональної економічної підсистеми.

Сучасний організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону відрізняються значною кількістю підсистем і елементів, високим ступенем динамічності, наявністю багаторівневих горизонтальних та

вертикальних зв'язків між його елементами і підсистемами, дією різних за своїм характером перешкод щодо узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами.

Докладний опис динамічних властивостей організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону у формалізованому вигляді здійснити дуже складно, оскільки практично неможливо встановити функціональний взаємозв'язок між станом довкілля і управлінням міжнародними економічними відносинами.

З нашої точки зору це викликано, перш за все широким рядом причин, серед яких можна виділити складність процесів екологізації виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг та ефективного узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання з інтересами охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами, що мають місце в соціально-економічних системах.

Ми вважаємо, що до інших причин складності урахування вимог еколого-економічної безпеки належать дії суб'єктивних факторів, які обумовлені участю людини в процесах екологізації виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг, що протікають у керуючій підсистемі, яка приймає рішення щодо управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону.

Багато факторів, які характеризують функціонування організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону, важко виміряти, хоча, на нашу думку, між деякими з них можуть існувати якісні взаємозв'язки.

Крім того, результати проведеного нами дослідження свідчать про те, що хід процесів планування і регулювання використання експортно-імпортного потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону, а також вплив на ці процеси з боку зовнішнього середовища точно передбачити не можна через дію випадкових факторів.

На нашу думку, для організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону характерна інформаційна невизначеність, яка може пояснюватися властивостями процесів екологізації виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг та ефективного узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання з інтересами охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами, які протікають усередині підсистем механізму, неточностями їх вимірювання, а також впливом зовнішнього середовища. Засоби позитивного та негативного зворотного зв'язку можуть характеризувати реакцію навколишнього природного середовища на порушення його еколого-економічної збалансованості у результаті неврахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону та вплив таких процесів на господарську діяльність економічних суб'єктів регіону.

Економічні наслідки порушення еколого-економічної збалансованості у результаті неврахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону мають для господарюючих суб'єктів регіону неявний характер. Вони, є результатом прямої та опосередкованої дії антропогенного навантаження, яке виникає у результаті неврахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону на реципієнтів. Такі наслідки також, не мають конкретної адресності і, нажаль, не можуть бути цілком достовірно ідентифіковані за місцем свого прояву. Економічні наслідки порушення еколого-економічної збалансованості у результаті неврахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону об'єктивно існують. У той же час вони не піддаються а ні обліку, а ні контролю з боку господарюючих суб'єктів регіону, бо їх виникнення носить імовірнісний характер. Все ж таки об'єктивний характер існування таких економічних наслідків дозволяє виділити у грошовому виразі певні матеріально-енергетичні потоки, що обумовлені порушенням еколого-економічної

збалансованості у результаті неврахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону.

На нашу думку, економічні наслідки неврахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, можуть бути такими: 1) втрати доходів або додаткові витрати регіональної системи, пов'язані із використанням природних ресурсів регіону для виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг; 2) втрати доходів або додаткові витрати регіональної системи, викликані переведенням економічних ресурсів у результаті неврахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з продуктивної сфери діяльності в непродуктивну; 3) втрати доходів або додаткові витрати регіональної системи, пов'язані з відтворенням природних ресурсів, що були забруднені та/або виснажені у результаті виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг; 4) втрати доходів або додаткові витрати регіональної системи, пов'язані із зростанням витрат на виробництво експортних і споживання імпортних товарів та послуг, які обумовлені заходами щодо запобігання порушенням еколого-економічної рівноваги, усуненням і компенсацію негативних еколого-економічних наслідків використання експортно-імпортного потенціалу регіону; 5) втрати доходів або додаткові витрати регіональної системи, пов'язані з розміщенням відходів виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг у навколишньому середовищі; 6) втрати доходів або додаткові витрати регіональної системи, пов'язані із запобіганням утворення при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону відходів, їх знешкодуванням, очищенням і утилізацією; 7) втрати доходів або додаткові витрати регіональної системи, пов'язані з нераціональним використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, як у часі, так і за продуктивністю; 8) втрати доходів або додаткові витрати регіональної системи, які можуть виникати при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону у зв'язку з транскордонним переміщенням забруднень; 9) втрати доходів або додаткові витрати регіональної системи, пов'язані із запобіганням наслідкам неврахування

вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону та порушення еколого-економічної рівноваги: профілактика захворювань, обробка та очищення забруднених вод і повітря перед використанням, нанесення спеціальних покриттів, що захищають від шкідливої дії забрудненого довкілля тощо; 10) додаткові витрати регіональної системи, пов'язані з природоохоронною діяльністю при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону (фінансування екологічного аудиту, моніторингу та контролінгу навколишнього природного середовища за рахунок місцевого бюджету і спеціальних позабюджетних фондів); 11) витрати доходів або додаткові витрати регіональної системи, пов'язані з ліквідацією наслідків неврахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону та порушення еколого-економічної рівноваги: лікування захворювань, додатковий ремонт інфраструктури та основних фондів, заходи щодо відновлення родючості ґрунтів, природних властивостей водних об'єктів, повітря, продуктивності біологічних ресурсів тощо; 12) втрати доходів або додаткові витрати регіональної системи, пов'язані з виплатами населенню за роботу у шкідливих умовах праці та/або у зв'язку з тимчасовою, частковою або повною втратою працездатності внаслідок неврахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону; 13) втрати доходів або додаткові витрати регіональної системи, пов'язані з виплатами населенню у зв'язку з ліквідацією еколого-економічних наслідків та компенсацією економічних збитків, завданих техногенними екологічними катастрофами, що спричинені неврахуванням вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону за рахунок державного та/або місцевого бюджету і спеціальних позабюджетних фондів; 14) додаткові витрати населення регіону, пов'язані із споживанням суб'єктами господарювання природних ресурсів (водних, земельних, лісових, мінерально-сировинних, енергетичних ресурсів, повітря, рослинного і тваринного світу тощо) при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону.

Грунтуючись на загальних засадах забезпечення регіональної еколого-економічної безпеки як ефективного інструменту узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами, можна запропонувати загальні напрями урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону. Схема урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону може бути представлена на рис. 2.1.

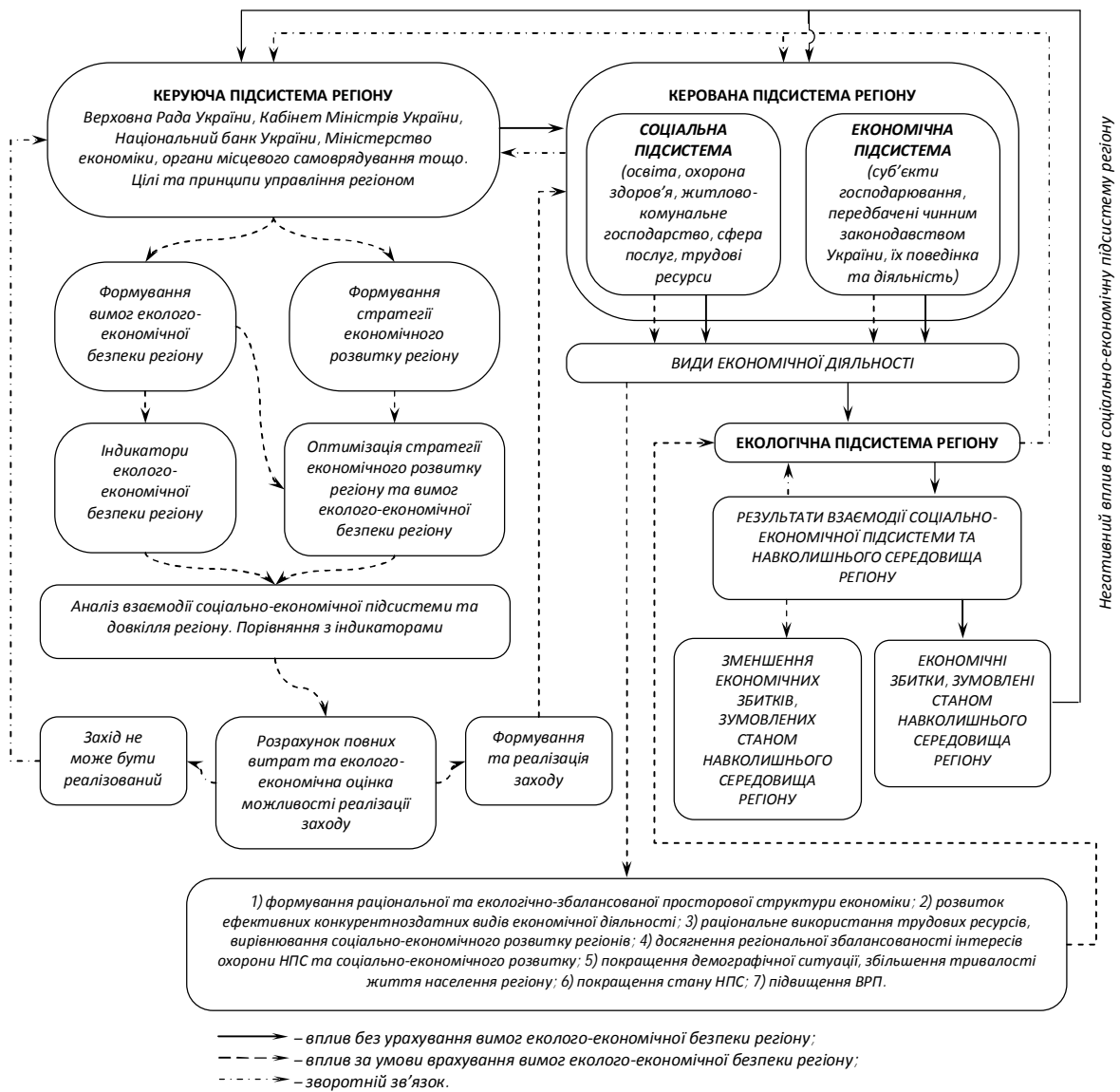

Рис. 2.1. Урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортним потенціалом регіону, авторська розробка

На нашу думку, враховуючи результати наукових досліджень авторів праці [83, с. 833], урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону може складатися з таких основних елементів: урахування вимог еколого-економічної безпеки при формуванні регіональних виробничих систем, регіональної структури виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг; урахування вимог еколого-економічної безпеки при формуванні системи регіонального управління; урахування вимог еколого-економічної безпеки при формуванні соціальної інфраструктури регіону.

З нашої точки зору, об'єктом урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону є фактори прямого та непрямого впливу на процеси утворення відходів, вилучення та споживання природних ресурсів, при виробництві експортних та споживанні імпортних товарів та послуг, їх надходження у довкілля.

На нашу думку, організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону повинен бути достатньо гнучким і відповідати значній складності сучасних еколого-економічних систем, які є складними системами, що здатні до самоорганізації та саморозвитку. Сучасні еколого-економічні системи набагато менше підпорядковані керуючому імпульсу організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону, ніж це передбачається більшістю теорій традиційного екологічного менеджменту.

Адаптивне управління використанням експортно-імпортного потенціалу припускає аналіз організаційних методів екологізації виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг при урахування вимог еколого-економічної безпеки, що забезпечує горизонтальні та вертикальні зв'язки будь-яких рівнів у еколого-економічній системі регіону.

Адаптивність організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу полегшує контакти та

поінформованість усіх його підсистем і елементів, підвищує потенційну можливість екологізації виробництва експортних і споживання імпорتنих товарів та послуг, виникнення нових ідей і ініціатив урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону. Уміння прогнозувати і з достатньо високою точністю моделювати розвиток еколого-економічної системи, рух і зміну інформаційних потоків між її підсистемами та елементами, аналізувати найбільш імовірні сценарії подій і тенденції розвитку являє собою дуже складне завдання нового (еволюційного) управління природокористуванням, для досягнення якого може використовуватися адаптивний організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону.

У сучасному управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону відбувається інтенсивне формування нової концепції управління, що орієнтована на провідну роль процесів екологізації виробництва експортних і споживання імпорتنих товарів та послуг як ефективного інструменту узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами. Усі компоненти організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону визначаються впливом як характеристиками його внутрішніх підсистем, так і станом його зовнішнього середовища. Робота організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону може характеризуватися цілями, завданнями, процесом і структурою управління виробництвом експортних і споживання імпорتنих товарів та послуг, формуванням стратегії екологічно збалансованого розвитку міжнародних економічних відносин.

Передовий досвід багатьох економічно розвинених країн світу демонструє, що запорукою успішного функціонування системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу є, насамперед, чітка організація урахування

еколого-економічної безпеки регіону – ефективний механізм екологізації процесів виробництва експортних і споживання імпортованих товарів та послуг. Таким чином, організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортованого потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону можна розглядати як цілісну сукупність взаємопов'язаних елементів, тобто як систему, якій притаманні такі особливості: 1) система може існувати лише за умови активної взаємодії її внутрішнього та зовнішнього середовища; 2) система створена людиною для захисту інтересів охорони довкілля.

Ми вважаємо, що використання експортно-імпортованого потенціалу регіону розділене між окремими елементами – різними суб'єктами господарювання, виконавцями. Таким чином, існує об'єктивна необхідність у регулюванні їх господарської діяльності з метою виконання поставленої задачі управління використанням експортно-імпортованого потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону. Необхідність удосконалення організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортованого потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону пов'язана з безперервним процесом інтенсифікації процесів виробництва експортних і споживання імпортованих товарів та послуг, розвитку міжнародних економічних відносин.

З нашої точки зору, на формування організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортованого потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону у нашій країні суттєво вплинула закритість радянської економіки, коли дія факторів зовнішнього середовища мінімізувалася за допомогою засобів негативного зворотного зв'язку.

Ми вважаємо, що у сучасних умовах господарювання перед елементами керуючої системи механізму у постсоціалістичних і економічно розвинених країнах стоять абсолютно різні, навіть діаметрально протилежні за своїм змістом, завдання. Для успішного урахування вимог еколого-економічної безпеки керуюча підсистема механізму повинна усвідомити, що адаптації до сучасних умов господарювання вимагають такі елементи системи управління використанням

експортно-імпортного потенціалу регіону: 1) відношення до проблеми оптимізації процесів виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону; 2) практика управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону без чітко визначеної мети урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону з виділенням цільової функції як критичного фактора успіху; 3) позиція, згідно з якою приймаються основні управлінські рішення, щодо використання експортно-імпортного потенціалу регіону для отримання прибутків за будь-яку ціну, повинна бути змінена на таку, згідно з якою необхідно використовувати експортно-імпортний потенціал регіону для досягнення економічного успіху з мінімально можливим антропогенним навантаженням на довкілля.

Урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону передбачає екологізацію організаційної складової міжнародних економічних відносин, а також взаємовідносин людини і природи в процесі виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг. Урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону може виявлятися в удосконаленні процесів споживання і відтворення природних ресурсів, розміщення відходів в навколишньому середовищі під час виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг. Урахування вимог еколого-економічної безпеки в процесі виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг передбачає побудову екологічно орієнтованої структури та системи організації суспільного виробництва (спеціалізацію, концентрацію виробництва та його розміщення, поділ і кооперацію праці).

Стан довкілля відображає рівень антропогенного впливу на навколишнє середовище при виробництві експортних і споживанні імпортних товарів та послуг і є основним індикатором зворотного зв'язку, який може бути використаний у системі управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону.

З нашої точки зору сучасний підхід до організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону повинен являти собою оптимальне поєднання безперервних організаційних адаптацій до постійної зміни людських еколого-економічних цінностей і умов зовнішнього середовища. Керуюча підсистема організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону спирається на пізнання еколого-економічних законів і може використовувати у своїй діяльності такі форми виробничих відносин, які виражаються у застосуванні таких важелів та інструментів регулювання зовнішньоекономічної діяльності як екологічне ліцензування, екологічне патентування, екологічне страхування, екологічні митні збори, екологічні нормативи, екологічні норми, екологічні стандарти, екологічно-орієнтовані інвестиції та лізинг, еколого-економічні прогнози, пільгові екологічно-орієнтовані кредити, плата за користування природними ресурсами, цільові комплексні еколого-економічні програми і плани, екологічно-орієнтовані державні замовлення, екологічно-орієнтовані податкові пільги, екологічно-орієнтовані позики, квоти на забруднення, квоти на видобування природних ресурсів, штрафи за порушення екологічного законодавства, екологічне квотування експортно-імпортних операцій, спеціальні екологічні митні тарифи, спеціальні екологічні податкові ставки, екологічно-орієнтовані державні дотації, екологічно-орієнтовані субсидії, компенсації еколого-економічних збитків тощо. Саме вони і використовуються керуючою підсистемою організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону для здійснення регулюючого впливу на елементи керованої підсистеми. На нашу думку особливе місце організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням еколого-економічної безпеки регіону в управлінні економікою пояснюється тим, що саме запропонований нами механізм забезпечує узгодженість цілей і задач забезпечення еколого-економічної безпеки з інтересами

суб'єктів господарювання та дозволяє забезпечити збалансованість розвитку економіки регіону та підсилити її еколого-економічну стійкість.

Урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону допоможе забезпечити таку взаємодію елементів організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу, при якій буде досягнуто стан еколого-економічної збалансованості регіонального розвитку, будуть спостерігатись високі темпи виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг у поєднанні із безперервним розвитком і покращенням стану навколишнього середовища, збереженням його природних властивостей.

2.2 Структурно-логічна побудова механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону

На нашу думку, вдосконалення управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону є одним з вузлових питань забезпечення збалансованого еколого-економічного розвитку регіону. Зростання значення управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону для забезпечення збалансованого еколого-економічного розвитку регіону в умовах ринкової економіки зумовлене низкою факторів. До них відносяться: значне збільшення масштабів виробництва експортних та споживання імпортних товарів і послуг, науково-технічна революція, якісні та кількісні зрушення в структурі світової економіки, підвищення вимог до забезпечення еколого-економічної безпеки на регіональному рівні.

Ми вважаємо, що метою управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки в умовах ринкової економіки є формування матеріально-технічної бази підвищення

еколого-економічної ефективності виробництва експортних та споживання імпортованих товарів і послуг.

З нашої точки зору, вдосконалення системи управління використанням експортно-імпортованого потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону – по суті, це питання про те, як нам забезпечити найбільш повне використання наявних у регіоні можливостей при виробництві експортних та споживанні імпортованих товарів і послуг, як краще організувати функціонування еколого-економічної підсистеми регіону щодо прискорення його економічного і соціального розвитку без шкоди для екології, ще тісніше об'єднати мільйони розрізнених суб'єктів господарювання навколо головної мети – збалансованого еколого-економічного розвитку регіону.

Проведене нами дослідження дозволяє зробити висновок про те, що останнім часом розширилися можливості врахування вимог еколого-економічної безпеки при виробництві експортних та споживанні імпортованих товарів і послуг. Це, насамперед, пов'язано з інформатизацією господарської діяльності, швидким розвитком науки і техніки, підвищенням професійної підготовки кадрів, що дозволяє прискорити отримання та обробку інформації при прийнятті рішень у сфері управління використанням експортно-імпортованого потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону.

На нашу думку, одним з найважливіших видів управління на регіональному рівні є управління використанням експортно-імпортованого потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону – однією з підсистем матеріальної основи існування регіону та забезпечення його збалансованого еколого-економічного розвитку.

Ми вважаємо, що в еколого-економічній системі регіону під впливом різноманітних факторів, що характеризуються винятковою рухливістю постійно відбуваються об'єктивні зміни, які обумовлюють необхідність формування організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортованого потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону. З нашої точки зору організаційно-економічний механізм управління

використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону не може обмежуватися регулюванням тільки економічних відносин. Його вплив на еколого-економічну систему регіону можна поділити на фінансово-економічний, правовий, адміністративний та соціально-психологічний. Такі види впливу можуть спостерігатися у тому або іншому їх поєднанні або усі одночасно.

Організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону може розглядатися як засіб свідомого регулювання еколого-економічних відносин у суспільстві і, одночасно, як сукупність об'єктивних суспільних еколого-економічних відносин, що виникають при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону. Урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону – це безперервний процес пошуку і впровадження у господарську практику ефективних та економічно- і екологічно безпечних виробництв, методів і інструментів використання експортно-імпортного потенціалу регіону.

З цієї точки зору цілеспрямоване управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону може розглядатися як інструмент досягнення відповідності ступеня використання експортно-імпортного потенціалу регіону новим, зміненим умовам розвитку еколого-економічної системи регіону. Характер і глибина змін умов розвитку еколого-економічної системи регіону обумовлюють необхідність більш або менш суттєвого урахування вимог еколого-економічної безпеки при використанні його експортно-імпортного потенціалу. Кардинальна зміна елементів системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону може бути необхідною, як правило, в умовах безперервного науково-технічного розвитку, збільшення обсягів виробництва і споживання, експорту та імпорту товарів і послуг, що спонукає виникненню нових потреб суспільства. Такі зміни повинні мати еволюційний

характер, відбуватися безперервно і не повинні вносити різких руйнівних змін в еколого-економічну систему регіону.

Усе більшого поширення останнім часом в Україні набувають кризові явища у різних підсистемах еколого-економічної системи її регіонів. Особливо відчутний негативний вплив прояву еколого-економічних загроз і небезпек спостерігається при використанні експортно-імпортного потенціалу. Такі явища мають значний негативний вплив на еколого-економічну систему держави у цілому. Проведений нами аналіз щодо урахування збитків еколого-економічній системі регіону, спричинених порушенням стану її еколого-економічної безпеки при використанні регіонального експортно-імпортного потенціалу та додаткових витрат на ліквідацію порушення еколого-економічної безпеки дозволяє зробити висновок про те, що неврахування вимог еколого-економічної безпеки регіону в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу призведе до неможливості еколого-економічної системи протистояти негативному впливу еколого-економічних загроз і небезпек, що, у свою чергу, може призвести до економічного та екологічного занепаду України. У такій ситуації збалансований розвиток еколого-економічної системи регіону стає неможливим без урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу, без вживання адекватних і своєчасних економічних та управлінських заходів виявлення, попередження і ліквідації еколого-економічних загроз і небезпек.

На нашу думку, безперервний науково-технічний розвиток, збільшення обсягів виробництва і споживання товарів та послуг, поява нових шляхів і засобів техніко-технологічного розвитку людства вимагають нових знань про природу виникнення еколого-економічних загроз і небезпек. Що, у свою чергу, викликає потребу вдосконалення та реалізації оптимальної стратегії забезпечення еколого-економічної безпеки регіону. Виняткова роль механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону, на нашу думку, полягає у поєднанні усіх економічних, соціальних, психологічних, адміністративних, правових і

фінансових важелів та інструментів, концентруванні їхньої дії на забезпеченні єдиної політики національної еколого-економічної безпеки, що здійснюється як державними, так і недержавними органами, у томи числі у сфері управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону.

Ми вважаємо, що організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону в системі забезпечення еколого-економічної безпеки являє собою дуже складне і багаторівневе явище. Такий механізм не можливо відносити тільки до суто економічної сфери. Організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону може складатися з підсистеми господарських зв'язків, підсистеми організаційно-економічних відносин, поєднувати ефективні форми організації суспільного виробництва з формами, методами та інструментами соціально-психологічного, фінансового, адміністративного та правового впливу на розвиток еколого-економічної системи регіону. Іншими словами, організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону в системі забезпечення еколого-економічної безпеки являє собою притаманний ринковій економіці засіб адаптації національної економіки до стану зовнішнього і внутрішнього середовища, інструмент захисту інтересів національної промисловості, здоров'я населення, навколишнього середовища і національної еколого-економічної безпеки у цілому при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону з притаманною лише йому організаційною структурою управління національним суспільним виробництвом і природокористуванням, формами, методами і способами залучення трудових, фінансових і природних ресурсів у виробництво і споживання товарів та послуг.

Результати проведеного нами дослідження свідчать, що механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону може мати складну багаторівневу структуру. Це дозволяє виокремлювати у структурі такого механізму окремі підсистеми, ланки та елементи із беззаперечною основою дуалістичного підходу до розуміння

сутності механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону як у широкому, так і у вузькому сенсі.

Проведені нами теоретичні узагальнення свідчать, що якщо механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону розглядати у широкому сенсі, то мова буде йти про ефективне поєднання сукупності усіх форм, методів та інструментів виявлення та протидії негативному впливу еколого-економічних загроз і небезпек, що виникають під час використання експортно-імпортного потенціалу регіону. При цьому ідентифікація еколого-економічних загроз і небезпек та протидія їх негативному впливу на стан еколого-економічної системи регіону відіграють вирішальну роль як стрижень механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону, його центральна ланка. Слід зауважити, що вимоги еколого-економічної безпеки не можна розглядати ізольовано. Вони мають розглядатися як складова частина ефективного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону. Окремо узяті вимоги еколого-економічної безпеки, які не доповнені відповідними організаційно-економічним механізмом їх урахування, не можуть являти собою ефективний і дієвий інструмент управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону. Форма, методи та інструменти ідентифікації та протидії негативному впливу еколого-економічних загроз і небезпек базуються на вимогах еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону. Організаційно-економічний механізм виступає як передумова ефективної та дієвої протидії негативному впливу еколого-економічних загроз і небезпек, що виникають при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону на стан його еколого-економічної системи. З цієї точки зору, у вузькому розумінні, до складу механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону у сучасних умовах господарювання можуть бути включені різноманітні організаційні структури управління,

підсистеми економічних, соціально-психологічних, адміністративних стимулів, важелів та інструментів; співвідношення прав, обов'язків та відповідальності окремих елементів механізму на різних рівнях управління; адміністративно-правовий режим господарювання; інноваційні, ефективні форми та способи організації кругообігу матеріальних, природних, фінансових та трудових ресурсів у процесі виготовлення експортних та споживання імпорتنих товарів та послуг.

Ми вважаємо, що організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону в системі забезпечення еколого-економічної безпеки є конкретною економічною категорією. Такий механізм відображає особливості розвитку еколого-економічної системи регіону, сформований під впливом різного роду еколого-економічних, соціальних, політичних, адміністративних, правових факторів і постійно відчуває на собі їх вплив.

Структура організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону в системі забезпечення еколого-економічної безпеки залежить від специфіки виробництва та споживання товарів і послуг на території регіону та являє собою спосіб ідентифікації еколого-економічних загроз і небезпек та протидії їх негативному впливу, забезпечує узгоджену та скоординовану дію державних і недержавних інституцій, суб'єктів господарювання та фізичних осіб щодо урахування вимог еколого-економічної безпеки при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону, і тим самим сприяє сталому розвитку регіональної еколого-економічної системи. Механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону можна віднести до сфери екстернальних форм еколого-економічних відносин та конкретної організації суспільного виробництва експортних і споживання імпорتنих товарів та послуг.

Результати проведеного нами дослідження свідчать, що організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону являє собою широке поняття, яке може включати до свого складу такі характеристики

еколого-економічних процесів, що на нашу думку є його невід'ємними ланками, як господарські взаємозв'язки між елементами еколого-економічної системи регіону, конкретні форми організації виробництва експортних та споживання імпортованих товарів та послуг, підсистеми виконання об'єктивних економічних законів, постановки цілей, дотримання вимог еколого-економічної безпеки та забезпечення сталого розвитку регіональної еколого-економічної системи при використанні експортно-імпортного потенціалу.

Нами встановлено, що складність структури організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, багатогранність і багаторівневність його функцій передбачає те, що він може розглядатися з різних точок зору цілою системою наук. Так, наприклад, окремі його грані можуть розглядатися з точки зору юридичних, політологічних, соціологічних наук тощо.

На нашу думку, у цілому організаційно-економічний механізм управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону повинен розглядатися, перш за все, з точки зору економічних наук.

Так, з точки зору економіки природокористування такий організаційно-економічний механізм повинен досліджуватися за такими напрямками, як розробка загальної концепції формування механізму і його адаптації до сучасних умов господарювання; ідентифікація або створення специфічних форм, методів, стимулів та інструментів використання системи об'єктивних економічних законів для урахування вимог еколого-економічної безпеки при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону; системний аналіз еколого-економічних господарських відносин; визначення основних напрямів удосконалення механізму.

Нами пропонується така схема основних елементів організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону (рис. 2.2, детальніше у додатку Б.).

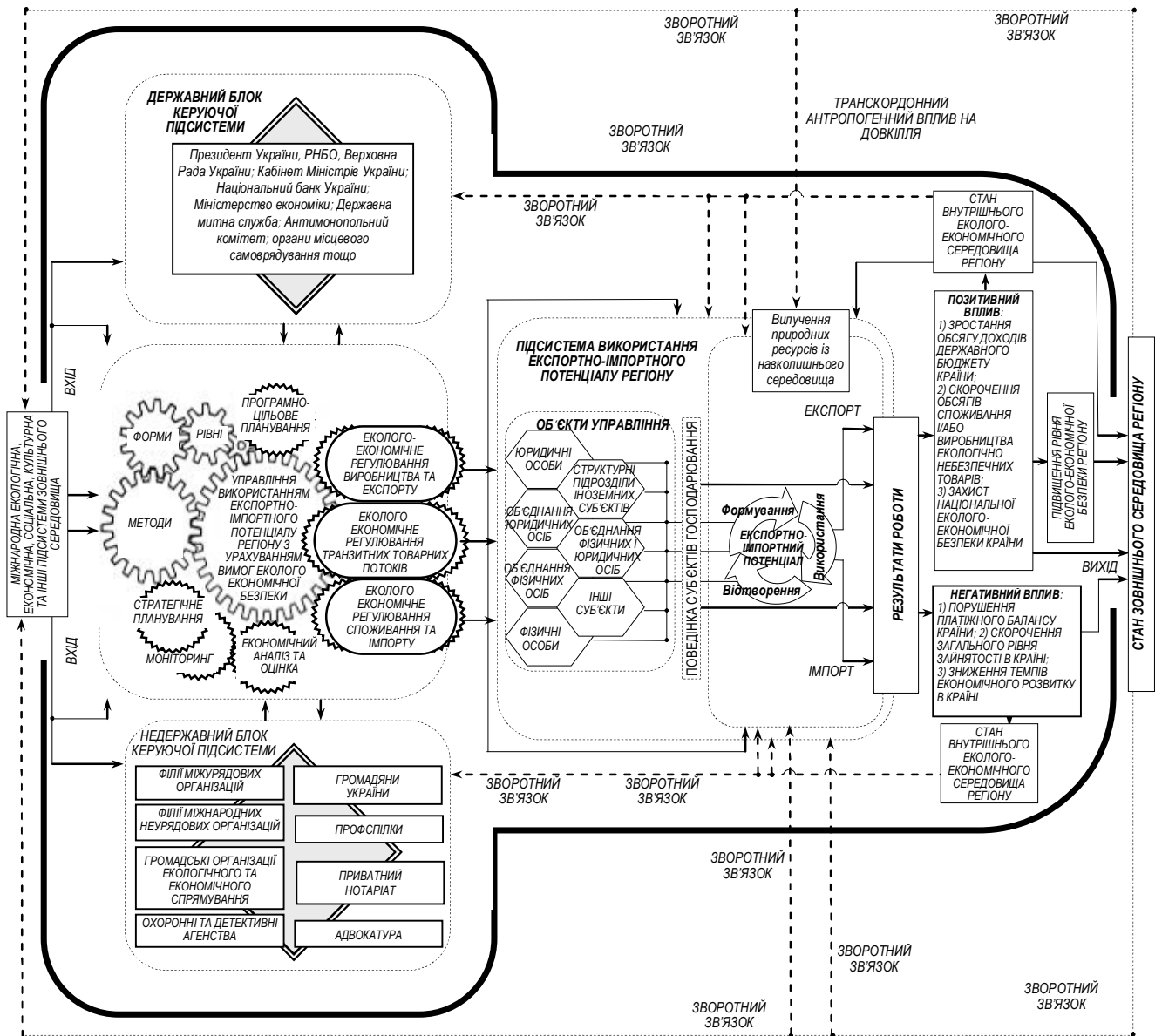

Рис. 2.2. Схема організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, авторська розробка

Структура організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки може бути представлена як сукупність взаємопов'язаних керуючих і керованих підсистем, різних ланок і управлінських органів, що забезпечують здійснення цілей і функцій забезпечення еколого-економічної безпеки при виробництві експортних і споживанні імпортних товарів і послуг.

Структура організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-

економічної безпеки відображає різні функції управління і диференціацію управлінської праці для забезпечення еколого-економічної безпеки при виробництві експортних та споживанні імпорتنих товарів і послуг. Для вирішення тих чи інших завдань управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки можуть створюватися спеціальні елементи керуючої підсистеми організаційно-економічного механізму. Без керованої підсистеми організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки (об'єктів управління) не може бути і його керуючої підсистеми (суб'єктів управління). Отже, основоположною ланкою організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки є його керована підсистема – підсистема виробництва експортних та споживання імпорتنих товарів і послуг.

Керуюча підсистема організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону визначає цілі та принципи використання експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки.

До складу керованої підсистеми організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону входять резиденти та нерезиденти України, юридичні особи, фізичні особи, їх об'єднання, структурні одиниці та інші суб'єкти господарювання, передбачені чинним законодавством України. Структура керованої підсистеми організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки досить різноманітна. Елементи керованої підсистеми являють собою відокремлені суб'єкти господарювання, які, з одного боку можна розглядати як певні господарські системи в цілому або ділити на окремі осередки, в залежності від стадій і факторів виробництва експортних та споживання імпорتنих товарів і послуг.

До первинних структурних елементів керованої підсистеми можна відносити орієнтовані на виробництво експортних та споживання імпорتنих товарів і послуг робочі місця, бригади, ділянки, цехи та інші підрозділи суб'єктів господарювання. До господарських систем – цілісні суб'єкти господарювання (фізичні особи підприємці, фірми, підприємства, транснаціональні корпорації та їх об'єднання).

Всі елементи організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки є ланками єдиної господарської системи країни. Кожен з цих елементів розміщений на території певного регіону. Таким чином, всі елементи організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки входять в ту чи іншу територіальну господарську систему виробництва експортних та споживання імпорتنих товарів і послуг. У територіальному аспекті можна розрізняти управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки на рівні міст, районів, областей, Автономної республіки Крим та України в цілому.

До факторів виробництва експортних та споживання імпорتنих товарів і послуг як об'єктів управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки можна віднести навколишнє природне середовище, трудові, матеріально-фінансові ресурси, а також комерційну та науково-технічну інформацію.

Управління тим чи іншим первинним структурним елементом керованої підсистеми, господарською системою або фактором виробництва експортних та споживання імпорتنих товарів і послуг являє собою складову частину загальної системи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки.

Структура організаційно-економічного механізму може включати в себе такі елементи управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки, як поелементний склад керуючої і керованої підсистем, порядок співвідпорядкованості, права та

обов'язки цих елементів, а також порядок взаємовідносин між ними, навколишнє природне середовище та інформацію.

Структура організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки може носити ієрархічний характер. Єдність елементів і ланок певного ієрархічного рівня організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки складає його підсистеми.

Кожна з підсистем організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки може бути, у свою чергу, підрозділена на кілька рівнів. Так, наприклад, керуюча система механізму може складатися з підсистеми державних органів управління та підсистеми недержавного управління (громадські організації).

Структура керуючої підсистеми організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки є досить складною і розгалуженою. Таке управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки може здійснюється на різних рівнях: на рівні України, Автономної Республіки Крим, області, району чи міста.

У свою чергу, в рамках керованої підсистеми можна виділити управління діяльністю суб'єктів господарювання в цілому, яка спрямована на використання експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки, а також управління всередині суб'єктів господарювання підрозділами (цехами, ділянками і т. д.), чия діяльність спрямована на виробництво експортних та споживання імпортних товарів і послуг.

Центральне місце пропонованого в роботі організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону займає підсистема

регулювання використання експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки, основою якої є система економічних методів та інструментів.

Економічний інструментарій даного механізму – інструменти оподаткування, планування і розробки цільових програм, інструменти фінансово-кредитних відносин, ціноутворення та митного регулювання.

Таким чином, керуюча підсистема організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону являє собою сукупність державних і недержавних інститутів, економічних відносин, процесів, принципів використання експортно-імпортного потенціалу регіону, які підпорядковані діючим економічним, юридичним, політичним, ідеологічним, соціальним та культурним нормам і традиціям, установкам політичного режиму, що склалися на території регіону.

До складу державного блоку керуючої підсистеми організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону можна віднести державні органи влади, апарати управління, політичні партії і рухи, сукупність соціальних прошарків і груп людей, окремих особистостей тощо, які наділені економічними та політичними функціями щодо забезпечення еколого-економічної безпеки регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу. Кожен елемент державного блоку керуючої підсистеми організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону виконує певний вид економічної діяльності щодо мінімізації деструктивного впливу від використання експортно-імпортного потенціалу на навколишнє природне середовище.

Діяльність елементів державного блоку керуючої підсистеми організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону базується на нормах еколого-економічної безпеки регіону, які умовно можна поділити на два основних види – економічні закони та економічні

звички щодо мінімізації деструктивного впливу використання експортно-імпортного потенціалу на навколишнє природне середовище. Такі норми регулюють взаємовідносини як усередині керуючої підсистеми організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, так і між окремими його підсистемами. Норми еколого-економічної безпеки регіону є інструментами, необхідними для зниження ступеня деструктивного впливу використання експортно-імпортного потенціалу на навколишнє природне середовище.

Державний блок керуючої підсистеми організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону діє на рівні державних органів влади, органів місцевого самоврядування, політичних партій, громадських організацій, засобів масової інформації тощо.

Інструменти державного управління, які можуть бути застосовані для зниження ступеня деструктивного впливу використання експортно-імпортного потенціалу на навколишнє природне середовище є одними з основних елементів державного блоку керуючої підсистеми організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону і одночасно поєднують у собі характерні риси економічних, політичних і адміністративних важелів. Вплив таких інструментів державного управління спрямований на різні види економічної діяльності суспільства з метою забезпечення реалізації основних державних і суспільних пріоритетів щодо зниження ступеня деструктивного впливу використання експортно-імпортного потенціалу на навколишнє природне середовище.

У сучасних умовах господарювання в Україні досить складно спрогнозувати подальші напрями розвитку керуючої підсистеми організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону, оскільки характер її еволюції залежить від широкого спектру як внутрішніх, так і зовнішніх факторів.

Не дивлячись на визнання Світовою спільнотою України, як країни з ринковою економікою, керуюча підсистема організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону має характерні риси, притаманні суспільствам з перехідною економікою, коли така підсистема практично не забезпечує хоча б будь-якого зниження ступеня деструктивного впливу використання експортно-імпортного потенціалу на навколишнє природне середовище. Таке становище може бути зумовлене недостатньою адаптивністю керуючої підсистеми організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону до сучасних умов господарювання, а також внаслідок відстоювання окремими елементами цієї підсистеми інтересів транснаціональних компаній, фінансово-промислових груп, олігархічних утворень у сфері створення пільгових митного і податкового режимів, приватизації державної власності, вигідного розподілу бюджетного фінансування, кредитно-фінансових і природних ресурсів, намаганні отримання тіньових надприбутків.

Недержавний блок керуючої підсистеми організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону поєднує у собі механізми взаємодії економічних, правових, соціальних та інших факторів на всіх етапах діяльності громадянського суспільства. У складі недержавного блоку керуючої підсистеми організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону можна виділити такі елементи як філії міжурядових організацій, філії міжнародних неурядових організацій, профспілки, громадські організації екологічного та економічного спрямування, охоронні та детективні агентства, адвокатура, приватний нотаріат, громадяни України, що поєднують між собою усі складові частини механізму за допомогою еколого-економічних правовідносин, юридичних форм, актів реалізації еколого-економічних прав та обов'язків.

Взаємодія недержавного блоку керуючої підсистеми організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону з іншими підсистемами механізму може мати таку структуру: прямі та зворотні зв'язки з державним блоком керуючої підсистеми механізму; екологічні, економічні, політичні, соціальні та демографічні взаємозв'язки з підсистемою використання експортно-імпортного потенціалу регіону; нормативні, інформаційні, психологічні, ціннісні, передавальні підсистеми; соціально-економічні підсистеми регулювання використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону. Така структура може сприяти активній та правомірній екологічній і соціально-економічній поведінці усіх без виключення елементів механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону.

Недержавний блок керуючої підсистеми організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону виступає інструментом інтеграції елементів та підсистем механізму, сприяє зміцненню взаємозв'язків між ними. Недержавний блок керуючої підсистеми є безпосередньою базою діяльності цивільних та суспільних об'єднань, функціонування трудових колективів, основою демократичного, громадянського суспільства. Недержавний блок керуючої підсистеми може успішно реалізовувати в суспільстві такі завдання: 1) зміцнення і закріплення правопорядку у сфері охорони навколишнього природного середовища; 2) ефективне забезпечення функції громадянського контролю за використанням експортно-імпортного потенціалу регіону та забезпечувати виконання інших важливих завдань. Еколого-економічна і соціальна значущість та ефективність функціонування недержавного блоку керуючої підсистеми організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону, переваг того або іншого економічного інструменту регулювання комплексу міжнародних економічних відносин повинна оцінюватись

саме з таких позицій. Реальне наповнення недержавного блоку керуючої підсистеми організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону перебуває у залежності від: 1) особливостей формування і функціонування соціально-економічної системи регіону – від того, чиї інтереси захищаються за допомогою недержавного блоку керуючої підсистеми; 2) як держава захищає інтереси охорони навколишнього середовища; 3) яку мету при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону переслідують держава та окремі суб'єкти господарювання.

Результати проведеного нами дослідження дозволяють зробити висновок, що управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону являє собою цілеспрямований вплив на суб'єкти господарювання, заснований на свідомому використанні законів збалансованого розвитку навколишнього природного середовища і суспільства.

У процесі управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону виникають різноманітні еколого-економічні відносини. До них відносяться перш за все зв'язки між керуючою підсистемою механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону, з одного боку, безпосередніми учасниками процесу виробництва експортних та споживання імпортних товарів і послуг, з іншого боку, і навколишнім середовищем – з третьої сторони.

Різнманітні еколого-економічні зв'язки існують і всередині самої керуючої підсистеми механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону. До них, насамперед, можна віднести зв'язки між різними органами управління по вертикалі. Прикладом таких взаємозв'язків можуть бути відносини за схемою: Кабінет Міністрів України – Міністерства – Центральні органи виконавчої влади (в т. ч. зі спеціальним статусом) – представництва центральних органів влади на

міцях тощо. Ці відносини носять ієрархічний характер прямого підпорядкування нижчестоящих елементів керуючої підсистеми вищестоящим.

Значну частину еколого-економічних зв'язків всередині керуючої підсистеми механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону складають горизонтальні відносини між різними органами управління, не підпорядкованими безпосередньо один одному. Сюди, наприклад, можна віднести взаємозв'язки між різними міністерствами; відносини між міністерствами, з одного боку, і різного роду центральними органами виконавчої влади (в т. ч. зі спеціальним статусом), не підлеглими цим міністерствам – з іншого і т. д.

Форми управління і, зокрема, структура механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону значною мірою залежать від відносин як між підсистемами такого механізму, так і між елементами його підсистем. Отже, структура механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону визначається регіональною структурою виробництва експортних та споживання імпортних товарів і послуг. Так, наприклад, застосування того чи іншого економічного інструменту управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону супроводжується, як правило, змінами в структурі виробництва експортних та споживання імпортних товарів і послуг. Разом з тим, може спостерігатися централізація ряду управлінських функцій, реорганізація центральних органів виконавчої влади. У свою чергу, форми управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки надають зворотній вплив на форми виробництва експортних та споживання імпортних товарів і послуг. Так, наприклад, реформування центральних органів виконавчої влади є важливим фактором зміни форм виробництва експортних і споживання імпортних товарів і послуг. Відомо, що економічні закони виявляють себе через діяльність людей. У зв'язку з цим очевидна величезна роль управління використанням

експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону як фактора, організуючого і направляючого дії суб'єктів господарювання при виробництві експортних і споживанні імпортних товарів і послуг на основі пізнання і використання об'єктивних економічних законів.

Форми управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону повинні відповідати мінливості форм виробництва експортних та споживання імпортних товарів і послуг, а також формам власності суб'єктів господарювання, сприяти їх подальшому розвитку.

Проблема вдосконалення механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону та уточнення функцій окремих його елементів може розглядатися в тісному взаємозв'язку з розвитком форм виробництва експортних та споживання імпортних товарів і послуг, їх спеціалізацією і концентрацією, а також з розвитком еколого-економічних відносин на регіональному рівні.

Практика господарювання в умовах ринкової економіки показує, що найважливішою його закономірністю є розвиток демократичних основ управління використанням експортно-імпортного потенціалу при зміцненні і вдосконаленні державного керівництва забезпеченням еколого-економічної безпеки регіону, що обумовлено необхідністю збалансованого еколого-економічного розвитку регіону.

Ми вважаємо, що наше розуміння сутності організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону та його структури дозволяє стверджувати, що подібний організаційно-економічний механізм є поняттям більш широким, ніж просто управління економічною підсистемою регіону. Еколого-економічні господарські взаємозв'язки, форми організації суспільного виробництва експортних та споживання імпортних товарів та послуг знаходяться поза межами власне управління і являють собою його об'єкти. У той же час вони є невід'ємною складовою механізму урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону. За

їх допомогою керуюча підсистема організаційно-економічного механізму ідентифікує еколого-економічні загрози і небезпеки, протидіє їх негативному впливу на розвиток еколого-економічної системи регіону та сприяє раціональному використанню його експортно-імпортного потенціалу.

Аналіз взаємозв'язків між рівнями і складовими структури організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону дав можливість, на основі застосування системного підходу, побудувати структуру організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, який складається з керуючої та керованої підсистем, а також підсистеми регулювання використання експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки, прямих та зворотних зв'язків у внутрішньому та зовнішньому середовищі, здійснити докладний опис елементів механізму та взаємозв'язків між ними.

Запропонований нами науково-методичний підхід до визначення структури організаційно-економічного механізму оптимізації використання експортно-імпортного потенціалу на основі системного підходу, на відміну від існуючих, базується на інтеграції цілей і задач забезпечення еколого-економічної безпеки з інтересами суб'єктів господарювання та дозволяє забезпечити збалансованість розвитку економіки регіону та підсилити її еколого-економічну стійкість.

2.3 Методичні підходи щодо оцінки ефективності функціонування механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону

Під еколого-економічною оптимізацією експортно-імпортних товарних потоків нами розуміється процес вибору їх складу (вибору оптимального співвідношення між експортною і імпортною складовою товарного потоку) і

структури – по видах економічної діяльності залежно від еколого-економічної напруженості експортно-імпортних товарних потоків.

З погляду обліку вимог еколого-економічної безпеки регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу можна виділити якісний і кількісний підходи до еколого-економічної оптимізації експортно-імпортних товарних потоків. Якісний підхід до еколого-економічної оптимізації експортно-імпортних товарних потоків оперує аналізом економічних, екологічних і соціальних передумов здійснення тих або інших зовнішньоекономічних операцій або досвідом реального управління міжнародними економічними відносинами. В рамках кількісного підходу основним методом еколого-економічної оптимізації експортно-імпортних товарних потоків є побудова формальних економіко-математичних моделей. Подібні економіко-математичні моделі можуть або враховувати вплив експортно-імпортних товарних потоків на стан елементів навколишнього середовища, або не враховувати його, вирішуючи ті або інші оптимізаційні завдання у сфері використання експортно-імпортного потенціалу регіону без урахування вимог його еколого-економічної безпеки. Подібні моделі можуть застосовуватися при управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог його еколого-економічної безпеки в основному на рівні еколого-економічної оптимізації структури регіональних експортно-імпортних товарних потоків. Причина цього, в основному, полягає в тому, що структура регіональних експортно-імпортних товарних потоків в значній мірі детермінована ступенем економічної незалежності та організаційної самостійності суб'єктів господарювання, що беруть участь в міжнародних економічних відносинах.

При дослідженні процесів управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог його еколого-економічної безпеки ми виходимо з припущення про те, що структура регіональних експортно-імпортних товарних потоків по видах екологічної діяльності, що беруть участь в міжнародних економічних відносинах, склад елементів підсистеми управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону (державний блок

підсистеми, що управляє, суспільний блок підсистеми, що управляє, об'єкти управління та їх поведінка) стабільні протягом певного, достатньо тривалого проміжку часу. Якщо припустити, що відоме рішення задачі управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону для ситуації із стабільною структурою, то, на нашу думку, з'являється можливість розгляду економіко-математичного завдання управління структурою регіональних експортно-імпортних товарних потоків.

Результати проведеного нами дослідження показують, що можна виділити три основні підходи рішення задачі формування оптимальною, з погляду забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, структури регіональних експортно-імпортних товарних потоків. Перший підхід полягає в прямому розгляді всіх можливих комбінацій видів економічної діяльності і товарних потоків, що відносяться до них, що беруть участь в міжнародних економічних відносинах. Основною перевагою даного шляху є можливість знаходження оптимальною, з погляду забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, структури регіональних експортно-імпортних товарних потоків, а основним недоліком – висока складність і трудомісткість математичних обчислень. Другий підхід заснований на використанні методів локальної еколого-економічної оптимізації структури регіональних експортно-імпортних товарних потоків. Евристичні методи, які при цьому використовуються дають загальне уявлення про оптимальність структури регіональних експортно-імпортних товарних потоків з погляду забезпечення еколого-економічної безпеки регіону при управлінні використанням його експортно-імпортного потенціалу. У основу третього підходу покладено виключення свідомо неефективних регіональних експортно-імпортних товарних потоків на підставі ретельного еколого-економічного аналізу специфіки поставленого завдання. При цьому обчислювальна складність еколого-економічної оптимізації регіональних експортно-імпортних товарних потоків різко падає. А іноді, навіть, виходить отримати конкретне оптимальне рішення. Проте, на жаль, як показує практика, даний підхід може застосовуватися далеко

не завжди. Його використання вимагає відповідного еколого-економічного обґрунтування отриманого оптимального рішення.

Задача еколого-економічної оптимізації регіональних експортно-імпортних товарних потоків може бути сформульована як завдання пошуку екологічно допустимого складу експортно-імпортних товарних потоків, економічна ефективність управління якими була б максимальною. При цьому мається на увазі, що одні експортно-імпортні товарні потоки формуються наново, інші (екологічно небезпечні) – ліквідовуються, а для останніх - оптимізується їх склад, структура та інтенсивність. Тобто мова йде дійсно про оптимізацію, про перехід від певного початкового складу регіональних експортно-імпортних товарних потоків до кінцевого. Таким чином, критерій еколого-економічної ефективності управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону повинен залежати і від кінцевого і від початкового складу регіональних експортно-імпортних товарних потоків. Оскільки можлива така економічна ситуація в регіоні, при якій частина суб'єктів господарювання, які до оптимізації експортно-імпортних товарних потоків займалися зовнішньоекономічною діяльністю, продовжувати займатися нею в майбутньому не зможе, не зможе переорієнтовуватися на новий екологічно безпечний вид діяльності і буде вимушена закритися. А це, у свою чергу, може бути пов'язано із звільненням найнятих робітників, яких в майбутньому необхідно працевлаштовувати, виплачувати їм компенсації, забезпечувати їх допомогою і тому подібне.

На нашу думку, зі всієї безлічі завдань управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону можна виділити два основні завдання – завдання формування всієї сукупності регіональних експортно-імпортних товарних потоків з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону з нуля і завдання еколого-економічної оптимізації вже існуючих експортно-імпортних товарних потоків. Класифікація завдань управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону наведена в додатку В.

Завдання розширення структури експортно-імпортних товарних потоків відповідають розвитку тих товарних потоків, які безпосередньо пов'язані з розробкою і впровадженням прогресивних енергозберігаючих і екологічно чистих технологічних процесів, подальшою модернізацією і вдосконаленням виробничих підсистем регіону, які дозволяють понизити рівень негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище, понизити рівень споживання природних ресурсів при виробництві товарів, робіт і послуг.

Завдання скорочення структури експортно-імпортних товарних потоків відповідають виключенню з переліку товарних потоків, тих потоків, які пов'язані з трансграничним переміщенням екологічно недосконалої, природоємної, відходоємної екологічно небезпечної сировини і матеріалів, техніки і технологій, продукції, робіт і послуг, використання і виробництво яких значно збільшує обсяги утворення відходів виробництва і споживання та їх розміщення в навколишньому середовищі. Скорочення частки таких потоків в структурі регіональних експортно-імпортних товарних потоків, зниження їх обсягів і інтенсивності, на нашу думку, дозволить понизити антропогенне навантаження на навколишнє середовище.

Завдання заміни структури експортно-імпортних товарних потоків полягатимуть в одночасному вирішенні двох попередніх завдань і сприяють забезпеченню збалансованості економічних інтересів суб'єктів господарювання і інтересів охорони навколишнього середовища в управлінні міжнародними економічними відносинами з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону.

Нами формулюється і вирішується завдання заміни структури існуючих регіональних експортно-імпортних товарних потоків з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону, тобто визначення оптимального, з еколого-економічної точки зору, обсягу та інтенсивності регіональних експортно-імпортних товарних потоків.

Припустимо, що управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону можна

представити у такому вигляді, коли основні акценти робляться на розгляді експортного та імпортного товарних потоків регіону і оцінці їх впливу на стан елементів регіональної еколого-економічної підсистеми. На вході ми маємо імпортні товарні потоки, на виході – експортні товарні потоки, які мають здатність робити як позитивний, так і негативний вплив на стан елементів регіональної еколого-економічної підсистеми. Таким чином, для фіксованого моменту часу і фіксованої кількості експортно-імпортних товарних потоків, найважливішою характеристикою таких потоків, з точки зору управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, є їх еколого-економічна напруженість.

Під еколого-економічною напруженістю використання експортно-імпортного потенціалу регіону нами розуміється відносний показник, який характеризує рівень прояву еколого-економічних загроз і небезпек, що виникають у результаті забруднення навколишнього середовища і порушення еколого-економічної рівноваги при виробництві експортних і споживанні імпортних товарів, робіт та послуг віднесені на одиницю експортно-імпортного товарного потоку на території даного регіону у визначений період часу.

З точки зору забезпечення збалансованого розвитку регіону значення показника еколого-економічної напруженості характеризує стан еколого-економічної підсистеми регіону, що викликаний тиском з боку антропогенних і природних факторів, пов'язаних з використанням регіонального експортно-імпортного потенціалу, і триває, як правило, протягом більш-менш тривалого періоду часу.

Еколого-економічна напруженість при виробництві експортних і споживанні імпортних товарів, робіт та послуг може бути викликана проявом еколого-економічних загроз і небезпек, різного роду прорахунками, помилками і некомпетентністю, впливом невідконтрольних людей, але викликаних її діяльністю щодо використання експортно-імпортного потенціалу регіону сил природи: зміна кліматичних умов, виснаження природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища регіону.

Запропонований нами науково-методичний підхід до визначення показника еколого-економічної напруженості базується на комплексному аналізі індикаторів еколого-економічної напруженості на території регіону з виявленням потенційних та реальних еколого-економічних загроз і небезпек, пов'язаних з використанням експортно-імпортного потенціалу. Такий науково-методичний підхід може бути застосований для інтегральної оцінки рівня еколого-економічної напруженості при виробництві експортних і споживанні імпортних товарів, робіт і послуг як за окремими видами економічної діяльності, так і у цілому по регіону. На першому етапі на регіональному рівні може визначатися еколого-економічної напруженість, викликана окремими експортними та імпортними товарними потоками.

Еколого-економічна напруженість, яку викликає виробництво на експорт 1 грн товарної продукції за рахунок викидів шкідливих речовин у атмосферне повітря може бути розрахована за такою формулою:

$$\omega_B^E = \sum_{j=1}^m \frac{\alpha_j^E \cdot \beta_j^B \cdot B_{\Sigma} \cdot z_B}{\gamma_j^E \cdot E_{\Sigma}} \quad (2.1)$$

де α_j^E – питома вага антропогенного навантаження j -го експортного товарного потоку; β_j^B – питома вага j -го експортного товарного потоку у загальній структурі викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря регіону; B_{Σ} – загальний обсяг викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря регіону; z_B – питомий економічний збиток від забруднення атмосферного повітря регіону; γ_j^E – питома вага j -го експортного товарного потоку у загальному обсязі експорту; E_{Σ} – загальний обсяг експорту товарів, робіт та послуг регіону; j – номер експортного товарного потоку; m – кількість експортних товарних потоків.

Показник еколого-економічної напруженості, яку викликає виробництво на експорт 1 грн товарної продукції за рахунок скиду забруднюючих речовин у водні об'єкти регіону можна визначити за формулою:

$$\omega_C^E = \sum_{j=1}^m \frac{\alpha_j^E \cdot \beta_j^C \cdot C_{\Sigma}}{\gamma_j^E \cdot E_{\Sigma}} \cdot z_C \quad (2.2)$$

де α_j^E – питома вага антропогенного навантаження j -го експортного товарного потоку; β_j^B – питома вага j -го експортного товарного потоку у загальній структурі скидів забруднюючих речовин у водні об'єкти регіону; C_{Σ} – загальний обсяг скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти регіону; z_C – питома економічний збиток від скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти регіону; γ_j^E – питома вага j -го експортного товарного потоку у загальному обсязі експорту; E_{Σ} – загальний обсяг експорту товарів, робіт та послуг регіону; j – номер експортного товарного потоку; m – кількість експортних товарних потоків.

Значення показника еколого-економічної напруженості, пов'язаної з розміщенням шкідливих речовин у ґрунті, спричинених виробництвом 1 грн експортної продукції можна розрахувати за формулою:

$$\omega_R^E = \sum_{j=1}^m \frac{\alpha_j^E \cdot \beta_j^R \cdot R_{\Sigma}}{\gamma_j^E \cdot E_{\Sigma}} \cdot z_R \quad (2.3)$$

де α_j^E – питома вага антропогенного навантаження j -го експортного товарного потоку; β_j^B – питома вага j -го експортного товарного потоку у загальній структурі розміщення шкідливих речовин у ґрунтах регіону; R_{Σ} – загальний обсяг розміщення шкідливих речовин в ґрунтах регіону; z_R – питома економічний збиток від забруднення ґрунтів регіону; γ_j^E – питома вага j -го експортного товарного потоку у загальному обсязі експорту; E_{Σ} – загальний обсяг експорту товарів, робіт та послуг регіону; j – номер експортного товарного потоку; m – кількість експортних товарних потоків.

Еколого-економічна напруженість, яку спричиняє імпорт і споживання на території регіону 1 грн імпортової продукції за рахунок викидів шкідливих речовин у атмосферне повітря регіону може бути визначена за такою формулою:

$$\omega_B^I = \sum_{\varphi=1}^q \frac{\alpha_{\varphi}^I \cdot \beta_{\varphi}^B \cdot B_{\Sigma}}{\gamma_{\varphi}^I \cdot I_{\Sigma}} \cdot z_B \quad (2.4)$$

де α_{φ}^I – питома вага антропогенного навантаження φ -го імпортного товарного потоку; β_{φ}^B – питома вага φ -го імпортного товарного потоку у загальній структурі викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря регіону; B_{Σ} – загальний обсяг викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря регіону; z_B – питома економічна збиток від забруднення атмосферного повітря регіону; γ_{φ}^I – питома вага φ -го імпортного товарного потоку у загальному обсязі імпорту товарів, робіт, послуг регіону; I_{Σ} – загальний обсяг імпорту товарів, робіт та послуг регіону; φ – номер імпортного товарного потоку; q – кількість імпортних товарних потоків.

Значення показника еколого-економічної напруженості, яку спричиняють скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти регіону внаслідок споживання на території регіону 1 грн імпортової товарної продукції можна визначити за формулою:

$$\omega_C^I = \sum_{\varphi=1}^q \frac{\alpha_{\varphi}^I \cdot \beta_{\varphi}^C \cdot C_{\Sigma}}{\gamma_{\varphi}^I \cdot I_{\Sigma}} \cdot z_C \quad (2.5)$$

де α_{φ}^I – питома вага антропогенного навантаження φ -го імпортного товарного потоку; β_{φ}^C – питома вага φ -го імпортного товарного потоку у загальній структурі скидів забруднюючих речовин у водні об'єкти регіону; C_{Σ} – загальний обсяг скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти регіону; z_C – питома економічна збиток від скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти регіону; γ_{φ}^I – питома вага φ -го імпортного товарного потоку у загальному обсязі імпорту товарів, робіт, послуг регіону; I_{Σ} – загальний

обсяг імпорту товарів, робіт та послуг регіону; φ – номер імпортного товарного потоку; q – кількість імпортних товарних потоків.

Еколого-економічна напруженість, спричинена розміщенням забруднюючих речовин в ґрунтах регіону внаслідок споживання на його території 1 грн імпортної продукції можна визначити за формулою:

$$\omega_R^I = \sum_{\varphi=1}^q \frac{\alpha_{\varphi}^I \cdot \beta_{\varphi}^R \cdot R_{\Sigma} \cdot z_R}{\gamma_{\varphi}^I \cdot I_{\Sigma}} \quad (2.6)$$

де α_{φ}^I – питома вага антропогенного навантаження φ -го імпортного товарного потоку; β_{φ}^R – питома вага φ -го імпортного товарного потоку у загальній структурі розміщення шкідливих речовин у ґрунтах регіону; R_{Σ} – загальний обсяг розміщення шкідливих речовин в ґрунтах регіону; z_R – питомий економічний збиток від забруднення ґрунтів регіону; γ_{φ}^I – питома вага φ -го імпортного товарного потоку у загальному обсязі імпорту товарів, робіт, послуг регіону; I_{Σ} – загальний обсяг імпорту товарів, робіт та послуг регіону; φ – номер імпортного товарного потоку; q – кількість імпортних товарних потоків.

У випадку, коли використання експортно-імпортного потенціалу регіону здійснюється за рахунок не одного, а декількох експортних та імпортних товарних потоків, інтегральний показник еколого-економічної напруженості використання експортно-імпортного потенціалу регіону може бути розрахований за такою формулою:

$$\omega_{ИТ} = \omega_B^E + \omega_C^E + \omega_R^E + \omega_B^I + \omega_C^I + \omega_R^I \quad (2.7)$$

де ω_B^E – еколого-економічна напруженість, яку викликає виробництво на експорт 1 грн товарної продукції за рахунок викидів шкідливих речовин у атмосферне повітря; ω_C^E – еколого-економічна напруженість, яку викликає виробництво на експорт 1 грн товарної продукції за рахунок скиду забруднюючих речовин у водні об'єкти регіону; ω_R^E – еколого-економічна

напруженість, яку викликає розміщення шкідливих речовин у ґрунті, спричинених виробництвом 1 грн експортної продукції; ω_B^I – еколого-економічна напруженість, яку спричиняє імпорт і споживання на території регіону 1 грн імпорتنної продукції за рахунок викидів шкідливих речовин у атмосферне повітря регіону; ω_C^I – еколого-економічна напруженість, яку спричиняють скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти регіону внаслідок споживання на території регіону 1 грн імпорتنної товарної продукції; ω_R^I – еколого-економічна напруженість, спричинена розміщенням забруднюючих речовин в ґрунтах регіону внаслідок споживання на його території 1 грн імпорتنної продукції.

Процес розвитку еколого-економічної небезпеки при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону може характеризуватися підвищенням рівня еколого-економічної напруженості. Просто загроза характеризує нульовий рівень показника еколого-економічної напруженості.

Значення показника еколого-економічної напруженості від 0 до 0,6 включно ($0 < \omega_{INT} \leq 0,6$) може бути охарактеризований у першу чергу тим, що внаслідок прояву еколого-економічної небезпеки при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону регіональна еколого-економічна підсистема буде нести втрати ресурсів, що поновлюються. Значення показника еколого-економічної напруженості більше за 0,6 ($\omega_{INT} > 0,6$) може відповідати ситуації, коли прояв еколого-економічної небезпеки викликає наслідки, що мають критичний характер. При такому значенні показника еколого-економічної напруженості може спостерігатися руйнація еколого-економічного потенціалу регіону та втрата невідновних ресурсів еколого-економічної підсистеми регіону.

Перетворюючись на небезпеку, еколого-економічна загроза стає реальним фактором нанесення економічних збитків. Рівні прояву еколого-економічної небезпеки в залежності від значення показника еколого-економічної напруженості при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону може бути представлена у такому вигляді (рис.2.3).

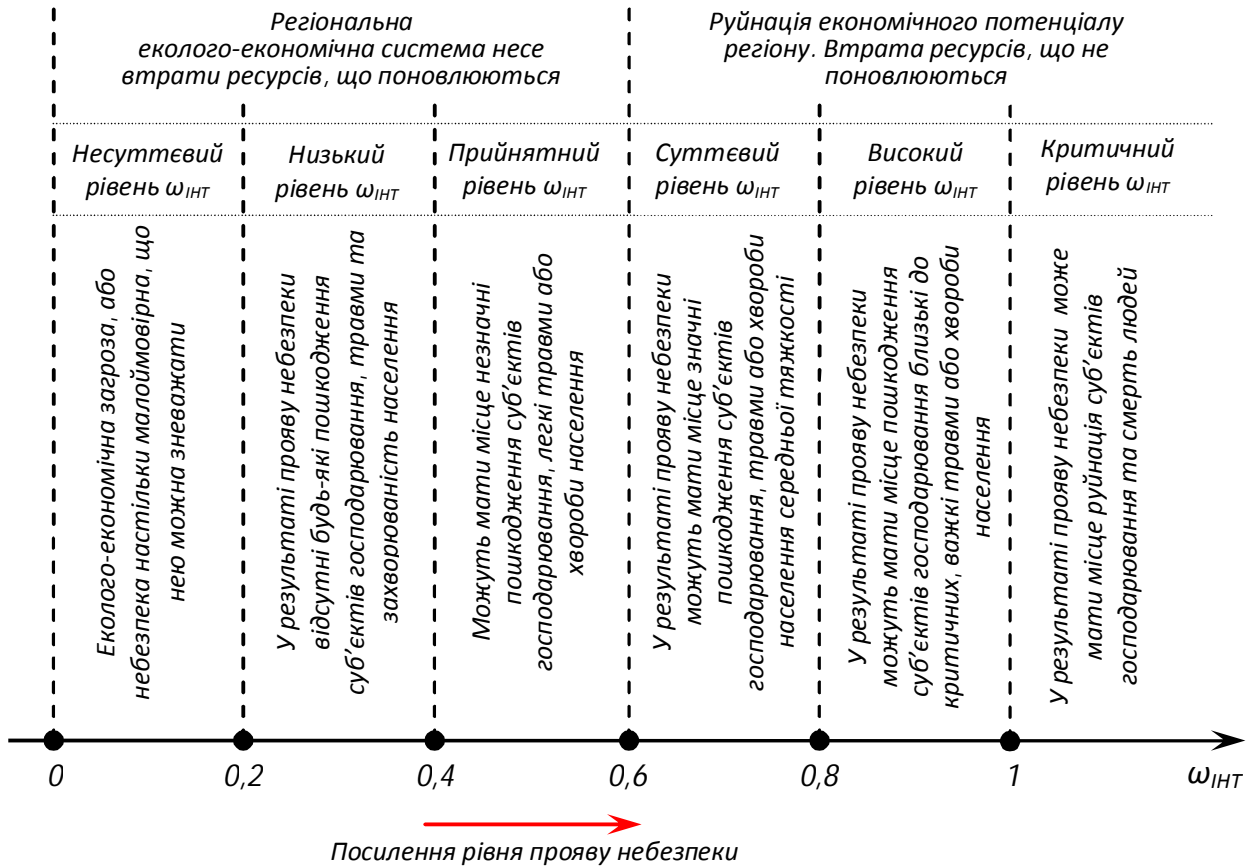

Рис. 2.3. Рівні прояву еколого-економічної небезпеки у залежності від значення показника еколого-економічної напруженості використання експортно-імпортного потенціалу регіону, авторська розробка

Вказаний показник еколого-економічної напруженості нами пропонується використовувати при прийнятті управлінських рішень щодо аналізу, протидії та нейтралізації реальних і потенційних загроз еколого-економічним інтересам регіону у сфері використання його експортно-імпортного потенціалу.

На нашу думку, ключовим фактором для побудови моделі використання експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону є залежність, що зв'язує експортно-імпортний потенціал і його природно-ресурсне забезпечення.

Маючи відповідні залежності та обмеження можна сформулювати і вирішити задачу еколого-економічної оптимізації експортно-імпортних потоків в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону. Представимо умовний регіон, в якому існує один експортний і один імпортний товарний потік. За межами

даного регіону існує попит на експортну продукцію, який ми можемо позначити як D_E , а усередині регіону – попит на імпорتنу продукцію D_I , позначимо експортно-імпорتنний потенціал регіону як P .

Прямим завданням управління використанням експортно-імпортного потенціалу є завдання максимального задоволення попиту на експортну продукцію D_E та імпорتنу продукцію D_I . Таке завдання може бути сформульовано таким чином:

$$|P - (D_E + D_I)| \rightarrow \min \quad (2.8)$$

Для організації використання експортно-імпортного потенціалу регіону необхідне відповідне ресурсне забезпечення, яке нами може бути позначено як V . Використання експортно-імпортного потенціалу регіону залежить від ресурсного забезпечення. Подібна залежність може бути записана таким чином:

$$P = f_1(V) \quad (2.9)$$

Якщо такі види попиту, як D_E і D_I , а також величина експортно-імпортного потенціалу регіону є величинами скалярними (тобто одновимірними і виражатися або в натуральних або у вартісних одиницях вимірювання), то ресурси і еколого-економічні витрати можуть бути величинами векторними.

Важливою для ефективного управління використанням експортно-імпортного потенціалу з погляду забезпечення еколого-економічної безпеки регіону є також зворотна залежність, що виражає мінімально необхідну кількість ресурсів, які потрібні для використання заданої величини експортно-імпортного потенціалу регіону. Ця залежність може бути представлена таким чином:

$$v = u_1(p) \quad (2.10)$$

Іноді доцільно розділити природні, фінансові, матеріальні, трудові і інші види ресурсів. Якщо $B_{ПР}$ – вартість природних ресурсів, то залежність вигляду

$$B_{ПР} = f_2(V) \quad (2.11)$$

може бути інтерпретована як сума постійних і змінних еколого-економічних витрат.

Маючи залежності (2.10) і (2.11) можна визначити залежність між експортно-імпортним потенціалом регіону і потрібними для забезпечення його використання еколого-економічними витратами. Така залежність може бути виражена так:

$$B_{\text{ІІР}} = f_3(p) = u_2(u_1(p)) \quad (2.12)$$

На нашу думку, з погляду забезпечення еколого-економічної безпеки регіону при управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу, важливою також є і зворотна залежність величини експортно-імпортного потенціалу регіону від еколого-економічних витрат, потрібних для його забезпечення, яка може бути представлена у такому вигляді:

$$P = u_3(B_{\text{ІІР}}) \quad (2.13)$$

Позначимо обмеження на природні ресурси, як W , а обмеження на еколого-економічні витрати, як Z , причому $V \in W$, а $B_{\text{ІІР}} \in Z$. У свою чергу, існування обмежень на природні ресурси і еколого-економічні витрати може накладати обмеження на величину використання експортно-імпортного потенціалу регіону. Таке обмеження може бути представлене у вигляді:

$$\begin{cases} \theta = f_4(P, W, Z) \\ P \in \theta \end{cases} \quad (2.14)$$

Слід відмітити, що в загальному випадку залежності (2.19) – (2.25) можуть відображати можливості структурних змін експортно-імпортних товарних потоків з погляду забезпечення еколого-економічної безпеки регіону при управлінні використанням його експортно-імпортного потенціалу.

Зворотне завдання експортно-імпортного потенціалу є завдання мінімізації використання ресурсів, необхідних для забезпечення використання експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, тобто ресурсів, необхідних для узгодження величини експортно-імпортного потенціалу регіону з попитом D_E на експортну продукцію і попитом D_I на імпортну продукцію:

$$\begin{cases} V \rightarrow \min \\ V \in W \\ f_1(V) = D_E + D_I \end{cases} \quad (2.15)$$

Таким чином, в рамках нашого дослідження, завдання еколого-економічної оптимізації регіональних експортно-імпортних товарних потоків може зводитися до вирішення стандартних оптимізаційних математичних завдань. В той же час, необхідно розуміти, що для формування цих завдань необхідне знання залежностей, що пов'язують експортно-імпортний потенціал з ресурсним забезпеченням його використання і впливом на стан навколишнього середовища регіону.

До цих пір ми розглядали умовний приклад, в якому існував один експортний і один імпортний потік. Розглянемо більш загальний випадок, коли і експортний і імпортний потоки складаються з декількох різних елементів (наприклад, по видах економічної діяльності). Отже, хай m – число регіональних експортно-імпортних потоків, а N – число підпотоків по видах економічної діяльності, з яких складаються регіональні експортно-імпортні потоки. Позначимо через P_{ij} потенціал регіонального i -го експортного або імпортного товарного потоку по j -му виду економічної діяльності. Можлива також деталізація попиту по елементах, які складають регіональні експортно-імпортні потоки, тобто введення змінних, відповідних попиту на товари, роботи і послуги в i -м елементі потоку по j -му виду економічної діяльності. Позначимо через D_{Ej} попит на експортні товари, роботи або послуги j -го виду економічної діяльності, D_{Ij} попит на імпортні товари, роботи або послуги j -го виду економічної діяльності. Проте, слід мати на увазі, що досліджувані показники попиту часто мають в своїй основі територіально обумовлену структуру. Вони не завжди можуть бути точно ідентифіковані для конкретного регіону.

Позначимо через $P_j = \sum_{i=1}^m p_{ij}$; $i = \overline{1, m}$ експортно-імпортний потенціал регіону по j -му виду економічної діяльності як суму експортних і імпортних потенціалів всіх суб'єктів господарювання в регіоні по j -му виду економічної діяльності.

Загальний експортно-імпортний потенціал регіону представимо як суму експортно-імпортних потенціалів по окремих видах економічної діяльності:

$$P = \sum_{j=1}^N p_j \quad (2.16)$$

Аналогічно розпишемо загальний попит на компоненти регіональних експортно-імпортних товарних потоків:

$$D = D_E + D_I = \sum_{j=1}^N D_{Ej} + \sum_{j=1}^N D_{Ij} = \sum_{j=1}^N \sum_{i=1}^m D_{ij} \quad (2.17)$$

де D_{ij} – попит на компоненти i -го експортного або імпортного товарного потоку по j -му виду економічної діяльності; D_{Ej} – попит на експортні товари, роботи і послуги j -го виду економічної діяльності; D_{Ij} – попит на імпортні товари, роботи і послуги j -го виду економічної діяльності; D_E – попит на експортні товари, роботи і послуги всіх видів економічної діяльності; D_I – попит на імпортні товари, роботи і послуги всіх видів економічної діяльності.

Сформулюємо критерії еколого-економічної ефективності використання експортно-імпортного потенціалу з погляду забезпечення еколого-економічної безпеки регіону. Перший економічний критерій, що нами розглядається свідчить, що сумарний експортно-імпортний потенціал повинен бути не менше, ніж сумарний попит на імпортні товари, роботи або послуги всередині регіону. Він може бути записаний у вигляді:

$$P \geq D_I \quad (2.18)$$

Другий економічний критерій стосується економічної ефективності використання експортно-імпортного потенціалу регіону в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, з погляду задоволення попиту на вироблені в регіоні експортні товари, роботи і послуги.

Введемо показник D_j , що відображає ступінь задоволення попиту на вироблені в регіоні і призначені для експорту товари, роботи і послуги. Цей показник може дорівнювати:

$$\begin{cases} \Delta_j = |P_j - D_{Ej}| \\ j = \overline{1, N} \end{cases} \quad (2.19)$$

Функцію, що відображає агрегований ступінь задоволення попиту на вироблені на території регіону експортні товари, роботи і послуги ми можемо представити у такому вигляді:

$$\begin{cases} Y_{DE} = F(\Delta_j) \\ j = \overline{1, N} \end{cases} \quad (2.20)$$

При цьому мається на увазі, що система в точності і строго повинна задовольняти внутрішній попит на імпортовані товари, роботи і послуги з кожного виду економічної діяльності, що бере участь в міжнародних економічних відносинах, по кожній позиції. На нашу думку, регіональна система повинна володіти хоча би лише здатністю, достатньою для задоволення сумарного попиту на імпорт.

Третій критерій, відображає вплив використання експортно-імпортного потенціалу на стан елементів навколишнього середовища регіону. Він може бути виражений таким чином:

$$\begin{cases} \sum_{j=1}^N \sum_{i=1}^m V_{ij} = \sum_{j=1}^N \sum_{i=1}^m u_1(p_{ij}) \in W \\ \sum_{j=1}^N \sum_{i=1}^m \hat{A}_{iDij} = \sum_{j=1}^N \sum_{i=1}^m f_3(p_{ij}) \in Z \\ i = \overline{1, m} \\ j = \overline{1, N} \end{cases} \quad (2.21)$$

де V_{ij} – ресурсне забезпечення i -го експортного або імпортного потоку по j -му виду економічної діяльності; V_{Prj} – еколого-економічні витрати, що потрібні для забезпечення експортно-імпортного потенціалу регіону по i -му експортному або імпортованому товарному потоку по j -му виду економічної діяльності; P_{ij} – потенціал регіонального i -го експортного або імпортованого потоку по j -му виду економічної діяльності.

Підкреслимо, що обмеження W і Z тісно прив'язані до еколого-економічної підсистеми регіону, а не регіональних експортно-імпортованих товарних потоків по

видах економічної діяльності. Хоча в подальших дослідженнях ми не виключаємо можливості перерахунку моделі і по цих критеріях.

Отже, завдання оптимізації експортно-імпортних потоків при управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону може зводитися до рішення стандартної математичної оптимізаційної задачі, яку в загальному вигляді можна записати таким чином:

$$\left\{ \begin{array}{l} P = \sum_{j=1}^N \sum_{i=1}^m p_{ij} \rightarrow \max \\ \sum_{j=1}^N \sum_{i=1}^m V_{ij} = \sum_{j=1}^N \sum_{i=1}^m u_1(p_{ij}) \rightarrow \min \\ \sum_{j=1}^N \sum_{i=1}^m B_{\text{IIP}_{ij}} = \sum_{j=1}^N \sum_{i=1}^m f_3(p_{ij}) \rightarrow \min \\ P \geq D_t \\ Y_{DE} = \sum_{j=1}^N \sum_{i=1}^m F(\Delta_{ij}) \\ i = \overline{1, m} \\ j = \overline{1, N} \end{array} \right. \quad (2.22)$$

Таким чином, пряме завдання управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону може бути сформульовано як завдання еколого-економічної оптимізації структури регіональних експортно-імпортних товарних потоків, які мінімізували б суперечності економічних інтересів суб'єктів господарювання і інтересів охорони навколишнього середовища при управлінні міжнародними економічними відносинами регіону. В той же час, зворотне завдання управління використанням експортно-імпортного потенціалу в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону може бути сформульована як визначення мінімальних, обумовлених сучасними умовами господарювання негативних впливів на елементи навколишнього середовища, необхідних для повного задоволення попиту на експортні та імпортні товари, роботи, послуги.

Нами встановлено, що використання показника ЕЕН при прийнятті управлінських рішень щодо аналізу, протидії та нейтралізації реальних та потенційних загроз еколого-економічним інтересам регіону спонукає суб'єкта господарювання до здійснення певних превентивних заходів щодо оптимізації його використання (рис. 2.4).

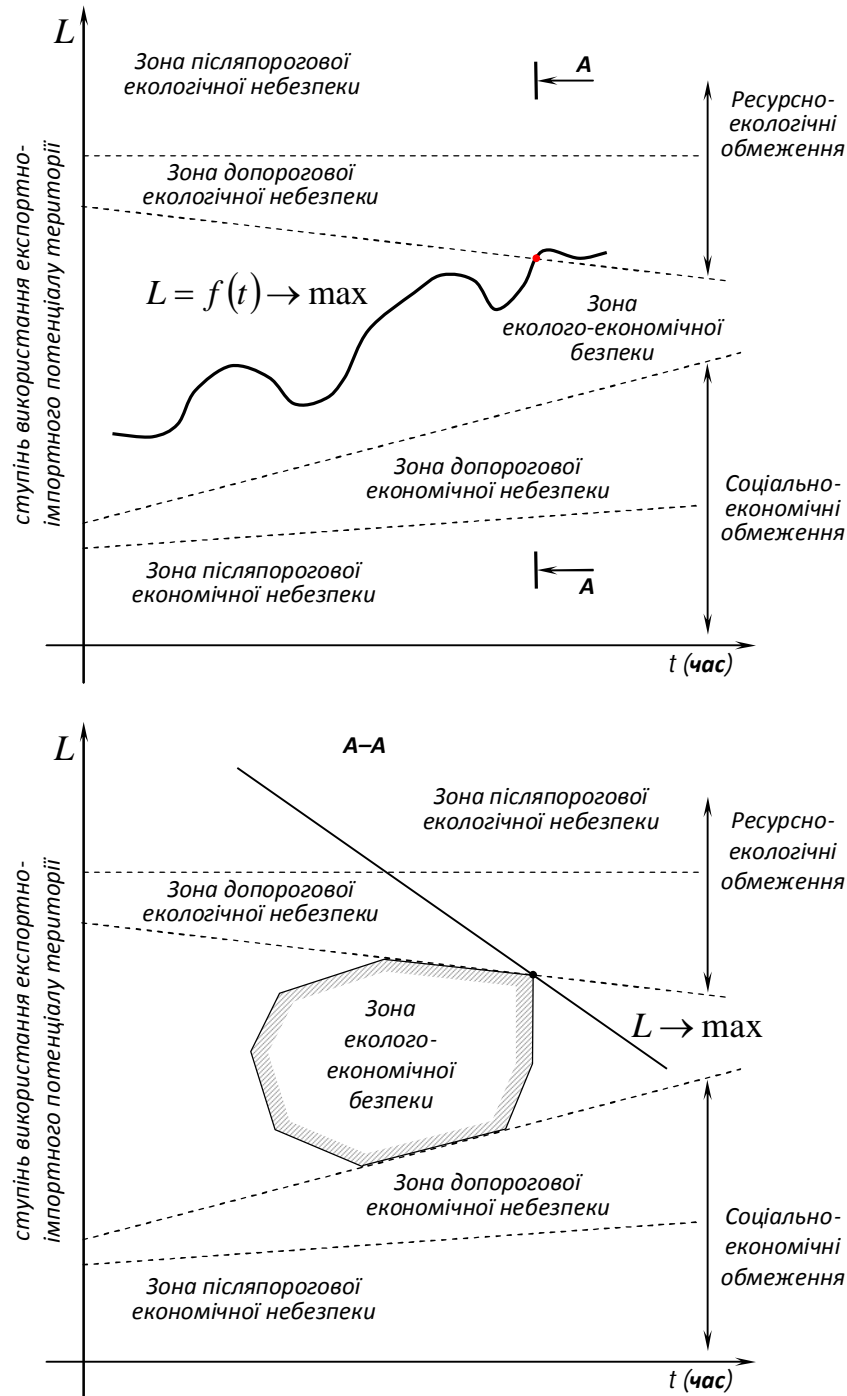

Рис. 2.4. Оптимізація використання експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону, авторська розробка

Нами пропонується економіко-математична модель екологоорієнтованого управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки:

$$\begin{aligned}
 L_1 &= \sum_{i=1}^n E_i + \sum_{i=1}^n I_i \rightarrow \max; \quad L_2 = \sum_{i=1}^n E_i - \sum_{i=1}^n I_i \rightarrow \max \\
 \left. \begin{aligned}
 \omega_E &= \sum_{j=1}^m \frac{\alpha_j^E \cdot \beta_j^B \cdot B_\Sigma \cdot z_B}{\gamma_j^E \cdot E_\Sigma} + \sum_{j=1}^m \frac{\alpha_j^E \cdot \beta_j^C \cdot C_\Sigma \cdot z_C}{\gamma_j^E \cdot E_\Sigma} + \sum_{j=1}^m \frac{\alpha_j^E \cdot \beta_j^R \cdot R_\Sigma \cdot z_R}{\gamma_j^E \cdot E_\Sigma} \\
 \omega_I &= \sum_{\varphi=1}^q \frac{\alpha_\varphi^I \cdot \beta_\varphi^B \cdot B_\Sigma \cdot z_B}{\gamma_\varphi^I \cdot I_\Sigma} + \sum_{\varphi=1}^q \frac{\alpha_\varphi^I \cdot \beta_\varphi^C \cdot C_\Sigma \cdot z_C}{\gamma_\varphi^I \cdot I_\Sigma} + \sum_{\varphi=1}^q \frac{\alpha_\varphi^I \cdot \beta_\varphi^R \cdot R_\Sigma \cdot z_R}{\gamma_\varphi^I \cdot I_\Sigma} \\
 \omega_{ИТ} &= \omega_E + \omega_I \leq 0,6 \\
 \frac{\sum_{i=1}^n I_\Sigma}{BC_\Pi} &\leq 0,3 \\
 \frac{I_{ПР}}{BC_\Pi} &\leq 0,25 \\
 \frac{E_C}{\sum_{i=1}^n E_\Sigma} &\leq 0,4 \\
 \frac{\sum_{i=1}^n E_\Sigma}{\sum_{i=1}^n I_\Sigma} &\geq 1 \\
 \frac{\sum_{i=1}^n E_\Sigma}{BPI} &\leq 0,5 \\
 \frac{\sum_{i=1}^n I_\Sigma}{BPI} &\leq 0,5
 \end{aligned} \right\} , \quad (2.23)
 \end{aligned}$$

де L_1 – обсяг зовнішньої торгівлі; L_2 – сальдо зовнішньої торгівлі; ω_E – еколого-економічна напруженість експорту; ω_I – еколого-економічна напруженість імпорту; $\omega_{ИТ}$ – загальний рівень еколого-економічної напруженості при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону; E_j – обсяг експорту товарів, робіт та послуг регіону; BC_Π – внутрішнє споживання; E_C – експорт сировини та продукції низького ступеня переробки; $I_{ПР}$ – обсяг імпорту продовольства; j – номер експортного товарного потоку; m – кількість експортних товарних потоків; I_φ – обсяг імпорту товарів, робіт та послуг регіону; $I_{ПР}$ – обсяг імпорту продовольства; φ – номер імпортного товарного потоку; q – кількість імпортних товарних потоків.

Економічні обмеження моделі 2.23 нами побудовано у відповідності до [128]. На нашу думку еколого-економічна оптимізація структури регіональних експортно-імпортних товарних потоків може бути застосована у трьох основних випадках. По-перше, як дієвий інструмент захисту національних товаровиробників у випадку, коли товари імпортуються на митну територію регіону за таких умов та у таких обсягах, що спричинять значної шкоди або створюють загрозу заподіяння значних економічних збитків еколого-економічній підсистемі регіону. По-друге, як запобіжний захід щодо протидії суб'єктам господарювання – учасникам зовнішньоекономічної діяльності, які порушують національні еколого-економічні інтереси у сфері використання експортно-імпортного потенціалу регіону. По-третє, як заходи у відповідь на дискримінаційні еколого-економічні дії суб'єктів господарювання інших країн та економічних угруповань, які обмежують здійснення законних прав суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності при використанні експортно-імпортного потенціалу та утискають еколого-економічні інтереси регіону.

Висновки до другого розділу

1. В роботі доведено, що вплив використання експортно-імпортного потенціалу на елементи навколишнього природного середовища в першу чергу проявляється на регіональному рівні. Тому, на нашу думку, саме на регіональному рівні необхідно усувати еколого-економічні суперечності, які виникають між економічними інтересами суб'єктів господарювання та інтересами охорони довкілля в сфері управління міжнародними економічними відносинами. З нашої точки зору, з метою урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону при економічній оцінці використання експортно-імпортного потенціалу може бути використаний показник еколого-економічної напруженості, під якою нами розуміється відносний показник, який характеризує рівень прояву еколого-економічних загроз і небезпек, що виникають у результаті забруднення навколишнього середовища і порушення еколого-економічної рівноваги при виробництві експортних і споживанні імпортних товарів, робіт та послуг

віднесені на одиницю експортно-імпортного товарного потоку на території даного регіону у визначений період часу.

2. Запропонований нами науково-методичний підхід до визначення еколого-економічної напруженості базується на комплексному аналізі індикаторів еколого-економічної безпеки регіону з виявленням потенційних та реальних загроз і небезпек. Вказаний показник пропонується використовувати при прийнятті управлінських рішень щодо аналізу, протидії та нейтралізації реальних та потенційних загроз еколого-економічним інтересам регіону у сфері використання його експортно-імпортного потенціалу.

3. Під організаційно-економічним механізмом управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону нами розуміється система інституційних структур, принципів їх організації, економічних методів, способів і прийомів впливу на суб'єкти господарювання, що забезпечують дотримання вимог еколого-економічної безпеки та чинного законодавства при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону. Нами встановлено, що використання показника еколого-економічної напруженості при прийнятті управлінських рішень щодо аналізу, протидії та нейтралізації реальних та потенційних загроз еколого-економічним інтересам регіону спонукає суб'єкти господарювання до здійснення певних превентивних заходів щодо оптимізації його використання.

4. Структура організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону в системі забезпечення еколого-економічної безпеки залежить від специфіки виробництва та споживання товарів і послуг на території регіону та являє собою спосіб ідентифікації еколого-економічних загроз і небезпек та протидії їх негативному впливу, забезпечує узгоджену та скоординовану дію державних і недержавних інституцій, суб'єктів господарювання та фізичних осіб щодо урахування вимог еколого-економічної безпеки при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону, і тим самим сприяє сталому розвитку регіональної еколого-економічної системи.

Матеріали розділу відображені у публікаціях: [39, 40, 41, 45, 47, 48, 49, 51, 70].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯМ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ У СИСТЕМІ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ОБМЕЖЕНЬ НА ПРИКЛАДІ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1 Аналіз еколого-економічних проблем управління використанням експортно-імпортного потенціалу на регіональному рівні

Неузгодженість економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами являє собою одну з основних суперечностей, які є результатом прояву сучасних глобалізаційних процесів у використанні експортно-імпортного потенціалу на регіональному рівні. Окремі регіональні та національні проблеми з навколишнім природним середовищем перетворилися на глобальні еколого-економічні загрози. Саме це і стало, на нашу думку, одним з основних факторів, що спричинили виникнення у ХХ столітті такої концепції як концепція сталого розвитку.

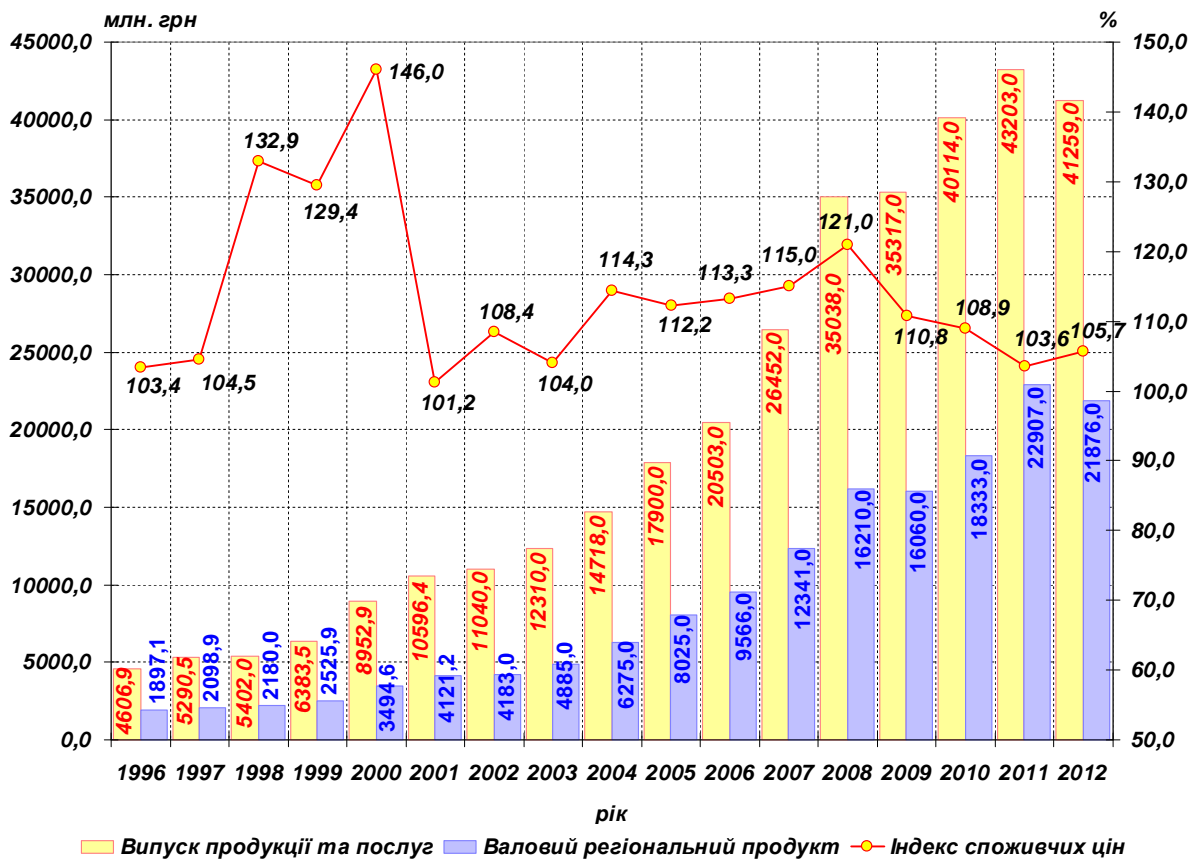
Науково доведено, що сьогодні існує гостра необхідність урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні використанням експортно-імпортного потенціалу регіону. Таке урахування, на нашу думку, могло б значно згладжувати суперечності між економічними інтересами суб'єктів господарювання та інтересами охорони довкілля, сприяти збалансованому природокористуванню і збереженню цілісності природних екосистем, забезпечувати, таке управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, при якому нинішнє покоління не підривало б еколого-економічний фундамент майбутніх поколінь.

У сучасних умовах господарювання, незалежно від індивідуальних особливостей регіональних економічних систем і ступеня їх техногенного навантаження на довкілля, здатність регіональних структур управління ефективно вирішувати складні питання урахування вимог еколого-економічної безпеки при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону залежить від глобального характеру протиріч між інтересами суб'єктів господарювання та інтересами охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами.

Сучасна світова економіка складається з поєднаної між собою різноманітними господарськими і політичними зв'язками сукупності суб'єктів господарювання різних країн світу. Вона є цілісним системним утворенням. На ступінь використання експортно-імпортного потенціалу регіону все більше впливає підсилення взаємозв'язку і взаємозалежності національних економічних систем, що поглиблюється інтернаціоналізацією товарних, фінансових ринків і ринку праці. У сучасних умовах господарювання неможливо навіть уявити національну економічну систему, що прагнула б функціонувати виключно за рахунок своїх внутрішніх резервів, не використовуючи свого експортно-імпортного потенціалу, не беручи участі у міжнародних господарських процесах, без урахування соціально-економічних, політичних, екологічних тенденцій світового розвитку. У той же час інтенсифікація використання експортно-імпортного потенціалу може надавати регіону не тільки соціально-економічні і політичні переваги, а й призводити до виникнення деяких еколого-економічних, політичних і соціальних проблем. З одного боку, використання експортно-імпортного потенціалу регіону дозволяє регіональній економічній системі ефективніше розподіляти і використовувати наявні трудові, природні, фінансові та інформаційні ресурси, реалізуючи на міжнародних ринках товари і послуги, у виробництві яких вона має певні конкурентні переваги, в обмін на ресурси, товари і послуги які є необхідними, але в країні не виробляються. З іншого боку, використання експортно-імпортного потенціалу регіону може стати однією з основних причин критичної залежності регіональної економічної системи від кон'юнктури на міжнародному ринку і нераціональної структури імпорту та експорту переважно з сировинним характером. Крім того, у регіональній економічній системі з незначними конкурентними перевагами у виробництві тих чи інших товарів і послуг може розвинути стійка соціально-економічна та політична залежність від торгових партнерів.

За результатами проведеного нами аналізу, з точки зору врахування вимог еколого-економічної безпеки при дослідженні управління використанням експортно-імпортного потенціалу країни і регіонів зокрема, можна стверджувати,

що стійка тенденція до зростання обсягів випуску продукції і надання послуг у період з 1996 по 2012 рік [188-193] є найбільш характерною рисою виробництва товарів та послуг у Сумській області. Так, у 2012 році обсяг виробництва товарів та послуг у Сумській області у порівнянні з 1996 роком (4 606,9 млн. грн) збільшився приблизно у 8,96 рази і становив, за нашими підрахунками, близько 41 259 млн. грн. Зміна обсягів виробництва товарів та послуг, валового регіонального продукту та індексу споживчих цін у Сумській області за період з 1996 року по 2012 рік наведена на рис. 3.1.

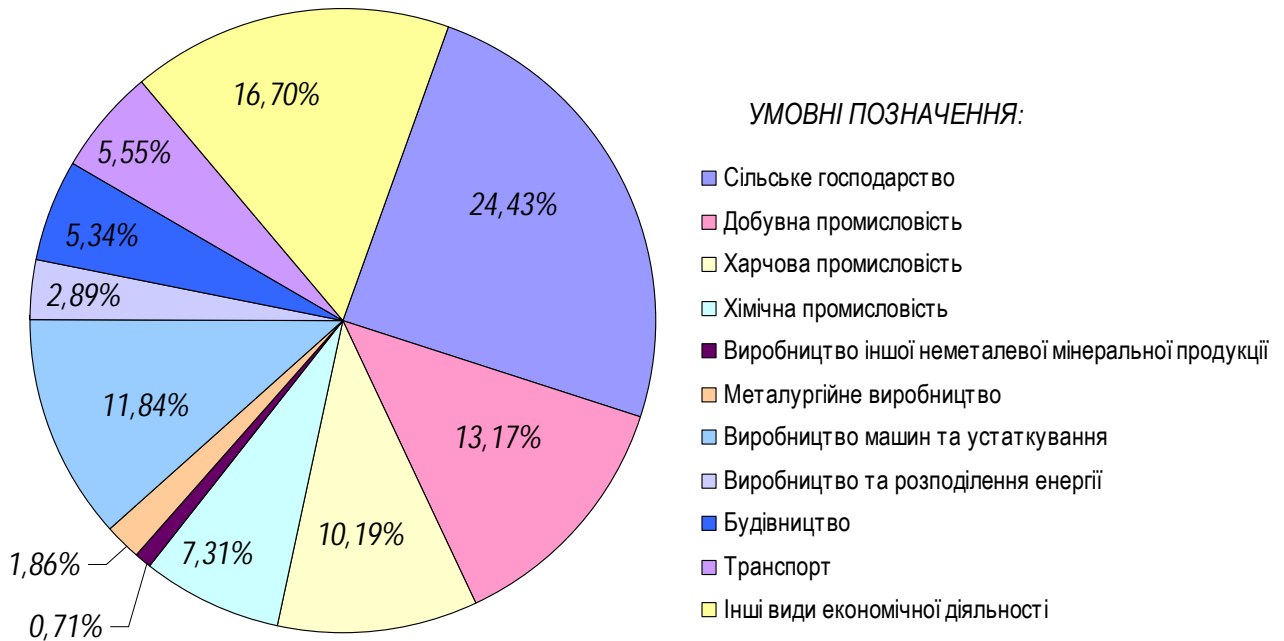

Джерело: побудовано автором на основі даних Головного управління статистики в Сумській області [188-193]

Рис. 3.1. Динаміка виробництва товарів та послуг, валового регіонального продукту та індексу споживчих цін у Сумській області

Аналізуючи структуру виробництва товарів та послуг можна відмітити, що у Сумській області значно переважають такі основні види економічної діяльності, як 1) виробництво машин та устаткування, 2) добувна промисловість, 3) харчова

промисловість, 4) хімічна промисловість, 5) виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції, 6) сільське господарство, 7) металургійне виробництво, 8) виробництво та розподілення енергії, 9) будівництво, 10) транспорт і зв'язок та інші види економічної діяльності. Динаміка загальної структури виробництва товарів та послуг за основними видами економічної діяльності у Сумській області представлена на рис. 3.2.

Джерело: побудовано автором на основі даних Головного управління статистики в Сумській області [188-193]

Рис. 3.2. Загальна усереднена структура виробництва товарів та послуг за основними укрупненими товарними потоками по Сумській області у період з 1996р. по 2012 р.

З нашої точки зору усі зміни у галузевій структурі світового господарства певною мірою відбиваються на структурі виробництва товарів та послуг, як в Україні у цілому, так і в Сумській області зокрема. Процеси інтенсифікації використання експортно-імпортного потенціалу регіону знаходять своє відображення у змінах галузевої структури переробної промисловості Сумської області, підвищенні якісних характеристик товарів та послуг, підвищенні економічної ефективності виробничої діяльності суб'єктів господарювання.

Ми вважаємо, що найбільш характерною рисою промисловості у Сумській області, що відрізняє її від багатьох інших регіонів як України, так і світу є, по-перше пропорційний розвиток усіх основних видів економічної діяльності, по-друге, стійка експортна спрямованість їх діяльності, по-третє, орієнтація багатьох підприємств на виготовлення продуктів кінцевого споживання з достатньо високим ступенем обробки.

Результати проведеного нами аналізу свідчать про те, що у Сумській області у структурі випуску товарів та послуг частка переробної промисловості становить від 31,9% у 1996 році та 38,1% у 2004 році [191, с.47] до 80,8% у 2009 році та 75,2 у 2012 році [192, с.104; 25]. Таким чином, можна зробити висновок про те, що на сьогодні у структурі випуску товарів та послуг Сумської області частка переробної промисловості є навіть вищою, за аналогічні показники у економічно розвинених країнах, що, на нашу думку, при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону може обумовлювати достатньо високе антропогенне навантаження на довкілля області.

Результати проведеного нами аналізу статистичних даних [188-193] дозволяють стверджувати, що у Сумській області найбільш швидкими темпами розвивалися такі галузі переробної промисловості, як хімічна і нафтохімічна промисловість, легка промисловість, машинобудування, виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції, оброблення деревини та виготовлення виробів з деревини (крім меблів).

Проведений нами аналіз показав, що у порівнянні з 2011 роком у 2012 році виробництво товарів та послуг у Сумській області скоротилося на 4,5% [193]. У добувній промисловості цей показник скоротився на 6,5%, а у переробній промисловості – на 3,4%. Майже непомітно, на 0,4% у порівнянні з 2011 роком, скоротилося у 2012 році виробництво продукції машинобудування. У хімічній і нафтохімічній промисловості скоротився до 93,2%, а у легкій промисловості – до 90,4% від обсягів 2012 року. Виробництво харчових продуктів і напоїв за цей період скоротилося на 1,3%. За перше півріччя 2013 року у добувній промисловості Сумської області скоротилися обсяги видобутку газу природного,

газу нафтового, газового конденсату та сирової нафти приблизно на 9,9% у порівнянні з аналогічним періодом 2012 року.

Виробництво продукції переробної промисловості у першому півріччі 2013 року збільшилось на 18,5% порівняно з січнем – червнем 2012 року. Виробництво харчових продуктів та напоїв збільшилось на 18,7%. Виробництво текстилю, виробів зі шкіри, одягу у першому півріччі 2013 року склало 94,7% від аналогічних показників першого півріччя 2012 року. Обсяги виробництва паперу, поліграфічної діяльності та виготовлення виробів з деревини теж скоротилися і складають лише 95,9% від обсягів січня – червня 2012 року.

За січень – червень 2013 року обсяги виробництва хімічних речовин і хімічної продукції збільшилися на 17,8% проти аналогічного періоду 2012 року [25]. Більш ніж на 100% збільшилися у першому півріччі 2013 року обсяги виробництва основних фармацевтичних препаратів у порівнянні з січнем – червнем 2012 року. За перше півріччя 2013 року проти першого півріччя 2012 року на 15,4% збільшилися обсяги випуску пластмасових, гумових виробів та іншої мінеральної неметалевої продукції. За січень – червень 2013 року обсяги виробництва готових металевих виробів та металургійного виробництва у Сумській області скоротилися на 18,7%. У той же час обсяги випуску продукції машинобудування збільшилися у порівнянні з січнем – червнем 2012 року приблизно на 28,8%.

Проаналізовані економічні процеси, що відбуваються на території Сумської області, повністю відповідають тенденціям розвитку світової економіки та економіки України. Так, наприклад, фахівці Національного Банку України [78, с. 9-10] із посиланнями на Міжнародний валютний фонд [94], Федеральну резервну систему США [251], Євростат [252], Федеральну службу державної статистики Росії [93] та Національне бюро статистики Китаю [246] зазначають, що «Прискорення економічного зростання у США дещо уповільнилось. У травні 2013 року внаслідок бюджетної консолідації тривало уповільнення річних темпів приросту обсягів промислового виробництва до 1,6% порівняно з 1,9% у квітні. Внутрішній ринок характеризувався зростанням обороту роздрібною торгівлі на

4,3% у річному обчисленні, значною мірою через збільшення обсягів автомобільних продажів. Покращення світових поставок нафти разом із невпевненими економічними даними у США та уповільненням економічного зростання в Китаї стримано відобразились на світовій ціні нафти та попиті на неї. Ціна одного бареля нафти “U.K. Brent” зросла протягом місяця на 0,1% – до 103,0 дол. США, а загальний індекс цін на енергоносії збільшився на 0,4 процентного пункту – до 185,1. Падіння індексу цін на промислові метали в травні на 7,1 процентного пункту – до 176,4 обумовлювалося зниженням цін майже на всі базові метали, крім міді та свинцю, внаслідок скорочення попиту на світових товарних ринках. У травні 2013 року відбулося подорожчання продовольства через несприятливі погодні умови. Індекс продовольства зріс протягом місяця на 3,6 процентного пункту – до 183,0. Світові ціни на пшеницю зросли на 3,4% – до 319,1 дол. США за тонну».

Аналізуючи стан економіки України експерти Національного Банку України [78, с. 11-12] з посиланням на Державну службу статистики України наголошують, що «Споживчі ціни в травні 2013 року знизилися на 0,4% у річному обчисленні та зросли на 0,1% порівняно з попереднім місяцем».

Ми вважаємо, що в умовах обмеженості внутрішнього українського попиту на продукцію та послуги, використання експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону може бути основою економічного зростання Сумської області. Еколого-економічні процеси, що відбуваються при використанні експортно-імпортного потенціалу Сумської області, мають деякі особливості у порівнянні з загальною картиною по Україні у цілому. Такі явища, насамперед, обумовлені специфікою функціонування сільського господарства і промисловості регіону, а також є наслідком певних політичних та економічних процесів при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону. Відсутність структурних змін в економіці протягом останніх років призводить до необхідності врахування вимог еколого-економічної безпеки при дослідженні управління використанням експортно-імпортного потенціалу країни і регіонів зокрема. Про це свідчать і дані платіжного балансу України

протягом останніх років. Зокрема, за даними Національного Банку України [154, с. 13] починаючи з 2006 р. в Україні спостерігається від'ємне сальдо рахунку поточних операцій. Так, у 2006 р. сальдо поточного рахунку становило – 1617 млн. дол. США, а в 2011 р. це значення збільшилося вже до – 9006 млн. дол. США. Коефіцієнт покриття імпорту товарів експортом з 2005р. не перевищував 100% і в 2011 р. становив 83,4% [154, с. 9]. При цьому в структурі експорту України як і раніше переважають чорні й кольорові метали та вироби з них, що становили 31,9% у 2011 р., продовольчі товари та сировина для їх виробництва (18,4% у 2011 р.) [154, с. 44]. Тобто структура українського експорту продовжує носити сировинний характер, що є загрозовим для економіки в цілому.

За даними Головного управління статистики у Сумській області протягом 2011 року спостерігалось збільшення обсягів зовнішньої торгівлі товарами у порівнянні з 2010 р. Так, експорт товарів склав 1017375,3 тис. дол. США [192, с. 246] в порівнянні з 746484,5 тис. дол. США у 2010 р. (рис. Г.1).

При цьому відбулося збільшення обсягів експорту товарів як у країни СНД з 4895410,6 тис. дол. США у 2010 р. до 685998,8 тис. дол. США у 2011 р., так і у країни ЄС відповідно з 95738,6 тис. дол. США у 2010 р. до 151303,9 тис. дол. США у 2011 р. В той же час відбувається збільшення обсягів імпорту товарів у 2011 р. і становить 814091,9 тис. дол. США в порівнянні з 469889,6 тис. дол. США у 2010 р. Спостерігається збільшення обсягів імпорту як з країн СНД з 119343,4 тис. дол. США у 2010 р. до 194257,5 тис. дол. США, так і за рахунок збільшення обсягів імпорту з країн ЄС з 266471,1 тис. дол. США у 2010 р. до 425553,1 тис. дол. США у 2011 р.

Починаючи з 2000 р. у Сумській області спостерігається позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами. Так, за даними [192, с. 246] сальдо зовнішньої торгівлі товарами склало у 2011 р. 203283,4 тис. дол. США (рис. Г.2). Лише у 2002 р. спостерігалось від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі товарами і становило 197208,5 тис. дол. США. У той же час необхідно відмітити, що за даними Головного управління статистики у Сумській області [192, с. 246], починаючи з 2001 р. у регіоні спостерігається від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі послугами.

Причому у 2010 р. експорт послугами становив 44299,9 тис. дол. США, а у 2011 р. – 43361,6 тис. дол. США, тобто відбувається зниження обсягів експорту послугами у 2011 р. в порівнянні з 2010 р. У той же час спостерігається збільшення обсягів імпорту послугами з 65084,5 тис. дол. США у 2010 р. до 85719,4 тис. дол. США у 2011 р. (рис. Г.3).

Відбувається збільшення від'ємного значення сальдо послугами з 20784,6 тис. дол. США у 2010 р. до 42357,8 тис. дол. США у 2011 р. (рис. Г.4).

Негативне сальдо зовнішньої торгівлі послугами, починаючи з 2001 р. компенсується за рахунок позитивного сальдо зовнішньої торгівлі товарами (виключення становить 2002 р.), що дає змогу отримати позитивне сальдо зовнішньої торгівлі у Сумській області протягом останніх дев'яти років [192, с. 246] (табл. Г.1, Г.2).

Таким чином, останні 10 років характеризуються негативною тенденцією до нарощування імпоротної залежності послугами у Сумській області (рис. Г.5), що уповільнює нарощування обсягів використання експортно-імпортного потенціалу регіону.

Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі послугами, що викликане значними диспропорціями у структурі зовнішньої торгівлі послугами у Сумській області, обумовили необхідності врахування вимог еколого-економічної безпеки при дослідженні управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону. Так, у 2011 р. імпорт різних ділових, професійних та технічних послуг склав 54,0% від загального імпорту послуг (46296,3 тис. дол. США) [192, с. 266], на другому місці – транспортні послуги – 21,3% від загального імпорту послуг у 2011 р. (18289,8 тис. дол. США). В той же час в структурі експорту послуг в 2011 р. 67,1% (29089,1 тис. дол. США) займали також різні ділові, професійні та технічні послуги. В той час як експорт транспортних послуг у 2011 р. становив лише 5,0% (2151,3 тис. дол. США) від загального обсягу експорту послуг.

У структурі експорту послуг у 2011 р., як і в попередні роки 70,0% займають країни СНД [192, с. 246]. Враховуючи той факт, що Сумська область межує з Російською Федерацією, то відповідно експорт послуг з Російською Федерацією в

структурі експорту послуг у 2011 р. становить 57,3% від експорту послуг з країнами СНД (17392,1 тис. дол. США) [192, с. 258], на другому місці експорт послуг до Туркменістану – 30,9% від загального обсягу експорту послуг з країнами СНД (9392,0 тис. дол. США) (рис. Г.5).

У структурі імпорту послуг у 2011 р. найбільшим зовнішньоторговельним партнером Сумської області, як і раніше були країни ЄС – 56272,0 тис. дол. США (65,6% від загального імпорту послуг у 2011 р.) [192, с. 246]. При чому найбільшим європейським партнером імпорту послуг Сумської області у 2011 р. була Велика Британія – 17643,9 тис. дол. США [192, с. 262], що становить 39,4% від обсягу імпорту послуг з країн Європи. Імпорт послуг Сумської області з країн СНД у 2011 р. становив 23032,1 тис. дол. США [192, с. 262], що становить 26,9% від загального імпорту послуг.

Найбільшим зовнішньоторговельним партнером Сумської області з імпорту послуг у 2011 р. серед країн Азії був Кіпр. Загальний обсяг імпорту послуг Сумської області з Кіпру у 2011 р. становив 12798,3 тис. дол. США [192, с. 263], що становить 81,3% від імпорту послуг з країн Азії (рис. Г.5).

Від’ємне значення зовнішньоторговельного сальдо послуг протягом останніх десяти років свідчить про недостатнє використання суб’єктами господарювання, перш за все експортного потенціалу на ринку послуг.

Для збільшення використання експортно-імпортного потенціалу регіону з врахуванням вимог еколого-економічної безпеки ми пропонуємо збільшити використання експортного потенціалу послуг, так як не реалізується повною мірою експортний потенціал туристичних, фінансових послуг приватним особам та послуги в галузі культури і відпочинку, транспортних та інших видів послуг.

Протягом останніх десяти років відмічається позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами. Відсоток країн СНД у експорті товарів Сумської області у 2011 р. становив 76,4% (150666,8 тис. дол. США) [192, с. 246]. Необхідно враховувати надмірну залежність Сумської області, що обумовлена перш за все, географічним розташуванням, від Російської Федерації, частка якої в загальному обсязі експорту товарів у 2011 р. становила 85,0% (583012,8 тис. дол. США) від

загального обсягу експорту товарів у країни СНД, або 57,3% від загального обсягу експорту товарів Сумської області у 2011 р. [192, с. 248].

На підприємствах Сумщини, що орієнтовані на експорт товарів до Російської Федерації може відчутно позначитись запровадження торговельних бар'єрів з боку Російської Федерації (табл. 3.1). Іншими торговельними партнерами Сумської області у 2011 р. стосовно експорту товарів серед країн СНД є Білорусь (32958,1 тис. дол. США) [192, с. 248], що складає 4,8% від загального обсягу експорту товарів у країни СНД, Казахстан (27077,6 32958,1 тис. дол. США), що складає 3,9% від загального обсягу експорту товарів у країни СНД та Республіка Молдова (20637,8 тис. дол. США), що складає 3,0% від загального обсягу експорту товарів у країни СНД.

Таблиця 3.1

Частка країн СНД у зовнішній торгівлі Сумської області товарами

(тис. дол. США)

Показник	2000	2005	2009	2010	2011
1	2	3	4	5	6
Зовнішня торгівля товарами	3051386,8	833771,3	1100593,2	1216374,1	1831467,2
Експорт	197183,3	578100,3	711765,4	746484,5	1017375,3
у т.ч. з країнами СНД:	150666,8	392436,0	533921,7	489510,6	685998,8
Частка СНД у загальному обсязі експорту, %	76,4	67,9	75,0	65,6	67,4
– з них РФ	110211,9	265011,6	341109,4	396314,1	583012,8
Частка РФ у загальному обсязі експорту, %	55,9	45,8	47,9	53,1	57,3
Імпорт	154203,5	255671,0	388827,8	469889,6	814091,9
у т.ч. з країнами СНД:	96345,7	98496,1	82740,9	119343,4	194257,5
Частка СНД у загальному обсязі імпорту, %	62,5	38,5	21,3	25,4	23,9
– з них РФ	65509,3	80916,9	74990,1	98729,6	124325,6
Частка РФ у загальному обсязі імпорту, %	42,5	31,6	19,3	21,0	15,3

Джерело: розроблено автором на основі даних Головного управління статистики в Сумській області [91, 188-192]

Однією з основних проблем управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки Сумської області є недосконала товарна і географічна структура експорту і

імпорту зовнішньої торгівлі товарами та послугами, що є наслідком недостатньої конкурентоспроможності та значної енергоємності вітчизняної продукції.

У товарній структурі зовнішньої торгівлі Сумської області у 2011 р. за розділами Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності найбільший відсоток від загального обсягу експорту займають машини, обладнання та механізми, електронне обладнання – 49,0% (498047,5 тис. дол. США) [192, с. 256], продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості – 20,4% (207194,3 тис. дол. США) від загального обсягу експорту товарів.

В той час як найбільший відсоток від загального обсягу імпорту Сумської області у 2011 р. за розділами Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності займають готові харчові продукти – 26,7% або 217537,7 тис. дол. США [192, с. 256], на другому місці в товарній структурі імпорту в 2011 р. займали машини, обладнання та механізми, електронне обладнання – 24,4% (198674,9 тис. дол. США), продукція хімічної та пов'язаної з нею галузей промисловості складала 13,4% (108878,8 тис. дол. США) від загального обсягу імпорту Сумської області у 2011 р.

Необхідно відмітити, що протягом останніх років спостерігається збільшення імпорту давальницької сировини. Так, за даними Головного управління статистики у Сумській області протягом 2011 року спостерігається збільшення обсягів імпорту давальницької сировини у порівнянні з 2010 р. на 44,7% з 12508,8 тис. дол. США до 18102,4 тис. дол. США [192, с. 257].

Найбільшими партнерами Сумської області у 2011 р. стосовно імпорту давальницької сировини були країни Європи 80,3% від загального обсягу імпорту давальницької сировини (14536,1 тис. дол. США) та країни Азії 19,7% (3566,3 тис. дол. США). Серед країн Європи найбільшими торговельними партнерами Сумської області у 2011 р. стосовно імпорту давальницької сировини були Румунія – 64,5% від обсягу імпорту давальницької сировини із країн Європи (9375,2 тис. дол. США) та Італія – 32,8% від обсягу імпорту давальницької сировини із країн Європи (4767,2 тис. дол. США). Серед країн Азії найбільшим торговельним партнером Сумської області у 2011 р. стосовно імпорту

давальницької сировини був Бангладеш – 94,9% від обсягу імпорту давальницької сировини із країн Азії (3385,7 тис. дол. США).

Сумська область володіє запасами природних ресурсів, що у сукупності з порівняно низькою вартістю робочої сили дає змогу забезпечити в регіоні виробництво продукції кінцевого споживання. В той же час, у сучасних умовах господарювання, що має користувальницьку тенденцію, коли як в Україні, так і в регіоні зокрема спостерігається виснажливе використання природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, потрібно звернути особливу увагу на екологічну ситуацію, яка склалася як в Україні, так і в регіоні зокрема. Особливостями екологічних проблем є те, що вони мають загальний характер, стосуються усіх верств населення і потребують безпосереднього вирішення.

На нашу думку, забезпечення населення та економіки регіону необхідною кількістю води, а також забезпечення водовідведення є важливим фактором соціально-економічного розвитку Сумської області. Так, за даними Головного управління статистики у Сумській області та Сумського обласного управління водних ресурсів [192, с. 584] у 2011 р. використано 101,8 млн. м³ свіжої води (рис. Г.6), що на 0,4% більше, ніж у 2010 р. та на 8,2% більше, ніж у 2009 р., у тому числі кількість використаної свіжої води для виробництва у 2011 р. склала 28,2 млн. м³ свіжої води, що на 4,6% більше, ніж у 2010 р. та на 13,8% більше, ніж у 2009 р.

В той же час у Сумській області у 2011 р. відведено (скинуто) 51,8 млн. м³ зворотних вод, що на 12,65% менше, ніж у 2010 р. та на 16,0% менше, ніж у 2009 р. Також у 2011 р. у Сумській області спостерігається збільшення обсягу оборотної та послідовно (повторно) використаної води на 19,2% в порівнянні з 2010 р. і становить відповідно 216,4 млн. м³ та 181,6 млн. м³. У 2011 р., як і раніше найбільшими користувачами використаної свіжої води залишаються м. Суми 27,8% від загальної кількості використаної свіжої води (28,3 млн. м³) та Краснопільський район 11,0% від загальної кількості використаної свіжої води (11,2 млн. м³). Серед міст і районів Сумської області найбільший обсяг оборотної та послідовно (повторно) використаної води у 2011 р. спостерігався у м. Суми

123,3 млн. м³, або 57,0% від загальної кількості оборотної та послідовно (повторно) використаної води, Охтирському районі 28,8 млн. м³, або 13,3% від загальної кількості оборотної та послідовно (повторно) використаної води та м. Шостка 23,9 млн. м³, або 11,0% від загальної кількості оборотної та послідовно (повторно) використаної води. Необхідно відмітити, що за даними Головного управління статистики у Сумській області [64, с. 12] на якість води впливають такі фактори, як періодичне скидання промислових стоків, надходження поверхневого стоку від виробничих майданчиків підприємств та забудованої території міст без очищення, надходження каналізаційних стоків у випадках поривів на каналізаційних мережах, проведення господарської діяльності в межах прибережних смуг і водоохоронних зон, надмірне рекреаційне навантаження тощо.

Звичайно не менш важливу роль відіграє повітряний басейн. Так, за даними Головного управління статистики у Сумській області [192, с. 587-590] викиди забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря склали 88,0 тис. т (рис. Г.7) і знизилися на 1% в порівнянні з 2010 р. (88,9 тис. т). В той же час у структурі викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря спостерігається зростання викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення на 13,2% і становить 35,9 тис. т в порівнянні з 2010 р. (31,7 тис. т). Найбільша кількість викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення у 2011 р. спостерігалася по м. Суми 35,9% від загальної кількості викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення по Сумській області (12,9 тис. т), що на 24,0% більше, ніж у 2010 р. (10,4 тис. т) та Сумському району 32,0% від загальної кількості викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення по Сумській області і становила 11,5 тис. т, що на 27,8% більше, ніж у 2010 р. (9,0 тис. т).

Також у 2011 р. спостерігається збільшення викидів діоксиду вуглецю на 5,3% в порівнянні з 2010 р., відповідно 2411,0 тис. т та 2289,2 тис. т (рис. Г.8). У

2011 р., як і раніше, найбільші викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря спостерігалися в м. Суми 24628,4 т, або 28,0% від загальної кількості забруднюючих речовин в атмосферне повітря по Сумській області, Сумському районі 14189,1 т, що становить 16,1% від загальної кількості забруднюючих речовин в атмосферне повітря по Сумській області. Причому, якщо по м. Суми спостерігається зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря на 6,4% з 26319,3 т у 2010 р. до 244628,4 т у 2011 р., то по Сумській області у 2011 р. спостерігається збільшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря на 21,5% в порівнянні з 2010 р. (14189,1 т у 2011 р. та 11680,3 т у 2010 р.). Також по викидам забруднюючих речовин в атмосферне повітря у розрахунку на 1 км² найбільший показник спостерігається у м. Суми 169,9 т.

На нашу думку, необхідно відмітити, що у 2011 р. найбільше викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення у Сумській області за даними Головного управління статистики у Сумській області [192, с. 591] було здійснено підприємствами, що займаються такими видами економічної діяльності: діяльність транспорту та зв'язку (23 підприємства, які мали викиди) — 12164,5 т або 33,9% від загальної кількості викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, що на 23,2% більше, ніж у 2010 р.; добувна промисловість (10 підприємств, які мали викиди) — 8498,9 т або 23,7% від загальної кількості викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, що на 15,0% менше, ніж у 2010 р., в тому числі, серед десяти підприємств добувної промисловості, які мали викиди, у 2011 р. (рис. Г.9).

Найбільша кількість викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення здійснюється при добуванні паливно-енергетичних копалин (8 підприємств, які мали викиди) — 8401,5 т або 98,9% від загальної кількості викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення; переробна промисловість (105 підприємств, які мали викиди) — 7599,9 т або 21,2% від загальної кількості викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря

стаціонарними джерелами забруднення (рис. Г.10), що на 69,2% більше, ніж у 2010 р.; виробництво та розподілення електроенергії, газу та води (18 підприємств, які мали викиди) — 6258,3 т або 17,4% від загальної кількості викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, що на 0,5% менше, ніж у 2010 р.

Взагалі у 2011 р., кількість викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення у Сумській області зросла на 13,5% в порівнянні з 2010 р. і склала 35929,7 т. В той же час, у 2011 р. кількість викидів діоксиду вуглецю в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення у Сумській області зросла на 9,5% в порівнянні з 2010 р. і склала 1801,1 тис. т., найбільше викидів діоксиду вуглецю в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення у 2011 р. було здійснено підприємствами, що займаються такими видами економічної діяльності: виробництво та розподілення електроенергії, газу та води (18 підприємств, які мали викиди) — 793,6 тис. т або 44,1% від загальної кількості викидів діоксиду вуглецю в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, що на 0,5% більше, ніж у 2010 р.; діяльність транспорту та зв'язку (23 підприємства, які мали викиди) — 396,8 тис. т або 22,0% від загальної кількості викидів діоксиду вуглецю в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, що на 8,3% більше, ніж у 2010 р.; переробна промисловість (105 підприємств, які мали викиди) — 392,3 тис. т або 21,8% від загальної кількості викидів діоксиду вуглецю в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, що на 41,1% більше, ніж у 2010 р.; в тому числі, серед підприємств добувної промисловості, у 2011 р. в порівнянні з 2010 р., більше, ніж у 5 разів (508,8% до 2010 р.) зросла кількість викидів діоксиду вуглецю в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, що здійснюється підприємствами металургійного виробництва та виробництва готових металевих виробів (9 підприємств, які мали викиди) і становила 6,4 тис. т. Зазначимо, що у 2011 р. у Сумській області за даними Головного управління статистики у Сумській області [137; 192, с.595-597] утворено 1194,5 тис. т відходів, що на 34,3% більше, ніж у 2010 р. (рис. Г.11).

При цьому кількість утворених відходів I класу небезпеки у 2011 р., як і в 2010 р. становила 0,1 тис. т, II класу небезпеки у 2011 р. в порівнянні з 2010 р. збільшилася на 25,9% і склала 57,3 тис. т, III класу небезпеки у 2011 р. в порівнянні з 2010 р. збільшилася на 59,5% і склала 111,5 тис. т, IV класу небезпеки у 2011 р. в порівнянні з 2010 р. збільшилася на 32,5% і склала 1025,6 тис. т. Крім того, на кінець 2011 р. кількість наявних відходів склала 29932,1 тис. т, що на 3,3% більше, ніж на кінець 2010 р., в тому числі на кінець 2011 р. на 3,4% зросла кількість наявних відходів III класу небезпеки, ніж на кінець 2010 р. і склала 1909,2 тис. т, IV класу небезпеки — кількість наявних відходів зросла на 3,3% і склала 27986,1 тис. т.

Також у 2011 р. у структурі утворених відходів за матеріалами найбільший відсоток складають відходи кислот, лугів чи солей — 39,2% від загальної кількості утворених відходів або 467897,6 т, мінеральні відходи — 13,1% від загальної кількості утворених відходів або 156114,6 т, тваринні та рослинні відходи — 10,8% від загальної кількості утворених відходів або 129172,1 т, побутові та подібні відходи — 10,5% від загальної кількості утворених відходів або 125815,7 т, осад промислових стоків — 8,3% від загальної кількості утворених відходів або 99123,8 т. (рис. Г.12).

У структурі утворених відходів по містах і районах у 2011 р. у Сумській області за даними Головного управління статистики у Сумській області [192, с. 598-599] найбільша кількість утворених відходів у м. Суми — 699392,8 т або 58,6% від загальної кількості утворених відходів, Глухівському районі — 131366,1 т або 11,0% від загальної кількості утворених відходів, м. Шостка — 96840,9 т або 8,1% від загальної кількості утворених відходів, Краснопільському районі — 75506,9 т або 6,3% від загальної кількості утворених відходів. За кількістю наявних відходів на кінець 2011 р. по містах і районах найбільша кількість наявних відходів у м. Суми — 28952242,4 т або 96,7% від загальної кількості наявних відходів, Краснопільському районі — 329701,9 т або 1,1% від загальної кількості наявних відходів, Шосткинському районі — 180891,6 т або 0,6% від загальної кількості наявних відходів.

На нашу думку, основними проблемами, що посилюють вплив зовнішніх та внутрішніх загроз є недосконала структура економіки, висока енергоємність виробництва, значне зношення основних фондів. Також загрозливою є структура імпорту, яка здебільшого включає імпорт високотехнологічної продукції та енергоносіїв. Тобто, значні диспропорції у структурі експорту та імпорту, що підтверджені аналізом статистичних даних по Сумській області підкреслюють необхідність врахування вимог еколого-економічної безпеки при дослідженні управління використанням експортно-імпортного потенціалу країни і регіонів зокрема. Виявлені недоліки у структурі експортних та імпортних потоків підкреслюють необхідність як диверсифікації експортних та імпортних потоків, так і нагальну потребу в інноваційних зрушеннях.

Таким чином, врахування вимог еколого-економічної безпеки при дослідженні управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону передбачає раціоналізацію структури експорту та імпорту, досягнення і підтримання позитивного зовнішньоторговельного сальдо за рахунок: зниження імпортової залежності від енергоносіїв; вдосконалення митного законодавства з метою раціонального захисту вітчизняних виробників; відповідності українських стандартів і сертифікатів світовим, створення замкнутих технологічних циклів.

3.2 Оцінка впливу використання експортно-імпортного потенціалу регіону на стан навколишнього природного середовища у Сумській області

Проведений аналіз показав, що закономірним результатом інформатизації господарської діяльності та прискорення темпів економічного розвитку суспільства є інтенсифікація використання експортно-імпортного потенціалу регіону. Умови ринкової економіки у поєднанні з науково-технічним прогресом людства обумовили, на нашу думку, екологічні, соціально-економічні, політичні, демографічні та інші наслідки, які стали першопричиною розвитку промислового виробництва та інтенсифікації використання експортно-імпортного потенціалу на регіональному рівні.

При проведенні дослідження постає питання стосовно вибору економічних показників, які були б здатні повною мірою характеризувати вплив обсягів використання експортно-імпортного потенціалу на елементи довкілля регіону.

Науково-методичний підхід до вибору показників, що характеризують вплив обсягів використання експортно-імпортного потенціалу на елементи довкілля регіону, може бути орієнтований на застосування показників результативності функціонування регіональної еколого-економічної системи.

На нашу думку, величину впливу урахування або неврахування вимог еколого-економічної безпеки регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу на елементи довкілля можна виразити параметрами структурного регіональної еколого-економічної підсистеми.

Основою такого підходу є наукове припущення щодо пропорційності співвідношення між функціональними можливостями структурних елементів регіональної еколого-економічної підсистеми та нею усією у цілому. Функціональні можливості структурних елементів регіональної еколого-економічної підсистеми значною мірою залежать від впливу загальноекономічних та екологічних факторів у регіоні, включаючи взаємозв'язки між видами економічної діяльності, урахування або неврахування вимог еколого-економічної безпеки регіону у господарській діяльності та ступінь інтенсифікації використання експортно-імпортного потенціалу регіону.

На нашу думку, безпосередньо для економічної оцінки впливу використання експортно-імпортного потенціалу регіону на стан навколишнього природного середовища у Сумській області можна використовувати такий показник, як валовий регіональний продукт (ВРП).

Ми вважаємо, що саме валовий регіональний продукт є найбільш прийнятним показником результативності урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу, іншими словами, показником, що найбільшою мірою характеризує вплив інтенсифікації використання експортно-імпортного потенціалу регіону на елементи довкілля.

Валовий регіональний продукт відображає вартість товарів, робіт і послуг, вироблених суб'єктами господарювання усіх видів господарської діяльності, які призначені тільки для чистого експорту, накопичення та кінцевого споживання.

Основною перевагою використання такого макроекономічного показника, як "валовий регіональний продукт» для оцінки економічного результату урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу є те, що саме з нього можна розрахунковим шляхом отримати інші одиничні показники, такі як, наприклад, чистий регіональний продукт, доходи населення, доходи органів місцевого самоврядування тощо.

ВРП є одним із найважливіших макроекономічних показників у економічній статистиці. ВРП є вартісним вираженням економічного результату функціонування регіональної еколого-економічної підсистеми за певний період часу та характеризує вартість створеної продукції, робіт і наданих послуг. ВРП є одним із найважливіших макроекономічних показників у статистиці таких міжнародних організацій, як МВФ, ООН, МБРР тощо. Його, також, використовують органи державної влади окремо взятих країн. Так, наприклад, показник ВРП використовується у статистичних розрахунках Федеральної резервної системи США, Євростату, Федеральної служби державної статистики Росії та Національного бюро статистики Китаю.

Перевагою використання такого макроекономічного показника, як ВРП є можливість виключення з розрахунків економічного результату урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу вартості спожитих предметів праці та цілковите виключення можливості повторного обліку.

При розрахунку ВРП, також враховуються не лише результати матеріального виробництва, а й вартість вироблених у регіоні робіт і послуг. Крім того, ВРП по суті є валовою доданою вартістю всіх товарів, робіт та послуг, створених на економічній території даного регіону протягом визначеного періоду часу, тобто валовою вартістю абсолютно усіх товарів, робіт та послуг за вирахуванням їх проміжного споживання. Цей показник характеризує вартість товарів, робіт і

послуг, створених на економічній території регіону як резидентами, так і нерезидентами. У той же час, при розрахунку ВРП не враховується вартість товарів, робіт і послуг, створених резидентами за межами економічної території регіону. ВРП не призначений для оцінки вартості товарів, робіт і послуг створених за межами митної території країни. ВРП є мірилом результатів діяльності суб'єктів господарювання виключно на економічній території регіону.

Можна стверджувати, що ВРП є узагальнюючим макроекономічним показником, який дає характеристику рівню розвитку еколого-економічної підсистеми регіону, як в Україні у цілому, так і на Сумщині зокрема.

Після систематизації інформації, отриманої в результаті проведеного нами дослідження ми отримали можливість графічно побудувати залежність обсягів валового регіонального продукту Сумської області від обсягів імпорту та експорту, а також записати їх математично. Запишемо дані, що є у наявності у вигляді табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Показники, що характеризують валовий регіональний продукт і обсяги використання експортно-імпортного потенціалу Сумської області

Рік	ВРП	Експорт	Імпорт	Сальдо
1996	1897,100	501,283	231,249	270,034
1997	2098,900	511,968	308,484	203,484
1998	2180,000	487,695	468,834	18,861
1999	2525,900	700,516	1142,056	-441,540
2000	3494,600	1108,169	866,624	241,545
2001	4121,200	1250,625	1155,002	95,623
2002	4383,900	1432,323	2590,858	-1158,536
2003	4822,200	1967,766	1142,264	825,502
2004	6275,000	2729,282	1293,098	1436,184
2005	8025,000	3118,380	1835,155	1283,225
2006	9566,000	2843,655	1950,815	892,840
2007	12341,000	3697,105	2415,415	1281,690
2008	16210,000	5029,123	3722,330	1306,792
2009	16060,000	5779,512	3562,137	2217,376
2010	18333,000	6275,472	4245,546	2029,926
2011	19525,000	8452,030	7169,246	1282,784

Джерело: розроблено автором на основі даних [91, 138, 188-192]

Результати проведених нами розрахунків демонструють, що із збільшенням обсягів імпорту товарів і послуг валовий регіональний продукт Сумської області

збільшується. Подібна ситуація характерна як для залежності валового регіонального продукту Сумської області від обсягів експорту, так і від обсягів імпорту товарів, послуг.

Це дозволяє нам висловити припущення про те, що в загальному випадку графічно залежності валового регіонального продукту Сумської області від обсягів використання експортно-імпортного потенціалу можуть бути описані функцією виду $y = a \ln(x) + b$.

Для побудови графіків лінії регресії і знаходження функції, що її описує використовуємо ЕОМ. Результати представлені на рисунках 3.3 і 3.4.

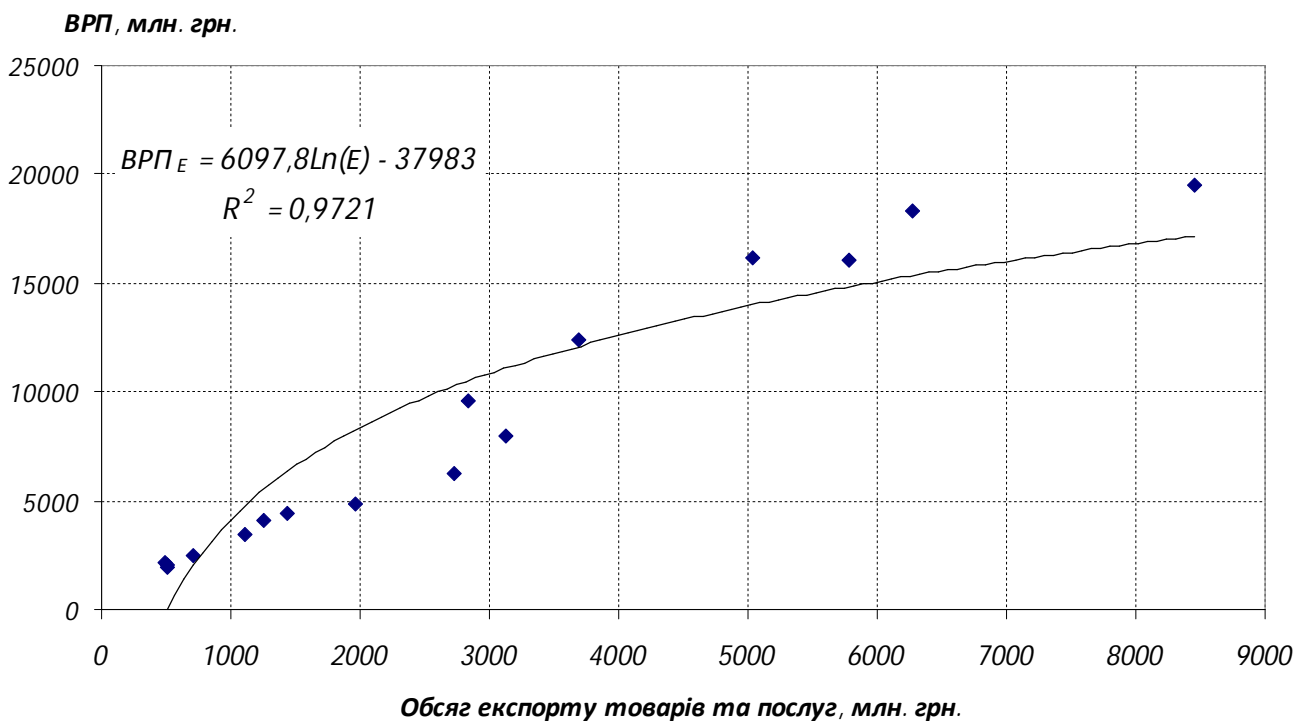

Рис.3.3. Залежність валового регіонального продукту Сумської області від обсягів експорту товарів і послуг, авторські розрахунки

Нами встановлено, що залежність валового регіонального продукту Сумської області від обсягів експорту товарів і послуг має такий вигляд:

$$ВРП_E = 6097,8 \ln(E) - 37983, \quad (3.1)$$

де $ВРП_E$ – валовий регіональний продукт Сумської області залежно від експорту товарів і послуг, млн. грн.; E – обсяг експорту товарів і послуг.

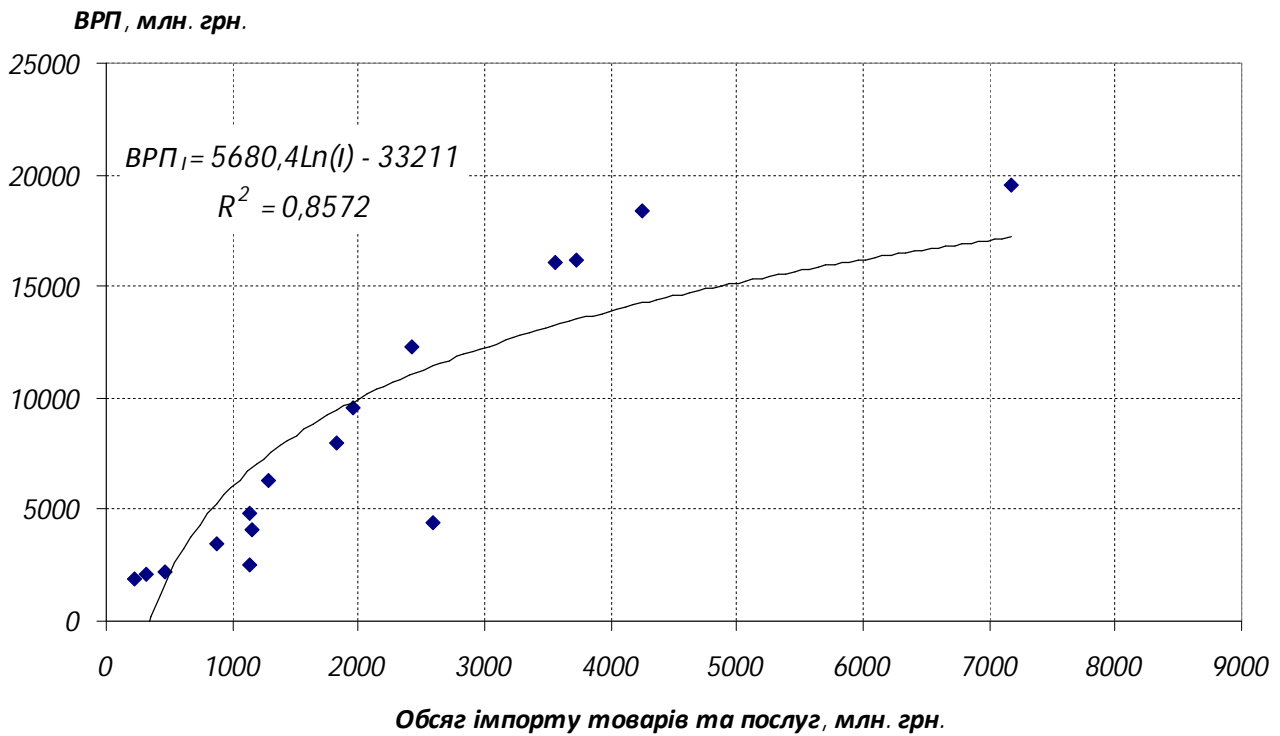

Рис.3.4. Залежність валового регіонального продукту Сумської області від обсягів імпорту товарів і послуг, авторські розрахунки

У свою чергу залежність валового регіонального продукту Сумської області від обсягів імпорту товарів і послуг має такий вигляд:

$$ВРП_I = 5680,4\ln(I) - 37983, \quad (3.2)$$

ВРП_I – валовий регіональний продукт Сумської області залежно від імпорту товарів і послуг, млн. грн.; I – обсяг імпорту товарів і послуг.

Нами була досліджена щільність зв'язку між значенням валового регіонального продукту Сумської області та обсягами використання експортно-імпортного потенціалу. Результати розрахунків представлені в табл. 3.3.

Таким чином, у результаті проведеного нами дослідження ми можемо стверджувати, що зв'язок між показниками валового регіонального продукту Сумської області та обсягами використання експортно-імпортного потенціалу вважається доведеним ($t_{nE}=84,93>3$ і $t_{nI}=12,929>3$), причому обсяги операцій здійснюють істотний вплив на показники валового регіонального продукту Сумської області (експорт: $68,6878=F_{\Phi E}>F_T=5,95$; імпорт: $11,08=F_{\Phi I}>F_T=5,95$), а

знайдене нами рівняння регресії дослідженої сукупності показників валового регіонального продукту Сумської області показують, що від 73,48% (імпорт) до 94,5% (експорт) варіації валового регіонального продукту Сумської області пов'язано з обсягами використання експортно-імпортного потенціалу.

Таблиця 3.3

Результати аналізу щільності зв'язку між показниками валового регіонального продукту Сумської області та обсягами використання експортно-імпортного потенціалу

Найменування показника	Експорт	Імпорт	Примітка
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>
Загальна дисперсія	36858206,624	36858206,624	Характеризує варіацію результативної ознаки під впливом всіх факторів і причин, як тих, що діють систематично, так і випадкових
Міжгрупова дисперсія	34829904,581	27083201,743	Характеризує варіацію групових середніх, тобто варіацію результативної ознаки, яка пов'язана з варіацією групової факторної ознаки
Середня з групових дисперсій	2028302,043	9775004,881	Характеризує варіацію результативної ознаки, пов'язаної з варіацією всіх факторних ознак, крім тієї, яка покладена в основу групування
Коефіцієнт детерміації	0,945	0,7348	Міра щільності зв'язку
Емпіричне кореляційне відношення	0,9721	0,8572	Чим ближче значення цього показника до одиниці, тим більш щільний зв'язок між ознаками
Індекс кореляції	0,9721	0,8572	Співпадає з показником емпіричного кореляційного відношення. Чим ближче R до 1, тим більше щільний зв'язок між ознаками
Критерій Фішера (F-критерий)	68,6878	11,08	Фактичний F-критерий повинен бути більшим, ніж F-критерий теоретичний (при вірогідності, яка дорівнює 0,99 і ступенях свободи $K_1=3$ і $k_2=12$, $F_T=5,95$)
Критерій Стьюдента	84,93	12,929	Критерій Стьюдента повинен дорівнювати або бути більше, ніж 3.

Джерело: авторські розрахунки

У свою чергу, інтенсифікація використання експортно-імпортного потенціалу на регіональному рівні суттєво впливає на розвиток промислового виробництва та інші соціально-економічні, екологічні, політичні і демографічні

процеси у Сумській області, обумовлюючи зміну організації просторової структури виробництва товарів та послуг регіону. Зміна, на регіональному рівні, організації просторової структури виробництва може сприяти процесам транскордонного переміщення виробництва товарів та послуг, зміні (збільшенню або зменшенню) обсягів фінансових і товарних потоків, масовій міграції робочої сили у зв'язку зі зміною попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці за професійними групами та видами економічної діяльності, транскордонному поширенню уніфікованих товарів та послуг.

У сучасних умовах господарювання різні регіони світу знаходяться на різних стадіях соціально-економічного розвитку. Це, на нашу думку, багато в чому визначає особливості територіальної організації процесів використання експортно-імпортного потенціалу регіону, а так само і специфіку міжнародного розподілу праці. В умовах інтенсифікації використання експортно-імпортного потенціалу регіону виробничі процеси, які супроводжують активний перехід економічно розвинених країн світу до постіндустріального етапу свого розвитку, вимагають залучення все більшої кількості, природних ресурсів з інших регіонів і країн як за обсягом, так і за асортиментом (як правило, з тих країн світу, що розвиваються).

При цьому інтенсифікація використання експортно-імпортного потенціалу регіону передбачає, при збільшенні обсягів виробництва товарів та послуг, у них виникнення гострої потреби розширення ринків збуту виробленої продукції та послуг за межами своїх внутрішніх ринків зі збільшенням антропогенного навантаження на довкілля. Країни, що розвиваються, останнім часом, все активніше залучаються до міжнародного розподілу праці. За рахунок розвитку міжнародних економічних відносин економічно розвинуті країни підпорядковують економіку країн, що розвиваються своєму власному відтворювальному процесу. Це є новим фактором збільшенням антропогенного навантаження на довкілля при інтенсифікації міжнародних економічних відносин загалом і використання експортно-імпортного потенціалу на регіональному рівні зокрема.

Процес інтенсифікації використання експортно-імпортного потенціалу на регіональному рівні може розглядатися нами з різних точок зору. По-перше, як ставлення економічно розвинених країн щодо решти країн світу з позицій самодостатності та байдужості до еколого-економічної ситуації, яка там склалася у результаті використання їх експортно-імпортного потенціалу. По-друге, з позицій відкритості сучасної світової господарської системи – з тих позицій, що при використанні експортно-імпортного потенціалу сучасне господарство будь-якої країни є відкритою системою і жодна країна не може замкнутися в собі ні політично, ні економічно, ні, тим паче, екологічно. По-третє, як жорстка еколого-економічна експлуатація кількома економічно розвиненими країнами решти світу.

Результати проведених нами досліджень свідчать, що для Сумщини процес інтенсифікації використання експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону з точки зору співпраці з економічно розвиненими країнами має широкий ряд позитивних моментів. Інтенсифікація використання експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону для Сумської області дає поштовх до підвищення ефективності функціонування регіональної економічної системи, до отримання додаткових доходів від експортно-імпортних операцій та нові можливості для їх інвестування у розвиток соціально-економічної інфраструктури регіону.

У результаті інтенсифікації використання експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону Сумщина отримує широкі можливості споживати якісніші та досконаліші товари і послуги, одержує доступ до нових досконаліших, екологічно чистих, технологій виробництва товарів та послуг. За рахунок інтенсифікації використання експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону на Сумщині, при відносно низькому рівні оплати праці, спостерігатиметься підвищення рівня кваліфікації трудових ресурсів. Уможлиблюється транскордонне переміщення на територію Сумської області з економічно розвинених країн і регіонів світу деяких простих, а іноді й високотехнологічних сучасних виробництв. Проте, як окремі технологічні схеми і самі виробництва у

цілому, що переміщуються у результаті інтенсифікації використання експортно-імпортного потенціалу практично завжди володіють достатньо високим рівнем антропогенного навантаження на довкілля і негативно впливають на стан навколишнього природного середовища регіону.

На нашу думку, при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону можуть скластися умови, сприятливі для транскордонного переміщення з економічно розвинених країн на Сумщину різного роду промислових виробництв. Ми вважаємо механізм їх переміщення може бути приблизно таким.

Економічно розвинені країни світу з ростом свого власного технологічного, виробничого, кадрового потенціалу в умовах різкого загострення еколого-економічних проблем і жорсткого внутрішнього еколого-економічного регулювання вважають за доцільне перенесення своїх вже існуючих виробничих потужностей на територію тих регіонів, які перебувають на нижчому ніж в більшості економічно розвинених країн рівні соціально-економічного розвитку.

На першому етапі, за такою схемою, Сумщина може отримати виробництва текстильної промисловості, виробництва, які спеціалізуються на пошитті одягу, виробництві шкіри, шкіряного одягу та взуття та вирощування деяких видів сільськогосподарських культур.

Враховуючи специфічні риси виробничого трудового і природно-ресурсного потенціалу Сумщини, області можуть бути передані деякі підгалузі електронної промисловості, сучасні види основної хімії, фармацевтичного виробництва (це, наприкладі компанії “Kusum Pharm” LTD («Кусум Фарм»), яка розмістила свої виробничі потужності з виробництва нестерильних лікарських засобів у твердих дозованих лікарських формах і рідких нестерильних лікарських формах для перорального застосування у м. Суми, ми можемо спостерігати вже сьогодні), а також загального і точного машинобудування.

Ми вважаємо, що Сумська область може розраховувати на передачу лише тих виробництв і технологій, які відносяться до видів економічної діяльності з практично максимальним рівнем антропогенного навантаження на довкілля регіону. В умовах інтенсифікації використання експортно-імпортного потенціалу

прискоренню даного процесу сприяють структура та зростаючі темпи прямого іноземного інвестування.

Ми вважаємо, що інтенсифікація використання експортно-імпортного потенціалу створює величезні можливості для екологічно збалансованого соціально-економічного розвитку Сумської області лише за умови урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону. Подальший розвиток міжнародних економічних відносин та інтенсифікація використання експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону можуть складати основу екологічно збалансованого соціально-економічного розвитку Сумської області, сприяти узгодженню економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля інтеграції регіону у сучасну багатосторонню систему взаємовигідних міжнародних господарських взаємозв'язків, виходу модернізованих підприємств Сумщини на світовий ринок з новими видами наукоємної, екологічно чистої продукції, що, з нашої точки зору, надасть додаткові можливості щодо акумуляції грошових коштів для розробки та впровадження прогресивних енергозберігаючих та екологічно чистих технологічних процесів, подальшої модернізації, структурної перебудови та удосконалення виробничих систем регіону.

Результати проведеного нами дослідження дозволяють стверджувати, що інтенсифікація використання експортно-імпортного потенціалу без урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону може супроводжуватися додатковим надходженням в природні екосистеми Сумської області значної кількості забруднюючих речовин, які, у першу чергу, можуть загрожувати здоров'ю людей, порушувати природну екологічну рівновагу довкілля регіону, і знижувати економічну ефективність діяльності суб'єктів господарювання. Неврахування вимог еколого-економічної безпеки при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону може створювати додаткові передумови збільшення ступеня негативного антропогенного впливу на довкілля Сумської області та прилеглих регіонів, додаткове руйнування природних екосистем, їх забруднення і виснаження.

Проведений нами аналіз дозволяє зробити припущення про те, що виробництво продукції робіт і послуг на митній території Сумської області може бути визначено як загальна вартість товарів робіт та послуг. Створення такої вартості є результатом виробничої діяльності суб'єктів господарювання – резидентів Сумської області та може бути оцінене у поточних основних цінах. Зазначена вартість відображає реальні грошові надходження виробників товарів робіт та послуг після сплати усіх видів податків, які передбачені чинним законодавством України. На нашу думку, загальна вартість товарів робіт та послуг може складатися з двох основних складових частин. Першим компонентом є обсяги внутрішнього споживання – виробництво продукції робіт і послуг Сумської області, які призначені для споживання виключно на митній території України. Другий компонент – це продукція, роботи і послуги на підприємствах Сумщини, виробництво яких орієнтоване на експорт. Певна частина експортно-орієнтованої продукції дійсно експортується і призначена для споживання виключно за межами митної території України. Інша частина такої продукції залишається в Україні та споживається всередині країни.

Ми вважаємо, що внутрішній український попит на товари і послуги може частково задовольнятися виключно за рахунок виробництва товарів робіт та послуг, призначених для внутрішнього споживання. Інша частина внутрішнього попиту на товари, роботи та послуги задовольняється за рахунок споживання продукції підприємств експортно-орієнтованих видів економічної діяльності. Та ж частина внутрішнього попиту на товари, роботи та послуги, що залишилася некомпенсованою, задовольняється за рахунок імпорту з інших країн світу.

Іншими словами, ми вважаємо, що будь-яке виробництво експортної продукції і споживання імпортованих товарів робіт та послуг обов'язково пов'язане із додатковим вилученням з навколишнього середовища певних видів природних ресурсів і розміщенням у навколишньому середовищі значної кількості забруднюючих речовин. Це і додаткові шкідливі викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря регіону, і додаткове споживання свіжої води, і додаткові

скиди шкідливих стічних вод як у поверхневій водній об'єкти, так і у підземні водні горизонти, а також розміщення додаткової кількості відходів у ґрунтах.

Слід зауважити, що негативний антропогенний вплив на довкілля регіону, пов'язаний із виробництвом товарів, робіт та послуг для внутрішнього споживання та споживанням продукції, робіт та послуг внутрішнього виробництва, сприймається нами як постійна величина і у подальшому в рамках тематики нашого дослідження нами не розглядається. Внутрішнє ж виробництво товарів, робіт та послуг на експорт і внутрішнє споживання імпортової продукції розглядається нами як основа інтенсифікації використання експортно-імпортного потенціалу регіону, є джерелом додаткового негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище Сумської області.

У сучасних умовах господарювання еколого-економічну оцінку впливу використання експортно-імпортного потенціалу на довкілля та еколого-економічну безпеку регіону, з нашої точки зору, доцільно проводити у чіткій відповідності до універсального класифікатора товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності [88] за кожним укрупненим експортним та імпортом товарним потоком окремо. При дослідженні використання експортно-імпортного потенціалу Сумської області з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону можна виділити десять основних укрупнених експортних та імпортом товарних потоків за видами економічної діяльності. Загальна структура укрупнених експортних та імпортом товарних потоків може бути представлена у такому вигляді (табл. 3.4, 3.5).

Ми вважаємо, що використання експортно-імпортом потенціалу Сумської області пов'язане з додатковим використанням природних ресурсів, забрудненням та виснаженням навколишнього природного середовища, тобто зі створенням додаткового антропогенного навантаження на довкілля регіону. Результати проведеного нами дослідження дозволяють стверджувати, що антропогенне навантаження на довкілля Сумської області, пов'язане зі споживанням імпортом товарів, робіт та послуг, буде значно відрізнятися від того антропогенного навантаження, яке пов'язане з виробництвом товарів, робіт та послуг на експорт.

Таблиця 3.4

Обсяги експорту товарів та послуг за основними укрупненими товарними потоками у Сумській області

	2008	2009	2010	2011	2012
Сільське господарство	336,390	400,670	469,400	632,210	708,010
Добувна промисловість	9,890	11,780	13,810	18,590	20,820
Харчова промисловість	96,240	114,630	134,290	180,870	202,560
Хімічна промисловість	934,970	1 113,620	1 304,650	1 757,180	1 967,840
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	164,150	195,510	229,050	308,500	345,480
Металургійне виробництво	218,560	260,330	304,980	410,770	460,020
Виробництво машин та устаткування	2 429,380	2 893,600	3 389,970	4 565,790	5 113,180
Будівництво	124,570	148,380	173,830	234,120	262,190
Транспорт	167,300	199,260	233,440	314,420	352,110
Інші види економічної діяльності	15,740	18,750	21,960	29,580	33,130
Усього експорт товарів та послуг	4 497,19	5 356,53	6 275,38	8 452,03	9 465,34

Джерело: розроблено автором на основі даних Головного управління статистики в Сумській області [91, 188-193]

Таблиця 3.5

Обсяги імпорту товарів та послуг за основними укрупненими товарними потоками у Сумській області

	2008	2009	2010	2011	2012
Сільське господарство	302,540	272,290	362,560	612,250	514,210
Добувна промисловість	184,920	166,430	221,610	374,230	314,310
Харчова промисловість	392,520	353,270	470,390	794,350	667,150
Хімічна промисловість	740,760	666,690	887,710	1 499,090	1 259,040
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	76,520	68,870	91,700	154,860	130,060
Металургійне виробництво	326,630	293,970	391,420	661,000	555,160
Виробництво машин та устаткування	738,990	665,100	885,590	1 495,500	1 256,030
Будівництво	194,840	175,360	233,500	394,310	331,170
Транспорт	523,950	471,560	627,890	1 060,330	890,540
Інші види економічної діяльності	60,930	54,840	73,020	123,310	103,560
Усього імпорт товарів та послуг	3 542,60	3 188,38	4 245,39	7 169,23	6 021,23

Джерело: розроблено автором на основі даних Головного управління статистики в Сумській області [91, 188-193]

Узагальнюючи результати проведеного нами дослідження можна визначити, яка саме частина антропогенного навантаження на довкілля Сумської області буде більшою – від виробництва товарів, робіт та послуг на експорт чи від споживання імпортованих товарів, робіт та послуг. Це, насамперед, може залежати від того, які саме продукція, роботи або послуги входять до складу того або іншого товарного

потоків і до якого виду економічної діяльності належить її виробництво та споживання.

Проведемо розрахунок ступеня антропогенного навантаження на довкілля Сумської області при виробництві товарів, робіт та послуг певного виду економічної діяльності на експорт і при споживанні імпортованих товарів, робіт та послуг того ж виду. Результати проведеного нами дослідження дозволяють провести економічну оцінку впливу використання експортно-імпортного потенціалу Сумської області окремо за кожним укрупненим експортним та імпортованим товарним потоком на стан навколишнього природного середовища регіону (табл. 3.6, 3.7).

Грунтуючись на результатах досліджень, присвячених питанням обліку економічного збитку від забруднення навколишнього природного середовища, які проведені як вітчизняними та і зарубіжними ученими [10, с. 138-142; 34; 42, 122, 125, 126, 133, 148, 227, 241, 245], можна зробити припущення стосовно того, що споживання імпортованих товарів, робіт і послуг та виробництвом товарів, робіт і послуг на експорт дійсно по різному впливає на довкілля.

Урахування вимог еколого-економічної безпеки у системі економічних розрахунків впливу використання експортно-імпортного потенціалу на навколишнє природне середовище Сумської області дозволяє оптимізувати товарну структуру експортно-імпортованих потоків. З одного боку, це може сприяти оптимізації виробництва товарів, робіт та послуг на експорт і споживання імпортованих товарів, робіт та послуг з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки, а з іншого – спонукає при використанні експортно-імпортного потенціалу до ресурсозбереження і вибору альтернативних, відновлювальних видів ресурсів – оптимізує споживання природних ресурсів Сумської області. Вирішення цих питань, на нашу думку, має здатність докорінно впливати на ефективність урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону при використанні експортно-імпортованих потенціалів Сумської області.

У свою чергу урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону при використанні експортно-імпортованих потенціалів Сумської області надає

можливість практично повністю вилучити зі структури експортно-імпортних товарних потоків екологічно несприятливі види товарів, робіт та послуг.

Таблиця 3.6

Антропогенне навантаження експорту товарів та послуг за основними укрупненими товарними потоками у Сумській області*

	2008	2009	2010	2011	2012
Сільське господарство	44,690	62,910	53,860	71,770	84,650
Добувна промисловість	1,590	2,200	2,030	2,980	2,370
Харчова промисловість	8,190	11,470	20,160	15,750	24,330
Хімічна промисловість	134,930	182,630	145,490	223,630	343,380
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	16,350	27,980	36,190	35,320	55,380
Металургійне виробництво	58,490	77,000	69,340	115,710	89,780
Виробництво машин та устаткування	271,070	230,620	297,200	316,590	407,520
Будівництво	13,550	19,570	21,590	36,020	32,560
Транспорт	38,660	54,200	58,240	63,660	108,010
Інші види економічної діяльності	1,720	1,220	1,600	2,590	2,050
Усього антропогенне навантаження від експорту	589,24	669,80	705,70	884,02	1 150,03

*Джерело: розроблено автором на основі даних Головного управління статистики в Сумській області [137, 188-193]

Таблиця 3.7

Антропогенне навантаження споживання імпортних товарів та послуг за основними укрупненими товарними потоками у Сумській області*

	2008	2009	2010	2011	2012
Сільське господарство	88,380	104,660	148,280	282,400	221,370
Добувна промисловість	18,570	11,840	23,190	43,850	28,940
Харчова промисловість	73,040	74,130	62,520	138,910	90,530
Хімічна промисловість	73,860	43,460	74,900	149,470	115,880
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	9,870	8,030	11,830	15,500	17,450
Металургійне виробництво	14,490	23,020	24,520	34,500	24,630
Виробництво машин та устаткування	33,210	25,620	42,640	47,050	41,530
Будівництво	26,770	18,620	37,910	60,080	45,500
Транспорт	185,610	206,660	321,030	383,360	357,750
Інші види економічної діяльності	5,960	5,780	4,670	9,470	7,720
Усього антропогенне навантаження від імпорту	529,76	521,82	751,49	1 164,59	951,30

*Джерело: розроблено автором на основі даних Головного управління статистики в Сумській області [137, 188-193]

Це, на нашу думку, дозволить зменшити антропогенне навантаження на навколишнє природне середовище Сумської області приблизно у декілька разів.

Розробка та впровадження прогресивних енергозберігаючих та екологічно чистих технологічних процесів, подальша модернізація і структурна перебудови і удосконалення виробничих систем регіону дозволять знизити рівень забруднення навколишнього природного середовища Сумської області та зменшити рівень споживання природних ресурсів при виробництві товарів, робіт та послуг на експорт і споживанні імпортованих товарів, робіт та послуг.

З нашої точки зору, економічні механізми урахування вимог еколого-економічної безпеки при використанні експортно-імпортованого потенціалу регіону повинні бути спрямовані на розвиток саме таких варіантів функціонування економічної системи Сумської області. У таких умовах очевидною, на нашу думку, є необхідність обліку показників, які пов'язані із еколого-економічною оцінкою негативної дії використання експортно-імпортованого потенціалу на навколишнє природне середовище. Таким показником, що розраховується на одиницю вимірювання експорту або імпорту, є еколого-економічна напруженість використання експортно-імпортованого потенціалу, яка, на нашу думку, безумовно пов'язана з екологічною ємністю виробництва товарів, робіт та послуг на експорт і споживання імпортованих товарів, робіт та послуг.

Детальному дослідженню питань екологічної ємності різних галузей економіки присвячені такі роботи [125, 126, 241, 245] вітчизняних та зарубіжних авторів, де за основними видами економічної діяльності представлені середні величини екологічної ємності виробництва товарів та послуг. Нами ж розглядається еколого-економічна напруженість використання експортно-імпортованого потенціалу, під якою нами розуміється відносний показник, який характеризує рівень прояву еколого-економічних загроз і небезпек, що виникають у результаті забруднення навколишнього середовища і порушення еколого-економічної рівноваги при виробництві експортних і споживанні імпортованих товарів, робіт та послуг віднесені на одиницю експортно-імпортованого товарного потоку на території даного регіону у визначений період часу.

Еколого-економічна напруженість використання експортно-імпортованого потенціалу може складатися з двох основних частин: екологічної та економічної.

Екологічна напруженість виробництва товарів, робіт та послуг на експорт і споживання імпортованих товарів, робіт та послуг характеризує ступінь експлуатації природних ресурсів Сумської області при використанні її експортно-імпортного потенціалу. У свою чергу економічна напруженість характеризує величину економічного збитку, що завдається забрудненням навколишнього природного середовища регіону на всіх стадіях використання його експортно-імпортного потенціалу. Показник екологічної ємності використанні експортно-імпортного потенціалу розраховується на одиницю виробництва товарів, робіт та послуг на експорт і споживання імпортованих товарів, робіт та послуг.

Враховуючи результати проведених нами досліджень маємо можливість визначити еколого-економічну напруженість використання експортно-імпортного потенціалу у Сумській області. Результати розрахунків еколого-економічної напруженості використання експортно-імпортного потенціалу у Сумській області наведені на рис. 3.5.

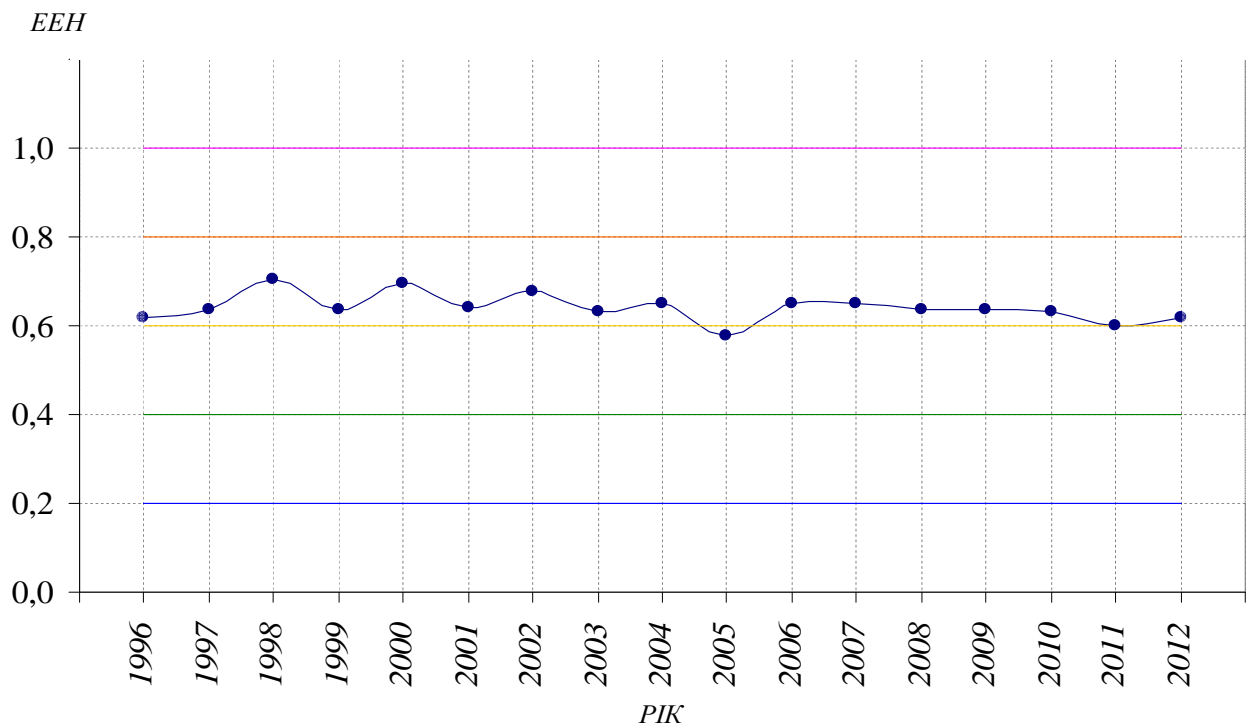

Рис. 3.5. Еколого-економічна напруженість ($\omega_{\text{ІНТ}}$) використання експортно-імпортного потенціалу Сумської області, авторські розрахунки

Еколого-економічну напруженість експорту порівнюємо до суми екологічної та економічної напруженості виробництва одиниці продукції, роботи та послуги даного виду економічної діяльності, а еколого-економічну напруженість імпорту приймаємо такою, що дорівнює еколого-економічній напруженості споживання одиниці імпортованої продукції, роботи та послуги.

На забезпечення збалансованості економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами в регіоні істотно впливають експортно-імпортний потенціал регіону і урахування або неврахування вимог еколого-економічної безпеки регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу.

Так, наприклад, видобування і експорт за межі Сумської області природних ресурсів суттєво знижує природно-ресурсний потенціал регіону, збільшує ступінь антропогенного навантаження на довкілля Сумської області внаслідок виникнення значної кількості відходів первинної переробки цих ресурсів, порушення природних екосистем, виснаження довкілля. Неврахування вимог еколого-економічної безпеки регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу може призводити до порушення еколого-економічної збалансованості в регіоні. Імпорт на Сумщину екологічно недосконалої або відверто небезпечної сировини і матеріалів, продукції (робіт, послуг), техніки та технологій виробництва, значно збільшує обсяги відходів виробництва і споживання, що розміщуються в навколишньому природному середовищі, що також порушує екологічну рівновагу довкілля – загострює в регіоні стан еколого-економічної незбалансованості. Виключення виробництва на території Сумщини продукції відходоємних і природоємних галузей за рахунок її імпорту суттєво знизить ступінь порушення екологічної рівноваги і зменшить антропогенне навантаження на навколишнє природне середовище регіону.

Таким чином, урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу може передбачати відновлення екологічної рівноваги навколишнього природного середовища за рахунок скорочення обсягів ресурсоємної частини експорту і збільшення обсягів

імпорту безпечних для людини і довкілля видів товарів, робіт та послуг, що у сукупності сприятимуть суттєвому зниженню антропогенного навантаження при використанні експортно-імпортного потенціалу Сумської області на елементи навколишнього природного середовища і забезпечуватимуть підтримання збалансованості економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами.

3.3 Рекомендації щодо оптимізації управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки

Результати проведеного нами дослідження дозволяють стверджувати, що під впливом інтенсифікації використання експортно-імпортного потенціалу регіону стан його навколишнього природного середовища може змінюватися у непередбачуваному напрямі, що, за умови неврахування вимог еколого-економічної безпеки регіону, може завдавати суттєвих економічних збитків еколого-економічній підсистемі регіону.

Використання експортно-імпортного потенціалу будь-якого регіону може бути охарактеризоване географічною і товарною структурою експортних та імпортних товарних потоків. Вплив структури регіональних експортно-імпортних товарних потоків на загальний рівень прояву еколого-економічних загроз і небезпек при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону може бути виражений питомою вагою відходоємних та природоємних видів товарів, робіт і послуг у таких потоках.

Чим вищою є питома вага таких товарів, робіт та послуг у структурі регіональних експортно-імпортних товарних потоків, тим більшим є антропогенне навантаження, спричинене інтенсифікацією використання експортно-імпортного потенціалу регіону, на елементи його навколишнього природного середовища, тим більшою є невідповідність такого навантаження асиміляційному потенціалу регіону.

Ми вважаємо, що урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу може полягати у еколого-економічній оптимізації структури регіональних експортно-імпортних товарних потоків – максимізації обсягів зовнішньої торгівлі зі зниженням, у структурі експортних товарних потоків регіону, питомої ваги тих видів продукції, робіт і послуг, виробництво яких, на території даного регіону, є природоємним і екологічно небезпечним, з одночасним підвищенням частки природо- і ресурсозберігаючих виробництв, а також екологічно чистий імпорт, який може сприяти зниженню обсягів імпорту на територію регіону або виробництва на його території недосконалої природоємної, відходоємної та екологічно небезпечної продукції.

Використання експортно-імпортного потенціалу регіону нами розглядається як частина регіональної еколого-економічної підсистеми. Усі елементи регіональної еколого-економічної підсистеми об'єднані сукупністю прямих і зворотних зв'язків. З метою забезпечення збалансованого функціонування регіональної еколого-економічної підсистеми, урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу можна здійснювати за допомогою екологізації взаємодії між собою усіх елементів регіональної еколого-економічної підсистеми. Урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону може розглядатися як безперервний процес, що охоплює фази формування, розвитку і, особливо, використання його експортно-імпортного потенціалу. На всіх стадіях цього циклу необхідно врахувати вимоги еколого-економічної безпеки регіону.

Таким чином, урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону охопить всі структурні елементи регіональної еколого-економічної підсистеми, що пов'язані з використанням експортно-імпортного потенціалу регіону. Урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу являтиме собою безперервний процес регулювання економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами,

підпорядкований основному принципу – еколого-економічній збалансованості регіонального розвитку. У такому випадку урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу не буде лише разовим природоохоронним заходом.

Організаційною основою урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу є системи організаційних структур управління централізованими і децентралізованими установами, організаціями і службами, що виконують такі функції узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами, як прогнозування, планування, аналіз, регулювання, облік і контроль результатів урахування вимог еколого-економічної безпеки при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону.

Протікання процесів урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу є можливим лише у тому випадку, коли будуть сформовані відповідні організаційно-економічні механізми як у суб'єктів господарювання та у системі місцевого самоврядування, так і на рівні країни у цілому. Їх дія забезпечуватиме безперервність процесів узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами.

Підсистема управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону у цілому, на регіональному рівні, може збігатися з підсистемою управління його економічним потенціалом. Функціонально елементи такої підсистеми можуть бути взаємопов'язаними з відповідними територіальними представництвами державних органів влади, органами місцевого самоврядування, спеціальними екологічними службами і суб'єктами господарювання регіону.

У процесі управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону кожна країна вимушена

ухвалювати еколого-економічні рішення, які базуються на припущеннях про стохастичний характер майбутнього.

З метою узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами робляться спроби спрогнозувати стан регіональної еколого-економічної підсистеми і його залежність від ступеня використання експортно-імпортного потенціалу.

Ми вважаємо, що, суттєвим аспектом урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону є розуміння особливостей впливу використання його експортно-імпортного потенціалу на довкілля і тих змін, які відбуваються у регіональній еколого-економічній підсистемі під впливом міжнародних економічних відносин. Управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону ґрунтується на розумінні нами природи регіональної еколого-економічної підсистеми, а також наших прогнозах її стану на майбутнє.

Зміни регіональної еколого-економічної підсистеми, спричинені впливом використання експортно-імпортного потенціалу регіону, не завжди мають випадковий характер. Можуть відбуватися як раптові зміни, так і тривалі та систематичні реорганізації елементів регіональної еколого-економічної підсистеми, пов'язані з дією на них використання експортно-імпортного потенціалу регіону. Прогнозування результатів впливу використання експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону на елементи регіональної еколого-економічної підсистеми є достатньо складним процесом в умовах невизначеності і потребує ретельного вивчення офіційних статистичних даних та існуючого досвіду здійснення господарської діяльності. Такий підхід передбачає зосередження лише на певній кількості еколого-економічних показників з використанням статистичної інформації за певний обмежений проміжок часу у минулому.

У той же час, відсутність будь-яких економічних прогнозів впливу використання експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону на стан довкілля може викликати додаткове

збільшення негативного антропогенного навантаження на елементи регіональної еколого-економічної підсистеми і спричинити виникнення додаткових економічних збитків, викликаних спустошенням, виснаженням, деградацією та забрудненням довкілля.

Ми вважаємо, що, під час управління використанням експортно-імпортного потенціалу, нам необхідні шляхи для формалізації нашого бачення того, як працює організаційно-економічний механізм урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону при узгодженні економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами. Що, на нашу думку, є джерелом більш точних та детальних методів аналізу впливу використання експортно-імпортного потенціалу на стан елементів регіональної еколого-економічної підсистеми. Такі методи, перш за все, повинні враховувати дію невизначеності, а також бути доволі простими у використанні. Вони повинні враховувати наслідки зміни елементів регіональної еколого-економічної підсистеми під впливом використання експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону.

Ґрунтуючись на запропонованій економіко-математичній моделі нами були проведені розрахунки, що характеризують управління використанням експортно-імпортного потенціалу у системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону на прикладі Сумської області за період з 1996 по 2012 рр. за формулою 3.1 яку записано використовуючи модель 2.23 та дані з додатків Г і Д, а також графічно побудовано зону еколого-економічної безпеки використання експортно-імпортного потенціалу Сумської області. У сучасних умовах господарювання співвідношення між обсягами експорту та імпорту може бути будь-яким. Нам необхідно скласти такий план виробництва продукції на експорт і споживання імпортової продукції, при якому б забезпечувалися максимально можливі обсяги зовнішньої торгівлі та максимально можливе зовнішньоторговельне сальдо при мінімально можливому споживанні природних ресурсів і забрудненні навколишнього середовища.

$$\begin{array}{l}
 L_1 = X_1 + X_2 \rightarrow \max \\
 \left\{ \begin{array}{l}
 0,24X_1 \geq 17,2 \\
 0,09X_2 \geq 2,85 \\
 -1,4X_2 \leq 372 \\
 X_1 - X_2 \geq 0 \\
 -0,4X_1 \leq 61,4 \\
 1,42X_2 \geq 384 \\
 0,12X_1 \leq 1150 \\
 0,16X_2 \leq 951 \\
 X_1 - 1,5X_2 = 0 \\
 X_1 \geq 0 \\
 X_2 \geq 0
 \end{array} \right.
 \end{array}
 \quad
 \begin{array}{l}
 L_2 = X_1 - X_2 \rightarrow \max \\
 \left\{ \begin{array}{l}
 0,24X_1 \geq 17,2 \\
 0,09X_2 \geq 2,85 \\
 -1,4X_2 \leq 372 \\
 X_1 - X_2 \geq 0 \\
 -0,4X_1 \leq 61,4 \\
 1,42X_2 \geq 384 \\
 0,12X_1 \leq 1150 \\
 0,16X_2 \leq 951 \\
 X_1 - 1,5X_2 = 0 \\
 X_1 \geq 0 \\
 X_2 \geq 0
 \end{array} \right.
 \end{array}
 , \quad (3.1)$$

де L_1 – обсяг зовнішньої торгівлі; L_2 – сальдо зовнішньої торгівлі; X_1 – обсяг експорту; X_2 – обсяг імпорту.

Припустимо, що регіональна економічна підсистема може забезпечити обсяг експорту у розмірі X_1 млн. грн і споживання імпортової продукції в обсязі X_2 млн. грн. Оскільки обсяги виробництва продукції на експорт і обсяги споживання імпортової продукції повинні знаходитися в рамках обмежень, обумовлених забезпеченням еколого-економічної безпеки, а обсяги експорту та імпорту не можуть бути негативними, повинні виконуватися нерівності (модель 3.1), які сформовано для умов використання експортно-імпортного потенціалу Сумської області. Проведемо розрахунки на прикладі 2012 року, використовуючи дані з додатків Г і Д.

Обсяг зовнішньої торгівлі при величині експорту X_1 та імпорту X_2 складе $L_1 = X_1 + X_2$, а зовнішньоторговельне сальдо $L_2 = X_1 - X_2$. Таким чином, задача управління використанням експортно-імпортного потенціалу Сумської області в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону в 2012 році може бути приведена до такого математичного завдання: серед всіх невід’ємних вирішень даної системи лінійних нерівностей потрібно знайти таке, при якому функції $L_1 = X_1 + X_2$ і $L_2 = X_1 - X_2$ приймають максимальне значення. Знайдемо рішення сформульованої нами задачі управління використанням експортно-імпортного потенціалу Сумської області в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, використовуючи її геометричну інтерпретацію. Загальні методичні

рекомендації до розв'язання задач лінійного програмування геометричним способом наведено у [4, с. 16–29; 107, с. 55–63; 110, с. 33–47]. Спочатку визначимо зону еколого-економічної безпеки використання експортно-імпортного потенціалу Сумської області. Для цього в нерівностях представленої системи еколого-економічних обмежень і граничних умов знаки нерівностей замінимо на знаки точної рівності і знайдемо відповідні прямі (рис. 3.6).

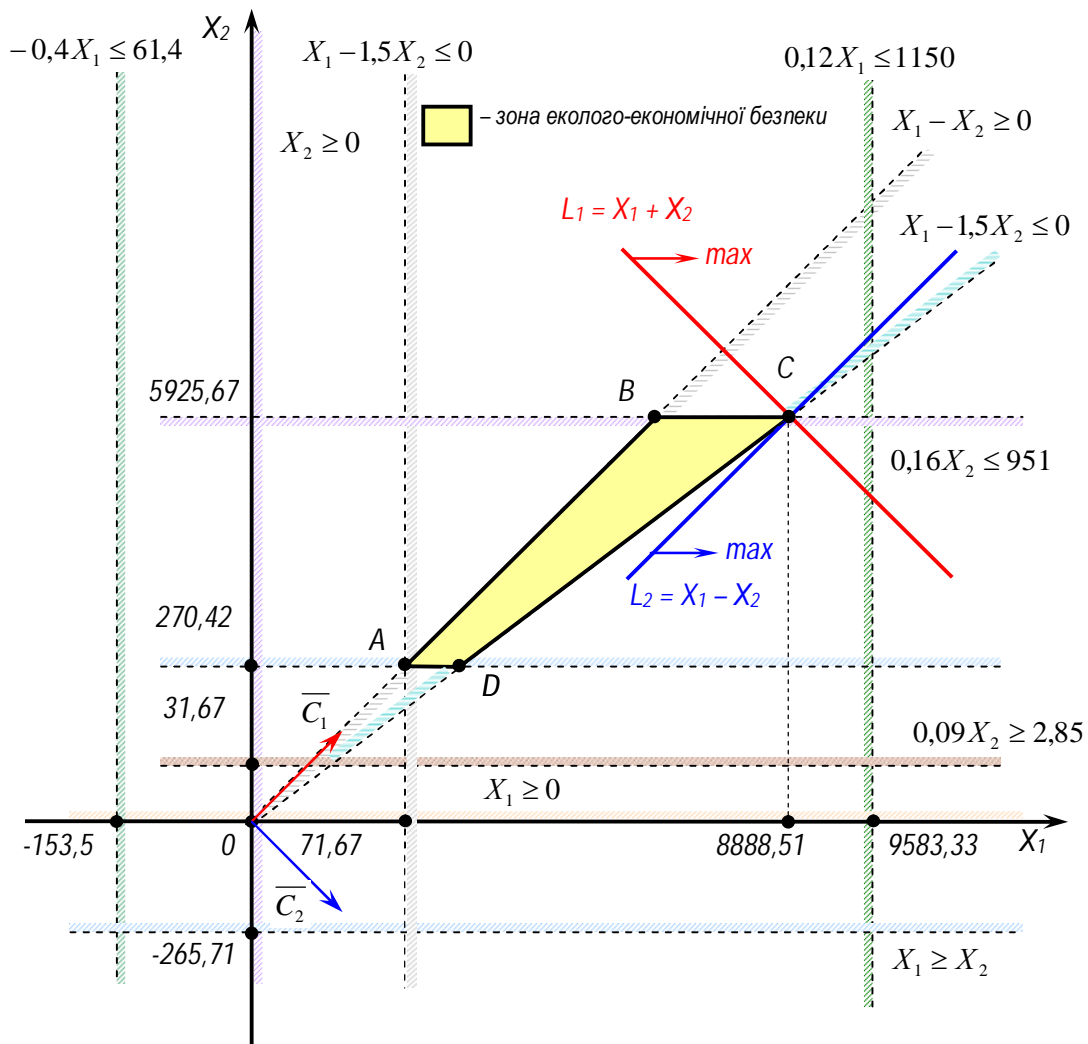

Рис. 3.6. Зона еколого-економічної безпеки використання експортно-імпортного потенціалу Сумської області у 2012 р., авторські розрахунки

Кожна з побудованих прямих ділить площину на дві напівплощини. Координати точок однієї напівплощини задовольняють вимогам початкових еколого-економічних обмежень, а іншої – ні. Щоб визначити напівплощину, яку шукають, необхідно узяти точку, що належить будь-якій з напівплощин, що утворилися, і перевірити, чи задовольняють її координати вимогам еколого-

економічних обмежень використання експортно-імпортного потенціалу регіону. Якщо координати узяті точки задовольняють вимогам даного еколого-економічного обмеження, то напівплощиною, яку шукають, є та, до якої належить ця точка, у іншому разі – необхідно вибрати іншу напівплощину. Вибрані нами напівплощини позначені штрихуванням (рис. 3.6). Перетин отриманих напівплощин і визначає зону еколого-економічної безпеки використання експортно-імпортного потенціалу Сумської області.

Зоною еколого-економічної безпеки використання експортно-імпортного потенціалу Сумської області є багатокутник $ABCD$. Координати будь-якої точки, що належить цьому багатокутнику, задовольняють записаній нами системі еколого-економічних обмежень використання експортно-імпортного потенціалу регіону і умові невід’ємних змінних. Тому сформульована задача управління використанням експортно-імпортного потенціалу Сумської області в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону буде мати розв’язок, якщо ми знайдемо точку, що належить багатокутнику $ABCD$, в якій функції $L_1=X_1+X_2$ і $L_2=X_1-X_2$ приймають максимальне значення.

Для того, щоб знайти вказану точку, побудуємо вектори $C_1 = (1; 1)$, $C_2 = (1; -1)$ і прямі $X_1+X_2=h_1$, $X_1-X_2=h_2$, де h_1 і h_2 – деякі постійні такі, що прямі $X_1+X_2=h_1$, $X_1-X_2=h_2$ мають спільні точки з зоною еколого-економічної безпеки використання експортно-імпортного потенціалу – багатокутник $ABCD$. Так, наприклад, припустимо, що $h_1=200$, а $h_2=100$ і побудуємо прямі $X_1+X_2=200$ та $X_1-X_2=100$. В цьому випадку, якщо взяти будь-яку точку, що належить кожній з побудованих прямих і зоні еколого-економічної безпеки використання експортно-імпортного потенціалу – багатокутник $ABCD$, то координати цих точок визначають такі плани виробництва продукції на експорт і споживання імпортової продукції, при яких обсяги зовнішньої торгівлі будуть дорівнювати 200 млн. грн, а зовнішньоторговельне сальдо – 100 млн. грн при мінімально можливих для таких обсягів експорту та імпорту споживанні природних ресурсів і забруднення навколишнього середовища.

Далі, вважаючи h_1 і h_2 рівними деяким числам, більшим ніж 200 і 100 відповідно, ми отримуватимемо різні паралельні прямі. Якщо вони матимуть спільні точки із зоною еколого-економічної безпеки використання експортно-імпортного потенціалу – багатокутником ABCD, то ці точки визначають плани виробництва продукції на експорт і споживання імпортової продукції, при яких обсяги зовнішньої торгівлі перевищать 200 млн. грн, а зовнішньоторговельне сальдо – 100 млн. грн відповідно.

Переміщаючи побудовані прямі $L_1=X_1+X_2$ і $L_2=X_1-X_2$ у напрямі векторів $C_1 = (1; 1)$, $C_2 = (1; -1)$ відповідно, можемо побачити, що останньою найбільшою за значенням спільною їх точкою із зоною еколого-економічної безпеки використання експортно-імпортного потенціалу – багатокутником ABCD є точка С, координати якої і визначають плани виробництва продукції на експорт і споживання імпортової продукції, при якому забезпечується максимально можливі обсяги зовнішньої торгівлі і максимально можливе зовнішньоторговельне сальдо при мінімально можливому споживанні природних ресурсів і забрудненні навколишнього середовища.

Знайдемо координати точки С як точки перетину відповідних еколого-економічних обмежень використання експортно-імпортного потенціалу регіону. Вирішивши записану нами систему рівнянь, отримаємо $X_1=8888,51$ млн. грн, а $X_2=5925,70$ млн. грн. Отже, якщо регіональна економічна підсистема в умовах 2012 року зможе забезпечити обсяг експорту у розмірі 8888,51 млн. грн і споживання імпортової продукції в обсязі 5925,67 млн. грн., забезпечивши тим самим максимально можливі обсяги зовнішньої торгівлі у розмірі 14814,18 млн. грн і максимально можливе зовнішньоторговельне сальдо у розмірі 2962,836 млн. грн при мінімально можливому, в даних умовах господарювання, споживанні природних ресурсів і забрудненні навколишнього середовища, що задовольняє вимогам забезпечення еколого-економічної безпеки регіону.

Вирішимо сформульовану нами задачу управління використанням експортно-імпортного потенціалу Сумської області в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, використовуючи симплексний метод. Загальні

методичні рекомендації до розв'язання задач лінійного програмування симплексним методом наведено у [4, с. 29–250; 107, с. 63–187; 110, с. 47–247]
Запишемо цільову функцію і обмеження у такому вигляді:

$$\begin{cases} X_1 + X_2 \rightarrow \max \\ 0,24X_1 \geq 17,2 \\ 0,99X_2 \geq 2,85 \\ -1,4X_2 \leq 372 \\ X_1 - X_2 \geq 0 \\ -0,4X_1 \leq 61,4 \\ 1,42X_2 \geq 384 \\ 0,12X_1 \leq 1150 \\ 0,16X_2 \leq 951 \\ X_1 - 1,5X_2 \leq 0 \\ X_1 \geq 0 \\ X_2 \geq 0 \end{cases}$$

Приведемо систему обмежень до симетричної форми. Для цього перетворимо нерівності із знаком « \geq » в нерівності із знаком « \leq » шляхом множення на (-1) обох частин нерівностей, що мають знак « \geq ». Тоді система матиме вигляд:

$$\begin{cases} X_1 + X_2 \rightarrow \max \\ -0,24X_1 \leq -17,2 \\ -0,99X_2 \leq -2,85 \\ -1,4X_2 \leq 372 \\ X_2 - X_1 \leq 0 \\ -0,4X_1 \leq 61,4 \\ -1,42X_2 \leq -384 \\ 0,12X_1 \leq 1150 \\ 0,16X_2 \leq 951 \\ X_1 - 1,5X_2 \leq 0 \\ -X_1 \leq 0 \\ -X_2 \leq 0 \end{cases}$$

Далі приведемо систему обмежень до канонічного вигляду. Для цього необхідно нерівності перетворити в рівності, з додаванням додаткових невід'ємних змінних. Тоді система матиме вигляд:

$$\begin{aligned}
 & X_1 + X_2 \rightarrow \max \\
 & \left\{ \begin{aligned}
 -0,24X_1 + 0X_2 + X_3 &= -17,2 \\
 0X_1 - 0,99X_2 + X_4 &= -2,85 \\
 0X_1 - 1,4X_2 + X_5 &= 372 \\
 -X_1 + X_2 + X_6 &= 0 \\
 -0,4X_1 + 0X_2 + X_7 &= 61,4 \\
 0X_1 - 1,42X_2 + X_8 &= -384 \\
 0,12X_1 + 0X_2 + X_9 &= 1150 \\
 0X_1 + 0,16X_2 + X_{10} &= 951 \\
 X_1 - 1,5X_2 + R_1 &= 0 \\
 -X_1 + 0X_2 + X_{11} &= 0 \\
 0X_1 - X_2 + X_{12} &= 0
 \end{aligned} \right.
 \end{aligned}$$

Розділимо змінні на базисні та свободні і запишемо систему рівнянь в стандартній формі.

$$\begin{aligned}
 & X_1 + X_2 \rightarrow \max \\
 & \left\{ \begin{aligned}
 X_3 &= -17,2 + 0,24X_1 - 0X_2 \\
 X_4 &= -2,85 - 0X_1 + 0,99X_2 \\
 X_5 &= 372 - 0X_1 + 1,4X_2 \\
 X_6 &= 0 + X_1 - X_2 \\
 X_7 &= 61,4 + 0,4X_1 - 0X_2 \\
 X_8 &= -384 - 0X_1 + 1,42X_2 \\
 X_9 &= 1150 - 0,12X_1 - 0X_2 \\
 X_{10} &= 951 - 0X_1 - 0,16X_2 \\
 R_1 &= 0 - X_1 + 1,5X_2 \\
 X_{11} &= 0 + X_1 - 0X_2 \\
 X_{12} &= 0 - 0X_1 + X_2
 \end{aligned} \right.
 \end{aligned}$$

Тепер перейдемо до формування початкової симплекс таблиці. У рядок F таблиці заносяться коефіцієнти цільової функції. Так як нам необхідно знайти максимум цільової функції, то в таблицю заносяться коефіцієнти з протилежним знаком.

Оскільки серед початкового набору умов була рівність, ми ввели штучні змінні R. Це означає, що в симплекс таблицю нам необхідно додати додатковий рядок M, елементи якого розраховуються як сума відповідних елементів умов-

рівності (тих, які після приведення до канонічного вигляду містять штучні змінні R), узяті з протилежним знаком. Початкова симплекс таблиця матиме такий вигляд:

	X1	X2	Своб. член
F	-1	1	0
X3	-0,24	0	-17,2
X4	0	-0,09	-2,85
X5	0	-1,4	372
X6	-1	1	0
X7	-0,4	0	61,4
X8	0	-1,42	-384
X9	0,12	0	1150
X10	0	0,16	951
R1	1	-1,5	0
X11	-1	0	0
X12	0	-1	0
M	-1	1,5	0

У складеній нами таблиці є від'ємні елементи в стовпці вільних членів. Вибираємо максимальний по модулю елемент, він задає ведучий рядок. У цьому рядку теж знаходимо максимальний по модулю від'ємний елемент, він задає ведучий стовець. Зміна в ведучому рядку виключається з базису, змінна відповідного ведучого стовпця включається в базис. Відповідно перерахуємо симплекс-таблицю:

	X1	X8	Своб. член
F	-1	0,704	-270,423
X3	-0,24	-0	-17,2
X4	0	-0,063	21,488
X5	0	-0,986	750,592
X6	-1	0,704	-270,423
X7	-0.4	-0	61,4
X2	-0	-0,704	270,423
X9	0.12	-0	1150
X10	0	0,113	907,732
R1	1	-1,056	405,634
X11	-1	-0	0
X12	0	-0,704	270,423
M	-1	1,056	-405,634

Знову у складеній нами таблиці є від'ємні елементи в стовпці вільних членів. Вибираємо максимальний по модулю елемент, він задає ведучий рядок. У цьому рядку теж знаходимо максимальний по модулю від'ємний елемент, він задає ведучий стовець. Зміна в ведучому рядку виключається з базису, змінна відповідного ведучого стовпця включається в базис. Перерахуємо симплекс-таблицю:

	X6	X8	Своб. член
F	-1	0	0
X3	-0,24	-0,169	47,702
X4	-0	-0,063	21,488
X5	-0	-0,986	750,592
X1	-1	-0,704	270,423
X7	-0,4	-0,282	169,569
X2	-0	-0,704	270,423
X9	0,12	0,084	1117,549
X10	-0	0,113	907,732
R1	1	-0,352	135,211
X11	-1	-0,704	270,423
X12	-0	-0,704	270,423
M	-1	0,352	-135,211

Оскільки в стовпці вільних членів немає від'ємних елементів, то знайдено допустиме рішення. У рядку M є від'ємні елементи, це означає що отримане рішення не оптимальне. Визначимо ведучий стовець. Для цього знайдемо в рядку M максимальний по модулю від'ємний елемент. Ведучим рядком буде той, для якого відношення вільного члена до відповідного елементу ведучого стовпця буде мінімальним. Ведучим рядком є R₁, а ведучий елемент 1.

	X8	Своб. член
F	-0,352	135,211
X3	-0,253	80,153
X4	-0,063	21,488
X5	-0,986	750,592
X1	-1,056	405,634
X7	-0,423	223,653
X2	-0,704	270,423
X9	0,126	1101,324
X10	0,113	907,732
X6	-0,352	135,211
X11	-1,056	405,634
X12	-0,704	270,423
M	0	0

У рядку М від'ємні елементи відсутні. Розглянемо рядок F, в якому є від'ємні елементи, це означає що отримане рішення не оптимальне. Визначимо ведучий стовпець.

Для цього знайдемо в рядку F максимальний по модулю від'ємний елемент. Ведучим рядком буде той, для якого позитивне відношення вільного члена до відповідного елементу ведучого стовпця мінімально.

	X10	Своб. член
F	3,115	2962,836
X3	2,243	2116,364
X4	0,558	527,569
X5	8,726	8671,156
X1	9,345	8888,51
X7	3,742	3620,017
X2	6,23	5925,674
X9	-1,117	87,234
X8	8,85	8033,027
X6	3,115	2962,836
X11	9,345	8888,51
X12	6,23	5925,674
M	0	0

Оскільки в рядку F немає від'ємних елементів, то знайдено оптимальне рішення $F=2962,836$ при значеннях змінних рівних: $X1=8888,51$, $X2=5925,674$.

Як показують проведені нами розрахунки, оптимальний, з точки зору забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, обсяг зовнішньоторгівельних операцій, наприклад у 2012 р., повинен був сягати приблизно 14 814, 184 млн. грн, при обсягах експорту – 8 888,510 млн. грн та імпорту – 5 925,674 млн. грн, забезпечуючи при цьому максимально можливе за даних умов господарювання сальдо зовнішньої торгівлі у розмірі 2 962,836 млн. грн.

Аналогічно проводимо розрахунки за період з 1996 р. по 2011 р. Результати розрахунків запишемо у вигляді таблиці (табл. 3.8)

Використовуючи запропоновану економіко-математичну модель нами було скориговано загальну структуру експортно-імпортних потоків Сумської області з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону (рис. Д.1, Д.2).

Таблиця 3.8

Узагальнені результати корегування показників використання експортно-імпортного потенціалу Сумської області (млн. грн)

Рік	Обсяг зовнішньої торгівлі	Сальдо зовнішньої торгівлі	Обсяг експорту	Обсяг імпорту
	$L_{1max}=X_1+X_2$	$L_{2max}=X_1-X_2$	X_1	X_2
1996	595,920	119,184	357,552	238,368
1997	555,314	111,062	333,188	222,126
1998	754,460	150,892	452,676	301,784
1999	977,527	195,505	586,516	391,011
2000	1894,980	384,540	1139,76	755,22
2001	1921,381	384,275	1152,828	768,553
2002	2520,874	504,174	1512,524	1008,35
2003	2867,989	573,597	1720,793	1147,196
2004	2992,591	598,517	1795,554	1197,037
2005	4456,662	891,332	2673,997	1782,665
2006	4333,295	866,659	2599,977	1733,318
2007	5874,007	1174,801	3524,404	2349,603
2008	7972,078	1594,416	4783,247	3188,831
2009	8070,113	1614,023	4842,068	3228,045
2010	9589,315	1917,863	5753,589	3835,726
2011	12070,937	2414,187	7242,562	4828,375
2012	14814,184	2962,836	8888,51	5925,674

Джерело: авторські розрахунки

Так, для забезпечення еколого-економічної безпеки регіону частка у структурі експортних товарних потоків, наприклад, продукції машинобудування, у порівнянні з існуючою повинна збільшитись з 32,02% до 54,02% від загального обсягу експорту, а продукції добувної промисловості навпаки зменшитись з 5,13% приблизно до 0,22% від загального обсягу експорту.

Виходячи із запропонованої економіко-математичної моделі нами були проведені розрахунки макроекономічних показників розвитку регіону на прикладі Сумської області.

Зокрема визначена динаміка таких показників як обсяги експорту та імпорту, антропогенні навантаження від використання експортно-імпортного потенціалу, ВРП без та з врахуванням екологічної складової за період з 1996 по 2012 рр. та спрогнозовано тенденції зміни цих показників на період до 2020 року (рис. 3.7, 3.8; табл. 3.9).

Таблиця 3.9

**Економічний ефект дії організаційно-економічного механізму
екологоорієнтованого управління використанням експортно-імпортного
потенціалу Сумської області, авторські розрахунки**

Показник, млн. грн	Рік						
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013*
ВРП (номінальний)	12341,0	16210,0	16060,0	18333,0	22907,0	21876,0	22569,6
ВРП (скоригований з урахуванням АН ЗТ)	11537,0	15161,5	14949,2	16964,1	20950,1	19867,1	20244,5
ВРП (скоригований з урахуванням ЕЕБР)	12234,0	16497,6	15456,6	18220,9	24038,4	21394,7	22169,6
Економічний ефект дії механізму	697,0	1336,1	507,4	1256,8	3088,3	1527,6	1925,1
Показник	Рік						
	2014*	2015*	2016*	2017*	2018*	2019*	2020*
ВРП (номінальний)	23360,4	24075,8	24729,0	25329,8	25886,0	26403,9	26888,3
ВРП (скоригований з урахуванням АН ЗТ)	20942,0	21572,9	22148,9	22678,7	23169,3	23626,0	24053,2
ВРП (скоригований з урахуванням ЕЕБР)	22960,4	23675,8	24329,0	24929,8	25486,0	26003,9	26488,3
Економічний ефект дії механізму	2018,4	2102,9	2180,1	2251,1	2316,7	2377,9	2435,1

Умовні позначення: ЗТ – зовнішня торгівля; АН – антропогенне навантаження на довкілля; ЕЕБР – еколого-економічна безпека регіону; * – прогнози дані

ЕЕН

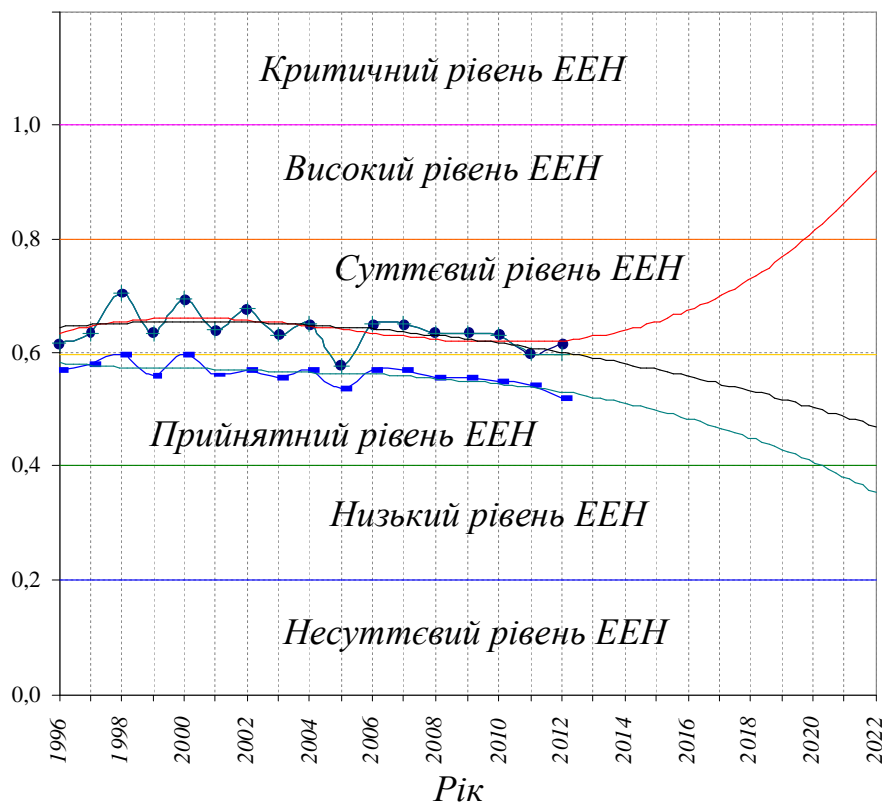

Рис.3.7. Коригування показника еколого-економічної напруженості за допомогою організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу Сумської області з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону, авторські розрахунки

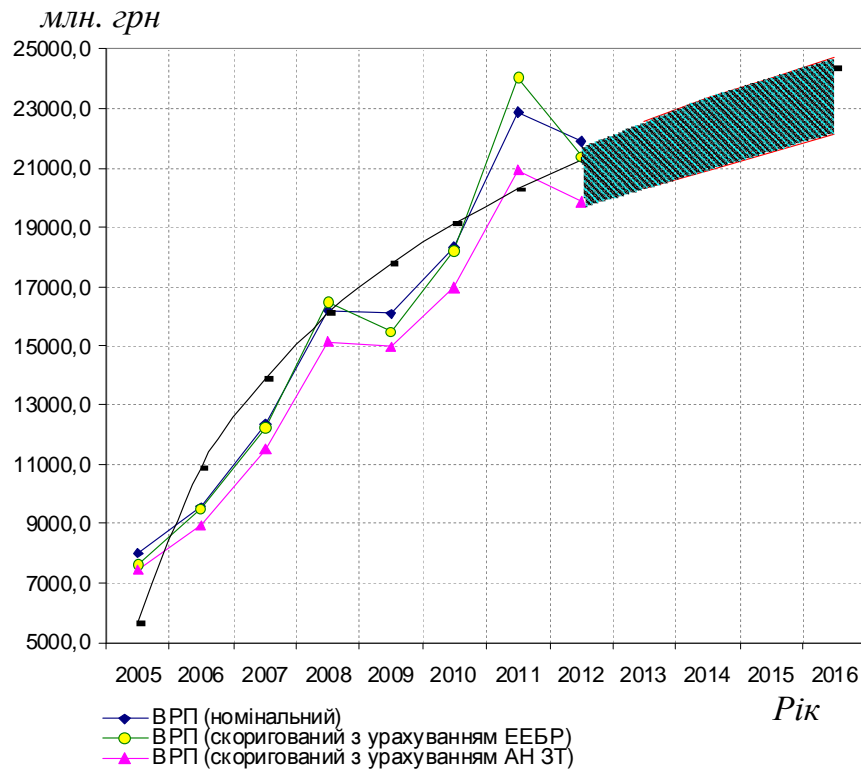

Рис. 3.8 Корегування ВРП під впливом дії організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу Сумської області з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону, авторські розрахунки

На наш погляд, запропонований у роботі науково-методичний підхід до управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, який враховує економічну оцінку рівня еколого-економічної напруженості доцільно використовувати при обґрунтуванні стратегії збалансованого розвитку як окремих регіонів, так і країни у цілому.

Зазначимо, що, наприклад, експорт за межі території регіону природних ресурсів значно знижує рівень його природно-ресурсного потенціалу та призводить до збільшення негативного антропогенного навантаження на елементи регіональної еколого-економічної підсистеми внаслідок утворення відходів первинної переробки видобутих ресурсів.

Неврахування вимог еколого-економічної безпеки регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу, суттєво порушує еколого-економічну збалансованість регіонального розвитку. Імпорт екологічно недосконалої, природоємної, відходоємної та екологічно небезпечної сировини і матеріалів,

техніки і технологій, продукції, робіт та послуг значно збільшує обсяги утворення відходів виробництва та їх розміщення у довкіллі, що, у свою чергу, також знижує рівень еколого-економічної збалансованості регіонального розвитку.

З метою урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу еколого-економічна оптимізація структури регіональних експортно-імпортних товарних потоків передбачає: по-перше те, що імпорт продукції, робіт та послуг, виробництво яких є екологічно небезпечним, відходо- та природоємним, спрямований на виключення її виробництва на території регіону, зменшуючи, тим самим негативне антропогенне навантаження на елементи регіональної еколого-економічної підсистеми; по-друге – імпорт екологічно чистої продукції може сприяти зниженню обсягів імпорту на територію регіону або виробництва на його території недосконалої природоємної, відходоємної та екологічно небезпечної продукції, що також знижує негативне антропогенне навантаження на елементи регіональної еколого-економічної підсистеми; по-третє, еколого-економічна оптимізація структури регіональних експортно-імпортних товарних потоків може також передбачати зниження, у структурі експортних товарних потоків регіону, питомої ваги тих видів продукції, робіт і послуг, виробництво яких, на території даного регіону, є природоємним і екологічно небезпечним.

Еколого-економічна оптимізація структури регіональних експортно-імпортних товарних потоків покликана знижувати антропогенне навантаження спричинене використанням експортно-імпортного потенціалу регіону на елементи регіональної еколого-економічної підсистеми і сприяти підтримці еколого-економічної збалансованості регіонального розвитку. Регіон, який експортує продукцію, що є екологічно чистою, а виробництво якої на території даного регіону, є відходоємним, природоємним і екологічно небезпечним, забруднює його довкілля, або імпортує екологічно недосконалу та екологічно небезпечну сировину і матеріали, техніку і технології, продукцію, роботи та послуги споживання яких є природоємним, відходоємним та підвищує негативний антропогенний вплив на елементи регіональної еколого-економічної підсистеми,

має отримувати відповідну компенсацію економічних збитків, спричинених розміщенням на території такого регіону екологічно небезпечних, природо- та відходоємних видів економічної діяльності, що забруднює довкілля регіону, виснажує його природно-ресурсний потенціал.

Ми вважаємо, що розмір компенсації економічних збитків, спричинених розміщенням на території такого регіону екологічно небезпечних, природо- та відходоємних видів економічної діяльності повинен забезпечувати поступову еколого-економічну оптимізацію структури регіональних експортно-імпортних товарних потоків з метою урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону і узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання та інтересів охорони довкілля в управлінні міжнародними економічними відносинами регіону та відповідного зниження негативного впливу використання його експортно-імпортного потенціалу на елементи регіональної еколого-економічної підсистеми та сприяти підтримці еколого-економічної збалансованості регіонального розвитку.

Висновки до третього розділу

1. Запропонований нами науково-методичний підхід до економічної оцінки ступеня впливу обсягів зовнішньої торгівлі на довкілля базується на визначенні показника еколого-економічної напруженості використання експортно-імпортного потенціалу регіону. Його значення коливається у межах від 0,618 до 0,705 грн на 1 грн вартості експортно-імпортного товарного потоку і залежить від його виду. Це свідчить про те, що у результаті прояву еколого-економічних небезпек, пов'язаних з використанням експортно-імпортного потенціалу на території Сумської області може мати місце руйнація економічного потенціалу регіону, що супроводжується втратою ресурсів, що не поновлюються.

2. Ґрунтуючись на запропонованій економіко-математичній моделі нами були проведені розрахунки, що характеризують управління використанням експортно-імпортного потенціалу у системі еколого-економічної безпеки регіону на прикладі Сумської області за період з 1996 по 2012 рр., а також графічно побудовано зону

еколого-економічної безпеки використання експортно-імпортного потенціалу Сумської області. Як показують проведені нами розрахунки, оптимальний, з точки зору забезпечення еколого-економічної безпеки регіону, обсяг зовнішньоторгівельних операцій, наприклад у 2012 р., повинен був сягати приблизно 14 814, 184 млн. грн, при обсягах експорту – 8 888,510 млн. грн та імпорту – 5 925,674 млн. грн, забезпечуючи при цьому максимально можливе за даних умов господарювання сальдо зовнішньої торгівлі у розмірі 2 962,836 млн. грн.

3. Використовуючи запропоновану економіко-математичну модель нами було скориговано загальну структуру експортно-імпортних потоків Сумської області з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону. Так, для забезпечення еколого-економічної безпеки регіону частка у структурі експортних товарних потоків, наприклад, продукції машинобудування, у порівнянні з існуючою повинна збільшитись з 32,02% до 54,02% від загального обсягу експорту, а продукції добувної промисловості навпаки зменшитись з 5,13% приблизно до 0,22% від загального обсягу експорту.

4. Виходячи із запропонованої економіко-математичної моделі нами були проведені розрахунки макроекономічних показників розвитку регіону на прикладі Сумської області. Зокрема визначена динаміка таких показників як обсяги експорту та імпорту, антропогенні навантаження від використання експортно-імпортного потенціалу, ВРП без та з врахуванням екологічної складової за період з 1996 по 2012 рр. та спрогнозовано тенденції зміни цих показників на період до 2020 року. На наш погляд, запропонований у роботі науково-методичний підхід до управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, який враховує економічну оцінку рівня еколого-економічної напруженості доцільно використовувати при обґрунтуванні стратегії збалансованого розвитку як окремих регіонів, так і країни у цілому.

Матеріали розділу відображені у публікаціях: [39, 41, 43, 44, 48, 49, 50].

Висновки

У дисертаційній роботі розвинено теоретичні та науково-методичні підходи до управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону, що дає змогу більш ґрунтовно та комплексно підходити до прийняття управлінських рішень і забезпечувати ефективне управління використанням експортно-імпортного потенціалу як на регіональному рівні, так і на рівні підприємства.

Результати дослідження дозволили зробити такі висновки:

1. Під експортно-імпортним потенціалом регіону (ЕІПР) розуміється максимально можливий обсяг міжнародної торгівлі товарами і послугами за умови найбільш ефективного використання всіх факторів виробництва експортних та споживання імпортних товарів, робіт і послуг у даному регіоні.

2. Проведений аналіз факторів впливу використання експортно-імпортного потенціалу регіону на довкілля дозволяє стверджувати, що з точки зору взаємозв'язку між безпекою і станом довкілля усі загрози і небезпеки можна умовно поділити на три основні групи: економічні, екологічні та еколого-економічні. Під еколого-економічною загрозою в роботі розуміється потенційна можливість нанесення фізичної, матеріальної або іншої шкоди суспільним або особистим інтересам з боку окремих факторів, що обумовлені характером господарської діяльності та станом довкілля. Еколого-економічна небезпека – це безпосередня форма прояву еколого-економічної загрози, що має конкретну математичну інтерпретацію. Еколого-економічні загрози і небезпеки мають ознаки як екологічних, так і економічних загроз та небезпек.

3. Під еколого-економічною безпекою використання експортно-імпортного потенціалу регіону розуміється стан збалансованого розвитку та захищеності регіональної соціально-економічної підсистеми від загроз та небезпек, що створюються впливом як антропогенних, так і природних факторів на довкілля регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу. Реалізація концепції збалансованого еколого-економічного розвитку зовнішньої торгівлі вимагає перетворення регіональних виробничо-господарських систем у таку нову

якість, за якої регіональна економічна підсистема при використанні свого експортно-імпортного потенціалу забезпечувала б мінімально можливе споживання природних ресурсів і забруднення довкілля при максимально можливих обсягах зовнішньої торгівлі та максимально можливому зовнішньоторговельному сальдо за допомогою екологоорієнтованого коригування структури експортно-імпортних товарних потоків регіону.

4. Під організаційно-економічним механізмом екологоорієнтованого управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону розуміється система інституційних структур, принципів їх організації, економічних методів, способів і прийомів впливу на суб'єкти господарювання, що забезпечують дотримання вимог еколого-економічної безпеки та чинного законодавства при використанні експортно-імпортного потенціалу регіону. Удосконалений науково-методичний підхід до формування організаційно-економічного механізму екологоорієнтованого управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону може базуватися на використанні показника еколого-економічної напруженості виробництва експортних і споживання імпортних товарів та послуг та еколого-орієнтованому коригуванні структури експортно-імпортних товарних потоків регіону, що сприятиме створенню принципово нової організаційно-економічної системи регіонального управління використанням експортно-імпортного потенціалу і забезпечить екологічно збалансований розвиток соціально-економічної підсистеми регіону з урахуванням вимог регіональної еколого-економічної безпеки у контексті загально визнаної концепції сталого економічного розвитку.

5. З метою урахування вимог еколого-економічної безпеки регіону при економічній оцінці використання експортно-імпортного потенціалу може бути використаний показник еколого-економічної напруженості, під якою в роботі розуміється відносний показник, який характеризує рівень прояву еколого-економічних загроз і небезпек, що виникають у результаті забруднення навколишнього середовища і порушення еколого-економічної рівноваги при виробництві експортних та споживанні імпортних товарів, робіт і послуг,

віднесених на одиницю експортно-імпортного товарного потоку на території даного регіону у визначений період часу. Запропонований у роботі науково-методичний підхід до економічної оцінки ступеня впливу обсягів зовнішньої торгівлі на довкілля базується на визначенні показника еколого-економічної напруженості використання експортно-імпортного потенціалу регіону. Його значення коливається у межах від 0,618 до 0,705 грн на 1 грн вартості експортно-імпортного товарного потоку і залежить від його виду. Це свідчить про те, що у результаті прояву еколого-економічних небезпек, пов'язаних із використанням експортно-імпортного потенціалу на території Сумської області, може мати місце руйнація економічного потенціалу регіону, що супроводжується втратою ресурсів, що не поновлюються.

6. Ґрунтуючись на запропонованій економіко-математичній моделі у дисертаційній роботі були проведені розрахунки, що характеризують управління використанням експортно-імпортного потенціалу у системі еколого-економічної безпеки регіону на прикладі Сумської області за період з 1996 р. до 2012 р., а також графічно побудовано зону еколого-економічної безпеки використання експортно-імпортного потенціалу Сумської області. Як показують проведені у роботі розрахунки, оптимальний з точки зору забезпечення еколого-економічної безпеки регіону обсяг зовнішньоторговельних операцій, наприклад, у 2012 р., повинен був сягати приблизно 14 814, 184 млн. грн при обсягах експорту – 8 888,510 млн. грн та імпорту – 5 925,674 млн. грн, забезпечуючи при цьому максимально можливе за даних умов господарювання сальдо зовнішньої торгівлі у розмірі 2 962,836 млн. грн. Використовуючи запропоновану економіко-математичну модель, у дисертаційній роботі було скориговано загальну структуру експортно-імпортних потоків Сумської області з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону. Так, для забезпечення еколого-економічної безпеки регіону частка у структурі експортних товарних потоків, наприклад, продукції машинобудування, порівняно з існуючою повинна збільшитися з 32,02% до 54,02% від загального обсягу експорту, а продукції добувної промисловості навпаки зменшитися з 5,13% приблизно до 0,22% від загального обсягу експорту.

У роботі було визначено динаміку таких показників, як обсяги експорту та імпорту, антропогенні навантаження від використання експортно-імпортного потенціалу, ВРП без та з врахуванням екологічної складової за період з 1996 р. до 2012 р., та спрогнозовано тенденції зміни цих показників на період до 2020 року. Причому економічний ефект дії організаційно-економічного механізму екологоорієнтованого управління використанням експортно-імпортного потенціалу Сумської області становить від 697,0 млн. грн до 2435,1 млн. грн. Запропонований у роботі науково-методичний підхід до управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону, який враховує економічну оцінку рівня еколого-економічної напруженості, доцільно використовувати при обґрунтуванні стратегії збалансованого розвитку як окремих регіонів, так і країни у цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – №12. – С. 4–13
2. Абалкин Л. И. Диалектика социалистической экономики / Л. И. Абалкин. – М.: Мысль, 1981. – 351 с.
3. Абрамович Д. Н. Попередження неприродних катастроф / Д. Н. Абрамович // Стан світу 2001. – К.: Інтелсфера, 2001. – С. 133–154.
4. Акулич И. Л. Математическое программирование в примерах и задачах / И. Л. Акулич. – М.: Высш. шк., 1986. – 319 с.
5. Александров І. О. Економіко-екологічна безпека територіальних утворень та виробничих систем / І. О. Александров, Г. О. Черніченко, О. В. Половян // Регіональна економіка. – 2004. – №1. – С. 133–142.
6. Андерсон Н. В. Роль еврорегионов в решении экономико-экологических противоречий и конфликтов на приграничных территориях / Н. В. Андерсон // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 251-258.
7. Архипов А. Экономическая безопасность: оценки, проблемы, способы обеспечения / А. Архипов, А. Городецкий, Б. Михайлов // Вопросы экономики. – 1994. – №12. – С. 36–44.
8. Балацкий Е. О. Состав и структура экономического потенциала социально-экономических систем / Е. О. Балацкий // Социально-экономический потенциал региона: монография / под общ. ред. проф. О. Ф. Балацкого. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 209-227.
9. Балацкий О. Ф. Сущность категории «экономический потенциал социально-экономических систем» / О. Ф. Балацкий, В. Н. Кислый // Социально-экономический потенциал региона: монография / под общ. ред. проф. О. Ф. Балацкого. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 197-209.

10. Балацкий О. Ф. Теория и практика оценки экономического ущерба в Украине / О. Ф. Балацкий // Вісник СумДУ. Серія «Економіка». – 1994. – №1. – С. 138-142.

11. Балацкий О. Ф. Экономика чистого воздуха / О.Ф. Балацкий. – Киев: наук. думка, 1979. – 296 с.

12. Бараннік В.О. Безпека та сталий розвиток: концептуальна єдність та відмінності / В.О. Бараннік // Науковий вісник Одеського національного економічного університету – Науки: економіка, політологія, історія. – 2013. – № 22(201). – С. 109–118.

13. Бараннік В.О. Екологічна прийнятність енерговиробництва як складова енергетичної безпеки: аналіз приваблиючих та перспективних форм розвитку країн та регіонів світу / В.О. Бараннік // Економіка природокористування і охорони довкілля: Зб. наук. праць / РВПС України НАН України. – К.: РВПС України, НАН України, 2010. – С. 178–185.

14. Бараннік В.О. Посткіотські орієнтири сталого розвитку / Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика: Монографія // [Андерсен В.М., Андрєєва Н.М., Алімов О.М. та ін.]; За наук. ред. д.е.н., проф. Хлобистова Є.В. / ДУ "ІЕПСР НАН України", ППРЕЕД НАН України, СумДУ, НДІ СРП. – Сімферополь: ВД Аріал", 2011. – С. 26–28.

15. Бем І. Технологічний прогрес і природокористування / І. Бем, А. Федорищева // Економіка України. – 1993. – №10. – С. 3. [Хвесик 49, с.3]

16. Бестужева С. В. Методичні засади оцінки експортного потенціалу регіону / С. В. Бестужева // Економічний простір. – 2009. – №32. – С. 63–78.

17. Бобылев С. Н. Международные экологические конфликты: проблемы идентификации и регулирования / [С. Н. Бобылев, Л. Г. Мельник, В. В. Сабадаш, М. В. Милонова]. – Теория и практика экологического страхования: региональный фактор. Труды IX Всеросс. Конф. – М.: НИЦ «Экопроект». – 2009. – С. 13–19.

18. Бодрок О. С. Военно-політичні аспекти формування сучасної системи міжнародної безпеки. Сучасний стратегічний ландшафт / О. С. Бодрок // Україна у

системі міжнародної безпеки: монографія / за заг. ред. д.е.н. О. С. Власюка. – К.: НІПМБ, 2009. – С. 84–85.

19. Божанова О. В. Економічний потенціал та потенціал економічного розвитку підприємства відмінності та особливості / О. В. Божанова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – №29. – С. 305–308.

20. Божанова О. В. Управління економічним потенціалом підприємств: теоретичний аспект / О. В. Божанова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – №30. – С. 71–77.

21. Большой экономический словарь / [ред.-сост. А. Б. Борисов]. – М.: Книжный мир, 1999. – 895 с.

22. Бохан А. В. Міжнародна екологічна безпека: сучасні виміри та принципи реалізації [Електронний ресурс] / А. В. Бохан // Ефективна економіка. – 2009. – №3. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=42>

23. Варналій З.С. Загрози економічній безпеці та її індикатори [Текст] / З.С.Варналій, І.С.Чернодід // Економічна безпека; за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – С. 63–79.

24. Великая «зеленая» техническая революция. Общий обзор [Электронный ресурс] : [Обзор мирового экономического и социального положения, 2011 год]. – Нью-Йорк: Департамент по экономическим и социальным вопросам ООН, 2011. – 37 с. – Режим доступа: http://www.un.org/en/development/desa/policy/wess/wess_archive/2011wess_overview_ru.pdf.

25. Виробництво основних видів промислової продукції по Сумській області [Електронний ресурс] / Статистична інформація Головного управління статистики у Сумській області : ред. Л. І. Олехнович. – Суми: Головне управління статистики у Сумській області, 2013. – Режим доступу: <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=182&level=3>.

26. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку. Наукова доповідь / О. С. Власюк. – К.: Нац. ін.-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України, 2008. – 52 с.

27. Володарский Л. Статистика и экономическая теория / Л. Володарский // Вопросы экономики. – 1974. – №6. – С. 8.
28. Геец В. М. От экономической к эколого-экономической безопасности / В. М. Геец, Кваснюк Б. Е., Мунтиян В. И. // Социально-экономический потенциал устойчивого развития / под научной ред. проф. Л. Г. Мельника и проф. Л. Хенса. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2007. – С. 504–507.
29. Генеза ринкової економіки (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність / [Іфтемічук В. С., Григорьев В. А., Маниліч М. І. та ін.] ; під ред. Г. І. Башнянина і В. С. Іфтемічука. – К. : «Магнолія плюс», 2004. – 688 с.
30. Герасимчук З. В. Екологічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення: Монографія / З. В. Герасимчук, А. О. Олексюк. – Луцьк: Надстир'я, 2007. – 280 с.
31. Глазьев С.Ю. О стратегии развития российской экономики: [Научный доклад] / С.Ю. Глазьев [Электронный ресурс]. – М.: РАН, Центральный экономико-математический институт, 2001. – Режим доступа: <http://edu.ioffe.ru/lectures/glaziev>.
32. Гончар О. І. Еволюція категорії «потенціал підприємства» та її роль в економічних дослідженнях / О. І. Гончар, Ю. Г. Галкіна // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №5, Т. 3. – С. 245–247.
33. Готовність України до інтеграції у Європейське енергетичне співтовариство: виконання директиви 2001/80/ЕС // Аналітичний звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/64/71/Energy_analytical%20report.pdf.
34. Гофман К. Г. Экономическая оценка природных ресурсов в условиях социалистической экономики. Вопросы теории и методологии : Монография / К. Г. Гофман. – М.: Издательство «Наука», 1977. – 237 с.
35. Грановський В. Нова зовнішня політика: Україна має план / В. Грановський, В. Нанівська // Перспективні дослідження. – 2011. – № 1–2. –

75 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/64/14/NFU_Ukr_for_site_new.pdf.

36. Гринів Л. С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: Монографія. — Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2001. — 240 с.

37. Грищенко В. Ф. Аналіз впливу використання експортно-імпортного потенціалу на еколого-економічну безпеку регіону / В. Ф. Грищенко, О. Ю. Древаль, І. В. Грищенко // Інноваційна економіка. – 2013. – № 4. – С.142–148.

38. Грищенко В. Ф. Міжнародні аспекти прояву еколого-економічних загроз в Україні / В. Ф. Грищенко, І. В. Грищенко // Стратегія інноваційного розвитку економіки: бізнес, наука, освіта: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (11–14 квітня 2012 р., м. Харків). – Харків: типографія ФОП Томенко Ю. І., 2012. – С. 300–302. Особистий внесок: проаналізовано міжнародні джерела прояву еколого-економічних загроз і небезпек в Україні.

39. Грищенко В. Ф. Напрями трансформації системи управління експортно-імпортним потенціалом території з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки / В. Ф. Грищенко, І. В. Грищенко // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Тематичний випуск: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2012. – №15. – С. 54–61.

40. Грищенко В. Ф. Організаційно-економічні основи управління експортно-імпортним потенціалом регіону з урахуванням вимог екологічної безпеки / В. Ф. Грищенко, О. Ю. Древаль, І. В. Грищенко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – №7(133). – С. 132–145.

41. Грищенко В. Ф. Урахування вимог еколого-економічної безпеки в управлінні експортно-імпортним потенціалом території / В. Ф. Грищенко, І. В. Грищенко // Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю наукової діяльності факультету економіки та менеджменту Сумського державного університету (03 – 05 квітня 2012 р., м. Суми). – Суми: СумДУ, 2012. – Т.2 – С. 47–49.

42. Грищенко В.Ф. Організаційно-економічні основи екологізації експортно-імпортних операцій : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / В.Ф. Грищенко. – Суми, 2009. – 21 с.

43. Грищенко И. В. Анализ зависимости валового регионального продукта от степени использования экспортно-импортного потенциала с позиции обеспечения эколого-экономической безопасности региона / И. В. Грищенко // Молодой учёный. – 2013. – № 6. – С. 299–303.

44. Грищенко И. В. Оценка взаимосвязи между показателями валового регионального продукта и степенью использования экспортно-импортного потенциала Сумской области / И. В. Грищенко // Молодежь и наука: модернизация и инновационное развитие страны: материалы Международной научно-практической конференции (05 - 08 июня 2013 г., г. Пенза, Российская Федерация). – Пенза: Пенз. гос. технол. универ., 2013. – С. 310–313.

45. Грищенко И. В. Предпосылки формирования механизма управления экономическим потенциалом территории с учетом требований экологической безопасности [Электронный ресурс] / И. В. Грищенко // Эффективна економіка. – 2011. – №6. – Режим доступа до журналу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.

46. Грищенко И. В. Формирование механизма управления экономическим потенциалом территории с учётом требований экологической безопасности / И. В. Грищенко // Экономика, культура, управление в условиях трансформирующегося общества: материалы Международной Научной конференции студентов и молодых учёных «Столыпинские чтения» 2011 года (27-28 сентября 2011 г., г. Севастополь). – Севастополь: РА «Телескоп», 2012. – С. 219–221.

47. Грищенко І. В. Вплив концепції «нової людини» на формування механізму управління економічним потенціалом території з урахуванням вимог екологічної безпеки / І. В. Грищенко // Актуальні проблеми теорії і практики менеджменту в умовах трансформації економіки: матеріали IV Всеукраїнської

міжвузівської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і викладачів (7–8 квітня 2011 р., м. Рівне). – Рівне: НУВГП, 2011. – С. 72–73.

48. Грищенко І. В. Еколого-економічні загрози та небезпеки в Україні: проблеми ідентифікації та протидії / І. В. Грищенко // Економіка та держава. – 2012. – №3. – С. 47–51.

49. Грищенко І. В. Науково-методичний підхід до оптимізації обсягів зовнішньої торгівлі в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону / І. В. Грищенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – №6. – С.70–76.

50. Грищенко І. В. Оптимізації обсягів зовнішньої торгівлі в системі забезпечення еколого-економічної безпеки регіону / І. В. Грищенко // Міжнародна науково-практична конференція, присвячена пам'яті проф. Балацького О.Ф. «Економічні проблеми сталого розвитку» (24 - 26 квітня 2013 р., м. Суми). – Суми: СумДУ, 2012. – Т.1 – С. 47–49.

51. Грищенко І. В. Сталий розвиток та еколого-економічна безпека / І.В. Грищенко // Теорія та практика розвитку інноваційної економіки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (29-30 вересня 2011 р., м. Одеса). – Одеса: ГО «Центр економічних досліджень та розвитку», 2011. – Ч.І. – С. 16–19.

52. Грищенко І. В. Управління експортно-імпортним потенціалом регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки як фактор гарантування сталого розвитку / І. В. Грищенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – №1. – С. 71–74.

53. Давискіба К. В. Економічний потенціал регіону та його ефективне використання в умовах ринкової трансформації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / К. В. Давискіба. – Харків, 2005. – 20 с.

54. Данилишин Б. М. Природно-екологічний потенціал в стратегії сталого розвитку України / Б. М. Данилишин // Наука та науковознавство. – 2006. – №3. – С. 94–100.

55. Данилов-Данильян В. И. Водные ресурсы и долгосрочное экономическое развитие / В. И. Данилов-Данильян // Экологические конфликты в современной

системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 185–199.

56. Декалюк О. В. Впровадження екологічного менеджменту та аудиту для забезпечення екологічної безпеки підприємства / О. В. Декалюк, І. В. Стасюк // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – №2. – Т.1. – С. 235–242.

57. Дергачева В. В. Экономические противоречия и конфликты на рынке энергоресурсов: истоки кризиса / В. В. Дергачева // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 152–163.

58. Дергачова В.В. Глобалізаційні процеси сучасної світової економіки в контексті суспільного розвитку та економічної безпеки / В. В. Дергачова, О. М. Згуровський // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2011. – № 8. – С. 111–120.

59. Дергачова В.В. Засади та проблеми економічного зростання національної економіки в контексті сталого розвитку / В.В. Дергачова // Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях : монографія; за наук. ред. Є.В. Хлобистова. – Сімферополь: ПП «Підприємство Фенікс», 2010. – С. 115–132.

60. Дергачова В.В. Моніторинг національного розвитку як фактор економічної безпеки держави / В. В. Дергачова, Н. Н. Савельєв // Економіка України. – 2010. – № 1– С. 19–28.

61. Диленко В. А. Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект / В. А. Диленко, О. В. Захарова // Математические модели формирования и анализа экономического потенциала. – 2009. – №1. – С. 202–209.

62. Добровольский В.В. Основи теорії екологічних систем / В.В. Добровольский. – К.: ВД «Професіонал», 2005. – 272 с.

63. Довкілля Сумщини 2007: статистичний збірник / [за ред. Л.І. Олехнович]. – Суми: Держкомстат України, Головне управління статистики у Сумській області, Управління статистики сільського господарства та навколишнього середовища, 2008. – 127 с.

64. Довкілля Сумщини у 2008 році: комплексна економічна доповідь / [відп. за вип. Л.Г. Зубко]. – Суми: Держкомстат України, Головне управління статистики у Сумській області, 2009. – 42 с.

65. Долішній М. Глобалізація та її регіональні виміри / М. Долішній, У. Садова, Л. Семів // Регіональна економіка. – 2002. – №3. – С. 7–24.

66. Дорогунцов С. Державне регулювання техногенно-екологічної безпеки в регіонах України / С. Дорогунцов, А. Федорищева // Економіка України. – 2002. – №4. – С. 70–77.

67. Дорошенко Ю. А. Состав и структура экономического потенциала / Ю. А. Дорошенко, А. Ю. Жулавский // Экономический потенциал административных и производственных систем: монография / под общ. ред. проф. О. Ф. Балацкого. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2006. – С. 135–148.

68. Дорошенко Ю. А. Структурно-имитационная модель функционирования и развития экономического потенциала территории / Ю. А. Дорошенко, А. Ю. Жулавский // Экономический потенциал административных и производственных систем: монография / под общ. ред. проф. О. Ф. Балацкого. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2006. – С. 873–889.

69. Древаль О. Ю. Еколого-економічна безпека як невід’ємна складова управління економічним потенціалом регіону / О. Ю. Древаль, І. В. Грищенко // Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (15-16 вересня 2011 р., м. Бахчисарай). – Сімферополь: ПП «Підприємство Фенікс», 2011. – С. 87–89.

70. Древаль О. Ю. Особливості прояву еколого-економічних загроз і небезпек в Україні / О. Ю. Древаль, І. В. Грищенко // Актуальні питання теорії та

практики менеджменту: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (21-22 березня 2012 р., м. Луганськ). – Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2012. – С. 236–238.

71. Древаль О. Ю. Проблеми управління економічним потенціалом регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки / О. Ю. Древаль, І. В. Грищенко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2011. – №1. – С. 21 – 26.

72. Дубель В. Міжнародне регулювання еколого-економічної безпеки / В. Дубель // Наука молода. – 2008. – №9. – С. 63–69.

73. Дубель В. М. Теоретичні основи проблеми еколого-економічної безпеки / В. М. Дубель // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов. – 2010. – Часть 1. – С. 223–226.

74. Егорова-Гудкова Т. И. Экономическая безопасность развития как следствие соответствия ноосферизма и математики гармонии / Т. И. Егорова-Гудкова // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 91–98.

75. Еколого-економічні та соціальні нариси з проблем природокористування [Текст] : монографія / В. О. Паламарчук, Є. В. Мішенін, П. І. Коренюк ; За ред. В.О. Паламарчука. — Дніпропетровськ : Пороги, 2004. — 258 с.

76. Економічний енциклопедичний словник : словник у 2 т. / [уклад. Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І. ; ред. Мочерний С. В.]. – Л.: Світ, 2005. – Т. 1. – 616 с.

77. Економічний потенціал регіону: пріоритети використання : монографія / [Школа І. М., Ореховська Т. М., Козменко І. Д. та ін.] ; за ред. І. М. Школи. – Ч.: Книги – XXI, 2003. – 464 с.

78. Економічний розвиток [Електронний ресурс] / [Коваленко О. І., Половненьов Ю. О., Остролуцький М. В., Тетерук А. М.] // Бюлетень Національного банку України. – 2013. – № 7 (244). – С. 7-12. – Режим доступу:

<http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=40FAECF8D356C324EF583B75E27EA3C2?id=2179943>.

79. Жаліло Я. А. Економічна безпека держави, підприємства, особи в інтегрованому суспільстві // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К.: ВПЦ «Київський ун-т». – 2001. – Вип. 26. – С.24-27.

80. Ждан О. М. Економічне обґрунтування терміна «потенціал підприємства» / О. М. Ждан // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2010. – №20.3. – С. 139–142.

81. Жук В. І. Економіка регіонів як об'єкт державної регіональної політики (інструменти, механізми, завдання) / В. І. Жук // Державне управління регіональним розвитком України: монографія / за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2010. – С. 80-81.

82. Жулавский А. Ю. Основы оценки экономического потенциала / А. Ю. Жулавский, Ю. А. Дорошенко // Экономический потенциал административных и производственных систем: монография / под общ. ред. проф. О. Ф. Балацкого. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2006. – С. 148-155.

83. Жулавский А. Ю. Экологически сбалансированное развитие экономического потенциала территории / А. Ю. Жулавский, В. Н. Кислый // Экономический потенциал административных и производственных систем: монография / под общ. ред. проф. О. Ф. Балацкого. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2006. – С. 815–844.

84. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 року N 959-ХІІ. – чинний, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]: база даних Верховної Ради України. – Режим доступу до закону: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/959-12/conv/print1370168342606419>.

85. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 № 964-IV – чинний, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]: база даних Верховної Ради України. – Режим доступу до закону: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15/print1385670527249123>.

86. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-ХІІ – чинний, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]: база даних Верховної Ради України. – Режим доступу до закону: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/print1385669644137414>.

87. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 № 2850-IV – чинний, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]: база даних Верховної Ради України. – Режим доступу до закону: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2850-15/print1385669644137414>.

88. Західноєвропейська філософія ХІХ-ХХ ст.: навчальний посібник / В.М. Вандишев, О.С. Переломова. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – 152 с.

89. Звіт Європейської Комісії щодо діяльності ЕнС за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/energy/gas_electricity/community/doc/20110310_report_en.pdf.

90. Зменшення шкідливих викидів у тепловій електроенергетиці України через виконання вимог Європейського енергетичного співтовариства: Зелена книга – документ для обговорення // Документ з аналізу політики підготовлено в рамках проекту «Стратегія інтеграції України в Європейське енергетичне співтовариство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/64/71/Energy_Com_UKR.pdf.

91. Зовнішньоекономічна діяльність Сумської області [Електронний ресурс] / Статистична інформація Головного управління статистики у Сумській області : ред. Л. І. Олехнович. – Суми: Головне управління статистики у Сумській області, 2013. – Режим доступу: <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=65>.

92. Изменение климата в Восточной Европе: Беларусь, Молдова, Украина / [Л. Николаева, Н. Денисов, В. Новиков]. – Брессон: “Graphi 4”; Zoï Environmental Network, 2011.–59 с.

93. Информация о социально-экономическом положении России : (Ежемесячный краткий доклад Росстата) [Электронный ресурс] / Федеральная служба государственной статистики Российской Федерации. – Режим доступа: http://www.gks.ru/free_doc/doc_2013/info/info09.rar.

94. К более прочному и стабильному глобальному подъему: (годовой отчет МВФ за 2013 год) [Электронный ресурс] / Международный валютный фонд – Режим доступа: http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/ar/2013/pdf/ar13_rus.pdf.

95. Калашник С. Д. Конфликтные факторы истощения природно-ресурсного потенциала / С. Д. Калашник, В. В. Сабадаш // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 310-320.

96. Караева Н. В. Конфликт интересов субъектов энергетического рынка как источник возникновения рисков обеспечения экологической безопасности Украины / Н. В. Караева // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 164-168.

97. Качинський А. Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення / А. Б. Качинський – К.: НІСД, 2001. – 312 с.

98. Ковалевська Ю. С. Державне управління процесами забезпечення екологічної безпеки в Україні : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. економ. наук: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Ю. С. Ковалевська. – Донецьк, 2009. – 21 с.

99. Козьменко О. В. Экономико-математические методы в страховании экологических и катастрофических рисков / О. В. Козьменко, С. Н. Козьменко // Управление производством: проблемы теории и практики : монография ; под общ. ред. Е. В. Мартяковой. – Донецк : ДонНТУ, 2008. – С. 403–410.

100. Конфликты, безопасность и развитие. Обзор [Электронный ресурс] : [Доклад о мировом развитии 2011]. – Вашингтон: Международный банк реконструкции и развития / Всемирный банк, 2011. – 58 с. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/worlddev2011.pdf>.

101. Котирева С. О. Сутність та особливості управління економічним потенціалом підприємства / С. О. Котирева, С. Т. Дуба // Науковий вісник

Національного лісотехнічного університету України. – 2007. – №17.1. – С. 234–239.

102. Котко А. А. О конфликте ценностей при потреблении продукции естественных экосистем / А. А. Котко // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 221-234.

103. Коэльо П. Жизнь: избранные высказывания [Текст] / П. Коэльо [пер. с испанского А. Богдановского]. – М.: ООО «Издательство Астрель», 2009. – 128 с.

104. Кравців В. С. Регіональна екологічна політика в умовах становлення ринкової економіки в Україні (теорія, методи, практика) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. економ. наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / В. С. Кравців. – Київ, 2007. – 43 с.

105. Кравченко Н. В. Усовершенствование алгоритма противодействия конфликтам в сфере экономико-экологических отношений / Н. В. Кравченко // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 321-327.

106. Крат О. А. Кваліфікація поняття «соціально-економічний потенціал вищих навчальних закладів» / О. А. Крат, М. В. Артюхіна // Вчені записки Університету "Крок". – 2008. – №18, Т. 1. – С. 98-105.

107. Кузнецов Ю. Н. Математическое программирование / Кузнецов Ю. Н., Кузубов В. И., Волощенко А. Б. – М.: «Высш. школа», 1976. – 352 с.

108. Кузьмин В. М. Потенціал адміністративно-територіальної одиниці як об'єкт стратегічного управління [Електронний ресурс] / В. М. Кузьмин // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2008. – №4, Ч. 2. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_gum/aprer/2008_4_2/56.pdf.

109. Кухарь В. П. Биоресурсы – потенциальное сырье для промышленного органического синтеза / В. П. Кухарь // Экологические конфликты в современной

системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 100-111.

110. Кучма М. І. Математичне програмування: приклади і задачі / М. І. Кучма. – Львів: «Новий Світ-2000», 2007. – 344 с.

111. Ладюк О. Екологічна безпека в контексті забезпечення національної безпеки України / О. Ладюк, Ю. Вашай // Наука молода. – 2008. – №9. – С. 137–143.

112. Лапин Е. В. Экономический потенциал предприятия : монография / Лапин Е. В. – Сумы: Университетская книга, 2002. – 310 с.

113. Лицур І. М. Лісові ресурси Карпат у системі еколого-економічної безпеки: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: спец. 08.08.01 економіка природокористування та охорони навколишнього середовища / І. М. Лицур. – К.: РВПС НАН України. – 2003. – 21 с.

114. Ліпкан В. А. Національна безпека України / В. А. Ліпкан. – К.: КНТ, 2009. – 575 с.

115. Ліпкан В. А. Національна безпека України: нормативно-правові аспекти забезпечення: Монографія / В. А. Ліпкан. – К.: «Текст», 2003. – 180 с.

116. Ліпкан В. А. Системний підхід до побудови еталонної моделі системи забезпечення національної безпеки / В. А. Ліпкан // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2002. – №2. – С. 19–24.

117. Ліпкан В. А. Теорія національної безпеки / В. А. Ліпкан. – К.: КНТ, 2009. – 631 с.

118. Лукаш О. А. Еколого-економічні основи формування механізмів транскордонного співробітництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук : спец. 08.00.06 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища» / О. А. Лукаш. – Суми, 2008. – 21 с.

119. Лыкшин С. Развитие экономики России и её реструктуризация как гарантия экономической безопасности / С. Лыкшин, А. Свиначенко // Вопросы экономики. – 1994. – №12. – С. 115–125.

120. Малиш Н.А. Екологічна політика: конфліктність, стратегія, тактика [Електронний ресурс] / Н.А. Малиш // Державне управління: теорія і практика. – 2009. – №2 (10). – С. 1 – 9. Режим доступу: http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2009_2/doc_pdf/Malysh.pdf.

121. Мамонов К. А. Економічний потенціал: теоретичні аспекти та лінія трансформації / К. А. Мамонов, О. І. Угоднікова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2009. – №26. – С. 198-202.

122. Мелешкин М.Т. Экономика и окружающая среда: взаимодействие и управление / М. Мелешкин, А. Зайцев, Х. Маржилов – М.: Экономика, 1979. – 207 с.

123. Мельник Л. Г. Фундаментальные основы устойчивого развития систем / Л. Г. Мельник // Социально-экономический потенциал устойчивого развития / под научной ред. проф. Л. Г. Мельника и проф. Л. Хенса. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2007. – С. 31–52.

124. Мельник Л. Г. Экономические основы решения экологических конфликтов в контексте устойчивого развития / Л. Г. Мельник // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 266-295.

125. Мельник Л.Г. Екологічна економіка: [Підручник] / Л.Г. Мельник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 367 с.

126. Мельник Л.Г. Экономические проблемы воспроизводства природной среды / Л.Г. Мельник. – Х.: Выща школа., Изд-во при ХГУ, 1988. – 159 с.

127. Мельникова М. В. Проблеми оцінки потенціалу розвитку виробничо-господарських комплексів / М. В. Мельникова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №.4. – Т.2. – С. 95–98.

128. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Затверджено: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. №60. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства економіки України. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=97980.

129. Минаев Г.А. Безопасность организации. / Г.А.Минаев. – К.: КНТ, 2009. – 440 с.
130. Мировое экономическое положение и перспективы в 2011 году. Резюме [Электронный ресурс] : [доклад Департамента по экономическим и социальным вопросам Организации Объединенных Наций (UN/DESA), UNCTAD, ECA, ECE, ECLAC, ESCAP, ESCWA]. – Нью-Йорк: ООН, 2011. – 13 с. – Режим доступа: http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_archive/wesp2011.pdf.
131. Мировое экономическое положение и перспективы в 2012 году. Резюме [Электронный ресурс] : [доклад Департамента по экономическим и социальным вопросам Организации Объединенных Наций (UN/DESA), UNCTAD, ECA, ECE, ECLAC, ESCAP, ESCWA]. – Нью-Йорк: ООН, 2012. – 18 с. – Режим доступа: http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_current/2012wesp_es_ru.pdf.
132. Мироненко М. Ю. Організаційні аспекти управління економічним потенціалом регіону / М. Ю. Мироненко [Електронний ресурс] / Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2011. – №2. – Режим доступа: <http://www.dy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=247>.
133. Мишенин Е. В. Экономический механизм экологизации производства / Мишенин Е. В., Семенов Б. А., Мишенин Н. В. – Сумы: ИПП «Мрія-1» ЛТД, 1996. – 140 с.
134. Міценко Н. Г. Теоретичні аспекти визначення ресурсного потенціалу підприємства ресторанного господарства / Н. Г. Міценко, Г. В. Іванченко // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2006. – №16.7. – С. 204–207.
135. Моделювання соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Сумської області) [Текст] : монографія / А. О. Єпіфанов, М. О. Кизим, С. М. Козьменко та ін. — Х. : ВД "Інжек", 2012. — 160 с.
136. Мунтян В. І. Економічна безпека України. – К.: Вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.
137. Навколишнє природне середовище Сумської області [Електронний ресурс] / Статистична інформація Головного управління статистики у Сумській

області : ред. Л. І. Олехнович. – Суми: Головне управління статистики у Сумській області, 2013. – Режим доступу: <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=52>.

138. Національні рахунки. Валовий регіональний продукт Сумської області [Електронний ресурс] / Статистична інформація Головного управління статистики у Сумській області : ред. Л. І. Олехнович. – Суми: Головне управління статистики у Сумській області, 2013. – Режим доступу: <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=168&level=3>.

139. Неверов А. В. Экологическая экономика / А. В. Неверов // Фізична економія: методологія дослідження та глобальна місія України : збірник матеріалів міжнародної наукової конференції, 8-10 квітня 2009 р., м. Київ. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 311–321.

140. Неверов А. В. Эколого-экономические противоречия и социальный механизм их разрешения / А. В. Неверов, Д. А. Неверов, Т. П. Водопьянова // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 83-90.

141. Неверов А. В., Экологические ограничения в экономической оценке минеральных ресурсов / А. В. Неверов, Т. П. Водопьянова // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 215-220.

142. Недін І. В. До моделювання еколого-економічних наслідків дострокового припинення діяльності промислового підприємства / І. В. Недін // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». – 2004. – №9(68). – С. 100–109.

143. Ніколенко Ю. В. Екологічні обмеження суспільного виробництва / Ю. В. Ніколенко, В. А. Євтушевський // Основи економічної теорії. Суспільне виробництво. Ринкова економіка. / під ред. Ю. В. Ніколенка. – К.: Либідь, 1998. – Кн. 1. – С. 30-35.

144. Новый энциклопедический словарь / [ред. А. П. Горкин]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2001. – 1456 с.

145. Огарок Л. Л. Системний підхід до управління економічною безпекою як регіональної складової державного механізму [Електронний ресурс] / Л. Л. Огарок // Державне управління: теорія і практика. – 2005. – №2. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2005-2/>.

146. Огляд результативності природоохоронної діяльності. Україна. Другий огляд. ЕСЕ/СЕР/133 [К. Массон, О. Дзюбинський, Ю. Хірвонен та ін.]. – Нью-Йорк, Женева: ООН, 2007. – 223 с.

147. Окружающая среда и безопасность: трансформация рисков в сотрудничество / [Лунджи де Мартино, Анника Карлссон, Джанлука Рамполла и др.]. – ЮНЕП, ПРООН, ОБСЕ, НАТО, 2005. – 59 с.

148. Опыт разработки и внедрения природоохранного хозрасчёта на Украине / Б. А. Семененко, Н. В. Ярош, С. Н. Козьменко [под ред. О Ф. Балацкого] // Научные и технические аспекты охраны окружающей среды. – 1991. – Выпуск 8–9. – 105 с.

149. Основні показники соціально-економічного розвитку Сумської області [Електронний ресурс] / Статистична інформація Головного управління статистики у Сумській області : ред. Л. І. Олехнович. – Суми: Головне управління статистики у Сумській області, 2013. – Режим доступу: <http://www.sumy.ukrstat.gov.ua/?menu=30>.

150. Панкратская Л. И. Оценка внешних угроз экологической безопасности Республики Беларусь / Л. И. Панкратская // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 135–139.

151. Панкратская Л. И. Совершенствование системы менеджмента риска с учётом экологических требований / Л. И. Панкратская, О. Н. Лопачук // Экологические конфликты в современной системе природопользования:

монографія / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 235-241.

152. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / За ред. проф. Б. Кравченка. – К.: Кондор, 2002. – 302 с.

153. Петренко В. В. Оцінка галузевого економічного потенціалу / В. В. Петренко // Механізм регулювання економіки. – 2009. – №1. – С. 203–207.

154. Платіжний баланс і зовнішній борг України. 2011 р. : щоквартальне аналітично-статистичне видання Національного банку України [Електронний ресурс] / [Т. А. Гальчинська, Н. І. Чепурнова, С. А. Ніколайчук та ін.]. – К.: Національний банк України, 2012. – 123 с. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=112444>.

155. Пол Ф. Ферми и стужа / Ф. Пол // Гея [под ред. С.А. Абрамова]. – М.: Мысль, 1990. – с. 357-373.

156. Поощрение развития – без ущерба для экологии нашей планеты. Общий обзор [Электронный ресурс] : [Обзор мирового экономического и социального положения, 2009 год]. – Нью-Йорк: Департамент по экономическим и социальным вопросам ООН, 2009. – 32 с. – Режим доступа: http://www.un.org/en/development/desa/policy/wess/wess_archive/2009wess_overview_ru.pdf.

157. Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки». // Урядовий кур'єр. – 2002. – №100 (4 червня 2002 р). – С. 5.

158. Постанова Верховної Ради України «Про заслуховування доповіді Кабінету Міністрів України про участь України в діяльності з підтримання міжнародного миру і безпеки у 2012 році» від 08.10.2013 р. № 616-VII [Електронний ресурс]: база даних Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/616-18>.

159. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 05.03.1998 № 188/98-ВР [Електронний

ресурс]: база даних Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/188/98-%D0%B2%D1%80/print1385670527249123>.

160. Постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження проведення оцінки результатів діяльності Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій» від 09.06.2011 № 650 – чинна, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]: база даних Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/650-2011-%D0%BF/print1385669644137414>.

161. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» від 21.07.2006 № 1001 – чинна, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]: база даних Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-%D0%BF/print1385669644137414>.

162. Потравный И. М. Методы согласования конфликтных интересов в экологической экономике: теория и практика / И. М. Потравный // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 296-310.

163. Приказ генерал-фельдмаршала, графа А.В. Суворова по армии «О преследовании неприятеля...» от 9/20 июня 1799 г. // История российско-австрийской кампании 1799 г. – СПб., 1826. – Ч. II. – с. 327-329.

164. Программа обзоров результативности экологической деятельности: третий цикл обзоров. ЕСЕ/СЕР/S/2011/3 // «Окружающая среда для Европы»: Материалы Седьмой конференции министров 21-23 сентября 2011 года, г. Астана, Казахстан / Комитет по экологической политике Европейской экономической комиссии. – Женева: ООН, 2011 г. – 19 с.

165. Радченко Л. М. Аналіз теоретичних підходів до визначення сутності експортного потенціалу регіону / Л. М. Радченко // Економічний простір. – 2011. – №48/1. – С. 91–99.

166. Развитие и изменение климата. Обзор «Новый климат для развития» [Электронный ресурс] : [Доклад о мировом развитии 2010]. – Вашингтон: Международный банк реконструкции и развития / Всемирный банк, 2011. – 58 с. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/development/surveys/docs/worlddev2010.pdf>.

167. Разрешение эколого-экономических противоречий как *modus vivendi homo sapiens* / В. В. Белоцерковец, Е. А. Завгородняя, А. В. Летучая, В. Н. Тарасевич // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 76–82.

168. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про виділення коштів для здійснення у 2012 році природоохоронних заходів» від 19 листопада 2012 р. № 919-р. – чинне [Електронний ресурс] / база даних Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/919-2012-%D1%80>.

169. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року» від 17.10.2007 № 880-р – чинне [Електронний ресурс] / база даних Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/880-2007-%D1%80/print1385669644137414>.

170. Ружицька Т. Д. Сутність та складові елементи поняття «економічний потенціал підприємства» / Т. Д. Ружицька // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №5, Т. 2. – С. 178–181.

171. Рязанова Н. О. Оцінка рівня розвитку експортного потенціалу Луганської області / Н. О. Рязанова // Часопис економічних реформ. – 2012. – № 1 (5). – С. 154–158.

172. Рязанова Н. О. Структурні елементи експортного потенціалу регіону / Н. О. Рязанова // Бізнес Інформ. – 2012. – № 2. – С. 98–101.

173. Сабадаш В. В. Проблеми забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах обмеженості ресурсів / В. В. Сабадаш, Ю. М. Дерев'янку, О. А. Лукаш // Матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. [«Економічна безпека сучасного підприємства»], (Вінниця, 23–24 травня 2008 р.). / Міністерство освіти і

науки України, кафедра менеджменту та моделювання в економіці Вінницького національного технічного університету [та ін.] ; наук. ред. О. В. Мороз. – Вінниця : «УНІВЕРСАМ-Вінниця», 2008. – С. 192–200.

174. Сабадаш В. В. Ресурсная политика в природопользовании: теория и методология экологического конфликта / В. В. Сабадаш // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 16–31.

175. Сабадаш В. В. Типологія екологічних конфліктів / В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2007. – №1. – С. 22–34.

176. Сабадаш В. В. Эколого-экономические эффекты и издержки в экологическом конфликте / В.В.Сабадаш // Экономическая эффективность природоохранной деятельности: теория и практика. Материалы X междунар. конф. Росс об-ва экологической экономики. – Москва-Калининград: ЗАО «Издательство «Экономика»». – 2009. – С. 214–218.

177. Сабадаш В.В. Енергетично-ресурсна безпека України: загрози виникнення еколого-економічних конфліктів / В.В. Сабадаш // Вісник СумДУ. – 2009. – №2. – С. 70–77.

178. Сабадаш В.В. Соціально-економічні виміри екологічного конфлікту / В.В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2006. – №2. – С. 190–201.

179. Силверберг Р. Как мы ездим смотреть конец света [Текст] / Р. Силверберг // Гей [под ред. С.А. Абрамова]. – М.: Мысль, 1990. – с. 385-391.

180. Синякевич И. М. Экономические проблемы преодоления глобальных экологических угроз / И. М. Синякевич // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 118-128.

181. Синякевич І. Інструменти екополітики: теорія і практика / І. Синякевич; Національний лісотехнічний університет України. – Львів: ЗУКЦ, 2003. – 188 с.

182. Синякевич І. Концепція формування системи інструментів національної екополітики / І. Синякевич // Економіка України. – 2002. – №7. – С. 70-77.

183. Сороко Е. М. Структурная Гармония систем / Е. М. Сороко. – Минск, 2009. – 256 с.

184. Сосюра С. Г. Стратегічні орієнтири екологічної безпеки України та регіональні особливості захисту населення і територій від надзвичайних екологічних ситуацій / С. Г. Сосюра // Економіка природокористування і охорони довкілля. Збірник наукових праць. – 2008. – С. 118–125.

185. Социально-экономические аспекты экологических конфликтов / С. Н. Бобылев, С. В. Соловьева, К. С. Ситкина, П. А. Кирюшин // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 32–38.

186. Социально-экономический потенциал региона: [монография] / А.М. Телиженко, Е.В. Лапин, Л.Г. Мельник, С.Н. Ильяшенко, В.Н. Кислый и др. [под общ. ред. проф. Балацкого О.Ф.]. – Сумы: ВТД «Университетская книга», 2010. – 364 с.

187. Стан зовнішньоекономічних відносин з країнами Європейського Союзу у 2007 році: [Доповідь Голови державного комітету статистики України О.Г. Осауленка] // Еспрес випуск від 14.04.2008 р. № 83 [Електронний ресурс]. – К.: Держкомстат України, 2008. – 7 с. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2008/0408/83.zip>.

188. Статистичний щорічник Сумської області за 2002 рік / [за ред. Л.І. Олехнович]. – Суми: Держкомстат України, Головне управління статистики у Сумській області, 2003. – 696 с.

189. Статистичний щорічник Сумської області за 2005 рік / [за ред. Л.І. Олехнович]. – Суми: Держкомстат України, Головне управління статистики у Сумській області, 2006. – 683 с.

190. Статистичний щорічник Сумської області за 2006 рік / [за ред. Л.І. Олехнович]. – Суми: Держкомстат України, Головне управління статистики у Сумській області, 2007. – 679 с.

191. Статистичний щорічник Сумської області за 2007 рік / [за ред. Л.І. Олехнович]. – Суми: Держкомстат України, Головне управління статистики у Сумській області, 2008. – 686 с.

192. Статистичний щорічник Сумської області за 2011 рік / [за ред. Л.І. Олехнович]. – Суми: Держкомстат України, Головне управління статистики у Сумській області, 2012. – 652 с.

193. Статистичний щорічник Сумської області за 2012 рік / [за ред. Л.І. Олехнович]. – Суми: Держкомстат України, Головне управління статистики у Сумській області, 2013. – 588 с.

194. Стахов А. П. Математика Гармонии как «золотая» парадигма современной науки [Электронный ресурс] / А. П. Стахов // «Академія Тринитаризма». – 2009. – Эл №77-6567. – Режим доступа: <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0232/009a/02321168.htm>.

195. Стахов А. П. Математика Гармонии, «Золотая» информационная технология и «Золотая» научная революция [Электронный ресурс] / А. П. Стахов // «Академія Тринитаризма». – 2009. – Эл №77-6567. – Режим доступа: <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0001/005a/00011051.htm>.

196. Сухоруков А. І. Економічна безпека держави в умовах глобалізації / А. І. Сухоруков // Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика. Теорія та методологія комплексних міждисциплінарних досліджень сталого розвитку та екологічної безпеки: монографія / [Андерсон В. М., Андрєєва Н. М., Алимов О. М. та ін.] ; За наук. ред. д.е.н., проф. Хлобистова Є. В. / ДУ «ІЕСПР НАН України», ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, НДІ СПР. – Сімферополь: ВД «Аріал», 2011. – Т. 1. – С. 81–128.

197. Сухоруков А. Тенденції світового руху підприємницького капіталу та економічна безпека України / А. Сухоруков, О. Острий // Глобалізація інвестиційних процесів та фінансова безпека України: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 27 червня 2001 р. / Міжвідомча комісія з питань фінансової безпеки при Раді національної безпеки і оборони України. – К.: РНБОУ, 2001. – С. 103.

198.Тарнавский В. Чем торгует Украина / В. Тарнавский // Внешняя торговля. – 2000. – №13. – С. 72–73.

199.Телиженко А. М. Экономика чистого воздуха: международное управление: [монография]. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2001. – 326 с.

200.Тендюк А. О. Фінансово-економічний інструментарій забезпечення екологічної безпеки в регіоні [Електронний ресурс] / А. О. Тендюк // Економічні науки. Серія «Регіональна економіка». Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – 2008. – Випуск 5 (17). – Ч. 4. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/RE/2008_5_4/zbirnuk_RE_4_108.pdf.

201.Терешина М. В. Экологические конфликты как индикатор эффективности региональной эколого-экономической политики на примере конфликта на территории Большого Утрища / М. В. Терешина, А. И. Кольба // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 172–177.

202.Трегобчук В. Ресурсно-екологічна складова національної безпеки / В. Трегобчук // Економіка України. – 1999. – №2. – С. 4–14.

203.Третьяк В. В. Экспортный потенциал региона при оценке возможностей регионального внешнеэкономического развития / В. В. Третьяк // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 12(66). – С. 110-117.

204.Третьякова І. С. Економічний механізм забезпечення екологічної безпеки в умовах глобалізації / І. С. Третьякова // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. Сборник научных трудов. – 2010. – Часть 1. – С. 172–175.

205.Туник И.Ю. Антирейдер: пособие по противодействию корпоративным захватам [Текст] / И.Ю. Туник, В.А. Поляков. – СПб: Питер, 2007. – 208 с.

206.Тюріна Н. М. Сутнісні характеристики експортного потенціалу / Н. М. Тюріна, Є. О. Шелест // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – Т.3, № 4. – С. 189–196.

207. Українська Радянська Енциклопедія : енциклопедія у 12 т. / [уклад. Антонов О. К., Бабичев Ф. С., Бабій Б. М. та ін. ; ред. Бажан М. П.]. – Т. 9. – 2-ге вид., – К.:, 1983. – 560 с.

208. Федоренко І. А. Нормативно-правові засади регулювання розвитку економічного потенціалу в Україні [Електронний ресурс] / І. А. Федоренко // Економічні науки. Серія: Регіональна економіка. – 2008. – № 5(17), Ч. 4. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/En/RE/2008_5_4/zbirnik_RE_4_118.pdf.

209. Фесіна Ю. Г. Виробничий потенціал підприємств хлібопекарської промисловості Західного Полісся України: оцінювання та прогнозування розвитку [Електронний ресурс] / Ю. Г. Фесіна, Н. П. Коваль // Економічні науки. Серія: Економіка та менеджмент. – 2008. – № 5(18), Ч. 2. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/En/EM/2008_5_2/Zbirnik_EM_08_2_273.pdf.

210. Френч Г. Зміна глобального управління / Г. Френч // Стан світу 2002. – К.: Інтелсфера, 2002. – С. 187–213.

211. Фролов С. М. Бюджетний менеджмент і проблеми розвитку прикордонних територій [Текст] : монографія / С. М. Фролов. — Суми : СумДУ, 2010. — 316 с.

212. Фролов С. М. Бюджетний менеджмент прикордонних територій (теорія і практика) : навчальний посібник / С. М. Фролов, І. Д. Скляр. – Суми: Вид-во СумДУ, 2012. – 340 с.

213. Фролова Л. Охрана окружающей среды и предпринимательская деятельность в Латвии / Л. Фролова, Д. Каужена // Экономика и математические методы. – 2001. – Том 37. – №3. – С. 23–35.

214. Фромм Э. Иметь или быть? / Эрих Фромм; [пер. с нем. Э.М. Телятниковой]. – М.: АСТ: Астрель, 2010. – 314 с.

215. Фуллер Дж. Ф. С. Вторая мировая война 1939-1945 гг. Стратегический и тактический обзор [Текст] / Дж. Ф. С. Фуллер. – СПб.: ООО «Издательство «Полигон», 2005. – 560 с.

216. Харічков С. К. Інноваційна модель екологічної інфраструктури в Україні / С. К. Харічков // Экономика и управление. – 2013. – №3. – С. 89–97.

217. Хвесик М. А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів: Монографія / М. А. Хвесик, В. А. Голян. – К.: Кондор, 2007. – 480 с.

218. Хвесик М. А. Інституціональна модель природокористування: пострадянський формат : Монографія / М. А. Хвесик. – К.: Кондор, 2007. – 788 с.

219. Хвесик М. А. Украина в глобальной конструкции регулирования природопользования: современное состояние решения Украиной экологических проблем трансграничного характера / М. А. Хвесик, Ю. М. Хвесик // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 39–60.

220. Хлобистов Є.В. Екологічна безпека трансформаційної економіки [Текст] / Є.В. Хлобистов; РВПС України НАН України [відп. ред. Дорогунцов С.І.]. – К.: Агентство «Чорнобильінтерінформ», 2004. – 336 с.

221. Хлобистов Є.В. Проблеми забезпечення екологічної безпеки в умовах трансформації економіки України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук: спец. 08.08.01 економіка природокористування та охорони навколишнього середовища / Є.В. Хлобистов. – К.: РВПС України НАН України. – 2005. – 34 с.

222. Хлобистов Є.В. Суспільні конфлікти у сфері екологічної (природно-техногенної) безпеки / Є.В. Хлобистов, Л.В. Жарова [Текст] // Механізм регулювання економіки. – 2011. – №1. – С. 16 – 23.

223. Хлобыстов Е.В. Чрезвычайные ситуации природного и техногенного характера в системе исследования экологических конфликтов / Е.В.Хлобыстов, Л.В.Жарова // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 112–117.

224. Цимбалюк Л. І. Міжнародні та внутрішньополітичні аспекти екологічної безпеки України як складник національної безпеки держави / Л. І. Цимбалюк // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2008. – №6. – С. 29–36.

225. Чечель О. М. Зміст економічного потенціалу держави [Електронний ресурс] / О. М. Чечель // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – №1(48). – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/vkhnuvs/2010_48/48/29.pdf.

226. Чичкало-Кондрацька І. Б. Розвиток експортного потенціалу регіону в контексті укладання угоди про зону поглибленої вільної торгівлі між Україною та ЄС / І. Б. Чичкало-Кондрацька, Л. М. Радченко // Бізнес Інформ. – 2012. – №5. – С. 42-46.

227. Шалабин Г. В. Экономические вопросы охраны природы в регионе : монография / Г. В. Шалабин. – Ленинград : Издательство Ленинградского университета, 1983. – 169 с.

228. Шевченко И. В. Теоретические основы регулирования экологических конфликтов, связанных с деятельностью потенциально опасных предприятий / И. В. Шевченко // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 178–183.

229. Шевчук А. В. Об экологических вопросах на трансграничных водных объектах / А. В. Шевчук, Д. О. Смилевец // Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 129–134.

230. Экологические конфликты в современной системе природопользования: монография / под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева, к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы: Университетская книга, 2010. – С. 152–163.

231. Якість життя в регіонах України: посткризовий зріз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/files/articles/65/31/Quality_of_life_WeeklyUA_08092011.ppt.

232. Яцкова О. М. Концептуальні підходи щодо оцінки потенціалу водогосподарського комплексу / О. М. Яцкова // Вісник Національного університету водного господарства. – 2009. – №3(47), Ч. 2. – С. 276– 283.

233. Barbier E. B. Shrimp Farming and Mangrove Loss in Thailand / Edward B. Barbier, Suthawan Sathirathai. – Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing Limited, 2004. – 268 p. ISBN 1 84376 6019.

234. Beachler G. Environmental Degradation in the South as a Cause of Armed Conflict / G. Beachler // Environmental Change and Security: A European Perspective [edited by A. Carius, K. Lietzmann]. – Berlin.: Springer, 1999. – P. 107-129.

235. Beachler G. Why environmental transformation causes violence: A synthesis / G. Beachler // Environmental Change and Security Project Report. – 1998. – Issue 4. – P. 24-44.

236. Coalland-Faces of Donetsk / [Alex Kirby, Matthias Beistein, Christina Stuhlberger and others] / Zoï Environmental Network and UNEP/GRID–Arendal, 2011. – 43 p.

237. Cyclone Sidr in Bangladesh: Damage, Loss and Needs Assessment for Disaster Recovery and Reconstruction. Final Draft [Электронный ресурс] : [A Report Prepared by the Government of Bangladesh Assisted by the International Development Community with Financial Support from the European Commission]. – Dhaka: Government of Bangladesh, World Bank, and European Commission, 2008. – 159 p. Режим доступа: http://gfdrr.org/docs/Cyclone_Sidr_in_Bangladesh_Executive_Summary.pdf.

238. Guan D. A New and Integrated Hydro- Economic Accounting and Analytical Framework for Water Resources: A Case Study for North China / Guan D., K. Hubacek // Journal of Environmental Management. – 2008. – № 88 (4). – P. 1300–1313.

239. Homer-Dixon T. Environment, Scarcity and violence / T. Homer-Dixon. Princeton: Princeton University Press, 1999. – 253 p. ISBN 0-691-02794-3.

240. Karim M. F. Impacts of Climate Change and Sea- Level Rise on Cyclonic Storm Surge Floods in Bangladesh / M. F. Karim, N. Mimura // Global Environmental Change. – 2008. – №18(3). – P. 490–500.

241. Kim S.K. Energy intensity of the Japanese Economic Activities in 1975 and analysis of energy flow through the industries / S.K. Kim, H. Fukui, Y Shimazu // Earth Science, Nagoya University. – 1980. – 28. – P. 1 – 28.

242. Maltais A. Integrating Perspectives in Environmental Security / A. Maltais, K. Dow, A. Persson [Electronic resource]. – Stockholm: SEI, 2003. –Режим доступа: <http://www.sei.se>.

243. Maslow Abraham. A Theory of Human Motivation / Abraham Maslow // Psychological Review. – 1943. – №3. – P. 370–396.

244. Murray H. A. Explorations in Personality. / H. A. Murray. – New York: Oxford University Press, 1938. – 761 p.

245. Nagai T. Science assessment of fusion of plant / T. Nagai, Y Shimazu // Earth Science, Nagoya University. – 1984. – 32. – P. 1 – 48.

246. National Real Estate Development and Sales in the First Seven Months of 2013 [Электронный ресурс] / National Bureau of Statistics of China. – Режим доступа: http://www.stats.gov.cn/enGLISH/PressRelease/201308/t20130809_72331.html.

247. Ohlsson L. Text of the oral presentation at the workshop “Poverty&Environment” [Electronic resource]. / L. Ohlsson // The UNDP / SIDA conference on poverty reduction, November 20-21, 2000. – Stockholm, 2000. – Available at: <http://www.edcnews.se/Reviews/Ohlsson2000.html>.

248. Satyanath Shankar. Economic Shocks and Civil Conflict: An Instrumental Variables Approach / Satyanath Shankar, Edward Miguel, Ernest Sergenti // Journal of Political Economy. – 2004. – № 112 (4). – P. 725-753.

249. Shalizi Z. Addressing China’s Growing Water Shortages and Associated Social and Environmental Consequences. Policy Research Working Paper 3895 [Электронный ресурс] / Zmarak Shalizi. – Washington, DC: World Bank, 2006. - 34 p. Режим доступа: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2006/04/18/000016406_20060418155242/Rendered/PDF/wps3895.pdf.

250. Smith Adam. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations/Adam Smith. – Washington, DC 20001: Regnery Publishing Inc., 1998. – 1123 p. ISBN 0-89526-364-5.

251. Statistical Releases and Historical Data : (Federal Reserve Bulletin) [Электронный ресурс] / The Federal Reserve System. – Режим доступа: <http://www.federalreserve.gov/econresdata/statisticsdata.htm>.

252. Structural business statistics overview [Электронный ресурс] / Eurostat. – Режим доступа: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Structural_business_statistics_overview.

253. The world's mangroves 1980-2005 [Электронный ресурс] : [FAO (Food and Agriculture Organization) Forestry Paper 153]. – Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2007. – 77 p. Режим доступа: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/010/a1427e/a1427e00.pdf> ISBN: 978-92-5-105856-5.

254. Working Together with Water: A Living Land Builds for Its Future. [Электронный ресурс] : [Findings of the Deltacommissie 2008 / editing: Wilfried ten Brinke]. – Netherlands: Deltacommissie, Hollandia Printing, 2008. – 134 p. Режим доступа: http://www.deltacommissie.com/doc/deltareport_full.pdf.

255. World Economic Situation and Prospects 2011 [Электронный ресурс] : [the report of the United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN/DESA), the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) and the five United Nations regional commissions (Economic Commission for Africa (ECA), Economic Commission for Europe (ECE), Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP) and Economic and Social Commission for Western Asia (ESCWA)) / coordinated by Rob Vos and comprising staf from all collaborating agencies]. – New York: United Nations, 2011. – 204 p. – Режим доступа: http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_archive/2011wesp.pdf.

256. World Economic Situation and Prospects 2012 [Электронный ресурс] : [the report of the United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN/DESA), the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) and the five United Nations regional commissions (Economic Commission for Africa (ECA), Economic Commission for Europe (ECE), Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC), Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP) and Economic and Social Commission for Western Asia (ESCWA)) / coordinated by Rob Vos and comprising staf from all collaborating agencies]. – New York: United Nations, 2012. – 204 p. – Режим доступа: http://www.un.org/en/development/desa/policy/wesp/wesp_current/2012wesp.pdf.

257. Xia J. Towards Better Water Security in North China / Xia J., L. Zhang, C. Liu, J. Yu // Water Resources Management. – 2007. – № 21 (1). – P. 233-280.

Додаток А

Підходи до визначення поняття «Еколого-економічна безпека використання експортно-імпортного потенціалу регіону»

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА		ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА	
Автор	Визначення	Автор	Визначення
Хлобистов Є. В. [221, с.11; 220]	є складовою національної безпеки та передбачає певний стан розвитку продуктивних сил і нормативно-правових відносин у суспільстві, здатний забезпечувати стале відтворення природно-ресурсного потенціалу, сприятливі екологічні умови для життєдіяльності населення.	Абалкін Л. І. [1, с.5]	це сукупність умов та факторів, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного поновлення та самовдосконалення.
Кравців В. С. [104, с.8]	соціально необхідний рівень якості навколишнього середовища, при якому відсутні загрози здоров'ю людей та життєдіяльності суспільства, виникненню негативних змін у функціонуванні природних екосистем. Екологічну безпеку слід розглядати як вид суспільного блага, на створення якого має бути орієнтована регіональна екологічна політика.	Архіпов А., Городецький А., Михайлов Б. [7, с.38-39]	сукупність внутрішніх і зовнішніх умов, сприятливих для ефективного динамічного росту національної економіки, її здатності задовольняти потреби суспільства, держави, індивіда, забезпечувати конкурентоздатність на зовнішніх ринках, що гарантує від різного роду загроз і втрат.
Економічний енциклопедичний словник за ред. С. В. Мочерного [76, с. 179]	стан навколишнього середовища у межах світового господарства, у країні загалом та в окремих регіонах і на підприємствах, що не загрожує здоров'ю населення у процесі праці і життєдіяльності та комплекс заходів щодо її забезпечення.	Економічний енциклопедичний словник за ред. С. В. Мочерного [76, с.189]	стан захищеності економічної системи країни або групи країн від різноманітних внутрішніх і зовнішніх загроз, сукупність умов для її розширеного відтворення, а також комплекс необхідних заходів для забезпечення такої захищеності і відтворення.
Ліпкан В. А. [115, с. 315]	процес управління системою національної безпеки, за якого державними і недержавними інституціями забезпечується екологічна рівновага і гарантується захист середовища проживання населення країни і біосфери в цілому, атмосфери, гідросфери, літосфери і космосфери, видового складу тваринного і рослинного світу, природних ресурсів, збереження здоров'я і життєдіяльності людей і виключаються віддалені наслідки цього впливу для теперішнього і прийдешніх поколінь.	Варналії З. С., Черноділ І. С. [23, с. 28]	стан національної економіки, за якого зберігається економічна стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і задовольняються потреби особи, суспільства, держави.
		Пастернак-Таранушенко Г. А. [152]	це стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку економіки в майбутньому та в зростанні добробуту її мешканців.
Качинський А. Б. [97]	це складова національної безпеки, що забезпечує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави від реальних або потенційних загроз, що створюються антропогенними чи природними чинниками стосовно навколишнього середовища.	Дубель В. М. [73, с. 224]	1) «інтереси» (національні, державні, суспільні); 2) «стійкість» (національної економіки, економічного розвитку, соціально-економічної системи); 3) «незалежність» (економіки від зовнішніх ринків, економічної політики від впливу ззовні).
Ковалевська Ю. С. [98, с. 7-8]	реалізується як національна безпека у екологічній сфері, а її зміст обумовлюється цілеспрямованою протидією з боку держави загрозам зовнішнього і внутрішнього характеру, у тому числі таким, що знижують ефективність управління процесами екобезпечної діяльності, порушують режим використання природних ресурсів, ускладнюють охорону навколишнього природного середовища та роблять його небезпечним для життя і здоров'я людей.	Мунтіян В. І. [136]	це такий стан захищеності економічних інтересів особи, суспільства, держави, розвитку створення передумов для підтримки і покращення рівня життя громадян, задоволення національних інтересів у виробничо-економічній, фінансовій, зовнішньоекономічній, технологічній, енергетичній, продовольчій та інших субекономічних сферах.
Бохан А. В. [22]	системний і багаторівневий процес інтеграції, регіоналізації, лібералізації та демократизації міжнародних відносин, складові механізми якого формують комплекс екологічних умов існування людства і впливають на функціонування природоохоронних інституцій, екологічних організацій, спричиняючи створення спеціальних режимів взаємовідносин країн з метою упередження екологічних небезпек.	Жаліло Я.А. [79, с. 25]	складна багатфакторна категорія, що характеризує спроможність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб населення країни, протистояння дестабілізуючому впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання.

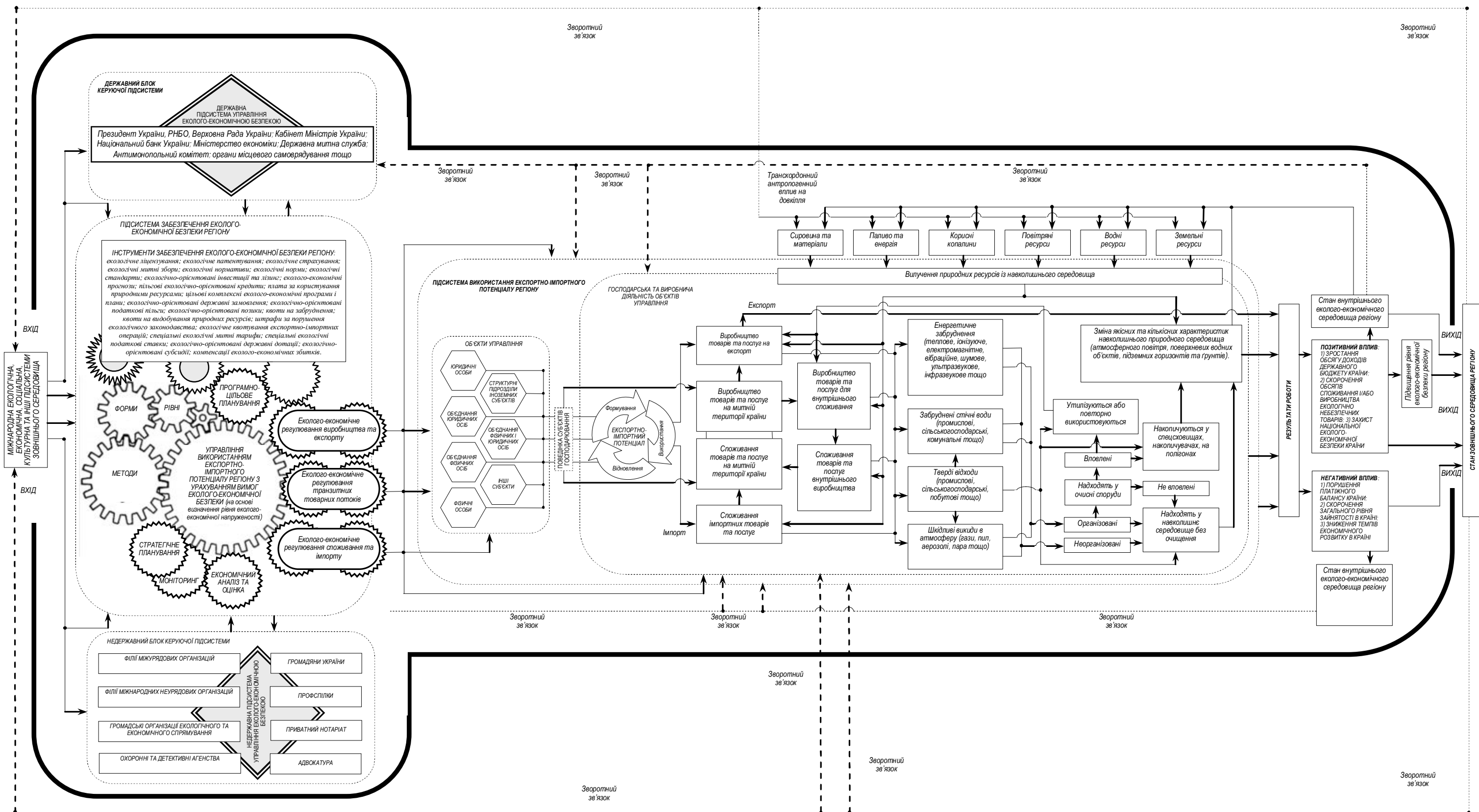
ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

Автор	Визначення
Геєць В. М., Кваснюк Б. Є., Мунтіян В. І. [28, с. 505]	це такий стан економіки та її базового природно-ресурсного потенціалу, при якому є сумісними характеристики економічної та екологічної безпеки.
Дубель В. М. [73, с. 226]	стан при якому навколишнє природне середовище може забезпечити існування суспільства та задоволення його потреб в доволі тривалій перспективі.
Лицур І. М. [113, с. 16]	це такий стан саморегулюючої та біологічно стійкої соціально-еколого-економічної системи (СЕЕС), при якому біотичне, абіотичне або антропогенне навантаження перебуває в межах її місткості, а сама система – в стані стійкості та динамічної рівноваги.

АВТОРСЬКИЙ ПІДХІД

Еколого-економічна безпека використання експортно-імпортного потенціалу регіону – стан збалансованого розвитку та захищеності регіональної соціально-економічної підсистеми від загроз та небезпек, що створюються впливом як антропогенних, так і природних факторів на довкілля регіону при використанні його експортно-імпортного потенціалу.

Схема організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону, авторська розробка

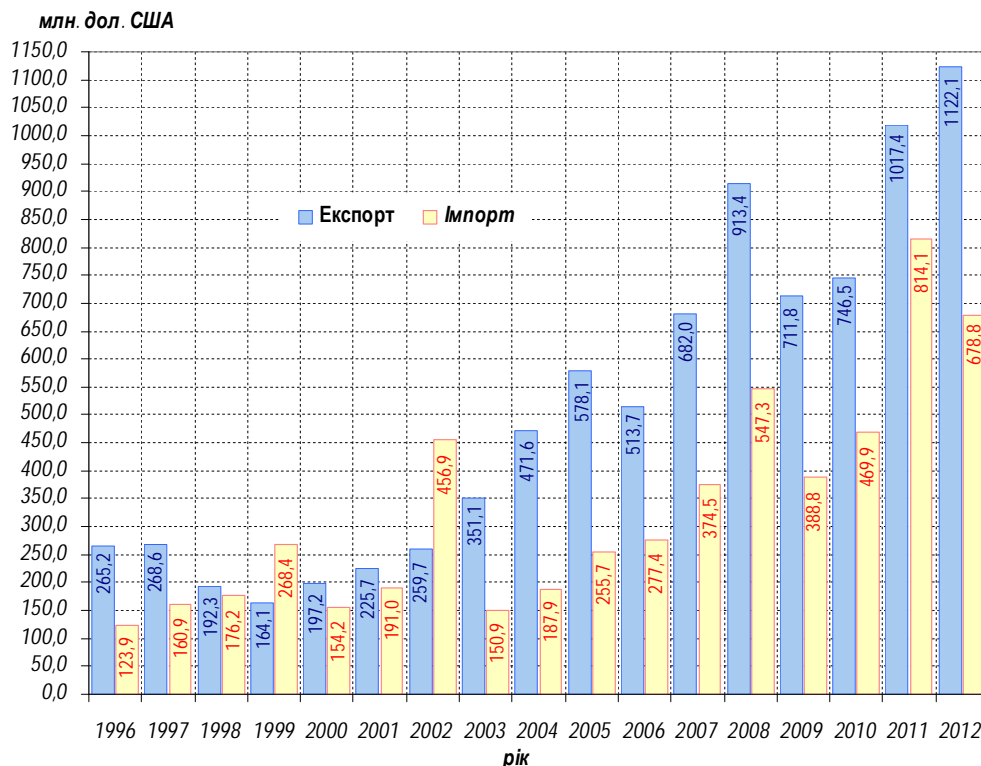
Додаток В

Класифікація завдань управління використанням експортно-імпортного потенціалу регіону з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки, авторська розробка

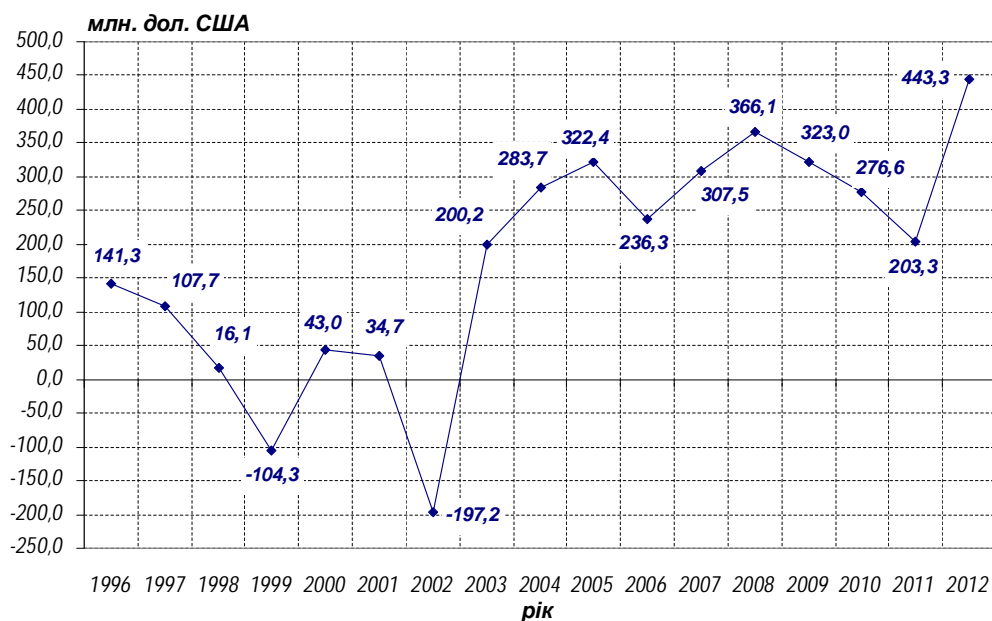
Додаток Г

«Еколого-економічна характеристика використання експортно-імпортного потенціалу Сумської області»

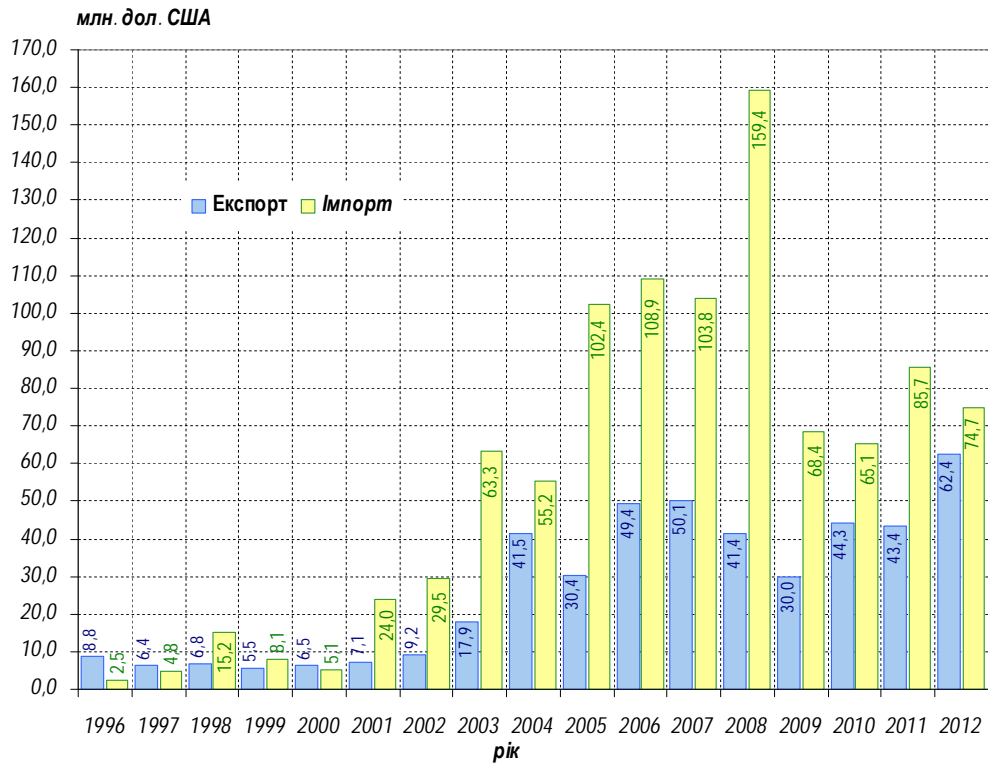
Джерело: побудовано автором на основі даних Головного управління статистики в Сумській області [91, 188-193]

Рис. Г.1. Обсяги зовнішньої торгівлі товарами Сумської області за 1996-2012 роки

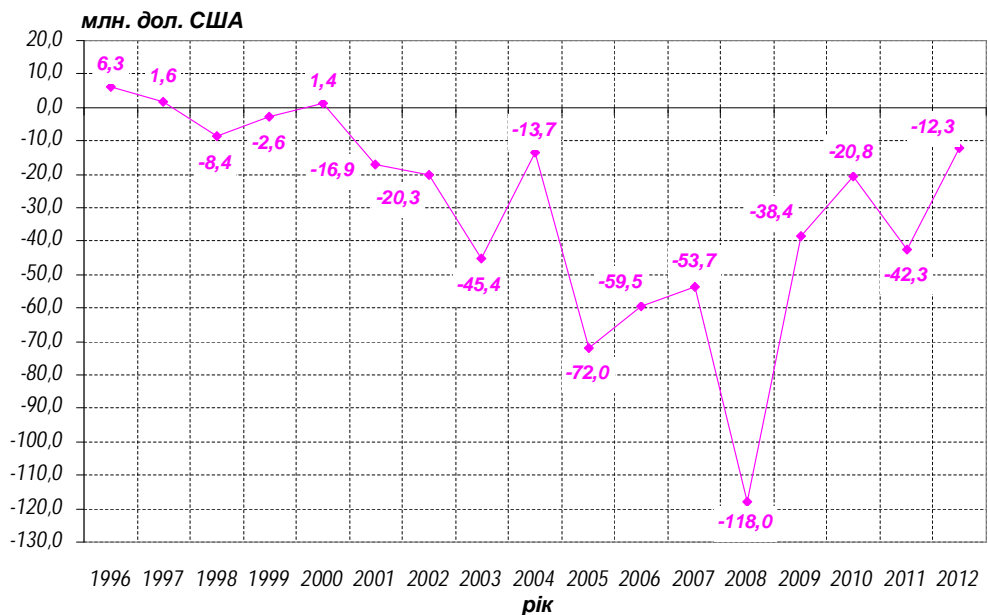
Джерело: побудовано автором на основі даних Головного управління статистики в Сумській області [91, 188-193]

Рис. Г.2. Сальдо зовнішньої торгівлі товарами Сумської області за 1996-2012 роки

Джерело: побудовано автором на основі даних Головного управління статистики в Сумській області [91, 188-193]

Рис. Г.3. Обсяги зовнішньої торгівлі послугами Сумської області за період з 1996 р. по 2012 р.

Джерело: побудовано автором на основі даних Головного управління статистики в Сумській області [91, 188-193]

Рис. Г.4. Сальдо зовнішньої торгівлі послугами Сумської області за період з 1996 р. по 2012 р.

Таблиця Г.1

Частка країн СНД у зовнішній торгівлі Сумської області послугами

(тис. дол. США)

Показник	2000	2005	2009	2010	2011
1	2	3	4	5	6
Зовнішня торгівля послугами					
Експорт	6469,1	30444,8	300010,2	44299,9	43361,6
у т.ч. з країнами СНД:	4047,9	25944,7	19993,8	30158,8	30349,3
Частка СНД у загальному обсязі експорту, %	62,6	85,2	66,6	68,1	70,0
– з них РФ	1997,3	15570,4	15532,4	21180,6	17392,1
Частка РФ у загальному обсязі експорту, %	30,9	51,1	51,8	47,8	40,1
Імпорт	5137,5	102375,0	68436,4	65084,5	85719,4
у т.ч. з країнами СНД:	795,2	10548,6	14691,8	19472,6	23032,1
Частка СНД у загальному обсязі імпорту, %	15,5	10,3	21,5	29,9	26,9
– з них РФ	717,9	10051,9	9315,3	12014,4	12947,1
Частка РФ у загальному обсязі імпорту, %	14,0	9,8	13,6	18,5	15,1

Джерело: складено автором на основі даних Головного управління статистики в Сумській області [91, 188-193]

Таблиця Г.2

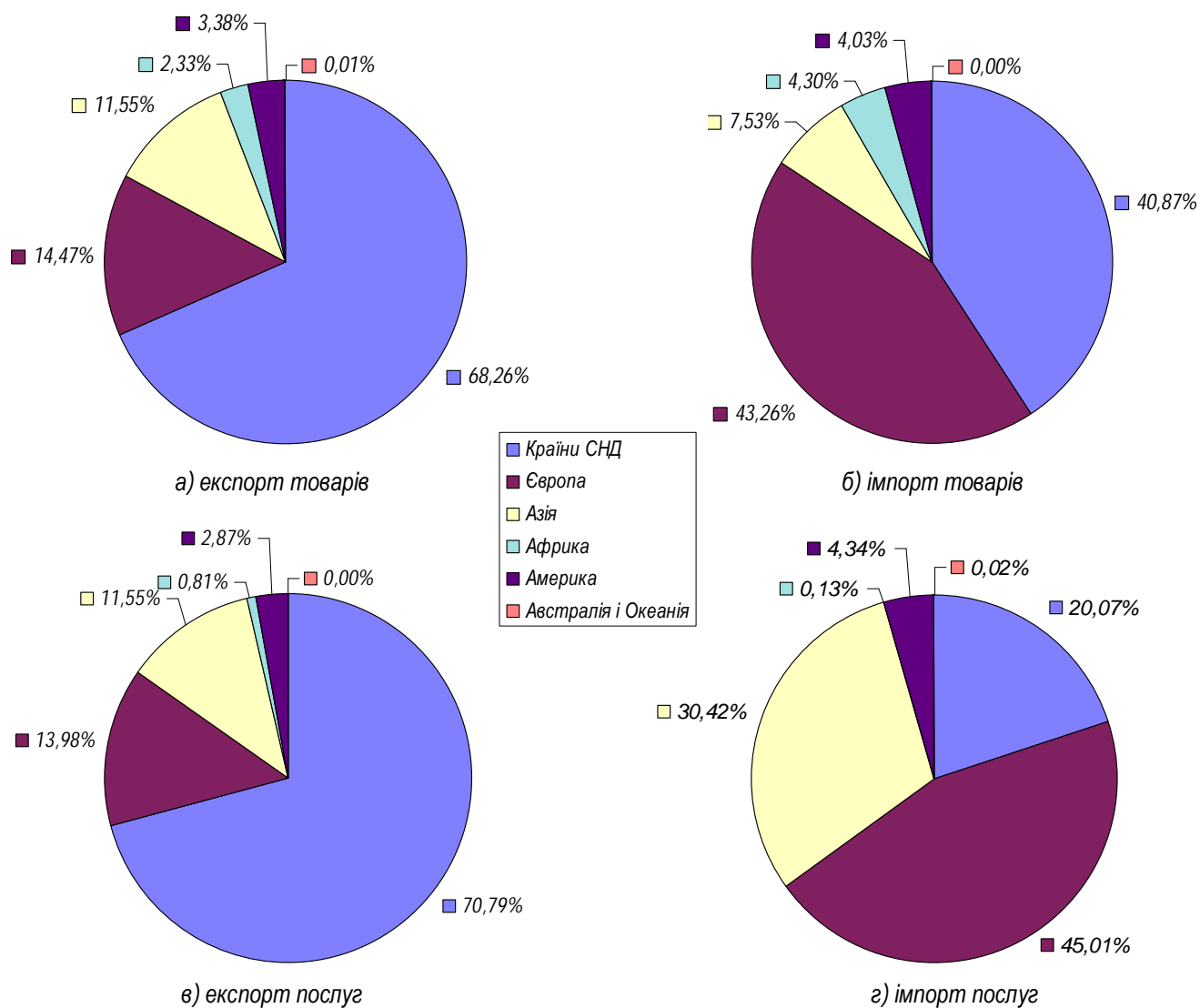
Динаміка зовнішньої торгівлі Сумської області

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005
1	2	3	4	5	6	7
Торгівля товарами:						
Експорт товарів, тис. дол. США	197183,3	225668,3	259654,7	351089,1	471643,5	578100,3
Імпорт товарів, тис. дол. США	154203,5	190960,8	456863,2	150927,0	187877,9	255671,0
Сальдо торгівлі товарами, тис. дол. США	42979,8	34707,5	-197208,5	200162,1	283765,6	322429,3
Торгівля послугами:						
Експорт послуг, тис. дол. США	6469,1	7112,9	9197,5	17954,9	41481,0	30444,8
Імпорт послуг, тис. дол. США	5137,5	24019,7	29459,8	63329,5	55235,4	102375,0
Сальдо торгівлі послугами, тис. дол. США	1331,6	-16906,8	-20262,3	-45374,6	-13754,4	-71930,2

Продовження табл. Г.2

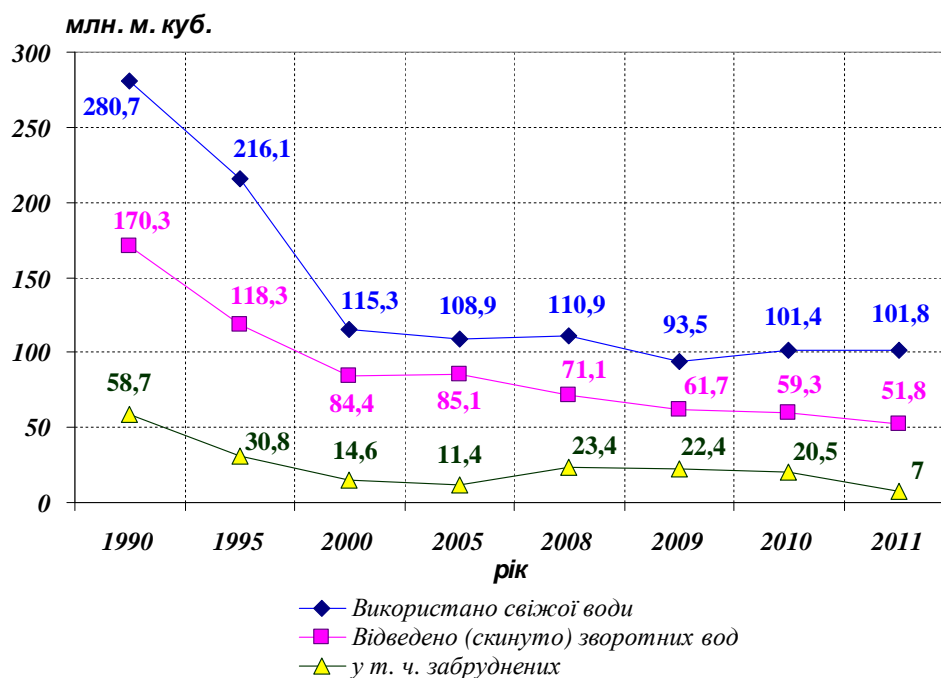
Показник	2006	2007	2008	2009	2010	2011
8	9	10	11	12	12	14
Торгівля товарами:						
Експорт товарів, тис. дол. США	513746,5	682020,8	913396,7	711765,4	746484,5	1017375,3
Імпорт товарів, тис. дол. США	277365,9	374491,7	547294,4	388827,8	469889,6	814091,9
Сальдо торгівлі товарами, тис. дол. США	236380,6	307529,1	366102,3	322937,6	276594,9	203283,4
Торгівля послугами:						
Експорт послуг, тис. дол. США	49358,9	50126,3	41409,9	30010,2	44299,9	43361,6
Імпорт послуг, тис. дол. США	108926,9	103796,7	159383,1	68436,4	65084,5	85719,4
Сальдо торгівлі послугами, тис. дол. США	-59568,0	-53670,4	-117973,2	-38426,2	-20784,6	-42357,8

Джерело: складено автором на основі даних Головного управління статистики в Сумській області [91, 188-193]

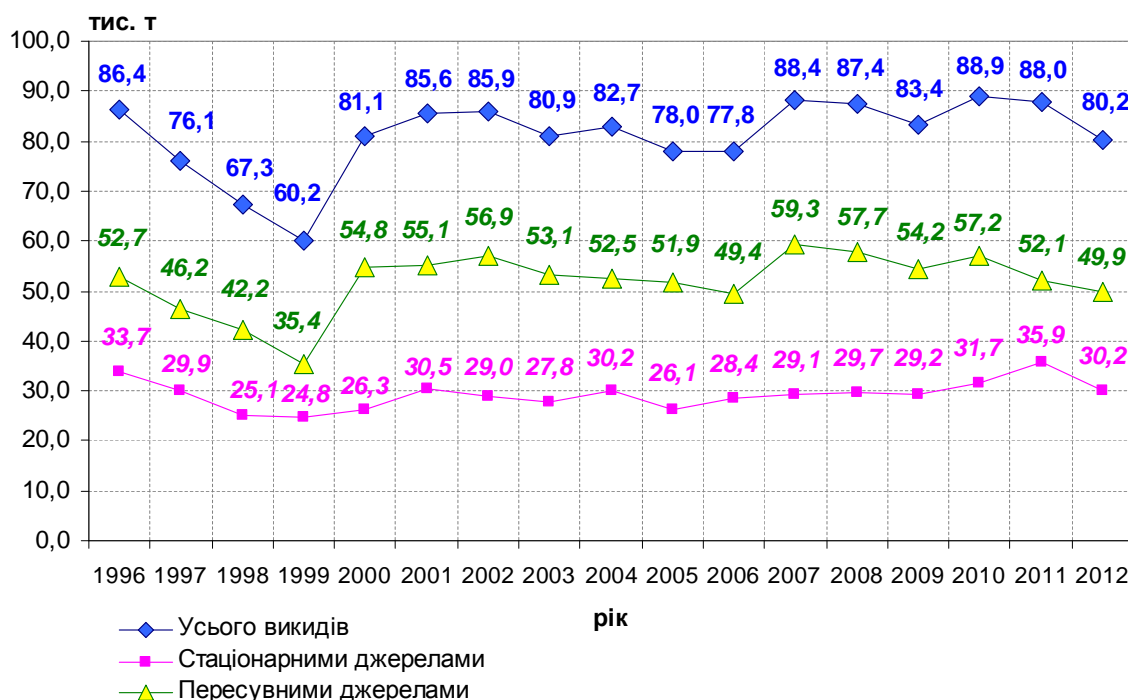
Джерело: побудовано автором на основі даних Головного управління статистики в Сумській області [91, 188-193]

Рис. Г.5. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами та послугами Сумської області за 1996-2012 роки

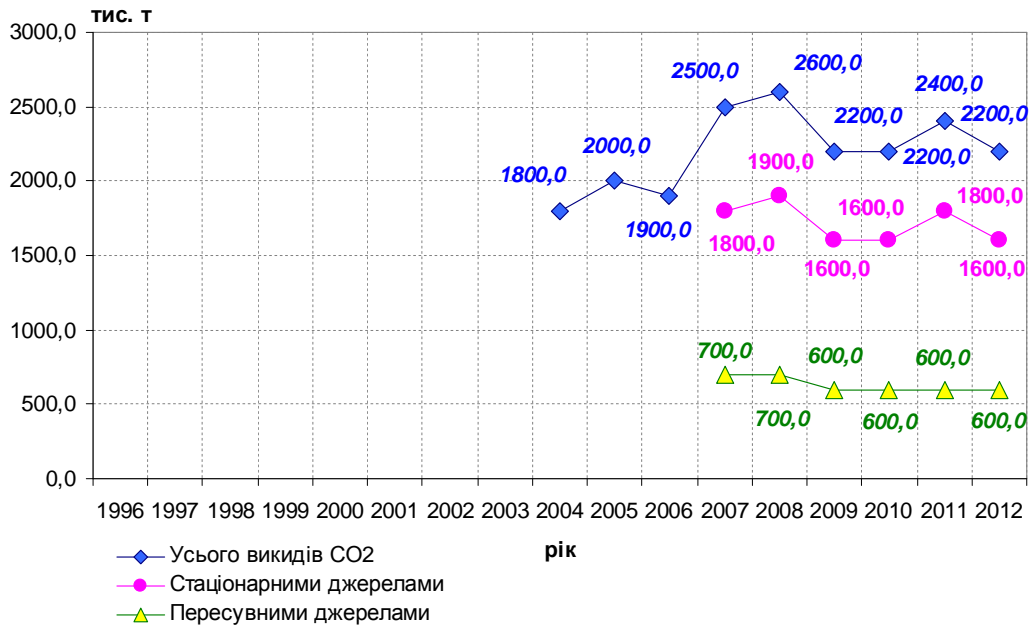
Джерело: побудовано автором на основі даних Головного управління статистики в Сумській області та Сумського обласного управління водних ресурсів [188-193]

Рис. Г.6. Динаміка основних показників водопостачання і водовідведення по Сумській області

Джерело: побудовано автором на основі даних Головного управління статистики в Сумській області [188-193]

Рис. Г.7. Динаміка викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря по Сумській області

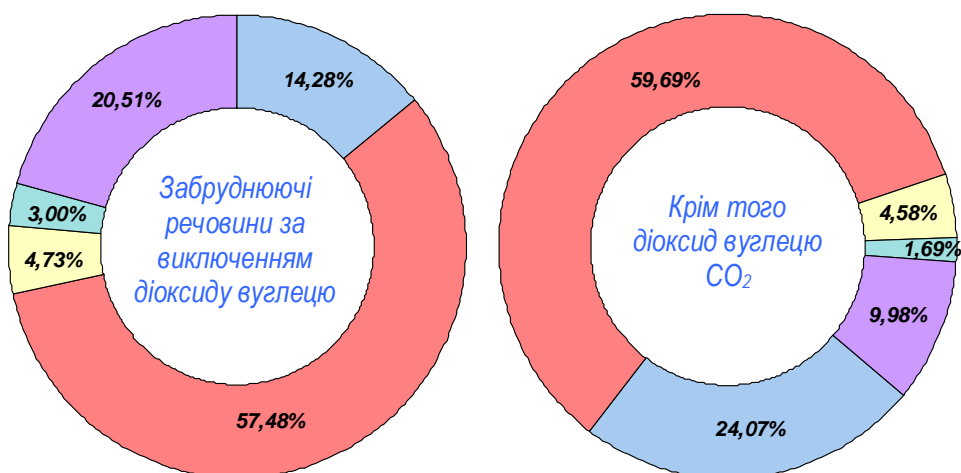
Джерело: побудовано автором на основі даних [188-193]

Рис. Г.8. Динаміка викидів CO₂ у атмосферне повітря по Сумській області

Джерело: побудовано автором на основі даних [188-193]

Рис. Г.9. Загальна усереднена структура викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря по Сумській області у 1996 – 2012 рр.

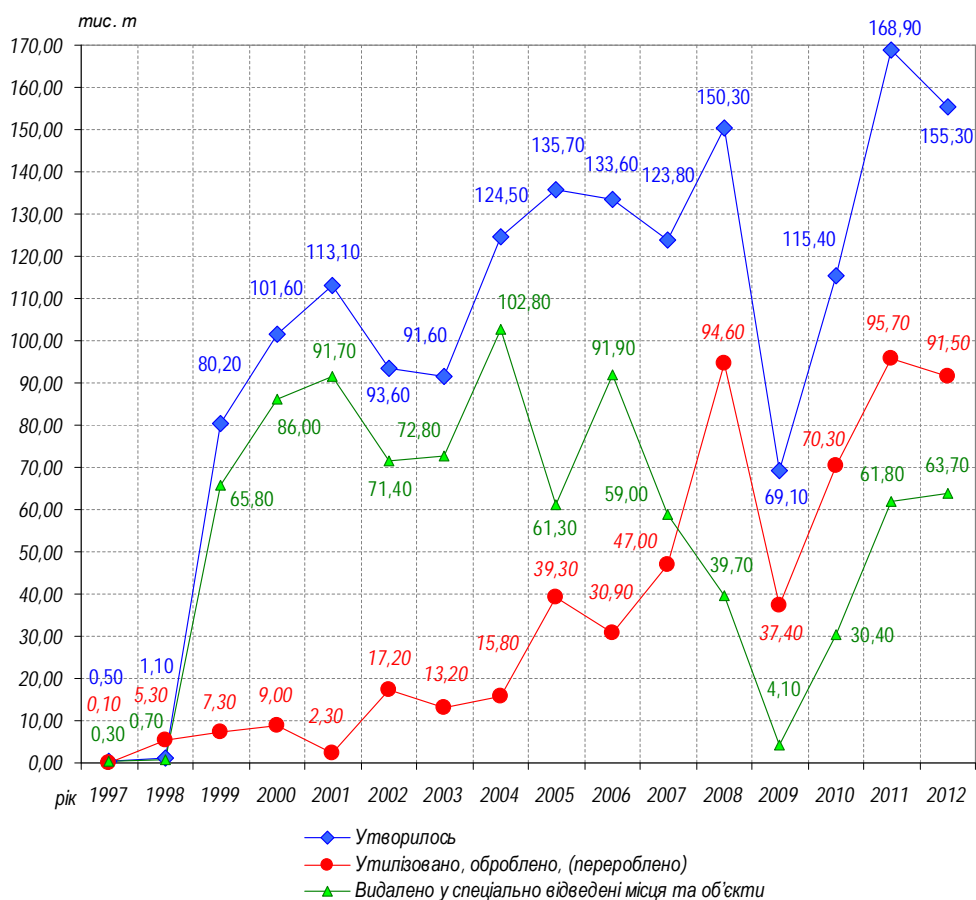

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

- виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів
- хімічне виробництво
- виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції
- металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів
- виробництво машин та устаткування

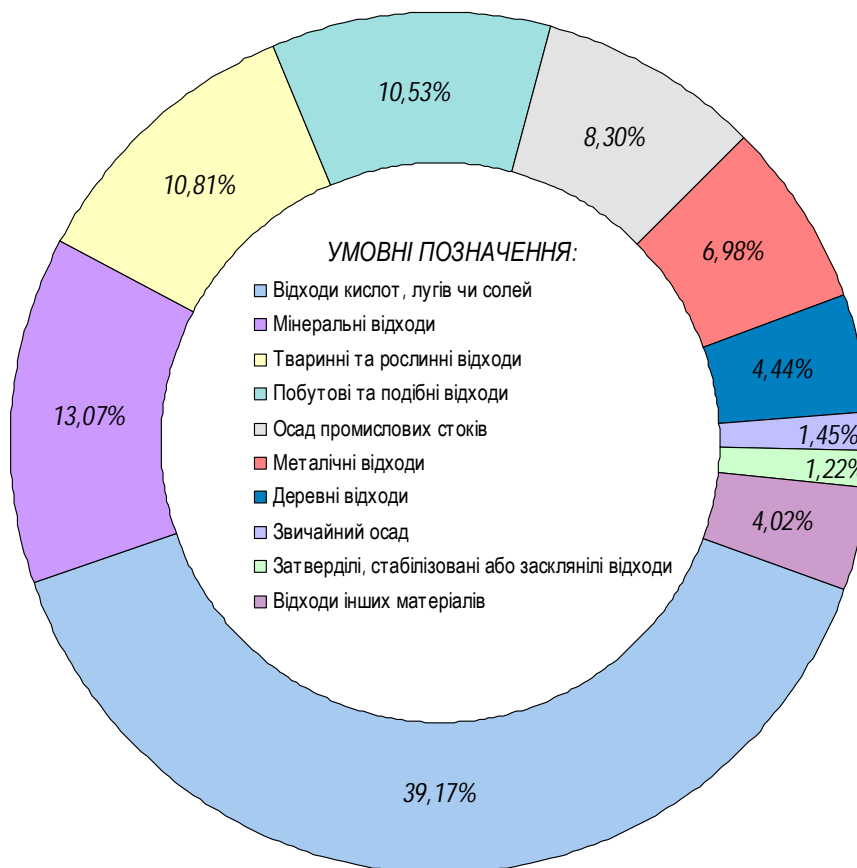
Джерело: побудовано автором на основі даних [188-193]

Рис. Г.10. Загальна усереднена структура викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря стаціонарними джерелами переробної промисловості забруднення по Сумській області у 1996 – 2012 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [188-193]

Рис. Г.11. Динаміка основних показників утворення та поводження з відходами по Сумській області

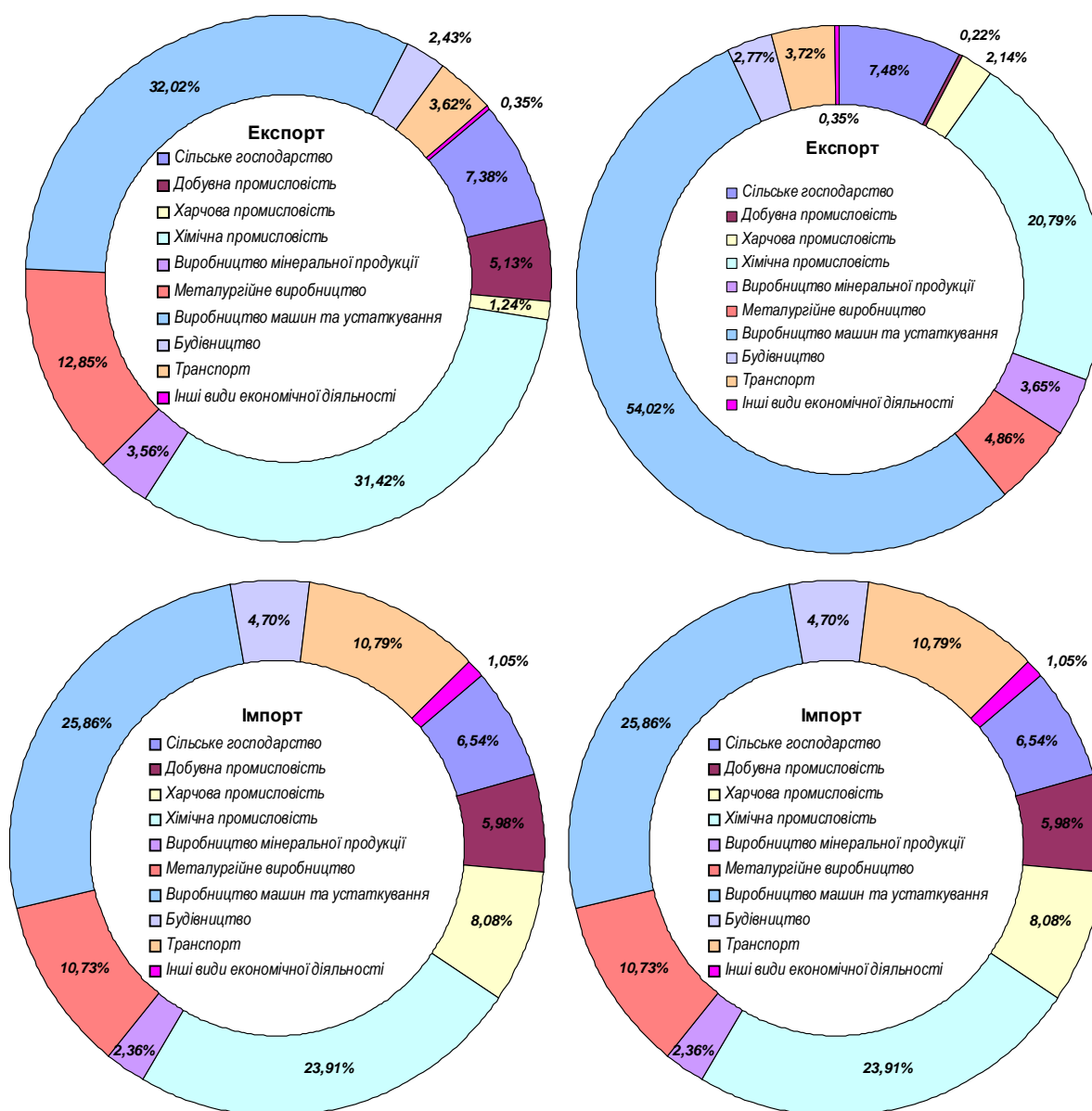
Джерело: побудовано автором на основі даних Головного управління статистики в Сумській області [188-193]

Рис. Г.12. Структура відходів за основними видами матеріалів по Сумській області

Додаток Д

Корегування структури експортно-імпортних товарних потоків у Сумській області з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону

Джерело: Розраховано автором на основі даних Головного управління статистики в Сумській області [91, 188-193]

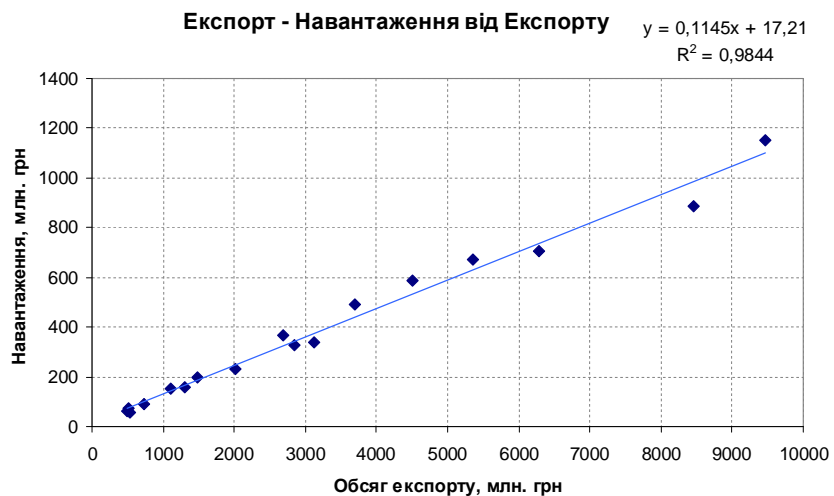

Рис. Д.3. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом експорту продукції (товарів, робіт, послуг)

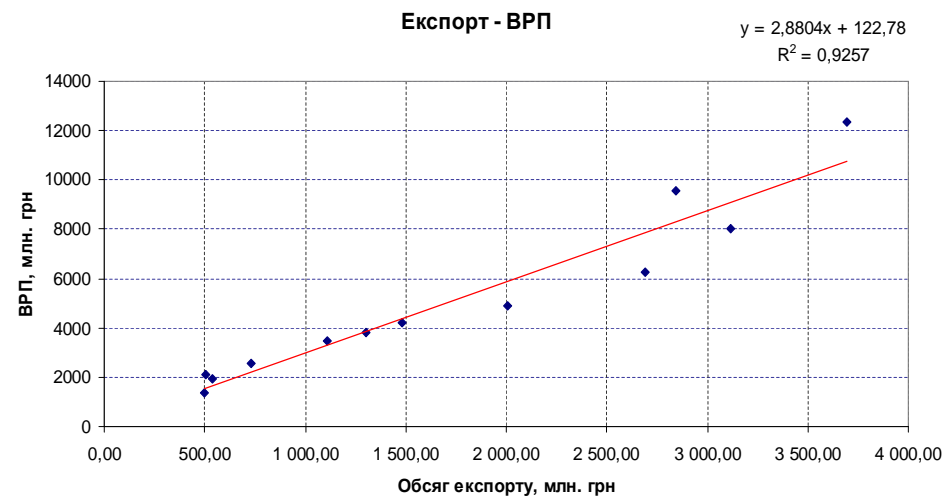

Рис. Д.5. Залежність між обсягом валового регіонального продукту Сумської області та обсягом експорту продукції (товарів, робіт, послуг)

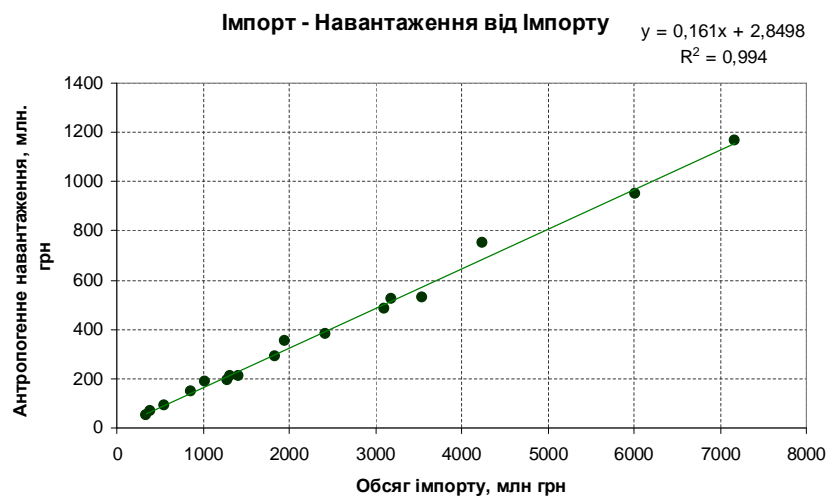

Рис. Д.4. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом імпорту продукції (товарів, робіт, послуг)

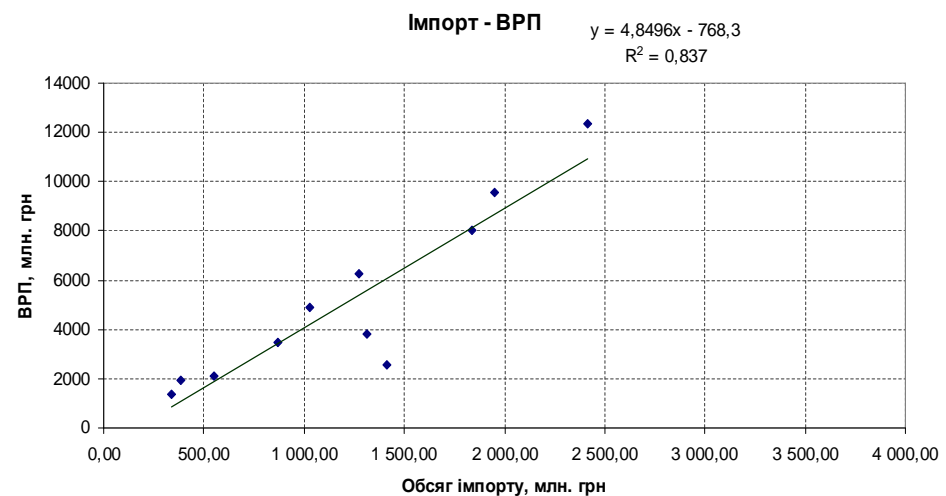

Рис. Д.6. Залежність між обсягом валового регіонального продукту Сумської області та обсягом імпорту продукції (товарів, робіт, послуг)

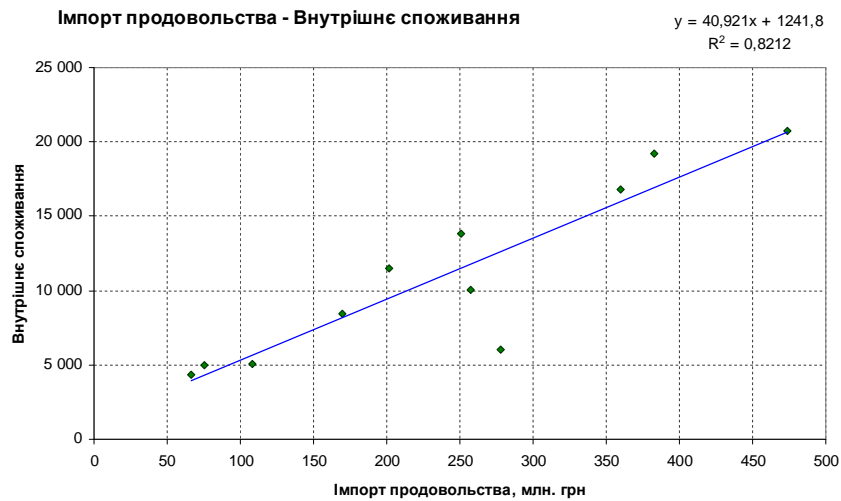

Рис. Д.7. Залежність між обсягом внутрішнього споживання та обсягом імпорту продовольства у Сумській області

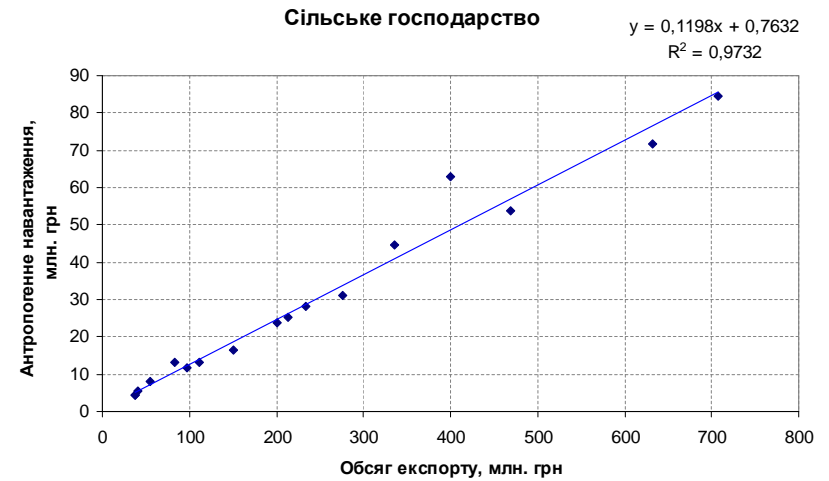

Рис. Д.9. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом експорту продукції сільського господарства

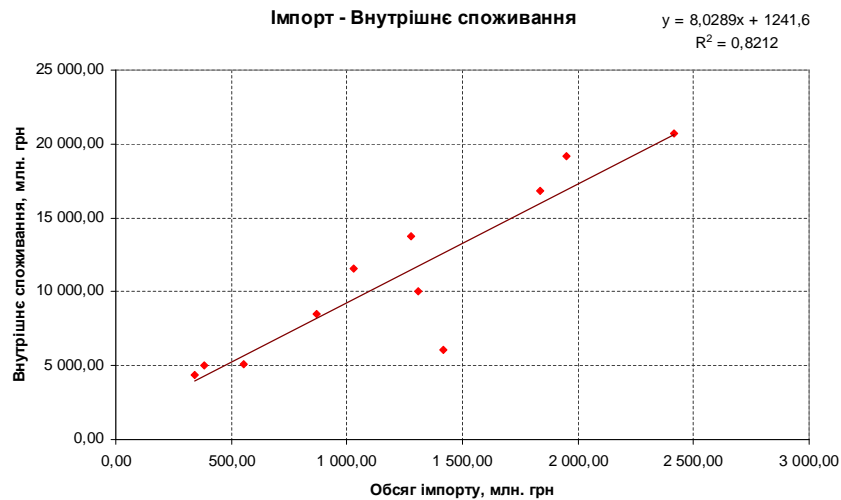

Рис. Д.8. Залежність між обсягом внутрішнього споживання та обсягом імпорту продукції (товарів, робіт, послуг) у Сумській області

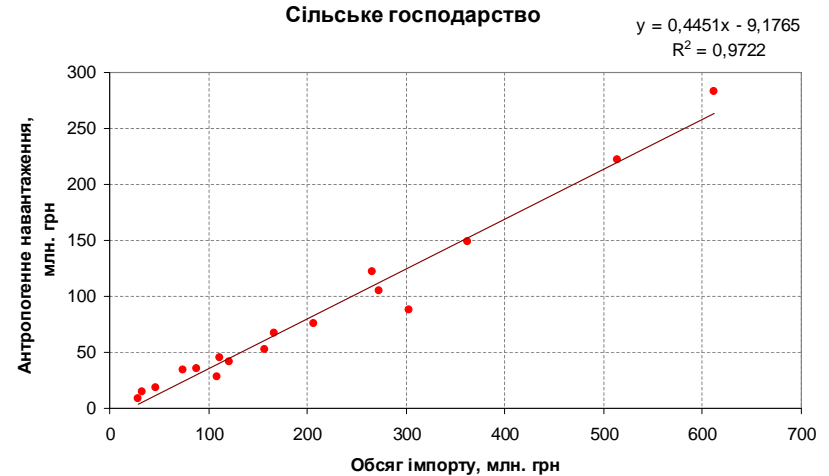

Рис. Д.10. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом імпорту продукції сільського господарства

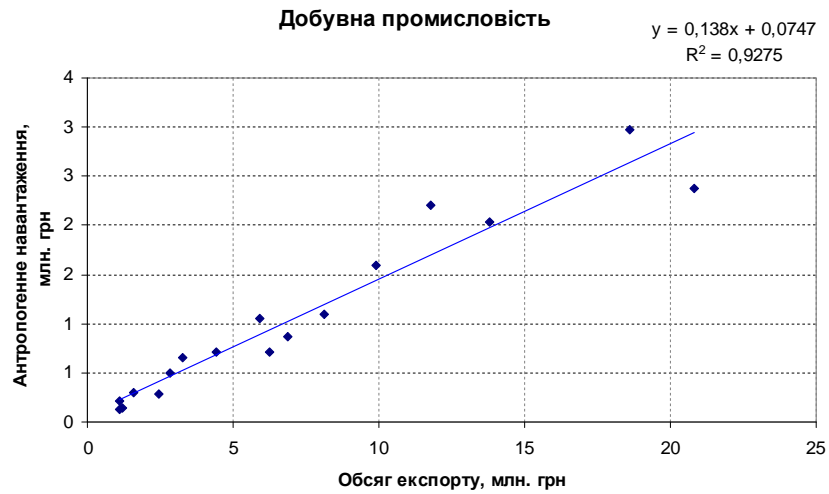

Рис. Д.11. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом експорту продукції добувної промисловості

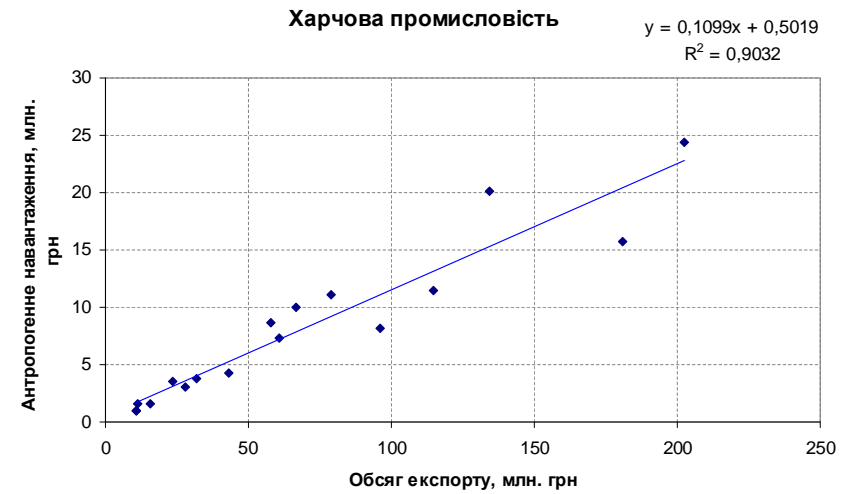

Рис. Д.13. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом експорту продукції харчової промисловості

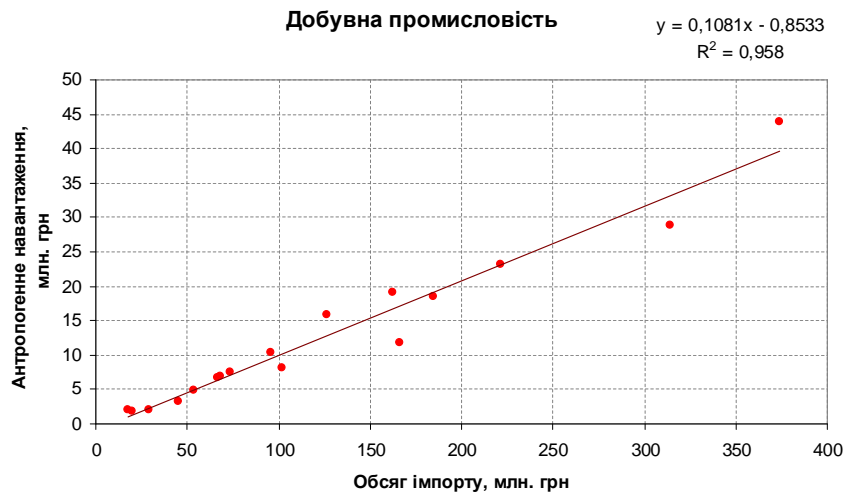

Рис. Д.12. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом імпорту продукції добувної промисловості

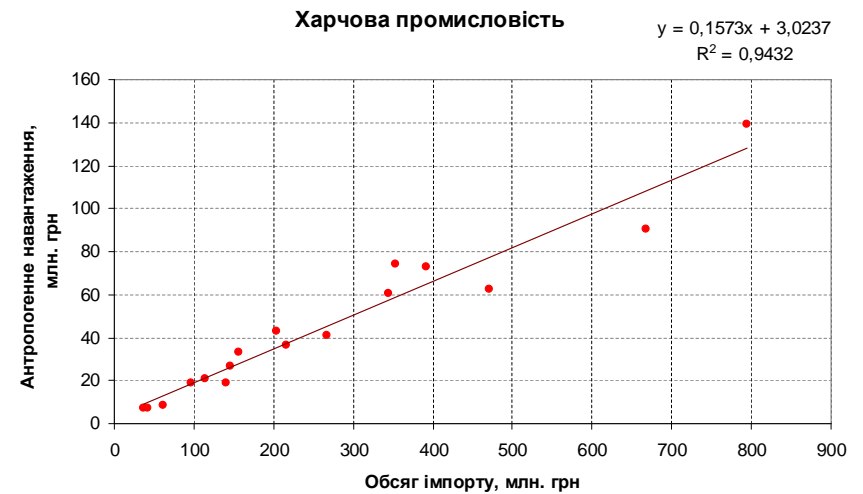

Рис. Д.14. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом імпорту продукції харчової промисловості

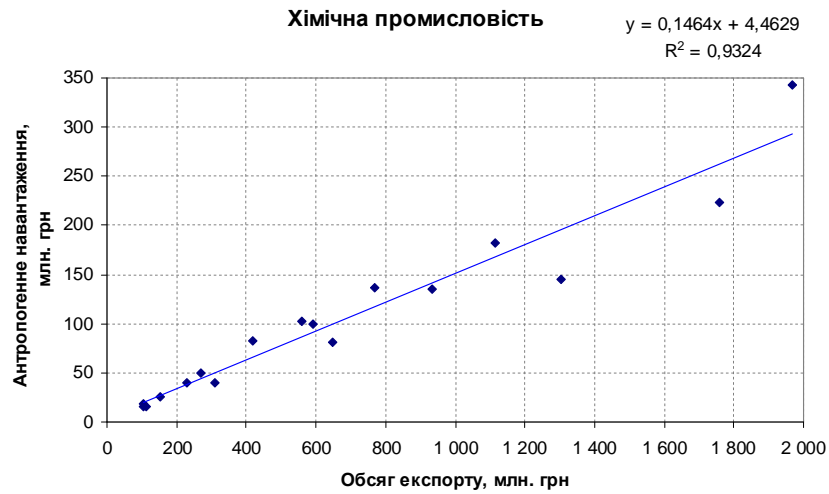

Рис. Д.15. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом експорту продукції хімічної промисловості

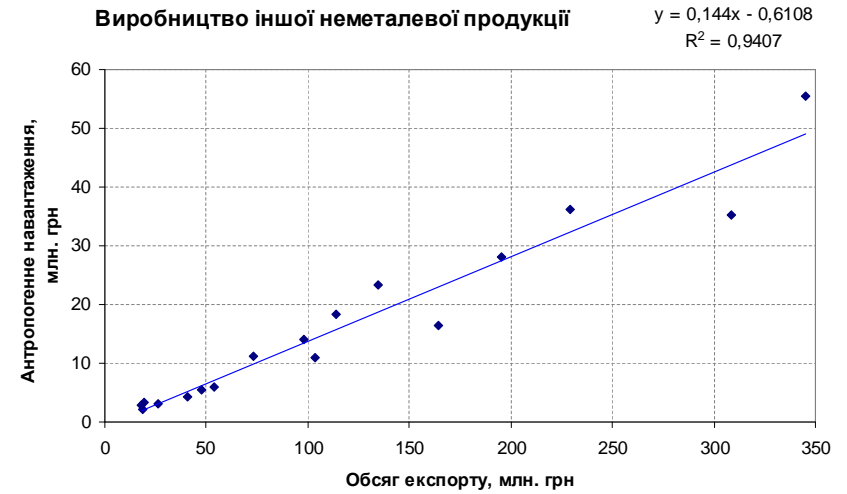

Рис. Д.17. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом експорту іншої неметалевої продукції

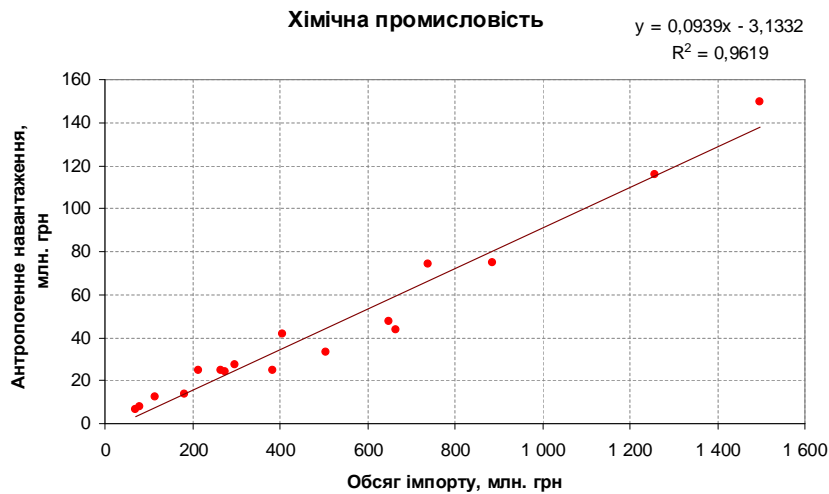

Рис. Д.16. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом імпорту продукції хімічної промисловості

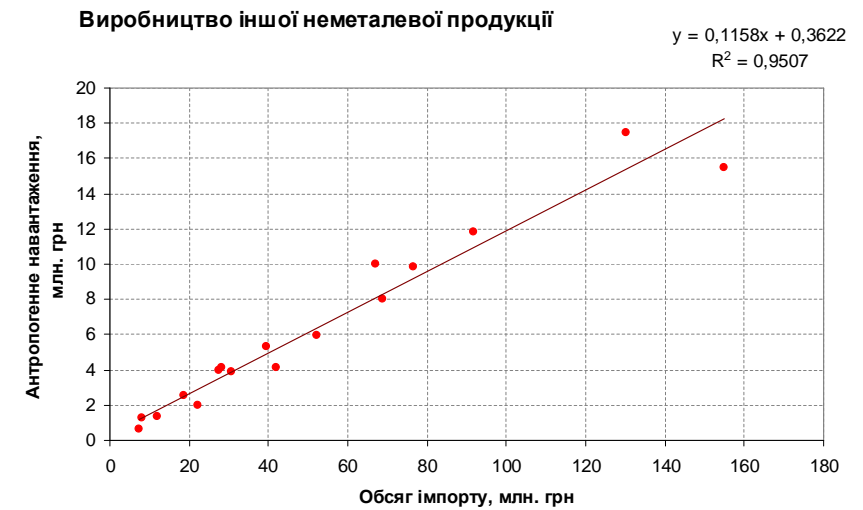

Рис. Д.18. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом імпорту іншої неметалевої продукції

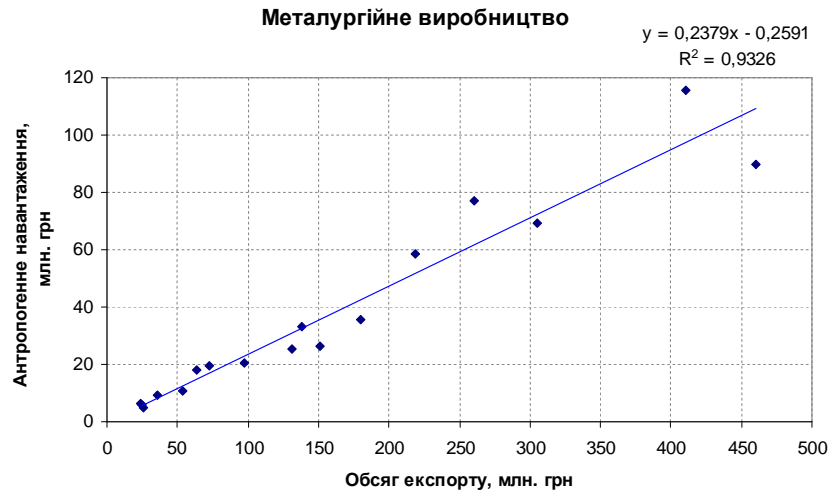

Рис. Д.19. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом експорту продукції металургійної промисловості

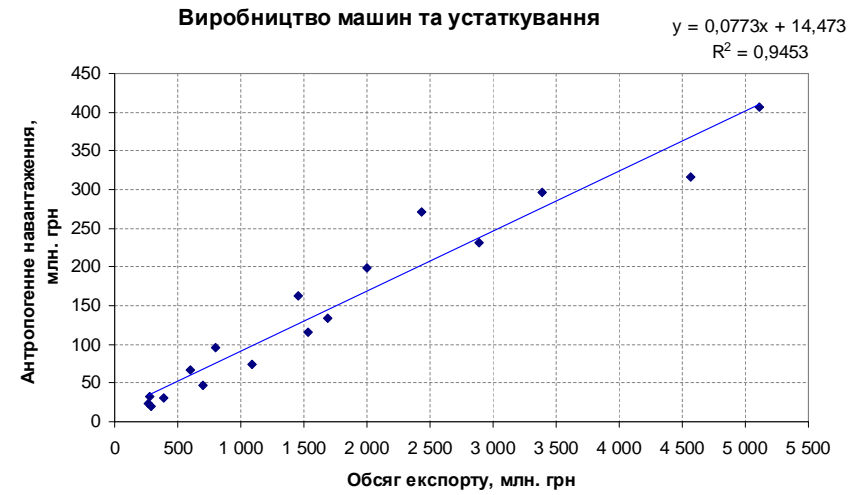

Рис. Д.21. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом експорту машин і устаткування

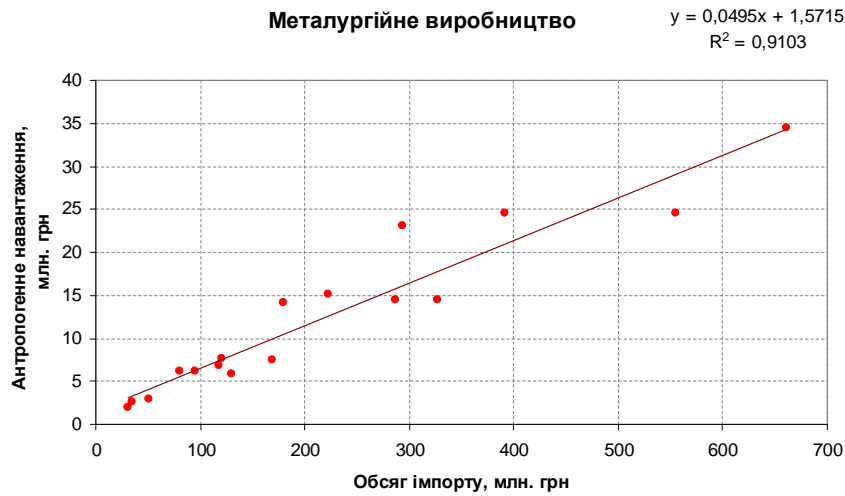

Рис. Д.20. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом імпорту продукції металургійної промисловості

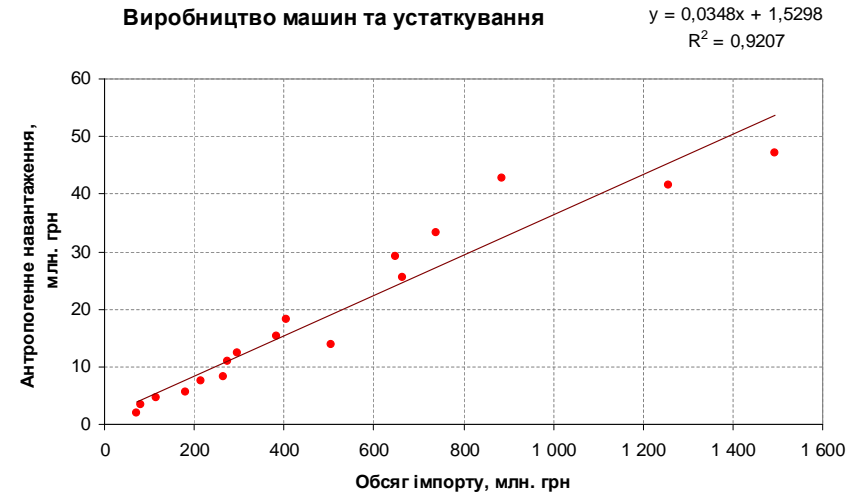

Рис. Д.22. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом імпорту машин і устаткування

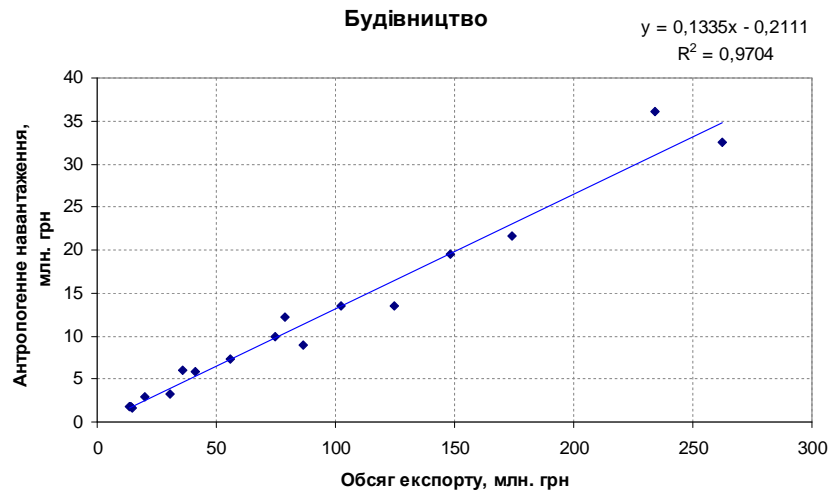

Рис. Д.23. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом експорту товарів, робіт, послуг у сфері будівництва

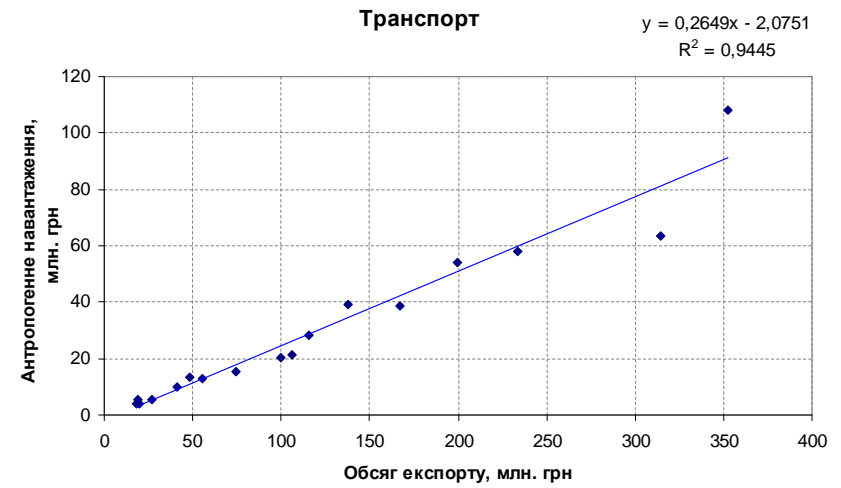

Рис. Д.25. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом експорту товарів, робіт, послуг у сфері транспорту

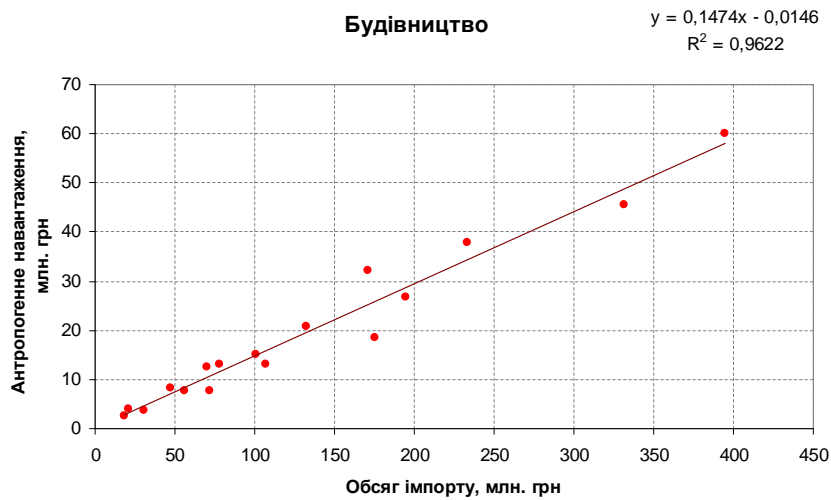

Рис. Д.24. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом імпорту товарів, робіт, послуг у сфері будівництва

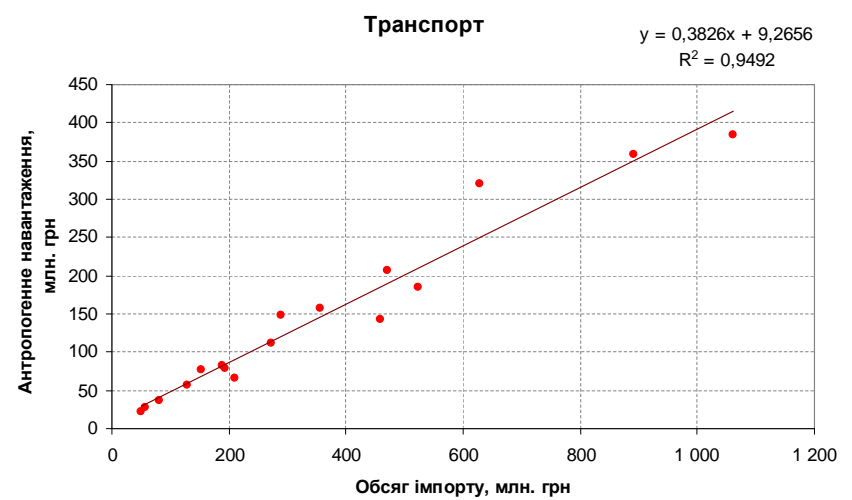

Рис. Д.26. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом імпорту товарів, робіт, послуг у сфері транспорту

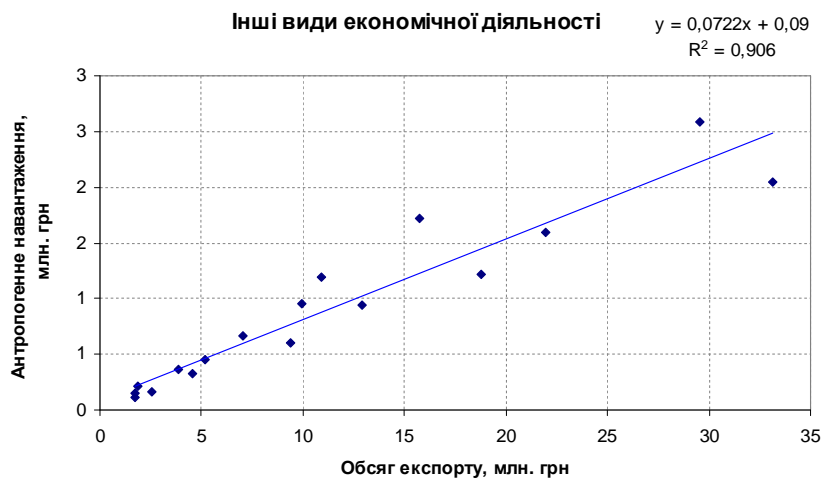

Рис. Д.27. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом експорту товарів, робіт, послуг у сфері інших видів економічної діяльності

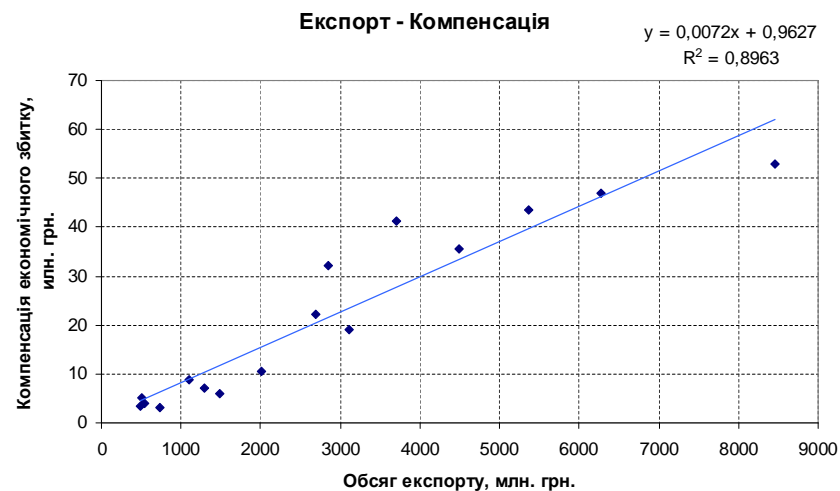

Рис. Д.29. Залежність між обсягами експорту продукції (товарів, робіт, послуг) та компенсацією еколого-економічних збитків, що спричинені антропогенним навантаженням експорту на довкілля Сумської області

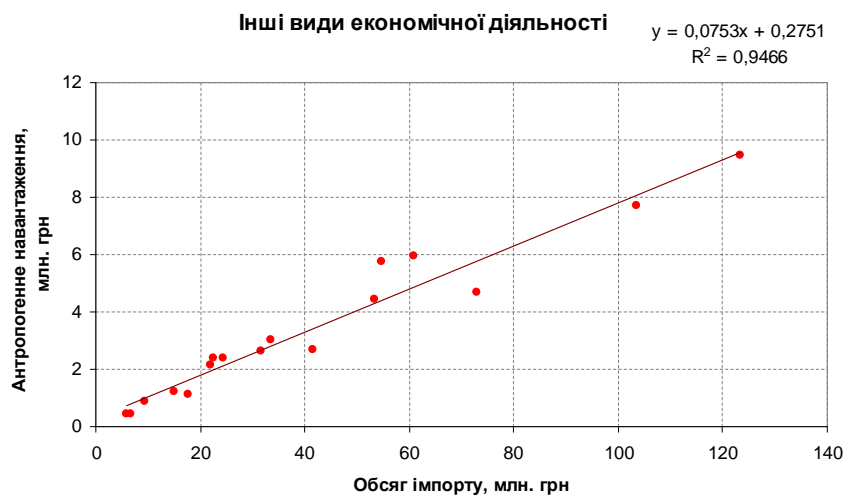

Рис. Д.28. Залежність між антропогенним навантаженням на довкілля Сумської області та обсягом імпорту товарів, робіт, послуг у сфері інших видів економічної діяльності

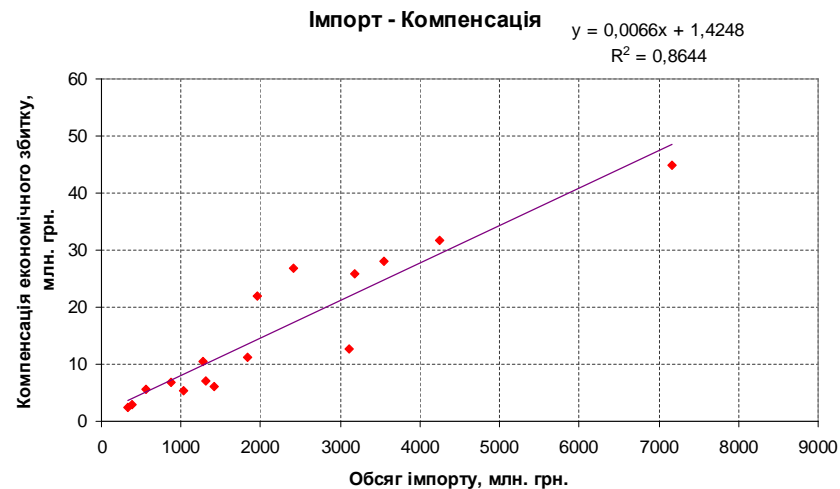

Рис. Д.30. Залежність між обсягами імпорту продукції (товарів, робіт, послуг) та компенсацією еколого-економічних збитків, що спричинені антропогенним навантаженням імпорту на довкілля Сумської області

Таблиця Д.1.

Обсяги експорту продукції (товарів, робіт, послуг) у Сумській області за укрупненими товарними потоками

(млн. грн.)

Найменування експортного товарного потоку	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Сільське господарство	37,060	40,090	37,820	54,430	82,880	97,360	111,030	150,340	201,430
Добувна промисловість	1,090	1,180	1,110	1,600	2,440	2,860	3,270	4,420	5,920
Харчова промисловість	10,600	11,470	10,820	15,570	23,710	27,850	31,770	43,010	57,630
Хімічна промисловість	103,020	111,440	105,130	151,270	230,350	270,600	308,610	417,860	559,850
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	18,090	19,560	18,460	26,560	40,440	47,510	54,180	73,360	98,290
Металургійне виробництво	24,080	26,050	24,580	35,360	53,850	63,260	72,140	97,680	130,880
Виробництво машин та устаткування	267,670	289,550	273,160	393,060	598,540	703,120	801,880	1 085,760	1 454,710
Будівництво	13,730	14,850	14,010	20,150	30,690	36,050	41,120	55,670	74,590
Транспорт	18,430	19,940	18,810	27,070	41,220	48,420	55,220	74,770	100,180
Інші види економічної діяльності	1,740	1,880	1,760	2,540	3,880	4,570	5,200	7,050	9,420
Випуск товарів та послуг (всього)	495,51	536,01	505,66	727,61	1 108,00	1 301,60	1 484,42	2 009,92	2 692,90

Продовження табл. Д.1.

(млн. грн.)

Найменування експортного товарного потоку	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Сільське господарство	233,270	212,690	276,550	336,390	400,670	469,400	632,210	708,010
Добувна промисловість	6,860	6,260	8,130	9,890	11,780	13,810	18,590	20,820
Харчова промисловість	66,740	60,850	79,120	96,240	114,630	134,290	180,870	202,560
Хімічна промисловість	648,360	591,150	768,660	934,970	1 113,620	1 304,650	1 757,180	1 967,840
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	113,830	103,790	134,950	164,150	195,510	229,050	308,500	345,480
Металургійне виробництво	151,560	138,190	179,690	218,560	260,330	304,980	410,770	460,020
Виробництво машин та устаткування	1 684,670	1 536,030	1 997,250	2 429,380	2 893,600	3 389,970	4 565,790	5 113,180
Будівництво	86,390	78,760	102,410	124,570	148,380	173,830	234,120	262,190
Транспорт	116,010	105,780	137,540	167,300	199,260	233,440	314,420	352,110
Інші види економічної діяльності	10,920	9,950	12,940	15,740	18,750	21,960	29,580	33,130
Випуск товарів та послуг (всього)	3 118,61	2 843,45	3 697,24	4 497,19	5 356,53	6 275,38	8 452,03	9 465,34

Таблиця Д.2.

Антропогенне навантаження на довкілля Сумської області що викликане обсягами експорту продукції (товарів, робіт, послуг) за укрупненими товарними потоками

(млн. грн.)

Найменування експортного товарного потоку	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Сільське господарство	4,250	5,330	4,290	7,890	13,010	11,760	13,140	16,340	23,600
Добувна промисловість	0,130	0,140	0,220	0,300	0,290	0,500	0,660	0,710	1,050
Харчова промисловість	0,990	1,610	1,030	1,560	3,560	3,070	3,820	4,310	8,650
Хімічна промисловість	16,220	16,080	17,930	25,400	39,290	49,700	40,490	82,230	102,830
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	2,900	3,360	2,030	3,190	4,400	5,440	5,890	11,260	14,070
Металургійне виробництво	6,300	4,980	5,930	9,250	10,830	17,820	19,450	20,640	25,540
Виробництво машин та устаткування	23,470	19,620	32,660	31,330	66,790	47,630	95,860	73,550	162,320
Будівництво	1,710	1,630	1,770	2,950	3,200	5,940	5,870	7,340	9,840
Транспорт	3,770	4,040	5,580	5,480	9,860	13,370	12,760	15,290	20,280
Інші види економічної діяльності	0,110	0,210	0,150	0,160	0,370	0,330	0,450	0,670	0,600
ВСЬОГО НАВАНТАЖЕННЯ ЕКСПОРТУ	59,85	57,00	71,59	87,51	151,60	155,56	198,39	232,34	368,78

Продовження табл. Д.2.

(млн. грн.)

Найменування експортного товарного потоку	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Сільське господарство	28,170	25,170	31,060	44,690	62,910	53,860	71,770	84,650
Добувна промисловість	0,870	0,710	1,090	1,590	2,200	2,030	2,980	2,370
Харчова промисловість	10,020	7,310	11,090	8,190	11,470	20,160	15,750	24,330
Хімічна промисловість	80,810	100,050	136,150	134,930	182,630	145,490	223,630	343,380
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	18,250	11,050	23,330	16,350	27,980	36,190	35,320	55,380
Металургійне виробництво	26,220	33,360	35,790	58,490	77,000	69,340	115,710	89,780
Виробництво машин та устаткування	134,270	116,300	198,980	271,070	230,620	297,200	316,590	407,520
Будівництво	9,020	12,120	13,510	13,550	19,570	21,590	36,020	32,560
Транспорт	28,470	21,420	39,380	38,660	54,200	58,240	63,660	108,010
Інші види економічної діяльності	1,190	0,960	0,940	1,720	1,220	1,600	2,590	2,050
ВСЬОГО НАВАНТАЖЕННЯ ЕКСПОРТУ	337,29	328,45	491,32	589,24	669,80	705,70	884,02	1 150,03

Таблиця Д.3.

Обсяги імпорту продукції (товарів, робіт, послуг) у Сумській області за укрупненими товарними потоками

(млн. грн.)

Найменування імпортного товарного потоку	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Сільське господарство	29,010	32,670	47,070	120,910	74,030	111,910	265,450	87,770	109,010
Добувна промисловість	17,730	19,970	28,770	73,910	45,250	68,410	162,250	53,650	66,630
Харчова промисловість	37,640	42,390	61,080	156,880	96,040	145,200	344,400	113,870	141,440
Хімічна промисловість	71,040	80,000	115,260	296,060	181,250	274,020	649,940	214,900	266,920
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	7,340	8,260	11,910	30,580	18,720	28,310	67,140	22,200	27,570
Металургійне виробництво	31,320	35,270	50,820	130,540	79,920	120,820	286,580	94,760	117,690
Виробництво машин та устаткування	70,870	79,800	114,990	295,350	180,820	273,360	648,390	214,390	266,280
Будівництво	18,690	21,040	30,320	77,870	47,680	72,080	170,950	56,530	70,210
Транспорт	50,250	56,580	81,530	209,410	128,200	193,820	459,710	152,000	188,790
Інші види економічної діяльності	5,850	6,590	9,480	24,360	14,920	22,530	53,460	17,670	21,960
Випуск товарів та послуг (всього)	339,74	382,57	551,23	1 415,87	866,83	1 310,46	3 108,27	1 027,74	1 276,50

Продовження табл. Д.3.

(млн. грн.)

Найменування імпортного товарного потоку	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Сільське господарство	156,710	166,610	206,280	302,540	272,290	362,560	612,250	514,210
Добувна промисловість	95,790	101,840	126,080	184,920	166,430	221,610	374,230	314,310
Харчова промисловість	203,320	216,170	267,630	392,520	353,270	470,390	794,350	667,150
Хімічна промисловість	383,700	407,940	505,060	740,760	666,690	887,710	1 499,090	1 259,040
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	39,640	42,140	52,170	76,520	68,870	91,700	154,860	130,060
Металургійне виробництво	169,190	179,880	222,700	326,630	293,970	391,420	661,000	555,160
Виробництво машин та устаткування	382,790	406,970	503,850	738,990	665,100	885,590	1 495,500	1 256,030
Будівництво	100,930	107,300	132,850	194,840	175,360	233,500	394,310	331,170
Транспорт	271,400	288,550	357,240	523,950	471,560	627,890	1 060,330	890,540
Інші види економічної діяльності	31,560	33,550	41,540	60,930	54,840	73,020	123,310	103,560
Випуск товарів та послуг (всього)	1 835,03	1 950,95	2 415,40	3 542,60	3 188,38	4 245,39	7 169,23	6 021,23

Таблиця Д.4.

Антропогенне навантаження на довкілля Сумської області що викликане обсягами імпорту продукції (товарів, робіт, послуг) за укрупненими товарними потоками

(млн. грн.)

Найменування імпортного товарного потоку	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Сільське господарство	8,650	15,070	18,820	40,900	34,150	44,740	122,440	35,090	28,490
Добувна промисловість	2,080	1,840	2,050	7,420	3,220	6,870	19,010	4,940	6,690
Харчова промисловість	6,850	7,410	8,290	32,920	18,810	26,410	60,230	20,710	18,800
Хімічна промисловість	6,540	7,980	12,380	27,250	13,480	23,750	47,360	24,720	24,570
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	0,640	1,280	1,350	3,910	2,570	4,090	9,980	1,950	3,980
Металургійне виробництво	1,960	2,580	2,890	5,790	6,260	7,570	14,510	6,180	6,760
Виробництво машин та устаткування	1,930	3,330	4,610	12,320	5,510	10,970	29,140	7,500	8,290
Будівництво	2,570	3,940	3,600	13,030	8,340	7,650	32,030	7,770	12,630
Транспорт	22,020	26,860	36,330	65,010	56,180	77,860	142,700	77,710	82,740
Інші види економічної діяльності	0,420	0,420	0,890	2,380	1,240	2,380	4,430	1,130	2,150
Випуск товарів та послуг (всього)	53,66	70,71	91,21	210,93	149,76	212,29	481,83	187,70	195,10

Продовження табл. Д.4.

(млн. грн.)

Найменування імпортного товарного потоку	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Сільське господарство	53,010	66,600	76,120	88,380	104,660	148,280	282,400	221,370
Добувна промисловість	10,420	8,100	15,830	18,570	11,840	23,190	43,850	28,940
Харчова промисловість	42,670	36,290	41,190	73,040	74,130	62,520	138,910	90,530
Хімічна промисловість	25,020	41,610	32,930	73,860	43,460	74,900	149,470	115,880
Виробництво іншої неметалевої мінеральної продукції	5,320	4,130	5,920	9,870	8,030	11,830	15,500	17,450
Металургійне виробництво	7,510	14,080	15,110	14,490	23,020	24,520	34,500	24,630
Виробництво машин та устаткування	15,360	18,290	13,750	33,210	25,620	42,640	47,050	41,530
Будівництво	15,130	13,000	20,740	26,770	18,620	37,910	60,080	45,500
Транспорт	112,000	147,530	156,560	185,610	206,660	321,030	383,360	357,750
Інші види економічної діяльності	2,610	3,030	2,660	5,960	5,780	4,670	9,470	7,720
Випуск товарів та послуг (всього)	289,05	352,66	380,81	529,76	521,82	751,49	1 164,59	951,30

Таблиця Д.5.

Визначення показника еколого-економічної напруженості використання експортно-імпортного потенціалу Сумської області

Найменування показника	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Загальне антропогенне навантаження, млн. грн.	113,51	127,71	162,80	298,44	301,36	367,85	680,22	420,04	563,88
Обсяг зовнішньої торгівлі, млн. грн.	835,25	918,58	1 056,89	2 143,48	1 974,83	2 612,06	4 592,69	3 037,66	3 969,40
Обсяг експорту, млн. грн.	495,51	536,01	505,66	727,61	1 108,00	1 301,60	1 484,42	2 009,92	2 692,90
Обсяг імпорту, млн. грн.	339,74	382,57	551,23	1 415,87	866,83	1 310,46	3 108,27	1 027,74	1 276,50
Навантаження від експорту, млн. грн.	59,85	57,00	71,59	87,51	151,60	155,56	198,39	232,34	368,78
Навантаження від імпорту, млн. грн.	53,66	70,71	91,21	210,93	149,76	212,29	481,83	187,70	195,10
Інтегральний індекс еколого-економічної напруженості	0,618	0,636	0,705	0,636	0,695	0,641	0,677	0,632	0,650

Продовження табл. Д.5.

Найменування показника	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Загальне антропогенне навантаження, млн. грн.	626,34	681,11	872,13	1 119,00	1 191,62	1 457,19	2 048,61	2 101,33
Обсяг зовнішньої торгівлі, млн. грн.	4 953,64	4 794,40	6 112,64	8 039,79	8 544,91	10 520,77	15 621,26	15 486,57
Обсяг експорту, млн. грн.	3 118,61	2 843,45	3 697,24	4 497,19	5 356,53	6 275,38	8 452,03	9 465,34
Обсяг імпорту, млн. грн.	1 835,03	1 950,95	2 415,40	3 542,60	3 188,38	4 245,39	7 169,23	6 021,23
Навантаження від експорту, млн. грн.	337,29	328,45	491,32	589,24	669,80	705,70	884,02	1 150,03
Навантаження від імпорту, млн. грн.	289,05	352,66	380,81	529,76	521,82	751,49	1 164,59	951,30
Інтегральний індекс еколого-економічної напруженості	0,577	0,650	0,650	0,636	0,636	0,632	0,600	0,618

Таблиця Д.6.

Експортна складова впливу дії організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу Сумської області з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону за товарними потоками, млн. грн (авторські розрахунки)

Показник	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Сільське господарство	37,060	40,090	37,820	54,430	82,880	97,360	111,030	150,340	201,430	233,270	212,690	276,550	336,390	400,670	469,400	632,210	708,010
Навантаження	4,250	5,330	4,290	7,890	13,010	11,760	13,140	16,340	23,600	28,170	25,170	31,060	44,690	62,910	53,860	71,770	84,650
Платежі	0,262	0,297	0,378	0,236	0,661	0,529	0,457	0,791	1,669	1,435	2,401	3,082	2,661	3,261	3,503	3,963	0,000
Некомпенсована частина навант.	3,988	5,033	3,912	7,654	12,349	11,231	12,683	15,549	21,931	26,735	22,769	27,978	42,029	59,649	50,357	67,807	84,650
Не компенсовано грн/Тарн тов потоку	0,108	0,126	0,103	0,141	0,149	0,115	0,114	0,103	0,109	0,115	0,107	0,101	0,125	0,149	0,107	0,107	0,120
Добувна промисловість	1,090	1,180	1,110	1,600	2,440	2,860	3,270	4,420	5,920	6,860	6,260	8,130	9,890	11,780	13,810	18,590	20,820
Навантаження	0,130	0,140	0,220	0,300	0,290	0,500	0,660	0,710	1,050	0,870	0,710	1,090	1,590	2,200	2,030	2,980	2,370
Платежі	0,008	0,009	0,011	0,007	0,019	0,016	0,013	0,023	0,049	0,042	0,071	0,091	0,078	0,096	0,103	0,117	0,000
Некомпенсована частина навант.	0,122	0,131	0,209	0,293	0,271	0,484	0,647	0,687	1,001	0,828	0,639	0,999	1,512	2,104	1,927	2,863	2,370
Не компенсовано грн/Тарн тов потоку	0,112	0,111	0,188	0,183	0,111	0,169	0,198	0,155	0,169	0,121	0,102	0,123	0,153	0,179	0,140	0,154	0,114
Харчова промисловість	10,600	11,470	10,820	15,570	23,710	27,850	31,770	43,010	57,630	66,740	60,850	79,120	96,240	114,630	134,290	180,870	202,560
Навантаження	0,990	1,610	1,030	1,560	3,560	3,070	3,820	4,310	8,650	10,020	7,310	11,090	8,190	11,470	20,160	15,750	24,330
Платежі	0,075	0,085	0,108	0,067	0,189	0,151	0,131	0,226	0,478	0,410	0,687	0,882	0,761	0,933	1,002	1,134	0,000
Некомпенсована частина навант.	0,915	1,525	0,922	1,493	3,371	2,919	3,689	4,084	8,172	9,610	6,623	10,208	7,429	10,537	19,158	14,616	24,330
Не компенсовано грн/Тарн тов потоку	0,086	0,133	0,085	0,096	0,142	0,105	0,116	0,095	0,142	0,144	0,109	0,129	0,077	0,092	0,143	0,081	0,120
Хімічна промисловість	103,020	111,440	105,130	151,270	230,350	270,600	308,610	417,860	559,850	648,360	591,150	768,660	934,970	1 113,620	1 304,650	1 757,180	1 967,840
Навантаження	16,220	16,080	17,930	25,400	39,290	49,700	40,490	82,230	102,830	80,810	100,050	136,150	134,930	182,630	145,490	223,630	343,380
Платежі	0,729	0,825	1,051	0,655	1,836	1,471	1,270	2,198	4,639	3,988	6,672	8,565	7,397	9,063	9,735	11,015	0,000
Некомпенсована частина навант.	15,491	15,255	16,879	24,745	37,454	48,229	39,220	80,032	98,191	76,822	93,378	127,585	127,533	173,567	135,755	212,615	343,380
Не компенсовано грн/Тарн тов потоку	0,150	0,137	0,161	0,164	0,163	0,178	0,127	0,192	0,175	0,118	0,158	0,166	0,136	0,156	0,104	0,121	0,174
Виробництво іншої мінеральної продукції	18,090	19,560	18,460	26,560	40,440	47,510	54,180	73,360	98,290	113,830	103,790	134,950	164,150	195,510	229,050	308,500	345,480
Навантаження	2,900	3,360	2,030	3,190	4,400	5,440	5,890	11,260	14,070	18,250	11,050	23,330	16,350	27,980	36,190	35,320	55,380
Платежі	0,128	0,145	0,185	0,115	0,322	0,258	0,223	0,386	0,814	0,700	1,171	1,504	1,299	1,591	1,709	1,934	0,000
Некомпенсована частина навант.	2,772	3,215	1,845	3,075	4,078	5,182	5,667	10,874	13,256	17,550	9,879	21,826	15,051	26,389	34,481	33,386	55,380
Не компенсовано грн/Тарн тов потоку	0,153	0,164	0,100	0,116	0,101	0,109	0,105	0,148	0,135	0,154	0,095	0,162	0,092	0,135	0,151	0,108	0,160
Металургійне виробництво	24,080	26,050	24,580	35,360	53,850	63,260	72,140	97,680	130,880	151,560	138,190	179,690	218,560	260,330	304,980	410,770	460,020
Навантаження	6,300	4,980	5,930	9,250	10,830	17,820	19,450	20,640	25,540	26,220	33,360	35,790	58,490	77,000	69,340	115,710	89,780
Платежі	0,170	0,193	0,246	0,153	0,429	0,344	0,297	0,514	1,084	0,932	1,560	2,002	1,729	2,119	2,276	2,575	0,000
Некомпенсована частина навант.	6,130	4,787	5,684	9,097	10,401	17,476	19,153	20,126	24,456	25,288	31,800	33,788	56,761	74,881	67,064	113,135	89,780
Не компенсовано грн/Тарн тов потоку	0,255	0,184	0,231	0,257	0,193	0,276	0,265	0,206	0,187	0,167	0,230	0,188	0,260	0,288	0,220	0,275	0,195
Виробництво машин та устаткування	267,670	289,550	273,160	393,060	598,540	703,120	801,880	1 085,760	1 454,710	1 684,670	1 536,030	1 997,250	2 429,380	2 893,600	3 389,970	4 565,790	5 113,180
Навантаження	23,470	19,620	32,660	31,330	66,790	47,630	95,860	73,550	162,320	134,270	116,300	198,980	271,070	230,620	297,200	316,590	407,520
Платежі	1,894	2,145	2,731	1,702	4,771	3,823	3,301	5,711	12,054	10,362	17,337	22,255	19,219	23,548	25,296	28,620	0,000
Некомпенсована частина навант.	21,576	17,475	29,929	29,628	62,019	43,807	92,559	67,839	150,266	123,908	98,963	176,725	251,851	207,072	271,904	287,970	407,520
Не компенсовано грн/Тарн тов потоку	0,081	0,060	0,110	0,075	0,104	0,062	0,115	0,062	0,103	0,074	0,064	0,088	0,104	0,072	0,080	0,063	0,080
Будівництво	13,730	14,850	14,010	20,150	30,690	36,050	41,120	55,670	74,590	86,390	78,760	102,410	124,570	148,380	173,830	234,120	262,190
Навантаження	1,710	1,630	1,770	2,950	3,200	5,940	5,870	7,340	9,840	9,020	12,120	13,510	13,550	19,570	21,590	36,020	32,560
Платежі	0,097	0,110	0,140	0,087	0,245	0,196	0,169	0,293	0,618	0,531	0,889	1,141	0,986	1,207	1,297	1,468	0,000
Некомпенсована частина навант.	1,613	1,520	1,630	2,863	2,955	5,744	5,701	7,047	9,222	8,489	11,231	12,369	12,564	18,363	20,293	34,552	32,560
Не компенсовано грн/Тарн тов потоку	0,117	0,102	0,116	0,142	0,096	0,159	0,139	0,127	0,124	0,098	0,143	0,121	0,101	0,124	0,117	0,148	0,124
Транспорт	18,430	19,940	18,810	27,070	41,220	48,420	55,220	74,770	100,180	116,010	105,780	137,540	167,300	199,260	233,440	314,420	352,110
Навантаження	3,770	4,040	5,580	5,480	9,860	13,370	12,760	15,290	20,280	28,470	21,420	39,380	38,660	54,200	58,240	63,660	108,010
Платежі	0,130	0,148	0,188	0,117	0,329	0,263	0,227	0,393	0,830	0,714	1,194	1,533	1,323	1,622	1,742	1,971	0,000
Некомпенсована частина навант.	3,640	3,892	5,392	5,363	9,531	13,107	12,533	14,897	19,450	27,756	20,226	37,847	37,337	52,578	56,498	61,689	108,010
Не компенсовано грн/Тарн тов потоку	0,197	0,195	0,287	0,198	0,231	0,271	0,227	0,199	0,194	0,239	0,191	0,275	0,223	0,264	0,242	0,196	0,307
Інші види економічної діяльності	1,740	1,880	1,760	2,540	3,880	4,570	5,200	7,050	9,420	10,920	9,950	12,940	15,740	18,750	21,960	29,580	33,130
Навантаження	0,110	0,210	0,150	0,160	0,370	0,330	0,450	0,670	0,600	1,190	0,960	0,940	1,720	1,220	1,600	2,590	2,050
Платежі	0,012	0,014	0,018	0,011	0,031	0,025	0,021	0,037	0,078	0,067	0,112	0,144	0,125	0,153	0,164	0,185	0,000
Некомпенсована частина навант.	0,098	0,196	0,132	0,149	0,339	0,305	0,429	0,633	0,522	1,123	0,848	0,796	1,595	1,067	1,436	2,405	2,050
Не компенсовано грн/Тарн тов потоку	0,056	0,104	0,075	0,059	0,087	0,067	0,082	0,090	0,055	0,103	0,085	0,061	0,101	0,057	0,065	0,081	0,062
Обсяг експорту	495,510	536,010	505,660	727,610	1 108,000	1 301,600	1 484,420	2 009,920	2 692,900	3 118,610	2 843,450	3 697,240	4 497,190	5 356,530	6 275,380	8 452,030	9 465,340
навантаження	59,850	57,000	71,590	87,510	151,600	155,560	198,390	232,340	368,780	337,290	328,540	491,230	589,240	669,800	705,700	884,020	1 150,030
компенсація	3,506	3,970	5,055	3,152	8,832	7,077	6,111	10,573	22,315	19,181	32,094	41,197	35,578	43,591	46,827	52,981	0,000
Не компенсовано	56,344	53,030	66,535	84,358	142,768	148,483	192,279	221,767	346,465	318,109	296,356	450,123	553,662	626,209	658,873	831,039	1 150,030
дія механізму	57,792	62,516	58,977	84,863	129,229	151,808	173,131	234,421	314,08	363,73	329,095	428,665	521,965	622,191	729,358	983,228	1 101,412

Таблиця Д.7.

Експортна складова впливу дії організаційно-економічного механізму управління використанням експортно-імпортного потенціалу Сумської області з урахуванням вимог еколого-економічної безпеки регіону за товарними потоками, млн. грн (авторські розрахунки)

Показник	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Сільське господарство	29,010	32,670	47,070	120,910	74,030	111,910	265,450	87,770	109,010	156,710	166,610	206,280	302,540	272,290	362,560	612,250	514,210
Навантаження	8,650	15,070	18,820	40,900	34,150	44,740	122,440	35,090	28,490	53,010	66,600	76,120	88,380	104,660	148,280	282,400	221,370
Платежі	0,205	0,242	0,471	0,524	0,590	0,609	1,093	0,462	0,903	0,964	1,880	2,298	2,393	2,216	2,705	3,837	0,000
Некомпенсована частина навант.	8,445	14,828	18,349	40,376	33,560	44,131	121,347	34,628	27,587	52,046	64,720	73,822	85,987	102,444	145,575	278,563	221,370
Не компенсовано грн/Гарн тов потоку	0,291	0,454	0,390	0,334	0,453	0,394	0,457	0,395	0,253	0,332	0,388	0,358	0,284	0,376	0,402	0,455	0,431
Добувна промисловість	17,730	19,970	28,770	73,910	45,250	68,410	162,250	53,650	66,630	95,790	101,840	126,080	184,920	166,430	221,610	374,230	314,310
Навантаження	2,080	1,840	2,050	7,420	3,220	6,870	19,010	4,940	6,690	10,420	8,100	15,830	18,570	11,840	23,190	43,850	28,940
Платежі	0,126	0,148	0,288	0,320	0,361	0,372	0,668	0,282	0,552	0,589	1,149	1,405	1,463	1,354	1,653	2,345	0,000
Некомпенсована частина навант.	1,954	1,692	1,762	7,100	2,859	6,498	18,342	4,658	6,138	9,831	6,951	14,425	17,107	10,486	21,537	41,505	28,940
Не компенсовано грн/Гарн тов потоку	0,110	0,085	0,061	0,096	0,063	0,095	0,113	0,087	0,092	0,103	0,068	0,114	0,093	0,063	0,097	0,111	0,092
Харчова промисловість	37,640	42,390	61,080	156,880	96,040	145,200	344,400	113,870	141,440	203,320	216,170	267,630	392,520	353,270	470,390	794,350	667,150
Навантаження	6,850	7,410	8,290	32,920	18,810	26,410	60,230	20,710	18,800	42,670	36,290	41,190	73,040	74,130	62,520	138,910	90,530
Платежі	0,266	0,314	0,611	0,679	0,765	0,790	1,418	0,599	1,172	1,250	2,440	2,981	3,105	2,874	3,510	4,979	0,000
Некомпенсована частина навант.	6,584	7,096	7,679	32,241	18,045	25,620	58,812	20,111	17,628	41,420	33,850	38,209	69,935	71,256	59,010	133,931	90,530
Не компенсовано грн/Гарн тов потоку	0,175	0,167	0,126	0,206	0,188	0,176	0,171	0,177	0,125	0,204	0,157	0,143	0,178	0,202	0,125	0,169	0,136
Хімічна промисловість	71,040	80,000	115,260	296,060	181,250	274,020	649,940	214,900	266,920	383,700	407,940	505,060	740,760	666,690	887,710	1 499,090	1 259,040
Навантаження	6,540	7,980	12,380	27,250	13,480	23,750	47,360	24,720	24,570	25,020	41,610	32,930	73,860	43,460	74,900	149,470	115,880
Платежі	0,503	0,593	1,152	1,282	1,445	1,490	2,676	1,130	2,212	2,360	4,604	5,627	5,859	5,425	6,623	9,395	0,000
Некомпенсована частина навант.	6,037	7,387	11,228	25,968	12,035	22,260	44,684	23,590	22,358	22,660	37,006	27,303	68,001	38,035	68,277	140,075	115,880
Не компенсовано грн/Гарн тов потоку	0,085	0,092	0,097	0,088	0,066	0,081	0,069	0,110	0,084	0,059	0,091	0,054	0,092	0,057	0,077	0,093	0,092
Виробництво іншої мінеральної продукції	7,340	8,260	11,910	30,580	18,720	28,310	67,140	22,200	27,570	39,640	42,140	52,170	76,520	68,870	91,700	154,860	130,060
Навантаження	0,640	1,280	1,350	3,910	2,570	4,090	9,980	1,950	3,980	5,320	4,130	5,920	9,870	8,030	11,830	15,500	17,450
Платежі	0,052	0,061	0,119	0,132	0,149	0,154	0,276	0,117	0,228	0,244	0,476	0,581	0,605	0,560	0,684	0,971	0,000
Некомпенсована частина навант.	0,588	1,219	1,231	3,778	2,421	3,936	9,704	1,833	3,752	5,076	3,654	5,339	9,265	7,470	11,146	14,529	17,450
Не компенсовано грн/Гарн тов потоку	0,080	0,148	0,103	0,124	0,129	0,139	0,145	0,083	0,136	0,128	0,087	0,102	0,121	0,108	0,122	0,094	0,134
Металургійне виробництво	31,320	35,270	50,820	130,540	79,920	120,820	286,580	94,760	117,690	169,190	179,880	222,700	326,630	293,970	391,420	661,000	555,160
Навантаження	1,960	2,580	2,890	5,790	6,260	7,570	14,510	6,180	6,760	7,510	14,080	15,110	14,490	23,020	24,520	34,500	24,630
Платежі	0,222	0,261	0,508	0,565	0,637	0,657	1,180	0,498	0,750	1,040	2,030	2,481	2,584	2,392	2,921	4,143	0,000
Некомпенсована частина навант.	1,738	2,319	2,382	5,225	5,623	6,913	13,330	5,682	5,785	6,470	12,050	12,629	11,906	20,628	21,599	30,357	24,630
Не компенсовано грн/Гарн тов потоку	0,056	0,066	0,047	0,040	0,070	0,057	0,047	0,060	0,049	0,038	0,067	0,057	0,036	0,070	0,055	0,046	0,044
Виробництво машин та устаткування	70,870	79,800	114,990	295,350	180,820	273,360	648,390	214,390	266,280	382,790	406,970	503,850	738,990	665,100	885,590	1 495,500	1 256,030
Навантаження	1,930	3,330	4,610	12,320	5,510	10,970	29,140	7,500	8,290	15,360	18,290	13,750	33,210	25,620	42,640	47,050	41,530
Платежі	0,502	0,591	1,150	1,279	1,441	1,486	2,669	1,128	2,207	2,354	4,593	5,613	5,845	5,412	6,608	9,373	0,000
Некомпенсована частина навант.	1,428	2,739	3,460	11,041	4,069	9,484	26,471	6,372	6,083	13,006	13,697	8,137	27,365	20,208	36,032	37,677	41,530
Не компенсовано грн/Гарн тов потоку	0,020	0,034	0,030	0,037	0,023	0,035	0,041	0,030	0,023	0,034	0,034	0,016	0,037	0,030	0,041	0,025	0,033
Будівництво	18,690	21,040	30,320	77,870	47,680	72,080	170,950	56,530	70,210	100,930	107,300	132,850	194,840	175,360	233,500	394,310	331,170
Навантаження	2,570	3,940	3,600	13,030	8,340	7,650	32,030	7,770	12,630	15,130	13,000	20,740	26,770	18,620	37,910	60,080	45,500
Платежі	0,132	0,156	0,303	0,337	0,380	0,392	0,704	0,297	0,582	0,621	1,211	1,480	1,541	1,427	1,742	2,471	0,000
Некомпенсована частина навант.	2,438	3,784	3,297	12,693	7,960	7,258	31,326	7,473	12,048	14,509	11,789	19,260	25,229	17,193	36,168	57,609	45,500
Не компенсовано грн/Гарн тов потоку	0,130	0,180	0,109	0,163	0,167	0,101	0,183	0,132	0,172	0,144	0,110	0,145	0,129	0,098	0,155	0,146	0,137
Транспорт	50,250	56,580	81,530	209,410	128,200	193,820	459,710	152,000	188,790	271,400	288,550	357,240	523,950	471,560	627,890	1 060,330	890,540
Навантаження	22,020	26,860	36,330	65,010	56,180	77,860	142,700	77,710	82,740	112,000	147,530	156,560	185,610	206,660	321,030	383,360	357,750
Платежі	0,356	0,419	0,815	0,907	1,022	1,054	1,893	0,799	1,565	1,669	3,256	3,980	4,144	3,837	4,685	6,646	0,000
Некомпенсована частина навант.	21,664	26,441	35,515	64,103	55,158	76,806	140,807	76,911	81,175	110,331	144,274	152,580	181,466	202,823	316,345	376,714	357,750
Не компенсовано грн/Гарн тов потоку	0,431	0,467	0,436	0,306	0,430	0,396	0,306	0,506	0,430	0,407	0,500	0,427	0,346	0,430	0,504	0,355	0,402
Інші види економічної діяльності	5,850	6,590	9,480	24,360	14,920	22,530	53,460	17,670	21,960	31,560	33,550	41,540	60,930	54,840	73,020	123,310	103,560
Навантаження	0,420	0,420	0,890	2,380	1,240	2,380	4,430	1,130	2,150	2,610	3,030	2,660	5,960	5,780	4,670	9,470	7,720
Платежі	0,041	0,049	0,095	0,105	0,119	0,123	0,220	0,093	0,182	0,194	0,379	0,463	0,482	0,446	0,545	0,773	0,000
Некомпенсована частина навант.	0,379	0,371	0,795	2,275	1,121	2,257	4,210	1,037	1,968	2,416	2,651	2,197	5,478	5,334	4,125	8,697	7,720
Не компенсовано грн/Гарн тов потоку	0,065	0,056	0,084	0,093	0,075	0,100	0,079	0,059	0,090	0,077	0,079	0,053	0,090	0,097	0,056	0,071	0,075
Обсяг імпорту	339,740	382,570	551,230	1 415,870	866,830	1 310,460	3 108,270	1 027,740	1 276,500	1 835,030	1 950,950	2 415,400	3 542,600	3 188,380	4 245,390	7 169,230	6 021,230
навантаження	53,660	70,710	91,210	210,930	149,760	212,290	481,830	187,700	195,100	289,050	352,660	380,810	529,760	521,820	751,490	1 164,590	951,300
компенсація	2,405	2,834	5,512	6,131	6,909	7,126	12,796	5,405	10,578	11,285	22,018	26,909	28,022	25,943	31,676	44,933	0,000
Не компенсовано	51,255	67,876	85,698	204,799	142,851	205,164	469,034	182,295	184,522	277,765	330,642	353,901	501,738	495,877	719,814	1 119,657	951,300
дія механізму	53,508	60,252	86,817	222,993	136,522	206,393	489,54	161,864	201,042	289,009	304,724	377,866	555,393	499,604	666,08	1126,573	945,766